

Ян Карчэўскі

РОДНАЯ ЛІТАРАТУРА

4 КЛАС АГУЛЬНААДУКАЦЫЙНАГА ЛІЦЭЯ

РОДНАЯ ЛИТЕРАТУРА

Ян Карчэўскі

РОДНАЯ ЛІТАРАТУРА

ПАДРУЧНІК

па беларускай літаратурнай і культурнай адукацыі
для вучняў **4 КЛАСА** агульнаадукацыйнага ліцэя

БІАЎСТОК 2022

RODNAJA LITARATURA
LITERATURA OJCZYSTA
Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego z języka białoruskiego
dla klasy IV liceum ogólnokształcącego

Opracował: Jan Karczewski

Projekt graficzny i skład: Anna Miszczuk

Redaktor: Anna Radziukiewicz

Korekta: Aleksander Wierzbicki

Na pierwszej stronie okładki: Leon Tarasewicz. Realizacja malarska na sztucznych ścianach,
Galeria Gary Tatintsiana, Nowy Jork, 2001

Na ostatniej stronie okładki: Małgorzata Dmitruk. Fragment cyklu „Odpust” składający się
z dwudziestu prac, litografia, 2004

Podręcznik jest dopuszczony do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i wpisany do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego dla mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym. Podręcznik jest przeznaczony do kształcenia ogólnego dla białoruskiej mniejszości narodowej do nauczania języka białoruskiego, kształcenia w zakresie podstawowym na III etapie edukacyjnym – szkoły ponadpodstawowe, na podstawie opinii rzeczoznawców: dr Jadwigi Głuszkowskiej-Babickiej i dr Teresy Jasińskiej-Sochy. Rok dopuszczenia 2022.

Numer ewidencyjny w wykazie: 1083/4/2022

Podręcznik jest finansowany z budżetu państwa z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw oświaty i wychowania

ISBN 978-83-962791-0-1

© Copyright by Fundacja im. Księcia Konstantego Ostrońskiego
Białystok, 2022

Elektroniczna wersja podręcznika znajduje się na Zintegrowanej Platformie Edukacyjnej
www.zpe.gov.pl oraz na platformie wydawcy www.ostrogski.pl

FUNDACJA
IM. KSIĘCIA
KONSTANTEGO
OSTROŃSKIEGO

Fundacja im. Księcia Konstantego Ostrońskiego
15-399 Białystok, ul. Składowa 9
www.ostrogski.pl

Wydanie pierwsze
Druk i oprawa: Orthdruk, Białystok

Змест

НА СУЧАСНЫМ ЭТАПЕ

<i>Алесь Аркуш</i> – Беларуская літаратура канца XX – пачатку XXI стагоддзяў	12
Ніл Гілевіч	19
<i>Ніл Гілевіч</i> – * * *	19
<i>Ніл Гілевіч</i> – Праклён	20
<i>Ніл Гілевіч</i> – Санет Адаму Міцкевічу	21
<i>Ніл Гілевіч</i> – Каб людзьмі між людзей пачувацца	22
Алесь Разанаў	25
<i>Алесь Разанаў</i> – На гэтай зямлі	27
<i>Алесь Разанаў</i> – Sumus ne simus	28
<i>Алесь Разанаў</i> – Стары горад	29
<i>Алесь Разанаў</i> – Зброя	30
<i>Алесь Разанаў</i> – Каса	31
<i>Алесь Разанаў</i> – Пункціры	32
Уладзімір Някляеў	34
<i>Уладзімір Някляеў</i> – * * *	34
<i>Уладзімір Някляеў</i> – Роднае	35
<i>Уладзімір Някляеў</i> – Гай	36
<i>Уладзімір Някляеў</i> – На магіле Сакрата	38
Святлана Алексіевіч	40
<i>Святлана Алексіевіч</i> – Чарнобыльская малітва (Фрагменты)	40
Чарнобыль, наша памяць і боль – https://nlb.by	45
Уладзімір Арлоў	47
<i>Уладзімір Арлоў</i> – Незалежнасць – гэта ...	47
<i>Уладзімір Арлоў</i> – Незалежнасць тады лунала ў паветры	50
Барыс Пятровіч	53
<i>Барыс Пятровіч</i> – Спачатку была цемра (Урывак)	53
<i>Барыс Пятровіч</i> – Трызненні (Урывак)	58
<i>Барыс Пятровіч</i> – Вопыт набыць	61
Віктар Шніп	64
<i>Віктар Шніп</i> – * * *	64
<i>Віктар Шніп</i> – Балада Еўфрасінні Полацкай	65
<i>Віктар Шніп</i> – Балада Якуба Коласа	66
<i>Віктар Шніп</i> – Балада вяртаня	67
<i>Віктар Шніп</i> – Балада закаханага наркамана	68

<i>Уладзімір Гніламедаў</i> – Калі ты паэт	69
Ігар Бабкоў	70
<i>Ігар Бабкоў</i> – Хвілінка. Тры гісторыі (Урываак)	70
<i>Ян Максімяк</i> – Дыханне разрэджаным паветрам	75
<i>Івана Сліўкова</i> – Светапогляд герояў у рамане Ігара Бабкова	
<i>Хвілінка. Тры гісторыі</i>	76
<i>Валянцін Акудовіч</i> – Эсэ пра эсэ	77
Галіна Каржанеўская	81
<i>Галіна Каржанеўская</i> – Усім гуд бай	81

БЕЛАРУСКАЯ ЭМІГРАЦЫЙНАЯ ЛІТАРАТУРА

Беларуская эміграцыя – хвалі, асяродкі, дзейнасць – <i>наводле</i>	
<i>Анатоля Сабалеўскага і Барыса Сачанкі</i>	88
<i>Вітаўт Кіпель</i> – Амерыканская беларуская літаратура	90
Наталля Арсеннева	94
<i>Наталля Арсеннева</i> – З майго жыццяпісу	94
<i>Наталля Арсеннева</i> – Восень у Вільні	96
<i>Наталля Арсеннева</i> – Напрадвесні	97
<i>Наталля Арсеннева</i> – Мы – моладзь	98
<i>Наталля Арсеннева</i> – У гушчарах	99
<i>Наталля Арсеннева</i> – Малітва	100
<i>Наталля Арсеннева</i> – Каб ня маці	101
<i>Наталля Арсеннева</i> – Шчасце	102
<i>Наталля Арсеннева</i> – Між берагамі	103
Штрыхі да творчасці Наталлі Арсенневай – <i>наводле Міколы</i>	
<i>Мішчанчука</i>	104
Ларыса Геніюш	105
<i>Алесь Марціновіч</i> – Крыжовы шлях Ларысы Геніюш	105
<i>Ларыса Геніюш</i> – * * *	107
<i>Ларыса Геніюш</i> – Чысціня	108
<i>Ларыса Геніюш</i> – Мой род	109
<i>Ларыса Геніюш</i> – Зубры	111
<i>Ларыса Геніюш</i> – Жыровічы	114
<i>Ларыса Геніюш</i> – Споведзь (Фрагменты)	116
Штрыхі да <i>Споведзі</i> Ларысы Геніюш – <i>наводле Міхася Скоблы</i>	
<i>і Барыса Сачанкі</i>	125
Масей Сяднёў	130
<i>Масей Сяднёў</i> – Айчына	130

<i>Масей Сяднёў</i> – Раманс	131
<i>Алесь Кіркевіч</i> – «Скарынаўская Біблія – гэта смартфон таго часу»	132

ТВОРЧАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ БЕЛАРУСАЎ У ПОЛЬШЧЫ

Беларускае літаратурнае аб'яднанне «Белавежа» – <i>паводле часопіса «Тэрмапілы»</i>	140
Алесь Барскі	143
Вучоны, паэт, грамадзянін – <i>паводле Яўгена Адамовіча</i>	143
<i>Алесь Барскі</i> – Аб цэпе і сярпе	146
<i>Алесь Барскі</i> – Ёсць на свеце зямля	148
<i>Алесь Барскі</i> – Айчына	149
<i>Алесь Барскі</i> – * * *	151
<i>Алесь Барскі</i> – * * *	152
<i>Алесь Барскі</i> – * * *	152
<i>Алесь Барскі</i> – * * *	153
<i>Алесь Барскі</i> – Афарызмы	154
Ян Чыквін	155
<i>Уладзімір Калеснік</i> – Два светы Яна Чыквіна (Фрагменты)	155
<i>Ян Чыквін</i> – А дом наш недзе	158
<i>Ян Чыквін</i> – Крык начны савы	158
<i>Ян Чыквін</i> – Фліртусь	159
Віктар Швед	160
<i>Віктар Швед</i> – З Мора ў горад (Фрагменты)	160
<i>Віктар Швед</i> – Мае Айчыны	164
<i>Віктар Швед</i> – Айчына	165
<i>Віктар Швед</i> – Летні ранак	166
<i>Віктар Швед</i> – Лёс чалавечы	167
<i>Віктар Швед</i> – Дазволь цябе кахаць	168
Сакрат Яновіч	169
Журботны самотнік пад зоркай каляднай – <i>паводле Галіны Тычкі</i>	169
<i>Сакрат Яновіч</i> – Прыгожай	171
<i>Сакрат Яновіч</i> – Гасцінец	171
<i>Сакрат Яновіч</i> – Элегія пакінутага гнязда	171
<i>Сакрат Яновіч</i> – Прыехаў	172
<i>Сакрат Яновіч</i> – Бацькаў гнеў	172
<i>Сакрат Яновіч</i> – Вёха – багіня ганьбы	174
<i>Ян Чыквін</i> – Сямейны партрэт крынкаўцаў з аўтарам на першым плане (Урываак)	176

<i>Сакрат Яновіч</i> – Пад знакам Арла й Пагоні	177
<i>Сакрат Яновіч</i> – Дзённікі (1987 – 1995) (Фрагменты)	180
Надзея Артымовіч	184
<i>Надзея Артымовіч</i> – Паэзія – гэта вольнасць	184
<i>Надзея Артымовіч</i> – * * *	186
<i>Надзея Артымовіч</i> – * * *	187
<i>Надзея Артымовіч</i> – * * *	188
<i>Надзея Артымовіч</i> – * * *	189
Міхал Андрасюк	190
<i>Міхал Андрасюк</i> – Поўня (Урывак)	190
<i>Міхал Андрасюк</i> – Дзяўчына (Скарочана)	193
Андрэй Сцепанюк	196
<i>Андрэй Сцепанюк</i> – Паварот	196
<i>Андрэй Сцепанюк</i> – Вера	197
<i>Андрэй Сцепанюк</i> – * * *	198
<i>Андрэй Сцепанюк</i> – * * *	198
<i>Яўген Вапа</i> – Распісаны квадрат	199
<i>Ангеліна Масальская</i> – Творчая спадчына Міколы Гайдуга	200

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ БЕЛАРУСАЎ У ПОЛЬШЧЫ

<i>Яўген Мірановіч</i> – Беларускае нацыянальнае жыццё ў Польшчы 1955-1989 (Скарочана)	204
<i>Яўген Мірановіч</i> – Беларусы ў III Рэчы Паспалітай	208
З гісторыі стварэння беларускага музея ў Польшчы – <i>наводле</i> <i>Валянціны Швайко</i>	211
<i>Дарафей Фіёнік</i> – Студзіводы і Музей малой айчыны	216
Фэстываль «Бардаўская восень» – <i>наводле Юліты Стэпанюк</i>	221
Юры Каліна	223
Пра найноўшую дакументальную стужку Юрыя Каліны, «Басовішча», з рэжысёрам гутарыць <i>Ян Максіміюк</i> (Скарочана)	223
<i>Дарафей Фіёнік</i> – «Ніва» і іншыя беларускія медыя ў Польшчы	227
<i>Дарафей Фіёнік</i> – Тэатральнае і фільмавае жыццё беларусаў у Польшчы	229
<i>Славамір Іванюк</i> – Беларускае школьніцтва на Падляшшы ў пасляваенны перыяд	232
Мастацтва Лявона Тарасэвіча <i>апрацаваў Ян Карчэўскі</i>	237
Ян Максіміюк	238
<i>Jan Maksimjuk</i> – Pisati po-svojomu	239
<i>Jan Maksimjuk</i> – Koli ja byv złodijom liêsu (Uryvok)	241
Слоўнік літаратуразнаўчых тэрмінаў	244

Дарагі Ліцэіст,

Якуб Колас сказаў, што добра быць у дарозе, якую ты сам выбіраеш. Выбіраючы шлях, на якім можаш пазнаёміцца з гісторыяй ды культурнай спадчынай сваіх дзядоў і прадзедаў, Ты духоўна ўзбагачаешся ды набываеш новыя кампетэнцыі. Беларуская мова і літаратура – гэта Твой козыр. На апошнім этапе сваёй адукацыі Ты пазнаёмішся з самай сучаснай беларускай літаратурай, а таксама лепшымі яе здабыткамі, якія паўсталі на эміграцыі ды заглянеш у духоўную скарбніцу беларусаў у Польшчы. Гэта вялікая каштоўнасць.

*На канец прыгадаю заповітныя словы Масея Сяднёва:
«Ведаючы куды ісці, не забывайцеся адкуль Вы прыйшлі».*

Аўтар падручніка

**НА СУЧАСНЫМ
ЭТАПЕ**

Мінск. Касцёл Святога Сымона і Святой Алены, Палац Рэспублікі, Свята-Духаўская царква

Алесь Аркуш

БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА КАНЦА ХХ – ПАЧАТКУ ХХІ СТАГОДДЗЯЎ

Ніколі беларуская літаратура, за ўсе свае мінулыя гады, не стаяла перад такімі рэвалюцыйнымі зменамі, якія яе чакалі ў апошнія дзесяцігоддзе ХХ ст. Гэтыя падзеі хіба можна параўнаць з літаратурным развоём у Беларусі ў 20-х гадах ХХ ст., калі адначасна ў літаратуру прыйшлі дзясяткі маладых творцаў, што ўтварылі шматлікія літаратурныя аб'яднанні – «Маладняк», «Узвышша», «Полымя», «Беларуская літаратурна-мастацкая камуна», «Пробліск» і іншыя. Але хутка гэтая літаратурная вольніца скончылася, і ўжо ў 1930 годзе пачаліся масавыя арышты пісьменнікаў па міфічнай справе «Саюза вызвалення Беларусі». У выніку большасць беларускіх пісьменнікаў была фізічна знішчана, а тыя, хто засталіся жывымі і на волі, былі сагнаныя пад нагляд бальшавіцкіх ідэолагаў у адну літаратурную арганізацыю – Саюз пісьменнікаў БССР, якая да таго ж лічылася філіяй агульнапісьменніцкай арганізацыі СССР – Саюза пісьменнікаў СССР.

Істотнай перадумовай літаратурных рэвалюцыйных зменаў 90-х можна назваць утварэнне ў 1986 годзе ў Мінску Таварыства маладых літаратараў (ТМЛ) «Тутэйшыя». Сярод лідараў суполкі былі такія маладыя пісьменнікі, крытыкі і літаратуразнаўцы як Алесь Бяляцкі, Анатоль Сяс, Сяргей Дубавец, Адам Глобус, Сяргей Кавалёў. Сябры таварыства выступалі за абнаўленне літаратурнага ландшафту – пашырэнне жанравай разнастайнасці, актуалізацыю і папулярнасць такіх жанраў, як дэтэктыў, фантастыка, прыгодніцкая і ўрбаністычная літаратура; маладыя творцы выступалі супраць цензуры і ідэалагічнага кантролю; патрабавалі пашырэння ўжывання беларускай мовы ва ўсіх грамадскіх сферах і дэмакратызацыю ўсяго культурніцкага жыцця рэспублікі. Першапачаткова таварыства існавала як падпольная літаратурная суполка і на свае паседжанні яе сябры таемна збіраліся ў адным з пакояў сталічнага аспіранцкага інтэрната, дзе тады жыў Алесь Бяляцкі. Але ўжо ўвесну 1987-га, пасля далучэння да таварыства Адама Глобуса з сябрамі, «Тутэйшыя» вырашылі легалізавацца і пачалі праводзіць паседжанні ў Доме літаратара, дзе мерапрыемствы праходзілі пад куратарствам Саюза пісьменнікаў Беларусі.

Побач з ТМЛ «Тутэйшыя» працавала суполка перакладчыкаў «Бабілён», якую ўзначальваў Сяргей Шупа, у яе ўваходзілі Ігар Бабкоў, Лявон Баршчэўскі, Зміцер Саўка, Алесь Жлутка, Міколка Раманоўскі і інш.

*Алесь Бяляцкі,
Сяргей Дубавец,
Адам Глобус*

Мінск. Дом літаратара

*Эдуард Акулін,
Славамір
Адамовіч,
Уладзімір Арлоў*

ТМЛ дамаглося заснавання пры дзяржаўным часопісе «Малодосць» бібліятэчкі, у якой выйшлі першыя кнігі «тутэйшаўцаў»: Анатоля Сыса (*Агмень*, 1988), Алеся Аркуша (*Вяртанне*, 1988), Андрэя Федарэнкі (*Гісторыя хваробы*, 1989), Алеся Наварыча (*Ноч пацалункаў незалежнасці*, 1989), Эдуарда Акуліна (*Пляшчота ліўня*, 1990), Славаміра Адамовіча (*Кальварыйскія клёны*, 1990). Таксама таварыства выдала самвыдатам два нумары ўласнага літаратурнага альманаха «Літаратура» (1989; 1990), два нумары бюлетэня «Кантроль» (1988; 1989), а ў дзяржаўным выдавецтве «Мастацкая літаратура» выйшаў альманах *Тутэйшыя* (1989). Сваім галоўным дасягненнем лідары «Тутэйшых» называлі ўдзел у арганізацыі ў 1988 годзе адзначэння Дзядоў, якое вылілася ў жорсткае супрацьстаянне з тагачаснай камуністычнай уладай. Першы нумар бюлетэня «Кантроль» практычна цалкам прысвечаны Дзядам і змяшчае артыкул *Дзяды былі за намі*.

Таварыства маладых літаратараў «Тутэйшыя» праіснавала да 1990 года. Шэраг яго лідараў (перадусім Анатоль Сус і Адам Глобус) уступілі ў Саюз пісьменнікаў Беларусі, дзейнасць суполкі паціху згубіла свой імпэт, пасля чаго яна самаліквідавалася.

У гэты самы час у Наваполацку-Полацку дзейнічала іншая ўплывовая літаратурная суполка – літаб'яднанне «Крыніцы», якая была заснавана пры наваполацкай гарадской газеце «Хімік». Гэтая літсуполка існавала яшчэ з 70-х гадоў, але толькі

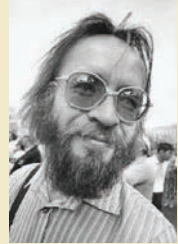
Полацк

Полацк. Плошча Свабоды

калі яе ўзначаліў у 1983 годзе Уладзімір Арлоў, яна ператварылася ў моцную нефармальную літаратурную арганізацыю. Яе сябрамі былі такія вядомыя ў Беларусі пісьменнікі як Сяржук Сокалаў-Воюш, Вінцэсь Мудроў, Лявон Баршчэўскі, Ірына Жарнасек, Валянціна Аксак, Якуб Лапатка, Навум Гальпяровіч, Алесь Аркуш, Лявон Неўдах, Лера Сом і інш. Напрыканцы 80-х у склад літаб'яднання ўваходзіла больш прафесійных літаратараў, чым наогул жыло ў той час у любым абласным цэнтры Беларусі. Зорным часам для літаб'яднання сталі 1986-1988 гады, калі ў рэспубліцы пачалася палітычная «адліга». Штомесяц суполка рыхтавала літаратурную старонку ў газеце «Хімік». А таксама праводзіла сустрэчы з чытачамі, ладзіла прэзентацыі кніг, запрашала да сябе ў госці пісьменнікаў з Мінска і іншых гарадоў Беларусі. «Крынічане» таксама актыўна ўдзельнічалі ў грамадскім жыцці свайго рэгіёна: агітавалі за стварэнне беларускамоўных класаў у школах; дапамагалі археолагам у раскопках старажытнага Полацка; абаранялі ад зносу помнікі гісторыі і архітэктуры; былі актывістамі зялёнага руху і ладзілі мітынгі ў абарону навакольнага асяроддзя.

У 1989 годзе «крынічане» Алесь Аркуш і Вінцэсь Мудроў пачалі выдаваць літаратурны альманах «Ксэракс беларускі», які напачатку друкаваў выключна літаратараў Полаччыны. Выданне праіснавала да 1996 года (усяго выйшла 6 нумароў). З 1991 года Алесь Аркуш пачаў выдаваць у полацкіх і наваполацкіх

*Сяржук
Сокалаў-Воюш,
Вінцэсь Мудроў,
Лявон
Баршчэўскі,
Алесь Аркуш*

«Наваполацк – вялікая хімія. Правая частка трыціха», 1985. Віктар Альшэўскі

друкарнях кнігі, дзеля чаго была створана выдавецкая ініцыятыва «Полацкае ляда».

У 1988 годзе Уладзімір Арлоў з'ехаў на сталае жыхарства ў Мінск і дзейнасць суполкі пачала занепадаць. Яна праіснавала яшчэ пару гадоў і знікла.

Пасля таго, як у 1991 годзе Беларусь атрымала незалежнасць і пачала ствараць сваю ўласную самастойную дзяржаву, працэс раз'явлення беларускай літаратуры набыў імклівы рух. Значную ролю ў гэтым адыграла

аднаўленне выдання легендарнай беларускай газеты «Наша Ніва», з дзейнасцю якой напачатку XX стагоддзя (1906 – 1915) звязана нараджэнне найноўшай беларускай літаратуры. Выхад газеты з назвай «Наша Ніва» аднавілі ў 1991 годзе Сяргей Дубавец, Сяргей Харэўскі і Сяргей Шупа. На старонках незалежнага выдання друкавалася найноўшая беларуская літаратура, тут з'яўляліся творы Сяргея Астраўцова, Ігара Бабкова, Алега Мінкіна, Адама Глобуса, Славаміра Адамовіча, Зміцера Бартосіка і інш.

Значнай падзеяй у літаратурным жыцці Беларусі стала ўтварэнне 8 траўня 1993 года ў Наваполацку Таварыства Вольных Літаратараў (ТВЛ). У адрозненні ад «Тутэйшых», ТВЛ было паўнаважнай творчай арганізацыяй – з юрыдычнай рэгістрацыяй, з рахункам у банку, са сваім часопісам «Калосьсе» і нават са сваёй літаратурнай прэміяй «Гліняны Вялес». Каардынатарам ТВЛ быў абраны Алесь Аркуш. Сярод актыўных сяброў таварыства – Юры Гумянюк, Вінцэс Мудроў, Ігар Сідарук, Славамір Адамовіч, Сяргей Шыдлоўскі, Лявон Вашко. Асноўным тэарэтыкам ТВЛ з'яўлялася кандыдат філасофскіх навук, выкладчыца Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта Алена Ніякоўская. Вядомымі на ўсю Беларусь сталі міжнародныя літаратурныя тэвэлаўскія канферэнцыі, на якія запрашаліся расейскія і ўкраінскія пісьменнікі.

Дзесьці ў палавіне 90-х гадоў XX ст. пачаўся ціск на ўсё незалежніцкі сектар краіны, як эканамічны, так і культурны. ТВЛ не змагло прайсці перарэгістрацыю і да сярэдзіны нулявых гадоў дзейнічала практычна ў падполлі. Па-ранейшаму выходзілі часопіс «Калосьсе» і кнігі ў «Полацкай лядзе», штогод уручалася літаратурная прэмія «Гліняны Вялес», ладзіліся прэзентацыі кніг. Але дзейнасць суполкі затухала. Хаця па сённяшні дзень дзейнічае выдавецкая ініцыятыва «Полацкае ляда» і ўручаецца прэмія «Гліняны Вялес».

Яшчэ адной істотнай з'явай 90-х стала паўстаўанне літаратурнага руху «Бум-Бам-Літ» (ББЛ), які заявіў пра сябе ў публічнай прасторы ў 1995 годзе. Аснову руху

складалі такія пісьменнікі, як Зміцер Вішнёў, Ілля Сін, Серж Мінскевіч, Альгерд Бахарэвіч, Віктар Жыбуль, Юрась Барысевіч. Гэта быў першы постмадэрновы рух у беларускай літаратуры. Удзельнікі спалучалі розныя формы мастацтва і творчай дзейнасці. Акрамя літаратуры бум-бам-літаўцы дзейнічалі ў сферы тэатра, арт-праектаў, перформенсу. З бум-бам-літаўскага асяродку выйшлі перформер-групы «Тэатр псіхічнае неўраўнаважанасці», «Спецбрыгада афрыканскіх братоў», літаратурная суполка «Schmerzwerk». У 1998 годзе выхадам калектыўнага зборніка *Тазік беларускі* распачалося выданне кніжнай серыі «Бібліятэка Бум-Бам-Літа». Паводле Зміцера Вішнёва, аднаго з лідараў ББЛ, рух перастаў існаваць у 1998 годзе.

З сярэдзіны 90-х гадоў ХХ ст. пачаўся працэс паўстання незалежных культурніцкіх і літаратурных выданняў: у 1996 годзе з'явіўся філасофска-культуралагічны часопіс «Фрагмэнты», заснавальнікамі выступілі Ігар Бабкоў і Валер Булгакаў, выдаўцом – «Экафорум»; у 1998 годзе паўстаў навукова-папулярны і літаратурна-мастацкі часопіс «Arche», заснавальнік Андрэй Дынько; у 2002 годзе быў заснаваны самы вядомы беларускі незалежны літаратурны часопіс «Дзеяслоў», яго рэдактарам ад самага пачатку з'яўляецца Барыс Пятровіч; у 2010 годзе Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны заснавала літаратурны часопіс «Верасень», які ўзначаліў Эдуард Акулін. Таксама пачалі імкліва з'яўляцца незалежныя выдавецтвы – «Беларускі кнігазбор», «Тэхналогія», «Каўчэг», «Логвінаў», «Радыеёла-плюс», «Медысонт», выдавецтвы Зміцера Коласа і Андрэя Янушкевіча.

З другой паловы 90-х гадоў ХХ ст. для беларускай літаратуры пачаліся складаныя часы. Істотна ўзмацніўся ціск на Саюз пісьменнікаў Беларусі. У 1997 годзе ў СПб быў адабраны Дом літаратара. У 2005 годзе ад Саюза аддзялілася група, якая стварыла альтэрнатыўны («праўладны») Саюз пісьменнікаў Беларусі, якому ўлада перадала маёмасць Саюза і літаратурныя выданні «Польмя», «Нёман», «Малодосць», штотыднёвік «Літаратура і мастацтва». «Незалежніцкая» частка СПб пачала называцца Саюз беларускіх пісьменнікаў (СБП), яго ўзначаліў Барыс Пятровіч. СБП пазбавілі дзяржаўнага фінансавання. Але арганізацыя здолела выстаць у гэтым змаганні: заснавала свой літаратурны часопіс «Дзеяслоў» і шэраг кніжных серый, стала заснавальнікам самых прэстыжных у Беларусі літаратурных прэмій: імя Ежы Гедройца за лепшую кнігу прозы і эсэістыкі; імя Наталлі Арсеневай за лепшую кнігу паэзіі; імя Карласа Шэрмана за лепшую перакладную кнігу і іншых.

Юры Гумянюк,
Зміцер Вішнёў,
Серж
Мінскевіч,
Альгерд
Бахарэвіч

У гэты час беларуская літаратура пачала разнастайвацца, адбылася змена культурнай парадыгмы. З'явіліся постмадэрністычныя і эксперыментальныя творы (Ігар Бабкоў, Макс Шчур, Зміцер Вішнёў, Ілля Сін, Павел Касцюкевіч); мастацкі нон-фікшн (Зміцер Бартосік, Аляксандр Лукашук, Андрусь Горват); гістарычны дэтэктыў (Людміла Рублеўская, Уладзімір Сцяпан, Максім Клімковіч, Зміцер Дзядзенка, Уладзімір Садоўскі, Сяргей Балахонаў); авантурны раман (Уладзіслаў Ахроменка, Максім Клімковіч, Артур Клінаў, Андрэй Адамовіч); раманы-антыўтопіі (Віктар Марціновіч, Альгерд Бахарэвіч, Севярын Квяткоўскі); містычныя раманы (Алесь Наварыч, Анатоль Казлоў, Валеры Гапееў, Алесь Аркуш, Наталка Харытанюк); дакументальна-біяграфічныя раманы на базе праўдзівай беларускай гісторыі (Леанід Дранько-Майсюк, Сяргей Абламейка, Сяргей Астраўцоў); жорсткі рэалізм (Юры Станкевіч, Вінцэс Мудроў, Славамір Адамовіч, Алена Брава, Павел Севярынец); фэнтазі-казкі (Пятро Васючэнка, Аляксей Шэін, Алена Масла); выданне эпістальнай спадчыны пісьменнікаў (Міхась Скобла, Сяргей Шапран). Плённа працягвалася традыцыя беларускай класічнай літаратуры (Уладзімір Някляеў, Віктар Казько, Андрэй Федарэнка, Уладзімір Сцяпан).

Актыўна пачалі выходзіць перакладныя кнігі, прычым нярэдка некаторых актуальных заходніх аўтараў перакладалі і выдавалі па-беларуску ў Беларусі хутчэй, чым такія ж кнігі з'яўляліся ў расійскіх перакладах у Расіі. І самае нечаканае: у беларускай літаратуры з'явіліся па-сапраўднаму папулярныя пісьменнікі, да якіх на аўтограф-сесіях выстройваліся вялікія чэргі чытачоў (Альгерд Бахарэвіч, Віктар Марціновіч, Андрусь Горват, Артур Клінаў).

Некаторыя літаратуразнаўцы лічаць, што беларуская літаратура напачатку XXI ст. перажывае свой самы значны ўздым і росквіт.

- 1 Да якога перыяду ў развіцці беларускай літаратуры аўтар тэксту параўноўвае самую сучасную беларускую літаратуру? Наколькі ты згаджаешся з такім меркаваннем?
- 2 Якія працэсы і тэндэнцыі наступілі ў беларускай літаратуры напрыканцы XX стагоддзя?
- 3 Назаві новыя літаратурныя суполкі ды галоўныя мэты іх дзейнасці.
- 4 Што ведаеш пра развіццё выдавецкага руху? Якія незалежныя культурніцкія і літаратурныя выданні паявіліся? Чым гэта было абумоўлена?
- 5 Якія новыя жанры паявіліся ў беларускай літаратуры?
- 6 Назаві прозвішчы найбольш вядомых самых сучасных беларускіх пісьменнікаў. Паспрабуй знайсці звесткі пра аднаго з іх.

Ніл Гілевiч (1931-2016)

Ніл Гілевiч нарадзiўся ў вёсцы Слабада Лагойскага раёна Мiнскай вобласцi. Там прайшлi яго дзiцячыя i падлеткавыя гады, тры з якiх выпалi на час нямецкай акупацыi. З 1947-га жыў ў Мiнску. Любоў да роднай мовы, жаданне авалодаць багацейшымi скарбамi лiтаратуры i сказаць у ёй сваё паэтычнае слова прывялi будучага piсьменнiка спачатку ў Мiнскае педагагiчнае вучылiшча, а затым на фiлалагiчны факультэт БДУ. Пасля яго заканчэння (1956)

вучыўся ў аспiрантуры, з 1960 па 1986 гады працаваў на кафедры беларускай лiтаратуры (у 1963 годзе абаранiў кандыдацкую дысертацыю па гiсторыi беларускай паэзii XX ст., у 1978 годзе атрымаў вучонае званне прафесара). У 1980 годзе яму прысвоена ганаровае званне заслужанага дзеяча навукi.

Творчасць Нiла Гілевiча добра вядомая шырокай грамадскасцi Беларусi i далёка за яе межамi. Прырода шчодро надзялiла яго шматгранным талентам: паэт-лiрык, сатырык i публiцыст, драматург, палымяны прамоўца, грамадскi дзеяч, асветнiк, вучоны, фалькларыст, перакладчык.

Нiл Гілевiч

* * *

Белыя сыплюцца долу крышталiкi,
Белыя крышацца хмаркi ўгары.
Сосны захутаны ў белыя шалiкi.
Белая мiтусь у белым бары.
Белая, мяккая цiша няхрусткая,
Белай дрымотай спавiты кусты.
Белая казка... Зiма беларуская...
Што ж мне не дорыш снягурачку ты?..

- 1 Якія вобразныя асацыяцыi выклiкае твор?
- 2 Якія мастацкiя прыёмы i сродкi выкарыстоўвае паэт для выяўлення сваiх пачуццяў?
- 3 Які настрой верша i чым ён выклiканы?

Праклён

Вы – дзеці зямлі беларускай?
Ну што вы? Хто ж веры вам дасць?
У вашай душы заскарузлай
Прыкметаў яе не відаць.

Не варта, панове, не варта
Лічыцца вам дзецьмі яе.
Жабрацкая ваша пагарда
На гэта правоў не дае:

Пагарда да роднага слова,
Да мовы, што з веку вякоў
І верай і праўдай суровай
Жывіла душу прабацькоў;

Пагарда да родных мелодый,
Да песень, што з гэтай зямлі
І гучнасць, і фарбы, і водар
У кожную ноту ўзялі;

Пагарда да памяці продкаў,
Да славы і гонару іх,
Да іхніх мазольных наробкаў,
Да іх курганоў векавых...

Не знаю, як дзе там на свеце,
А ў нас тут праклён быў здаўна:
Калі вы ёй гэтка дзеці –
То хай вас не носіць яна!

- 1 Каго і за што дакарае лірычны герой?
- 2 Пра якія нацыянальныя каштоўнасці гаворыцца ў творы?
- 3 Вызнач ключавое слова ў вершы. Аргументуй свой выбар.
- 4 Раствлумач сэнс апошняга двухрадкоўя твора Н. Гілевiча.

«Элегія», 1981. Васіль Сумараў

Ніл Гілевіч

Санет Адаму Міцкевічу

Ты нарадзіўся ў сэрцы Беларусі.
Тваёю першай нянькаю былі
Яе паданні, што наўкол жылі,
Яе напеў, якім звінелі гуслі.

Суровы краю лёс цябе прымусіў
Пець не на мове роднае зямлі,
Бо нашых прадзедаў у зман звялі,
Бо душы іх нячысцік збаламуціў.

І ўсё-ткі лёс аддзячыў нам, няйначай:
Так, волатам ты ўзрос на ніве нашай,
Каб славе Польшчы паслужыць пяром,
Але, вялікі і ў любові і ў скрусе,
Ты стаў і вечнай славай Беларусі –
Яе красы чароўнай песняром.

1 Пра якую сувязь Адама Міцкевіча з беларускай зямлёй гаворыць Ніл Гілевіч? Што нам дазваляе называць польскага паэта песняром Беларусі?

2 Да якіх падзей у гісторыі Беларусі адклікаецца аўтар?

3 Чым характарызуецца санет? Чаму ў такой форме выказваецца паэт?

Каб людзьмі між людзей пачувацца

Што мы пакінем у спадчыну нашчадкам – наступным пакаленням?

Як добра, што гэта пытанне стукаецца ў нашы сэрцы ўсё мацней, што размова пра гэта набывае востраактуальнае гучанне! А калі ж бы ды гадоў трыццаць назад яно было пастаўлена што называецца рубам і – усенародна, у агульнадзяржаўным маштабе? Які неацэнны быў бы выйгрыш для грамадства – сённяшняга і заўтрашняга! Наколькі больш матэрыяльных і духоўных багаццяў мы змаглі б захаваць, зберагчы, перадаць у спадчыну і колькі б менш мы тымчасове гэтых багаццяў загубілі, зліквідавалі, знішчылі, колькі б менш мы і нашы нашчадкі страцілі!

Пра спадчыну, якая дасталася і якую трэба перадаць наследнікам, чалавек думаў спакон веку. Апрацоўваў зямлю, даглядаў жывёлу, будаваўся, гадаваў і выходзіў дзяцей, наладжваў узаемаадносіны з суседзямі і з усім навакольным светам, святкаваў святы, весяліўся або смуткаваў – і пастаянна думаў, турбаваўся: а што ад яго прайдзе, перадасца ў спадчыну? Чалавек хацеў, каб яго дзеці былі шчаслівыя, шчаслівейшыя, чым ён сам, і ён стараўся пакінуць ім як мага больш і таго, што стварылі рукі, і таго, што напрацавала душа. Само сабой зразумела – і ўсё тое, што дала яму для карыстання і для душы прырода, зямля, на якой ён нарадзіўся і жыў.

Цягам стагоддзяў чалавек думаў і дбаў пра гэта галоўным чынам сам, хаця і раіўся, вядома, і дзяліўся сваімі клопатамі з людзьмі. Але жыццё развіталася так, што гэты клонат усё ў большай меры рабіўся клопатам грамадскім. Рост сацыяльнай і нацыянальнай самасвядомасці пашыраў пагляд на праблему спадчыны як на дзяржаўна-народную. Сапраўды такою, сапраўды грамадскаю гэта праблема стала ў нас пасля перамогі Кастрычніка, з пераходам на новыя эканамічна-сацыяльныя і палітычныя асновы жыцця, з усталяваннем сацыялістычных прынцыпаў ва ўсіх сферах чалавечай жыццядзейнасці. Спадчына – вялікая, галоўная спадчына, – не перастаўшы быць «маёй, уласнай, асабістай», стала «нашай, агульнай, усіхнай». І наша адказнасць за яе, не перастаўшы быць асабістай адказнасцю кожнага, стала нашай адказнасцю агульнай, грамадскай. Вось чаму грамадскасць гэтак нераўнадушна ставіцца да лёсу матэрыяльнай і духоўнай спадчыны сваёй зямлі, сваёй Бацькаўшчыны, чаму яна гэтак зацікаўлена ў па-гаспадарску мудрым вырашэнні ўсіх датычных яе задач.

Каб адказаць на пытанне, што мы пакінем-перададзім наступнікам нашым, трэба, па-першае, добра ведаць, якая спадчына дасталася нам з мінулага, з вякоў, ад продкаў, а па-другое, трэба бачыць і цвяроза цаніць тое, чым мы гэту спадчыну ўзбагацілі самі (калі ўзбагацілі), што дадалі-дапрынеслі са свайго ўласнага працоўнага, сацыяльнага, маральнага і эстэтычнага вопыту.

На мой погляд, наша бяда якраз і пачынаецца з таго, што мы ўсё яшчэ слаба ведаем сваё мінулае, цьмяна і часам нават вельмі цьмяна ўяўляем, што за багаці маем у сваім распараджэнні, да чаго мы павінны прыкласці душу і рукі, каб творча развіць далей, узмацніць, узбагаціць, упрыгожыць. Чаму слаба і цьмяна – гэтаму ёсць сваё вытлумачэнне. У свой час мы далі сябе здорава запалохаць мінулым – мінулым як сімвалам усяго цяжкага, змрочнага, нядобрага. Але ж у мінулым было не толькі зло. Мінулае – гэта наша гісторыя, а ў ёй было і шмат высокага, прыгожага, гераічнага, увогуле яе рухаючай, вядучай сілай была плынь прагрэсіўная, гуманная, гісторыя не спынілася, яна развівалася і развіаецца, – мы працягваем яе развіваць, мы – яе сённяшнія творцы. Як бы бедна, гаротна, цяжка ні жыў у мінулым народ – ён быў народ, ён быў вялікі веліччу творчага духу, высакароднасцю маралі, сілай і характэрам таленту, дужасцю веры сваёй, крылатасцю мар і спадзяванняў. Як бы шмат у яго мінулым ні было забабонаў, прымхаў і ўсякага іншага дзікунства – непараўнана больш было мудрасці і святла, шчодрасці і дабрыні, – усяго таго, што склала змест несьмяротнай, неўвядальнай і непераўзыздзенай у сваім характэры народнай паэзіі – фальклору.

Запалохаўшы, – па наіўнасці, па недасведчанасці, каб не сказаць мацней, – саміх сябе, мы пачалі было і цурацца і пазбягаць мінулага цалкам, без разбору, толькі таму, што яно мінулае; пачалі чужацца яго, ігнараваць і грэбаваць ім, адыходзіць ад разумення, што спадчынай – духоўным вопытам і культурным набыткам народа – трэба даражыць як самім жыццём. Расплата за такую бяздумнасць не магла быць лёгкай – мы гэта бачым і адчуваем ужо даўно. Як ні горка прызнавацца, але многія з нас урэшце зусім адарваліся ад духоўнай глебы стагоддзяў, ад народных традыцый і звычаяў, ад літаратурнай і мастацкай класікі, і поўнасцю перайшлі на спажыванне сучаснага культурнага шыр-спажыву, прывучылі сябе да эрзац-мастацтва, якое – падобна ўсякай бяздарнай пошасці – ідзе ў наступ на чалавека, страшна нахабна, ваяўніча, агрэсіўна. У роздумах і клопатах пра спадчыну, якую мы хочам пакінуць для душы патомкаў, трэба абавязкова помніць пра гэту злую небяспечную сілу, імя якой – антыкультура, – і няспынна, на кожным кроку, абвясчаць ёй смяротны бой. Многія, – і гэта бачыць асабліва горка, – не падняліся да элементарнага разумення, што самым вялікім і неацэнна каштоўным скарбам у духоўнай спадчыне народа з’яўляецца яго мова, і ставяцца да гэтага скарбу абьякава,

«Купальскі ранак». Цэнтральная частка трыпціха «З думай аб радзіме», 2002. Мікалай Бушчык

раўнадушна, а то і зусім нігілістычна. Гэта датычыць і тых, што прэтэндуюць, між іншым, на годнасць творцаў нацыянальнай культуры. Якая вартая жалю памылка! Удумацца толькі: таварышы хочуць тварыць нацыянальную культуру ў адрыве ад першаасновы гэтай культуры, ад яе першага і галоўнага элемента – мовы!

Вось і прыкінем цяпер: колькі ж работы чакае ўсіх і кожнага, хто сур'ёзна, не на словах, а на справе хоча клапаціцца пра вялікую і прыгожую спадчыну для нашчадкаў. Работы – непачаты край! Але гэта нікога з нас не павінна палохаць. Калі пра спадчыну думаў і пісаў – на заранку сацыялістычнай эры – Янка Купала, хіба гэтай работы было менш і хіба яна ўяўлялася яму і яго сучаснікам лягчэйшай? Вялікая работа ў імя вялікай мэты абуджае вялікае натхненне. Яно і дапаможа! Мы будзем рабіць гэту работу дзеля таго, каб спадкаемцы нашы, наследнікі нашы людзьмі між людзей пачуваліся, – гэтак жа, як пачуваемся сёння мы; каб радаваліся багаццям-скарбам роднай зямлі і думалі з удзячнасцю, што гэта іхнія продкі для іх зрабілі, збераглі, захавалі, – гэтак жа, як радуемся і думаем пра сваіх папярэднікаў мы, каб ганарыліся тым, што яны не абы-чыя наследнікі і належаць не да абы-якога прапашчага, безыменнага роду, – гэтак жа, як ганарымся за сваё імя і свой род мы.

- прымхі – забабоны

- 1 Што з'яўляецца спадчынай народа і чаму яна служыць?
- 2 Як выглядала матэрыяльнае і духоўнае становішча беларусаў у мінулым?
- 3 Назаві станоўчыя і адмоўныя бакі гісторыі Беларусі.
- 4 Чаму беларусы занядбалі сваю гісторыю і што ў сувязі з гэтым яны патрацілі?
- 5 Што і чаму, паводле аўтара, з'яўляецца галоўным элементам культуры народа?
- 6 Якая галоўная мэта эсэ Ніла Гілевіча?
- 7 Выпішы з апошняга абзаца тэксту сінонімы да слова *нашчадкі*.

Алесь Разанаў (1947-2021)

Творчасць Алесь Разанава як прадстаўніка інтэлектуальнай паэзіі ўяўляе сабой эксперымент, у якім арганічна спалучыліся традыцыяналізм і наватарства. Паэзія мэтра радка і слова – гэта не столькі прадаўжэнне і развіццё традыцый Я. Купалы і М. Багдановіча, не столькі схематычны перанос на нацыянальную глебу заходнееўрапейскага мадэрнізму і авангардызму, колькі ўзор сінкрэтычнага мастацкага мыслення, дзе цесна зніталіся разнастайныя кірункі і стылі і ўласная манера паэта.

Паэзія Алесь Разанава ўражвае сваёй неардынарнасцю, вобразнай асацыятыўнасцю, метафарычнасцю. У творах паэта, якія патрабуюць не аднаго прачытання, – філасофская змястоўнасць, ускладненасць думкі, шматлікія сэнсы, нюансы і алюзіі, спрадвечныя пытанні быцця і рэчаіснасці.

Лірычны герой А. Разанава ўзнімаецца над будзённым, звычайным і аднастайным, заклікае людзей абудзіцца ад раўнадушша і абьякавасці, якія ў нашы дні раўназначны забыццю і смерці:

*Не спіце...
Працінае нябёсы твой голас...
Галасы мёртвых зор...
галасы мёртвых вёсак...
і крывавых адбіткаў нашых –
сярод голасу галасы,
аб'яўляйце,
тлумачце,
даводзьце
з таго боку зямной раўнавагі,
як губляецца раўнавага!..
Не дазвольце, каб суд наш і ўчынкі
апярэджвалі нас, абмяжуйце
валадарства наша,
паўстаньце
вартавымі на нашай дарозе.*

Паэзія А. Разанава вылучаецца гукавымі асацыяцыямі, разбурэннем многіх традыцыйных форм і канонаў, дзёрзкай эксперыментальнасцю, сінтэзам вершаў і прозы авангардысцкага кірунку. Ён увёў у беларускую літаратуру *версэты*, *квантэмы*, *вершаказы*, *пункціры*, *зномы*. У іх асабістае «я» паэта як бы праламляецца праз «каардынаты быцця і асобы», героі пазбаўлены канкрэтных чалавечых рысаў:

*Я – свядомасць,
я – цела,
я – свет,
у якім – гарызонтам шкельцы, –
гэта я,
ні аб’ект, ні суб’ект, проста я:
бог, вар’ят і пачвара.*

Ёсць у А. Разанава і вершы, дзе не прысутнічае цымянасць, незразумеласць і метафарычны сэнс зразумелы большасці чытачоў. Так, у вершы *Радзіма, Паэме святла* і верлібры з яе *Час шукаць Радзіму* паэт спрабуе вызначыць інгрэдыенты складанага паняцця «Радзіма». З уласцівымі творцу медытацыямі і складанымі асацыяцыямі ў іх сцвярджаецца, што Радзіма – гэта непарыўная сувязь мінулага, сённяшняга і будучага, гэта праўдзівая гісторыя роднага краю, строгая адказнасць кожнага чалавека за лёс Айчыны, пакаянне за здзейсненыя памылкі. У творах пра гістарычных асоб (Рагнеду, Лазара Богшу, Каліноўскага, Багушэвіча) паэт не імкнецца ўзнавіць факты іх біяграфіі, а спрабуе асэнсаваць іх ролю і значэнне для беларусаў. У радзе выпадкаў аўтар перадае псіхалагічны стан герояў, якія стаяць перад маральным выбарам паміж жыццём і смерцю, сваімі і чужымі: Каліноўскі памірае на шыбеніцы, Вячка гіне на полі бітвы, Рагнеда адмаўляецца ад свецкага жыцця...

Галоўны тон у паэзіі А. Разанава – гэта чуйнае, засяроджанае ўслухоўванне ў «невядомага рытму струмень, невядомай галактыкі хвалю». Творы незвычайнага чалавека і зямныя, і касмічныя адначасова. У іх мноства зямных, прызначаных для чалавека, парад, рэкамендацый, формул-афарызмаў: «існуе знікаючы», «раскрыжаваныя ў целе, не чуем сябе, не бачым» (*Паэма выніку*); «час будаваць, вечнасць растрэшчваць пабудаванае» (*Паэма святла*); «і ўсё менш ува мне мяне і ўсё больш бязмежжа» (*Бязмежжа*).

З твораў А. Разанава паўстае сённяшні чалавек, які пакутуе ад нявырашанага пытання: «Кім я ёсць?» Ён шукае сваё імя і, незадаволены пошукамі, усклікае: «Я сам сабе не ведаю імянаў... Я той, хто неназваны...». Паэт вучыць бачыць нябачнае, чуць нячутнае, заўважаць не толькі зямлю пад нагамі, але і далеч неба, кідаць погляд у іншыя вымярэнні, адчуваць усеабдымнасць, узаемную спалучанасць усяго існага:

*І не хапае мне дня, каб усюды
паспець,
І не хапае ночы, каб адуюль
вярнуцца,
І не хапае жыцця, каб жыць,
І, каб не жыць, не хапае смерці.*

Алесь Разанаў – наш сучаснік, які знаходзіцца ў нязменным пошуку, гарэнні, прымушае сваіх чытачоў зірнуць на свет іншымі вачыма. Яго творы ўзбагацілі бе-

ларускую літаратуру новымі формамі і жанрамі, тэмамі, філасофскім асэнсаваннем рэчаіснасці, уменнем раскрыць у слове яго патаемныя магчымасці. Па сваіх ідэйна-эстэтычных якасцях яны адпавядаюць лепшым узорам еўрапейскага і сусветнага паэтычнага мастацтва.

Васіль Старычонок

- сінкрэтызм – змяшэнне, зліццё разнародных элементаў
- інгрэдыент – кампанент, элемент

*«Сны Глубелькі», 1999.
Мікалай Казакевіч*

Алесь Разанаў

На гэтай зямлі

Хто пытаецца ў мяне дарогу на
ўсход, хто – дарогу на захад...

Нібы раздарожжа, я паказваю ўсім,
куды ісці, а сам застаюся на месцы – на
гэтай зямлі, пад гэтым небам,

занадта лёгкі для глыбіні,
занадта цяжкі для вышыні,
занадта цэласны, каб падавацца ў
які-небудзь бок...

Вось мая левая рука, вось – правая...
Я кладу зерне ў дол – і яно вырастае ў дрэва:
на адной галіне ў яго сонца,
на другой – месяц,
рознагалосыя птушкі з усіх канцоў
свету спяваюць на ім свае песні і ла-
дзяць гнёзды...
Тут мой захад, і тут – усход.

*«Дахі старога Мінска», 1950.
Барыс Няпомняшчы*

Алесь Разанаў

Sumus ne simus

Мы не займаем ніякіх пасадаў і не маем ніякіх званняў, але якраз у гэтым усе, хто ведае нас і не ведае, бачаць нашу пасаду і разумеюць наш чын.

Мы не такія, мы іншыя, але мы апынуліся тут, і тутэйшае наваколле пераконвае нас няспынна, што мы гэтакія, як усе.

Мы робім не тое, што хочам і можам,
а тое, што нам прапануюць,
а тое, што хочам і можам, хаваем
на потым, на некалі, нібы ў труне, у
сабе, і, адмаўляючы рэчаіснасць, што
не дае нам спраўдзіцца, гэтак згаджа-
емся з ёй.

«Я ніколі не каяўся ў тым, чаго не
рабіў, але каяўся ў тым, што рабіў», –
нам прысвячаюць свае высновы волаты
думкі.

Sumus ne simus

Мы ёсць, каб не быць.

«Стары і новы Мінск», 1960.
Май Данцыг

Алесь Разанаў

Стары горад

На ацішэлых падворках, ля гонты і чара-
піцы, квітнее ружовы і белы бэз і асвятляе сваім
цвіценнем, сваім разуменнем горад, што паглыб-
ляецца ў даўніну.

Кашлаты дзядоўнік натоўпіцца каля
паркана:

кожная лапушына – шаля,

кожная лапушына – голас,

кожная лапушына – далонь:

наноў разважае зялёнае веча, наноў узва-
жвае думнае веча кошт смерці і кошт жыцця...

Пакінулі апошнія жыхары свае дамы-мура-
ванкі, свае драўляныя хаты з аканіцамі і ліштвой
і ўсё, што мелі, што нажывалі, што памяталі, што
снілі, пабралі ў пярэбары, у перасяленне, у новы
кут...

Ды нехта ўсё роўна сюды вяртаецца
неадольна,
нешта ўсё роўна тут, быццам колісь, жыве:
тут раптам зазвоняць званы трывожна,
зацокаюць раптам падковы па бруку,
раптам дзіця заплача,
раптам некага нехта пакліча, і той
адгукнецца ў адказ...

Тут пласт на пласце, на падмурку –
падмурак.

Тут свае таямніцы, свой радавод, свой лад.

Тут нешта тоіцца, нешта хаваецца, нешта
ўхіляецца ад разгляду...

Падводзіцца да старога горада вузка-
калейка.

Па старым горадзе ходзяць узброеныя
патрулі.

- вечы - народны сход гараджан

Алесь Разанаў

Зброя

Таго, хто бярэцца за зброю, зброя
таксама забірае і абавязвае, каб ён
укладаў у яе сваю змогу, сваё ўменне,
сваё жыццё.

Зброя пад забаронай: да яе нельга
звяртацца, каб адплаціць за крыўду ці
за абразу, нават калі свярбяць рукі,
але калі да яе звяртаецца той, хто
крыўдзіць і абражае, – яна найлепшая
абарона.

І з аднаго, і з другога боку зброя
з'ядноўвае ўсіх, як сяброў, як братоў,
але паміж самімі гэтымі бакамі разворвае
баразну барацьбы.

На зброі зазубрыны, аднак вызвоньвае
ў ёй старадаўняе – «зубрынае» –
высакародства бронзы.

Зброя: на полі бою разбураны бор целаў,
над полем бою абразовы рой душаў.

Алесь Разанаў

Каса

Каса – косая, аднак там, дзе яна
праходзіць, застаюцца чыстыя, без кас-
мыкоў, касынкi лугоў і роўныя каснікі
пакосаў.

Каса не спакушаецца славай і не
выстаўляецца напаказ: яна толькі
першаю, у расу, каштуе тыя «смакосы»,
якія пасля будуць каштаваць каровы і
козы.

Каса касуе ўсё, што ўзводзілі вясна
і лета: яе кранае не краса званцоў,
касачоў ці каласоўнікаў, а косіпусы і
катангенсы стасункаў з імі.

Пасада ў касы каставая – ад
Касандры: яна прадказвае ўсім аднолькавы
лёс і сама ж вершыць яго.

На касу, як на смерць, касавурацца
гусакі, на касу сыкае асака, яе кусаюць
камяні, ад яе адкасоўваюцца кусты,
але, вітаючыся з ёю, касу ксціць
касец Ясь і – развітваючыся з ёю –
касінер Кастусь.

*«Вечар», 1981-1982.
Віктар Альшчэўскі*

Пункціры

*

Бяроза каля царквы –
дзве белыя постаці
прыгажосці.

*

Дождж!.. Дождж!..
І дзе ты быў усё лета?! –
плачуць сады.

*

Падаюць дзічкі ў траву –
і адтуль цікуюць:
ці хто іх возьме?

*

Старая таполя
з парэпанаю карою –
няспынна цякуць
па ёй ручаінкі часу.

*

Селянца ў коміне хаты
вароны –
зрабіцца чарнейшымі захацелі?

*

Калючы асот –
але вунь, глядзі:
пчала з ім сябруе.

*

Дом з каляровымі аканіцамі –
матылькі
разгарнулі крылцы?!.

*

Сам-насам з зімою:
вось і настала твая пара,
сутонлівая яліна.

*

Снег сышоў –
і ўзышла
леташняя трава.
І што мне з вамі рабіць,
шматкі мінулага часу?!.

*

Цягнецца з коміна
і растае
дым у паднеб'і –
сцежка,
што не варочаецца назад.

*

На заінелым трамвайным акне
хтось напісаў:
«Я кахаю».
Усе пазіраюць на свет
праз гэтыя словы.

*

Бабуля з пад'езда:
усё цяжэй ёй спускацца па лесвіцы,
усё цяжэй падымацца,
усё цяжэй заставацца дома.

- сутонлівая - паўзмрочная, цёмная

«Вєра», «Дзєці», «Зямля», «...», 2011. Міраслаў Здрайкоўскі

- 1 Якія новыя формы стварыў і ўвёў у беларускую паэзію А. Разанаў? Раскрыў іх адметнасці, карыстаючыся *Слоўнікам літаратуразнаўчых тэрмінаў*, што ў канцы падручніка.
- 2 У чым заключаецца наватарства паэта ў падыходзе да традыцыйных у беларускай літаратуры тэм, вобразаў і матываў? Абмяркуйце на прыкладах.
- 3 У якіх творах А. Разанава назіраецца яркае спалучэнне паліфанічнасці слова з яго сэнсам? Прывядзі адпаведныя прыклады.
- 4 Чым адметныя разанаўскія мініяцюрныя формы верша? Што яны асэнсоўваюць?
- 5 Што табе вядома пра супрацоўніцтва А. Разанава з пісьменнікамі літаб'яднання «Белавежа»? Падрыхтуй вуснае паведамленне.

Уладзімір Някляеў (нарадзіўся ў 1946 годзе)

Уладзімір Някляеў – паэт, празаік, эсэіст. Вучыўся ў Мінскім элетратэхнікуме сувязі (1962 – 1966), на аддзяленні паэзіі Літаратурнага інстытута (1971, г. Масква), скончыў філалагічны факультэт Мінскага педагагічнага інстытута (1973). Працаваў сувязістам на Поўначы, у Сібіры, на Далёкім Усходзе, радыёмеханікам у мінскім тэлевізійным атэлье. Заняўся журналістыкай, супрацоўнічаў у газеце «Знамя юности», рэдагаваў бюлетэнь «Тэатральны Мінск», быў старшым рэдактарам галоўнай рэдакцыі літаратурна-драматычных праграм Беларускага тэлебачання, галоўным рэдактарам часопіса «Крыніца», штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва». З 1998 па 2001 – старшыня Саюза беларускіх пісьменнікаў. На вершы Уладзіміра Някляева напісана шэраг папулярных песень.

Уладзімір Някляеў

* * *

Праводзіла з дому...

На ўзмежку бацькоўскага поля:

«Сыноч мой... – сказала, –

які ж мне наказ табе даць?

Ніколі ня збочваць з дарогі –

зайздросная доля.

Ды хай не міне цябе доля

дарогу губляць.

Хай зведаеш ты

Нежалобную долю блуканняў,

Хай знойдзеш – і знішчыш,

Хай дойдзеш – і кінешся прэч,

Спазнаеш

Сустрэчу

У час спусташальных расстанняў,

Спазнаеш

Расстанне

У час невыносных сустрэч.

Хай страціш ты многа,

Каб долі сапраўднай ня страціць».

Ён жыў гэтай доляй.
Кахаў.
Расставаўся.
Блукаў.
Дадому вярнуўся:
«Сыноч мой, – спыталася маці, –
Знайшоў ты ці страціў?..»

Заплакаў –
І ў ногі
Упаў.

«Льны беларускія», 2002. Віктар Грамыка

- 1 Якія матывы і вобразы паяўляюцца ў творы? Паразважай пра іх.
- 2 У чым заключаецца сімволіка слоў *дарога* і *доля*?
- 3 Што сустрэў сын на сваім шляху? Як ён пра гэтае расказаў маці?

Уладзімір Някляеў

Роднае

Вясновы першы гром
Скаціўся, як з гары,
І рэха ля крыніц дубы хістае.
Бусліная зямля. Азёры ды бары.
Акопы ды палын. Зямля святая.

Тут не забыты плач.
І не забыты смех.
Не аціхае спеў чарод птушыных.
Тут дождж не проста дождж.
І снег не проста снег.
Бо гэта дождж і снег
над берагам
Айчыны.

- 1 Які прыкметы роднага краю называе лірычнае «я»? У чым заключаецца іх асаблівасць?
- 2 У які спосаб лірычны герой падкрэслівае свае пачуцці ў адносінах да бацькаўшчыны? Прыведзі адпаведныя цытаты.
- 3 Назаві мастацкія сродкі і акрэслі іх ролю ў вершы.

Уладзімір Някляеў

Гай

1

Пра што шапочаш, гай,
Празрысты, вераснёвы?..
Пара спраўляць абновы.
Чакай мяне. Чакай.

Жывыя мы з табой.
Звычайная падзея.
Адкружыць лістабой,
І снегавей адвее.

Накінеш на плячо
Зялёны шоўк маёвы.
Вясёлае дзяўчо
Гукнеш сакрэтным словам.

Не сцерпіць, прыбязыць,
Прытуліцца травінкай...
Ах, жыць ды не тужыць,
Не выпускаць з абдымкаў!

Не паслабляць вузлы,
Што пальцы паспляталі!..

Жытнёвыя вазы
На ток пашыбавалі.

«Дарога ў лесе», 1995.
Віктар Ціханаў

2

За гаем зноў пачаўся гай.
Не ўспомню, што было да гаю.
Усё наперад забягаю
Сабе самому...
А, няхай!
Дальбог, нічога не шкада.
Бывае вось пара такая,
Калі жывеш, нібы сцякае
З палёў напоеных вада.
Што знаць, куды яна цячэ, –
Гадаць, куды бяжыць дарога!..
Ніхто на свеце не ўцячэ
Ад лёсу, ад сябе самога.
І мне з самім сабою жыць,
Які ўжо ёсць я, дзе тут дзецца.
Жыць, як шчаслівае смяецца,
Жыць, як балючае баліць.

- 1 Якія жыццёвыя рэфлексіі выяўляе лірычны герой?
- 2 Якія словы з'яўляюцца ключавымі? Вызнач іх сэнс.
- 3 У які спосаб паказана ў вершы прамінанне часу?
- 4 Вызнач, да якіх часцін мовы адносяцца словы: дальбог, наперад, ніхто.

Магіла Сакрата Яновіча і яго жонкі Таццяны на могільніку ў Крынках

Уладзімір Някляеў

На магіле Сакрата

Лявону Тарасэвічу

Цёплы верасень. Ціхія Крынкі.
Над капліцай звяняць павуцінкі,
І дрыжаць пад крыжамі знічы.

Матылёк на плячы,
На квяцістай кашулі Лявона.

Мурашоў незлічона
У ігліцы сухой, у лісці...

Скрозь
жыццё
у жыцці.

І па смерці жыццё, і па смерці...

Калі нетры расперці,
Выйдуць тья, хто не паміраў,
Каго Бог пакараў
Несмяроццем: паэты, героі...

«Там, за тою гарою
Беларусь», – мне ківае Лявон.

Ля магілы
укленчвае ён
і глядзіць, як мураш цягне семя,
што больш за самога яго.
«Вось жа род... вось жа племя...» –
кажа ён...
Я пытаю:
«Беларусь за гарой
Для каго?..
Для чаго?..»

І Лявон уздыхае: «Для знаку...
Хто іх ведае, гэтых палякаў,

Хто іх ведае, рускіх:
Ну чаму мы ім так замінаем!..
Як усе, паміраем
І жывём, як усе... Што не так?..»

«Пэўна, гэта не ўцяміць, калі не паляк,
Ці не рускі...»

«Так... Пэўна, не ўцяміць...»

Праз замгленую памяць
Праляталі вякі-матэлькі,
за гарою
знікалі замглена, –

І за спінай Лявона
Над магілай Сакрата стаялі і плакалі
Беларусы, што сталі палякамі.

- 1 Раствлумач сэнс загалова верша. Выясні, каму ён прысвячаецца.
- 2 Апішы лірычную сітуацыю, якая паяўляецца ў творы.
- 3 Пра які народ ды якія яго праблемы ідзе гаворка ў вершы?
- 4 Што сімвалізуе вобраз мураша, які цягне большае за сябе семя?
- 5 Раскрый сэнс апошняга радка верша.
- 6 Якія асацыяцыі выклікае ў цябе помнік на магіле Сакрата Яновіча і яго жонкі?

Святлана Алексіевіч (нарадзілася ў 1948 г.)

Нарадзілася ў горадзе Івана-Франкоўску (Украіна) у сям’і ваеннаслужачага. У 1950 годзе сям’я пераехала ў Мазыр (Беларусь). Скончыла аддзяленне журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Піша на расейскай і беларускай мовах. У перыядычным друку выступае з нарысамі. Аўтарка дакументальных кніг *У вайны не жаночае аблічча*, *Апошнія сведкі*, *Цынкавыя хлопчыкі* і інш. Паводле кнігі *У вайны не жаночае аблічча* напісала п’есу (пастаўлена ў многіх тэатрах краіны і за мяжой) і сцэнарыі аднаіменнага цыкла дакументальных фільмаў.

У 1997 годзе Святлана Алексіевіч закончыла і апублікавала кнігу *Чарнобыльская малітва*. Гэтая кніга не пра Чарнобыль, як піша сама аўтарка, а пра свет пасля Чарнобыля. Пра тое, як чалавек жыве, асвойвае новую рэальнасць, якая ёсць, існуе, але яна яшчэ не асэнсавана і не ўсвядомлена. Людзі, якія перажылі Чарнобыль, людзі, якія жывуць пасля Чарнобыля, здабываюць сэнны новыя веды. Веды для ўсяго чалавецтва. Яны ўжо жывуць пасля трэцяй сусветнай вайны... Пасля ядзернай вайны... Невыпадковы ў гэтым сэнсе падзаглавак кнігі – хроніка прышласці.

У 2015 годзе Алексіевіч стала лаўрэатам Нобелеўскай прэміі па літаратуры з фармулёўкай «за яе шматгалосную творчасць – помнік пакуты і мужнасці ў наш час».

Святлана Алексіевіч

Чарнобыльская малітва

Фрагменты

САМОТНЫ ЧАЛАВЕЧЫ ГОЛАС

«Я не ведаю, пра што раскажаш... Пра смерць ці пра каханне? Ці гэта адно і тое ж... Пра што?»

... Мы нядаўна пабраліся. Яшчэ хадзілі па вуліцы і трымаліся за рукі, нават калі ў краму йшлі... Я казала яму: «Я кахаю цябе». Але я не ведала яшчэ, як яго кахала... Не ўяўляла... Жылі мы ў інтэрнаце пажарнай часткі, дзе ён служыў. На другім паверсе. І там яшчэ тры маладыя сям’і, на ўсіх адна кухня. А ўнізе, на першым паверсе стаялі машыны. Чырвоныя пажарныя машыны. Гэта была яго служба. Заўсёды я ў курсе: дзе ён, што з ім? Сярод ночы

чую нейкі шум. Вызірнула ў акно. Ён убачыў мяне: «Зачыні фортачкі і лягай спаць. На станцыі пажар. Я хутка буду».

Самога выбуху я не бачыла. Толькі полымя. Усё нібы свяцілася... Усё неба... Высокае полымя. Чад. Гарачыня страшэнная. А яго ўсё няма і няма. Чад ад таго, што бітум гарэў, дах станцыі быў заліты бітумам. Хадзілі, пасля прыгадваў, як па смале. Збівалі полымя. Гарэў графіт. Яго скідвалі нагамі... Паехалі яны без брызентавых касцюмаў, як былі ў адных сарочках, так і паехалі. Іх не папярэдзілі, іх выклікалі на звычайны пажар...

Чатыры гадзіны... Пяць гадзін... Шэсць. А шостаі мы з ім збіраліся ехаць да ягоных бацькоў. Садзіць бульбу. Ад горада Прыпяць да вёскі Спярыжжа, дзе жылі ягоныя бацькі, сорак кіламетраў. Сеяць, араць... Яго любімы занятак... Маці часта прыгадвала, як не хацелі яны з бацькам адпусаць яго ў горад, нават новую хату паставілі. Забралі ў армію. Служыў у Маскве ў пажарных войсках і як вярнуўся: толькі ў пажарнікі! Нічога іншага не прызнаваў. (Маўчыць.)

Часам, быццам чую ягоны голас... Жывы... нават фотакарткі гэтак на мяне не ўздзейнічаюць, як голас. Але ён ніколі мяне не кліча... І ў сне... Гэта я яго клічу...

Сем гадзін... А сёмай мне перадалі, што ён у бальніцы. Я пабегла, але вакол бальніцы ўжо стаяла кружком міліцыя, нікога не пускалі. Адны машыны «Хуткай дапамогі» заязджалі. Міліцыянеры крычалі: машыны зашкальваюць, не падыходзьце. Не адна я, усе жонкі прыбеглі, усе, у каго мужы той ноччу апынуліся на станцыі. Я кінулася шукаць сваю знаёмую, яна рабіла ўрачом у гэтай бальніцы. Ухапіла яе за халат, як яна выходзіла з машыны: «Прапусці мяне!» – «Не магу! З імі бяда! З імі ўсімі бяда». Трымаю яе: «Толькі глянуць». – «Добра, – кажа, – тады пабеглі. На пятнаццаць-дваццаць хвілін». Я ўбачыла яго... Ацёклы ўвесь, апухлы... Вачэй амаль няма... «Трэба малака. Шмат малака!» – сказала мне знаёмая. – «Каб яны выпілі хоць бы па тры літры». – «Але ж ён не п'е малака». – «Цяпер будзе піць». Многія ўрачы, медсёстры, асабліва санітаркі гэтай бальніцы праз нейкі час захварэюць... Памруць... Але ніхто тады гэтага не ведаў...

А дзясятай раніцы памёр аператар Шышанок... Ён памёр першым... У першы дзень... Мы даведаліся, што пад руінамі застаўся другі – Валера Хадзямчук. Яго так і не дасталі. Забетанавалі. Але мы яшчэ не ведалі, што ўсе яны – першыя...

Пытаюся: «Васечка, што рабіць?» – «Едзь адсюль! Едзь! У цябе будзе дзіця». А я цяжарная. Толькі ж як я пакіну яго? Просіць: «Едзь! Ратуй дзіця!» – «Спачатку я павінна прынесці табе малака, а пасля вырашым».

[...] Па радыё аб'явілі, што, магчыма, горад эвакуіруюць на тры-пяць дзён, возьміце з сабой цёплыя рэчы і спартыўныя касцюмы, будзеце жыць у лесе. У палатках. Людзі нават узрадаваліся: на прыроду! Сустрэнем там Першамай. Здрава! Гатавалі ў дарогу шашлыккі... Бралі з сабой гітары, магнітафоны... Плакалі толькі тыя, чые мужы пацярпелі.

Не памятаю дарогі... Нібыта прыйшла да памяці, калі ўбачыла ягоную маці: «Мама, Вася ў Маскве! Павезлі спецыяльным самалётам!» Але мы дасадзілі гарод. (А праз тыдзень вёску эвакуіруюць!) Хто ж ведаў? Хто тады гэта ведаў? Надвечоркам у мяне пачалася рвота. Я – на шостым месяцы цяжарнасці. Мне гэтак блага... Уначы сну, што ён мяне кліча. Пакуль ён быў жывы, клікаў мяне ў сне: «Люся! Люсечка!» А як памёр, ні разу не паклікаў. Ні разу... (Плача.) Падымаюся раніцою з думкаю, што паеду ў Маскву. Сама... «Куды ты, гэтакая?» – плача маці. Сабралі ў дарогу і бацьку. Ён зняў з ашчадніжкі грошы, што былі ў іх. Усе грошы...

Дарогі не памятаю... Дарога зноў выпала з памяці... У Маскве ў першага міліцыянера спыталі, у якой бальніцы ляжаць чарнобыльскія пажарнікі, і ён нам сказаў...

Шостая бальніца – на Шчукінскай...

[...] Адлучылася... Вяртаюся – на століку ў яго апельсін... Вялікі, не жоўты, а ружовы. Усміхаецца: «Мяне пачаставалі. Вазьмі сабе». А медсястра праз плёначку махае, што няможна гэты апельсін есці. Калі ўжо ля яго нейкі час паляжаў, яго не толькі есці – дакранацца да яго страшна. «Ну, з’еш, – просіць. – Ты ж любіш апельсіны». Я бяру апельсін у рукі. А ён у гэты час заплюшчвае вочы і засынае. Яму ўвесь час давалі ўколы, каб ён спаў. Наркотыкі. Медсястра глядзіць на мяне са страхам... А я? Я гатовая ўсё зрабіць, каб толькі ён не думаў аб смерці... І аб тым, што хвароба ягоная жахлівая, што я яго баюся... Урываю нейкай гаворкі... У мяне ў памяці... Хтосьці ўпростае: «Вы павінны не забываць: перад вамі ўжо не муж, не любімы чалавек, а радыеактыўны аб’ект з высокай шчыльнасцю заражэння. Вы ж не самазабойца. Вазьміце сябе ў рукі». А я як ненармальна: «Я яго кахаю! Я яго кахаю!» Ён спаў, я шаптала: «Я цябе кахаю!» Ішла бальнічным дваром: «Я цябе кахаю!» Несла судна: «Я цябе кахаю!» Успамінала, як мы з ім раней жылі... У нашым інтэрнаце... Ён засынаў уначы толькі тады, як возьме мяне за руку. У яго была такая звычка: у сне трымаць мяне за руку... Усю ноч...

А ў бальніцы я вазьму яго за руку і не адпускаю...

Ноч. Цішыня. Мы адны. Паглядзеў на мяне дапытліва-дапытліва і раптам кажа:

– Надта хачу ўбачыць наша дзіцятка. Якое яно?

– А як мы яго назавём?

– Ну, гэта ўжо ты сама прыдумаеш...

– Чаму я сама, калі нас двое?

– Тады, калі народзіцца хлопчык, хай будзе Вася, а калі дзяўчынка – Наташка.

– Чаму гэта Вася? У мяне ўжо ёсць адзін Вася. Ты! Мне другога не трэба.

Я яшчэ не ведала, як я кахала яго! Ён... Толькі ён... Як спяю! Нават не адчувала штуршкоў пад сэрцам... Хоць была ўжо на шостым месяцы... Я думала, што ён унутры ўва мне, мой маленькі, і ён абаронены, ахаваны...

Дом культуры «Энергетик» у пакінутым горадзе Прыпяць

[...] Калі яны ўсе памёрлі, у бальніцы зрабілі рамонт... Сцены абдзіралі, узарвалі паркет і вынеслі... стаярку...

Далей... Апошняе... Памятаю ўспышкі... Абрыў...

Ноч сяджу ля яго на крэселку... У восем раніцы: «Васечка, я пайду. Я трошкі адпачну». Расплюшчыў і заплюшчыў вочы – адпусціў. Толькі дайду да гасцініцы, да свайго пакоя, лягу на падлогу, на ложку ляжаць не магла, гэтак усё балела, як ужо стукае санітарка: «Ідзі! Бяжы да яго! Кліча нясцерпна!» А той раніцаю Таня Кібянок мяне вельмі прасіла, умоўляла: «Паедзем са мной на могілкі. Я без цябе не змагу». Той раніцаю хавалі Віцю Кібянка і Валодзю Правіка... З Віцем яны былі сябрукі... Мы дружылі сем'ямі... За дзень да выбуху разам сфатаграфаваліся ў нас у інтэрнаце. Такія яны, нашы мужы там прыгожыя! Вясельныя! Апошні дзень нашага таго жыцця... Такія мы шчаслівыя!

Вярнулася з могілак, хуценька званю на пост медсястры: «Як ён там?» – «Пятнаццаць хвілін назад памёр». Што? Я ўсю ноч у яго. Толькі на тры гадзінкі адлучылася! Стала ля акна і крычала: «Чаму? За што?» Глядзела на неба і крычала... На ўсю гасцініцу... Да мяне баяліся падысці... Апамяталася: апошні разок яго пабачу!

Скацілася з прыступак... Ён ляжаў яшчэ ў баракамеры, не забралі... апошнія словы ягоныя: «Люся! Люсечка!» – «Толькі што адышлася. Зараз прыбяжыць», – супакоіла медсястра. Уздыхнуў і аціх...

[...] На маіх вачах... У параднай форме яго засунулі ў цэлафанавы мех і завязалі... І гэты мех паклалі ўжо ў драўляную труну... А труну яшчэ адным

мехам абвязалі... Цэлафан празрысты, але тоўсты, як цырата... І ўжо ўсё гэта памясілі ў цынкавую труну... Уціснулі... Адна фуражка намерсе засталася...

З'ехаліся ўсе... Ягонья бацькі, мае бацькі... Купілі ў Маскве чорныя хусткі... Нас прымала надзвычайная камісія. І ўсім гаварылі адно і тое ж, што аддаць вам целы вашых мужоў, вашых сыноў мы не можам, яны вельмі радыеактыўныя і будуць пахаваны на маскоўскіх могілках асаблівым чынам. У запаяных цынкавых трунах, пад бетоннымі плітамі. І вы павінны гэты дакумент падпісаць... Калі хто-небудзь абураўся, хацеў павезці труну на радзіму, яго пераконвалі, што яны, маўляў, героі і цяпер сям'і ўжо не належаць. Яны ўжо дзяржаўныя людзі... належаць дзяржаве.

Селі ў катафалк... Сваякі і нейкія вайсковыя людзі. Палкоўнік з рацыяй... Па рацыі перадаюць: «Чакайце нашых загадаў! Чакайце!» Дзве ці тры гадзіны калясілі па Маскве, па кругавой дарозе. Зноў у Маскву вяртаемся... Па рацыі: «На могілкі ўезд не дазваляем. Могілки атакуюць замежныя карэспандэнты. Яшчэ пачакайце». Бацькі маўчаць... Хустка ў мамы чорная... Я адчуваю, што трачу прытомнасць. Са мной істэрыка: «Чаму майго мужа трэба ад некага хаваць? Ён – хто? Забойца? Злачынца? Крымінальнік? Каго мы вязём на могілкі?» Мама: «Ціха, ціха, дачушка». Гладзіць мяне па галаве... Палкоўнік перадае: «Дазвольце следаваць на могілкі. З жонкай істэрыка». На могілках нас абкружылі салдаты... Ішлі пад канвоем... І труну неслі... Нікога не пусцілі... Адны мы былі... Засыпалі ўмомант. «Хутка! Хутка!» – камандаваў афіцэр. Нават не далі труну абняць... І – адразу ў аўтобусы... Усё крадком...

Умомант купілі і прынеслі зваротныя білеты... На наступны дзень. Увесь час з намі быў нейкі чалавек у цывільным, з вайскавай выпраўкай, не дазволіў нават выйсці з гасцініцы і купіць што-небудзь на дарогу. Барані Бог, каб мы з кім-небудзь загаварылі, асабліва я. Быццам я тады магла гаварыць, я ўжо нават плакаць не магла. Дзяжурная, як мы выходзілі, пералічыла ўсе ручнікі, усе прасціны... тут жа іх складвалі ў поліэтыленавы мех. Напэўна, спалілі... За гасцініцу мы самі заплацілі... За чатырнаццаць сутак...

Клініка прамянёвай хваробы – чатырнаццаць сутак... За чатырнаццаць сутак чалавек памірае...

Дома я заснула. Зайшла ў хату і павалілася на ложкак. Спала я трое сутак... Прыехала «Хуткая дапамога». «Не, – сказаў урач, – яна не памёрла. Яна працнецца. Гэта такі страшны сон».

Мне было дваццаць тры гады...»

Людміла Ігнаценка, жонка загінуўшага пажарніка Васіля Ігнаценкі

- 1 Пра якія канкрэтныя факты з асабістага жыцця расказала жанчына? Які характар яе выказвання? Чым яно ўражае?
- 2 У чым заключаецца трагедыя жанчыны?

- 3 Якія былі першыя гадзіны і дні пасля Чарнобыльскай катастрофы? Як успрынялі гэта ўлады, а як – звычайныя людзі?
- 4 Растлумач сэнс загаловка гэтага раздзела ў кантэксце цэлага выказвання жанчыны?
- 5 На аснове гэтага тэксту ды ўласных ведаў назаві прыкметы дакументальнай прозы.

Чарнобыль, наша памяць і боль

Чарнобыльская катастрофа здарылася 26 красавіка 1986 года: прыкладна ў 1:24 на 4-м энергаблоку Чарнобыльскай атамнай электрастанцыі (ЧАЭС) адбыўся выбух, які поўнасьцю разбурыў рэактар. У атмасферу было выкінута радыеактыўных рэчываў у 300 разоў больш, чым пасля атамнай бамбардзіроўкі японскага горада Хірасімы ў 1945 годзе.

Страшная аварыя на Чарнобыльскай АЭС стала самай буйной у гісторыі чалавечтва тэхнагеннай катастрофай. Тэрыторыі 17 краін Еўропы агульнай плошчай 207,5 тыс. квадратных кіламетраў пацярпелі ад радыеактыўных ападкаў. Каля 70 % радыеактыўных ападкаў прыйшлося на Беларусь – забруджванню падверглася амаль чвэрць тэрыторыі краіны (23 %).

Эканамічная шкода ад наступстваў чарнобыльскай катастрофы для Беларусі склала 235 млрд. долараў. На чарнобыльскіх тэрыторыях спынілі працу каля 350 прамысловых прадпрыемстваў, 95 бальніц, 54 буйныя аграпрамысловыя аб'яднанні, 600 школ і дзіцячых садоў, 550 прадпрыемстваў гандлю і сэрвісу.

Краявід пасля выбуху Чарнобыльскай электрастанцыі

Ікона «Чарнобыльскі Спас»

Катастрофа нанесла істотныя страты сельскагаспадарчаму сектару Беларусі. Краіна страціла каля пятай часткі ўсіх сельскагаспадарчых угоддзяў. У зоне забруджвання апынуліся 132 радовішчы розных відаў мінеральна-сыравінных рэсурсаў і каля чвэрці ляснога фонду дзяржавы.

Ад наступстваў аварыі пацярпелі каля двух мільёнаў жыхароў краіны. Больш за 1,3 мільёна чалавек, у тым ліку паўмільёна дзяцей і падлеткаў, па-ранейшаму пражываюць на забруджаных тэрыторыях. Медыцынскія наступствы аварыі адлюстраваліся ў значным росце анкалагічных захворванняў. Аварыя таксама мела складаны сацыяльна-псіхалагічны эффект: з-за перасялення і пагаршэння здароўя многія жыхары Беларусі вымушаны былі памянць звыклы лад жыцця і змяніць работу. Адаптацыя да новых умоў часта праходзіла для людзей балюча.

<https://nlb.by>

Помнік ахвярам Чарнобыльскай катастрофы

Уладзімір Арлоў (нарадзіўся ў 1953 г.)

Беларускі гісторык, празаік, эсэіст, паэт, віцэ-прэзідэнт Беларускага ПЭН-Цэнтра.

У 1970 скончыў сярэдняю школу ў Полацку, з 1970 па 1975 быў студэнтам гістарычнага факультэта БДУ. Працаваў настаўнікам гісторыі ў Наваполацку, карэспандэнтам, загадчыкам аддзела, намеснікам рэдактара гарадской газеты «Хімік», рэдактарам выдавецтва «Магстацкая літаратура». Быў членам рэдкалегій часопісаў «Спадчына», «Калоссе», «Крыніца». Вядомасць пісьменніку прынесла проза, творы на гістарычную тэматыку. Аўтар 20 кніг прозы, паэзіі, гістарычных нарысаў і эсэ.

Эсэ *Незалежнасць – гэта...* з кнігі *Мой радавод да пятага калена*, перакладзенае больш чым на дваццаць моваў. Кнігі *Таямніцы полацкай гісторыі* і *Дзесяць вякоў беларускай гісторыі* (у суаўтарстве з Генадзем Сагановічам) увайшлі ў спіс 100 самых папулярных беларускіх кніг XX стагоддзя.

Аўтар сцэнарыяў навукова-дакументальных фільмаў *Ефрасіння Полацкая*, *Полацкія лабірынты*, *Сімяон Полацкі* і інш.

Уладзімір Арлоў

Незалежнасць – гэта ...

(Друкуецца з захаваннем аўтарскага правапісу)

Незалежнасць – гэта калі ты з’явіўся на сьвет у радзільні, дзе няма сама стэрэільных на зямлі прусакоў, затое ёсць аднаразовыя шпрыцы й пялюшкі.

Незалежнасць – гэта калі твой бацька пойдзе ў ЗАГС, каб атрымаць дакумент, што ты сапраўды нарадзіўся і што цябе назвалі ў гонар дзеда Рыгорам, і кабета, якая сядзіць там, спакойна выпіша яму гэты дакумент, а ня выцягне са стала «Справочник личных имён народов СССР» і ня будзе, размахваючы ім, гістэрычна тлумачыць твайму бацьку, што ён можа без праблем назваць сына Файзулой ці нават Мамаем, а вось Рыгорам – ня можа, бо такога імя проста не існуе ў прыродзе (а існуе нармальнае чалавеческае імя Григорий).

Незалежнасьць – гэта калі ты пойдзеш у школу і цябе будуць вучыць на тваёй мове (а дзяўчынку Гражынку, якая падабалася табе ў дзіцячым садзе, – на яе мове, а твайго суседа хлопчыка Мішу, тату якога завуць Ісакам, – на ягонай, а другога твайго суседа хлопчыка Алёшу, бацькі якога прыехалі сюды, бо ў іхнім горадзе на Волзе, каб купіць малому малака, трэба займаць чаргу а пятай гадзіне раніцы, – на ягонай). Цябе будуць вучыць на тваёй мове, і дзеля гэтага тваім тату й маме ня трэба будзе ўсё лета зьбіраць па кватэрах заявы бацькоў, якія не тое каб не хацелі вучыць сваіх дзетак так, як твае тата й мама, а проста ніколі пра гэта ня думалі, бо вырасьлі пры інтэрнацыяналізьме. І гэтыя заявы не трэба будзе губляць тры разы дырэктару й два – сакратарцы, і першы верасьнёвы дзень ты не пачуеш на ўрачыстай лінейцы, што «год от года хорошеет материально-техническая база нашей школы», а прыйшоўшы ў сваю клясу не даведаеся, што дзякуючы няўхільнаму клопату партыі й ураду, у вас на ўсю клясу толькі адзін лемантар і дзьве «матэматыкі» на роднай мове.

Незалежнасьць – гэта калі твая дружына ня будзе змагацца за права насіць імя Паўліка Марозава ці Аляксандра Мясьнікова, бо ўсе вы цудоўна ведаеце, як любіў свайго татку Паўлік і як любіў беларусаў Мясьнікоў.

Незалежнасьць – гэта калі ты будзеш студэнтам і на лекцыі па вышэйшай матэматыцы твой смуглявы раўналетак з Мадагаскару, які вучыцца за грошы сваёй, а не тваёй краіны, нахінецца да цябе і запытае, што значыць слова «імавернасьць», і ты па-французку растлумачыш яму.

Незалежнасьць – гэта калі ты будзеш служыць у войску не далей за памежны горад ці вёску твае зямлі, затое табе ніколі не загадаюць фарбаваць траву і прыбіраць тэрыторыю «вот от сюда и до обеда». У нядзелю ты зможаш прыехаць да бацькоў ці да свае дзяўчыны, затое ніхто не назаве цябе «бульбашом», а твайго сябра – «чэрножопым» за тое, што вы думаеце й гаворыце ў сьне

па-свойму, і выдатнікі баявой і палітычнай падрыхтоўкі ня будуць у працэсе гэтай падрыхтоўкі рабіць табе «велосипед», і табе ніколі не загадаюць гастрыць сапёрную рыдлёўку, каб акапацца ў Баку ці ў Тбілісі.

Незалежнасьць – гэта калі твая дзяўчына кажа, што хоча на выходныя ў Вену, і ты з чыстым сумленьнем

*Герб «Пагоня» на Вострай
браме ў Вільні*

абяцаеш ёй, што ў суботу вы вып'яце кавы насупраць палацу Шонбрун, і ведаеш, што перад вашай вандроўкаю ніхто не будзе высвятляць у цябе, ці быў ты ў дзяцінстве жыдом, а таксама, ці быў ты раней за мяжою і калі вярнуўся адтуль, дык зь якой мэтаю.

Незалежнасьць – гэта калі на Дзяды, у Дзень памяці продкаў, ты ідзеш на могількі й ведаеш, што паставіш сьвечку й пакладзеш кветкі, а ня станеш удзельнікам выпрабаваньня балёнчыкаў з нэрвова-паралітычным газам ці новае мадэлі гумовага дручка.

Незалежнасьць – гэта калі твой сын прынёс са школы пяцёрку па гісторыі і ты хваліш яго за гэтую пяцёрку, бо ведаеш, што ён атрымаў яе не па тым прадмеце, дзе вучаць пра Лядовае пабоішча і перамогу калектывізацыі, а па тым, дзе вучаць пра Грунвальдскую бітву, якая ўратавала твой народ ад сьмерці, і кажуць праўду пра тую ўладу, што растраляла твойго дзеда й задушыла голадам тваю бабулю.

Незалежнасьць – гэта калі да цябе завітае сьпявак зь Нью-Ёрку, і ты вып'еш зь ім добрую чарку вішнёўкі, і пасья ветлівыя дзяцкі ў цывільным не запрапануюць табе падрабязна напісаць, дзе й што вы пілі й каго пры гэтым лаялі.

Незалежнасьць – гэта калі ты пазбаўлены магчымасьці пачуць, як твой прэзыдэнт вучыць з экрану суайчыньнікаў: «Хто как хаціт, той так і гаварыт», бо твой прэзыдэнт – чалавек пісьменны і хоць адну мову ўсё ж ведае.

Незалежнасьць – гэта калі з тэлеперадач і газэт раптам зьнікаюць лісты нястомна-таямнічых вэтэранаў і вусьцішныя паведамленьні пра нацыяналістаў і экстрэмістаў з народных франтоў, якія нават ў начы ня сьпяць, а распальваюць паміж табой, Алёшам і Мішам, тату якога звалі Ісакам, а таксама Гражынаю, якая даўно ўжо твая жонка, міжнацыянальную варожасьць, каб учыніць сярод вас крываваю разьню й пусьціць пад адхон цягнік перабудовы.

Незалежнасьць – гэта калі ніхто ня страшыць цябе, што твой народ ня зможа выжыць без вялікага старэйшага брата, бо ня мае сваіх баксітаў ці алмазаў, і ты разумеш, што зусім дарэмна шкадаваў гарапашных галяндцаў ці бэльгійцаў, якія ня маюць ні баксітаў, ні алмазаў, ні нават старэйшага брата.

Незалежнасьць – гэта калі велізарныя фуры з надпісам «Цэнтровывоз» (ці бачыў ты хоць раз такія фуры з надпісам «Цэнтроввоз»?) падрулююць не да чужых, а да нашых крамаў.

Незалежнасьць – гэта калі раптам высветліцца, што разумныя людзі ёсьць і ў нас, і калі – крыў Божа! – выбухне завод ці прычыніцца якое іншае ліха, ня трэба будзе чакаць, пакуль прыедзе камісія з маскоўскіх разумнікаў.

Незалежнасьць – гэта калі на Божай пасьцелі ведаеш, што пасья таго, як ты памянеш гэты сьвет на лепшы, на месцы царквы ці касьцёла, дзе цябе хрысьцілі і дзе ты вячаўся, не выкапаюць сажалку з брудным лебедзем і не пабудуюць басэйн імя XVIII зьезду КПСС, а могількі, дзе будуць спачываць твае косьці, не зьнясуць і не ператвораць у закіданы пустымі пляшкамі парк культуры й адпачынку імя таварыша Гарбачова або імя таварыша Лігачова.

Незалежнасьць – гэта...

Незалежнасьць – гэта калі ад нараджэньня да скону пачуваецца сваім чалавекам на сваёй зямлі.

Я веру, што калі-небудзь так будзе.
Бо іначай проста ня варта жыць.

- імавернасьць – праўдападобнасьць

1 Назаві ключавое слова ў эсе У. Арлова і абгрунтуй яго сэнс.

2 Якім, па сваім характары, з’яўляецца эсе *Незалежнасьць – гэта ...?* Адзнач правільны адказ.

- А. навуковым
- Б. публіцыстычным
- В. філасофскім
- Г. літаратурным

3 Эсе У. Арлова пачынаецца словамі: *Незалежнасьць – гэта калі ты з’явішся на свет у радзільні, дзе няма сама стэрільных на зямлі прусакоў, затое ёсць аднаразовыя шпрыцы і пляюшкі*. Якім мастацкім прыёмам асэнсавання рэчаіснасці і з якой мэтай карыстаецца аўтар?

4 Якія фактары сведчаць аб сапраўднай незалежнасці краіны, яе дэмакратычным ладзе і свабодзе грамадзян?

Незалежнасьць тады лунала ў паветры

Уладзімір Арлоў згадвае, як ствараўся твор.

Я напісаў эсе літаральна за нейкую гадзіну. Усё, што я выклаў на паперы, тады насілася ў паветры. Гэта быў зрэд думак і мараў тагачасных незалежнікаў. Гэтыя мары, безумоўна, шмат у чым былі наіўныя, але разам з тым і плённыя. Яны настройвалі тых людзей на адну хвалю.

Я памятаю, як я чытаў гэтае эсе ў адной з перадач Беларускага тэлебачання і за кулісамі заплакалі жанчыны: рэдактарка, памочніца рэжысёра, дзяўчаты з грымёркі... І потым, калі я сышоў са студыі, адна з іх спыталася: «Няўжо ўсё гэта будзе?» І я так упэўнена сказаў: «Абавязкова будзе!»

Калі б яны згадалі той вечар і перачыталі тое эсе сёння, то, можа, хтосьці з іх сказаў бы: «Ну вось, падмануў нас Арлоў, прайшло цэлых 20 гадоў, а здзейснілася ўсё-такі не ўсё».

А я б адказаў, што прайшло толькі 20 гадоў і здзейснілася вельмі шмат з таго, пра што мы тады, можа быць, наўна марылі. Калі перагарнуць гэтыя некалькі старонак, то хачу сказаць, што і свайго сына цяпер можна зарэгістраваць у ЗАГСе Рыгорам, я ведаю канкрэтны прыклад свайго сябра, у якога ў сына не Грыгорый, а Рыгор напісана і па-беларуску, і па-расейску ў пасведчанні аб нараджэнні. І хлопцы нашыя служаць не далей за памежны горад ці вёску, і не востраць сапёрную рыдлёўку, каб акапацца ў Баку ці Тбілісі... І тое, што пісалася, што «незалежнасць – гэта калі твая дзяўчына

Мінск, Праспект Незалежнасці

кажа, што хоча на выходныя ў Вену, і ты з чыстым сумленнем абяцаеш ёй, што ў суботу вы вып'еце кавы насупраць палацу Шонбрун», не выглядае фантастыкай сёння. І ў падручніках гісторыі напісана пра Грунвальдскую бітву, і нават 600-годдзе Грунвальда адзначалася на такім напалову дзяржаўным узроўні. Гэта таксама наша незалежнасць прымусіла ўлады гэта рабіць.

Безумоўна, што шмат чаго і не здзейснілася, але абавязкова здзейсніцца... Для мяне 27 ліпеня не зусім свята. Беларусь не стала пасля Дэкларацыі пра суверэнітэт незалежнай дзяржавай. Яна заставалася ў складзе СССР. Толькі 25 жніўня 1991 года гэтая дэкларацыя набыла канстытуцыйны статус. Магла б быць нашым Днём незалежнасці дата 25 жніўня, мне гэтая ідэя імпануе, бо я ў гэты дзень нарадзіўся. Але ўсё-такі найгалоўнейшым нашым святам я лічу 25 сакавіка. Якраз тады, у 1918-м годзе, беларусы зноў сталі народам дзяржаўным. І без 25 сакавіка 1918 года не было б ні 1 студзеня 1919 года, ні 27 ліпеня 1990-га, ні 25 жніўня 1991 года. Дарэчы, маё эсэ было напісанае якраз у лютым 1990 года для адмысловага нумару газеты «Свабода», прысвечанага Дню Волі. І нарэшце нагадаю апошнія радкі майго эсэ:

«Незалежнасць – гэта калі ад нараджэння да скону пачуваешся сваім чалавекам на сваёй зямлі. Я веру, што калі-небудзь так будзе. Бо іначай проста не варта жыць».

Тое эсэ – гэта, безумоўна, дакумент свайго часу. Ён таму часу належыць, і цяпер я нічога б не дадаваў у гэтае эсэ. Я час ад часу яго перачытваю ў сувязі са шматлікімі перакладамі, дарэчы, апошні пераклад быў зроблены на чачэнскую мову светлай памяці Зелімханам Яндарбіевым. Думаю, што прыйдзе той момант, калі народзіцца новае эсэ на гэтую тэму. Але яно будзе зусім іншым. У ім будуць думкі, мары нас, пасталелых на 20 гадоў. Тых, хто прайшоў гэты шлях, хто зразумеў, якім доўгім ён можа быць, якім пакручастым, але гэта шлях, па якім мы ідзем.

- 1 Назаві тры выкладзеныя пажаданні У. Арлова, якія здзейсніліся ў беларускай рэчаіснасці.
- 2 Якую дату і чаму У. Арлоў лічыць найважнейшай для беларусаў?
- 3 З якой датай звязаны эмацыянальныя адносіны аўтара і чаму? Што яна абзначае ў гісторыі Беларусі?
- 4 Высветлі сэнс фразы ў тэксту У. Арлова: *Усё, што я выклаў на паперы, тады насілася ў наветры. Гэта быў зрэз думак і мараў тагачасных незалежнікаў.*

Барыс Пятровіч (нарадзіўся ў 1959 годзе)

Скончыў факультэт журналістыкі БДУ (1984). Працаваў у абласным і рэспубліканскім друку «Гомельская праўда», «Звязда», «Літаратура і Мастацтва», часопісе «Полымя». З 1990 – адказны сакратар штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва». Барыса Пятровіча называюць яскравым прадстаўніком экзістэнцыялізму ў сучаснай беларускай літаратуры, які ў творчасці спалучае аднанасць класічнай літаратурнай традыцыі з дакладна выверанымі назіраннямі за рэаліямі.

Творы Барыса Пятровіча перакладзеныя на англійскую, французскую, нямецкую, рускую, польскую, чэшскую, балгарскую, славацкую, літоўскую, украінскую і іншыя мовы.

Барыс Пятровіч

Спачатку была цемра

Урывак

Частка другая. Я ведаю – я памёр

1.

Дызель-цягнік, што замяняў у гэтых мясцінах электрычку, як звычайна перад выходнымі, быў перапоўнены. Дачнікі, якіх Славік неўзлюбіў з-за таго, што яны свой сорам пакідалі дома і лічылі, што, выпраўляючыся на лецішча, можна апрануць усё самае горшае, вынашанае і непрыдатнае, ехалі недалёка. Кіламетраў праз сорак ад горада выветрываўся нават іхні пах цвілі і старызна ў вагоне. З незнаёмых, нязвыклых твараў заставаліся толькі рыбакі ды паляўнічыя, што дабіраліся ў ягоны край, багаты рыбай і дзічынай. І, як заўсёды на выходныя, з горада дамоў ехала шмат нядаўніх вясцоўцаў. Яны пазямляцку збіраліся ў купкі і скарачалі трохгадзінную дарогу гульнію ў карты.

Колькі ён папаездзіў у гэтым цягнічку, што, як казалі, спыняўся каля кожнага слупа і цягнуўся марудна-стомлена, нібы стары, знясілены працай конік. Як вывучыў ён гэтую дарогу за чатыры гады вучобы ў інстытуце. Якой знаёма-абрыдлай і разам жадана-сваёй была яна яму...

Хлопцы і дзяўчаты гулялі ў карты, у «дурня», гуляў і Славiк таксама, калi да яго падсеў Андрэй – хлопец з суседняй вёскi, якi хадзiў у iхнюю школу ў дзявяты-дзясяты класы, быў камсоргам, скончыў школу на год раней за Славiка, вучыўся таксама ў Мiнску i, здаецца, сёлета, так-так, сёлета, скончыў свой журфак.

Ага, Андрэй... Гэта быў Андрэй... Ён звярнуўся да Славiка ці проста спытаў нешта? Спытаў. Так, спытаў, весела і нязмушана:

– Ты дзе цяпер? Здаецца ж, таксама адвучыўся ўжо...

– Ды тут, адкуль еду, – у Гомелi.

– Ха! I я ў Гомелi. Па размеркаванні. Дзiўнаваты я скажу табе, гарадок...

– Гэта табе пасля сталiцы так здаецца. А ўвогуле – нiчога горад.

– Ну, месцамі і сапраўды нiчога... Парк, цэнтр... – пагадзiўся і раптам спытаў: – Ты адзiн прыехаў? Сяброў завёў?

Славiк сумеўся:

– Не...

– Не? Тады прыходзь да нас. Мы ў рэдакцыi збiраемся. У нас свой гурток. Думаю, i табе будзе цікава.

«Гурток» збiраўся кожную сераду. Знаёмым Славiку быў тут толькi Андрэй, але ён якраз і кiраваў усiм. Прыiшло чалавек дзесяць хлопчаў і дзяўчат. Што адразу здзiвiла яго: усе размаўлялi выключна па-беларуску. Андрэй прадставiў яго як свайго земляка і сябра. Назваў... Калi думкi Славiка зноў даходзiлi да iмя, галава ягоная пачынала балець недзе ўнутры, а там, дзе ён намацаў рубец, што застаўся ад, пэўна, глыбокай раны, пачынала нiбыта звiнец – з-з-з-з... I звон гэты балючы перакрываў словы, і ён нiчога не мог пачуць, толькi абхоплiваў галаву рукамі...

Што было на тым гуртку? Першае пасяджэнне яму запамнiлася тады добра, бо яго захапiлi і ўзрушылi новыя знаёмцы. Ён увогуле цікавiўся гiсторыяй, быў гэта ягоны, можна сказаць, любiмы прадмет у школе. I калi б не спорт, то хутчэй за ўсё паступаў бы на гiстфак. Школьныя падручнiкi ў наступны клас iм звычайна прывозiлi з раённай кнiгарнi напрыканцы траўня, у апошнiя днi перад канiкуламі. Цiкаўнасць перамагала, і ён за тры летнiя месяцы прачытваў увесь падручнiк гiсторыi наперад...

Хлопец Янка... Ага, дарэчы, iмёны ва ўсiх гурткоўцаў былi наўмысна беларускiя ці збеларушчаныя: Сяржук, Вiнцэс, Алесь... I Андрэй тут быў Андрусём... Дык вось, Янка прачытаў лекцыю пра невядомыя старонкi гiсторыi Гомеля, распачаўшы яе ад радзiмiцкага князя па прозвiшчы Воўчы Хвост, якi разбiў на Сажы палянаў... Сказаў, што хоць афiцыйна Гомель і старэй за Маскву, на самай справе ўзрост горада яшчэ значна большы, прынамсi, як мiнiмум, гадоў на дзвесце–трыста. Гэта пацвярджаюць і раскопкi, якiя яны разам з выкладчыкам-археалагам робяць на гарадзiшчы ля ручая Гомiй, што і даў назву гораду, у парку каля кiнатэатра iмя Исачанкi. Расказаў і пра тыя «цёмныя» гады з трынаццатага па васьмнаццатае стагоддзе, пра якiя нiчога

невядома, быццам гісторыя старажытнага места пачалася толькі з прыходам сюды расейцаў, а Вялікага Княства Літоўскага тут і блізка не было.

Потым лекцыю прачытаў мастак Сяржук, за ім Алесь... Увогуле ўсё выглядала б звычайнай краязнаўчай суполкай, калі б не нейкая ўрачыстасць і таямнічасць ці, дакладней, таямнічая ўрачыстасць, з якую гаварылі пра простыя, здавалася б, рэчы гурткоўцы. Нібыта за тым, што яны сабраліся, стаіць нешта большае, нібыта яны якіясьці змоўцы, «дзекабрысты» ці «падпольшчыкі».

Што стаяла за гэтай таямнічасцю і своеасаблівым «масонствам», ён зразумеў, калі яны з Андрусём вярталіся дамоў.

– Ты ведаеш, якія ў беларусаў сапраўдныя сцяг і герб? – спытаў Андрусь.

– Што значыць сапраўдныя? Сцяг у нас чырвона-зялёны з арнамантам. Адметны, ні на чый не падобны, мне падабаецца... Мы былі ў будатрадзе, у Сібіры, дзе жыло шмат землякоў-беларусаў, дык, калі ад'язджалі, калі развіталіся, мужчыны знялі наш выцвілы сцяг, які вісеў над лагерам, цалавалі і плакалі, прасілі пакінуць ім на памяць...

– Цікава... Яны, як і ты, відаць, іншых сімвалаў і не ведалі. Вось ты кажаш, у Сібіры. А адкуль там узяліся беларусы?

– Не ведаю. Мусіць, на камсамольскую будоўлю некалі прыехалі – завербаваліся.

– Ты ўпэўнены?

Славiк паціснуў плячыма.

– А пра ГУЛАГ, пра раскулачванні ў 30-я гады, пра ссылкі ў Сібір, у тым ліку і за вернасць гістарычнаму, сапраўднаму сцягу ды БНР, не чуў?

– Што такое БНР?

– Беларуская Народная Рэспубліка, ведаеш пра такую?

– Не...

– О, як у нас усё запушчана, – нязлосна пажартаваў Андрусь, – доўга расказваць... Калі я кажу «сапраўдныя сімвалы», гэта азначае – гістарычныя, а не прыдуманьня, намалёваныя і навязаныя нам камуністамі пасля Другой сусветнай вайны, бо да вайны ў савецкіх рэспублік сцягоў не было. І пад гэтым чырвона-зялёным сцягам за Беларусь ніхто ніколі не ваяваў, што б там ні казалі ветэраны і як бы ні плакалі землякі...

– Ну не ведаю я іншага сцяга. І што?

– Глядзі, – і Андрусь дастаў з кішэні два значыкі. На адным чаргаваліся тры палоскі: белая, чырвоная і белая, а на другім быў коннік з тарчай і мячом, узнятым над галавою.

– Пад такім сцягам змагаліся слухція паўстанцы з бальшавікамі, а гэтаму гербу, які называецца «Пагоня», сямсот гадоў. Пад ім нашыя продкі перамаглі крыжакоў у 1410 годзе пад Грунвальдам, маскалёў пад Оршай у 1514-м. Чуў пра такое? Не... Ну як жа, зразумела: мы па адных падручніках вучыліся. Я спецыяльна паглядзеў іх цяпер. Там ёсць пра «лядовае пабоішча», як Аляксандр Неўскі нібыта патапіў пяцьсот псоў-рыцараў, а пра бітву народаў,

дзе беларусы з палякамі ды летувісамі разбілі больш за трыццаць тысячаў тэўтонцаў, – ні слова. Але нам пра гэта не гаварылі, нам казалі, што нашая гісторыя пачалася з 1917-га года, з Кастрычніцкай рэвалюцыі... Нібыта да таго Беларусь была лапцожнай і мужыцкай... А ў нас вялікая гісторыя, і Беларусь павінна стаць незалежнай краінай, а не нейкай там рэспублікай у складзе СССР. Э, ды ты яшчэ шмат чаго даведаешся, калі з намі будзеш. Мы не проста так збіраемся. Мы будзем змагацца за Беларусь, за незалежную Беларусь. Нават калі давядзецца, то і са зброяй у руках...

«Са зброяй» – гэта было занадта смела сказана. Чаму раптам панесла Андруся на такую шчырасць пасля першай сустрэчы, Славiк так і не зразумеў. Але менавіта гэтыя словы і зачэпілі яго. Спачатку спалохалі, агаломшылі. Як гэта змагацца? З кім змагацца? Навошта... За што? І тут згадаўся яму іншы даклад, пачуты на тым пасяджэнні. Даклад Алеся пра тое, як на працягу двухсот гадоў знішчалася, забаранялася, выкаранялася акупантамі беларуская мова. І што цяпер у Беларусі няма ніводнае беларускамоўнае ВНУ (і праўда, падумаў ён тады, няма), радыё і тэлебачанне, газеты – спрэс расейскамоўныя, і калі далей так пойдзе, дык заўтра мова народа – немалога, еўрапейскага – памрэ, і нашая найпершая задача ўсяляк зберагаць і адстойваць сваю мову, паўсюль і заўсёды размаўляць на ёй, як бы цяжка ні было, як бы нам ні забаранялі і не здэкаваліся з нас розныя прыхадні. Алесь прачытаў напрыканцы словы нейкага паэта, здаецца, аварца Расула Гамзатава, які напісаў: «Калі мне скажуць, што заўтра памрэ мая мова, дык я гатовы памерці сёння...» Неяк так... І вось за гэта, за сваю мову, за сваю гісторыю, «за сваю ідэнтэчнасць», сказаў Алесь, і змагалася большасць народаў свету супраць розных каланізатараў. Будзем змагацца і мы. «Буду і я, – паддаўшыся агульнаму настрою, падумаў тады Славiк, – змагацца за сваю мову, культуру, гісторыю, за незалежнасць...» А цяпер, паслухаўшы Андруся, дадаў: за свой сцяг і герб – пад сваім сцягам і гербам... і, калі трэба, нават са зброяй у руках...

Прыняў гэта неяк адразу і без вялікіх сумненняў. Відаць, так яно і бывае, толькі так і не інакш: альбо адразу, альбо ніколі...

Ім пашанцавала: Гарбачоў пачаў ужо сваю «перабудову». Тады само паветра было насычанае жаданнем і чаканнем зменаў. «Партыя, дай паруліць!» – гучала нібы ад камсамола, а на самай справе ад усёй моладзі, што пасля «пяцігодкі пахаванняў» састарэлых маразматыкаў з Палітбюро ЦК КПСС зразумела: так далей жыць нельга. Маладым хацелася нешта рабіць, хацелася пераменаў, і дзеля гэтага яны гуртаваліся, стваралі нефармальныя аб'яднанні. Што і як змяніць, за што змагацца, можа, яшчэ да канца не было зразумела і акрэслена. Але сам дух змагання за свабоду і права самім выбіраць, як жыць, ужо лунаў над краінай...

– А чаму ты літоўцаў назваў летувісамі? – спытаў ён у Андруся.

– Таму што яны самі сябе так называюць... Бо сапраўдныя літоўцы – гэта мы. І так, а не беларусамі, нас называлі аж да дзевятнацатага стагоддзя, а яны – жамойты, жмудзь, аўкштайты... І Вялікае Княства Літоўскае – на-

шая дзяржава, дзе дзяржаўнай мовай была беларуская. І Статут ВКЛ – першы ў свеце звод законаў, фактычна Канстытуцыя, напісаны на нашай мове. І Скарына... Эх, калі б наш народ ведаў сваю гісторыю хоць бы так, як ведаюць летувісы, калі б быў не такім забітым... Прабач, гэта доўгая размова... Спадзяюся, табе ў нас спадабалася і ты будзеш прыходзіць у гурток, на нашыя лекцыі па гісторыі.

– Прыйду. Сапраўды цікава. А ты мне такія вось значыкі дастанеш?

– Знайду.

Развіталіся яны словамі: «Жыве Беларусь!». Ён ішоў дамоў і згадаў, што менавіта гэтыя словы ён бачыў раней, надрапаня ў адной гомельскай тэлефоннай будцы, але тады і не здагадаўся яшчэ, што яны азначаюць, як і не ведаў таго, што напісалі іх тыя самыя гурткоўцы-«падпольшчыкі», хаваючыся ад міліцыянтаў.

Гэта яшчэ не было змаганне, але гэта быў ужо супраціў, які незаўважна набіраў сілу і тут, у краі, дзе, здавалася б, усё нацыянальна-патрыятычнае было вынішчанае аж да пятага калена... Таму і не дзіўна, што да той сустрэчы з Андрэем Славік не задумваўся нават: дзе жыве, як жыве... Калі і цікавіла яго гісторыя, дык хутчэй Старажытнай Грэцыі і Рыма, а не зямлі, што была пад нагамі. Амерыканскі фільм «Спартак» быў любімым фільмам, з рускай гісторыі ведаў былінных багатыроў, Пятра Першага ды Аляксандра Неўскага, а з беларускай – нічога, хіба падзвігі партызанаў у вайну – Колі Гойшыка, Валі Коціка ды Марата Казея, чыё імя насіў іх піянерскі атрад: які ўжо там Грунвальд... Вучыўся, займаўся спортам і нават задумацца не мог, што гісторыя – вось яна: побач, вакол. Жыў, як усе, як набяжыць, у нейкіх дурных клопатах, і не было часу спыніцца і агледзецца, каб задумацца: хто я і адкуль?

Таму, можа, і перавярнула ўсё ў ім гэтае пасяджэнне і размова з Андрэем-Андрусём: як маланкай шандарахнула. Але не аглушыла, а асвятліла шлях наперад, паказала сэнс жыцця, мэту, якую ён якраз і шукаў у гэтыя дні ў новым, чужым горадзе.

- камсорг – кіраўнік пярвiчнай камсамольскай арганiзацыi
- аварац, аварцы – народ, які складае частку насельнiцтва Рэспублiкi Дагестан

- 1 Якія часы адлюстроўвае дадзены фрагмент аповесці Барыса Пятровіча? Абгрунтуй свой адказ.
- 2 Пра якія факты і падзеі з гісторыі Беларусі даведаўся галоўны герой – Славік?
- 3 Чаму раней ён пра іх нічога не ведаў? Як яны на яго паўплывалі?
- 4 Што пра стан беларускай мовы гаварыў Алесь у сваім дакладзе?
- 5 Які настрой панаваў сярод патрыятычна разбуджанай беларускай моладзі?
- 6 Якія фактары сведчаць аб нацыянальнай тоеснасці чалавека?
- 7 Якое значэнне для фарміравання тоеснасці маладога пакалення беларусаў мае гістарычная свядомасць? Паразважайце над праблемай. Абгрунтуй свой погляд, спасылаючыся на фрагмент аповесці *Спачатку была цемра* Барыса Пятровіча і выбраны твор беларускай літаратуры. Выкажы свае меркаванні наконт данай праблемы ў пісьмовай форме. Твая праца павінна складацца не менш чым з 250 слоў.

Барыс Пятровіч

Трызненні

Урывак

Шчасце быць

1.

Думкі мае, мае імклівыя кілімы-самалёты, мае нястомныя падарожнікі, што рабіў бы я без вас, як жыў бы?

Цела маё, прыкутае да ложка, цела маё мае кайданы, мае ланцугі, маё ярмо, мая галера... Яно не адпускае мяне, не выпускае з гэтага пакоя, яно непаслухмянае мне і належыць не мне, а хутчэй – ложку, як частка яго. Я раб свайго цела. Я жыву толькі дзеля таго, каб карміць яго і дапамагаць справіць патрэбу. Але яно і не здагадваецца нават, што ёсць нешта непадуладнае яму, тое, перад чым расчыняюцца любыя дзверы, расступаюцца сцены. Яно й не здагадваецца, што я, штохвілінна застаючыся тут, пры ім, разам з тым яму не належу, бо вандрую далёка-далёка адсюль, і там я здаровы, роўны ўсім.

«Сон», 1990. Алег Кабзар

Вочы, адныя толькі вочы тут належаць мне і паслухмяныя мне. Вось азіраюць яны маё цела – мае кайданы, вось саскокваюць яны з ног на сцяну, блукаюць між кветак на шпалерах і выглядваюць за вакно. Там толькі кавалак неба, па якім за ўвесь дзень, бывае, не праляціць ніводная птушка, ніводзін матылёк... Да шыбы часам прылятае мая даўняя знаёмая муха, якую я магу ўжо адрозніць сярод іншых мух, яе сябровак. Гэта толькі на першы погляд усе мухі здаюцца падобнымі. Калі ж прыгледзецца, яны – розныя. Розныя, як мурыны альбо в'етнамцы, якія напачатку таксама здаюцца аднолькавымі – усе на адзін твар; розныя, як каровы ў вясковым статку для пастуха...

Мая муха асмельваецца сядзець мне на нос і казытліва поўзаць па ім. Яна адна не баіцца мяне, і я паважаю яе за смеласць. Думаю, усё ж, яна ўспрымае

мяне як чалавека, а не бервяно; думаю, бачыць яна, як я міргаю павекамі, як бегаюць мае зрэнькі, але не палюхаецца, у адрозненне ад іншых. Мне цяжка назіраць за ёю на носе, яна дваіцца і расплываецца на паўсцяны. І яшчэ яна казыча нос. Нясцерпна. Я зморшчваю яго, аднак гэта не дапамагае. І тады я здзьмухваю муху: я падціскаю верхнюю губу, выцягваю ніжнюю і скіроўваю струмень паветра на яе. Яна трапечна празрыстымі, рознаколернымі, нібы мазаічнымі вакенцамі, крыльцамі, напружана чапляецца сваімі шасцю ножкамі за нос, і я адчуваю яе, такую дужую, жывую, з гэтакай прагай да жыцця, што мяне ажно зайздасць бярэ... Але ўрэшце я перамагаю яе, здзьмухваю, і яна ляціць да вакна, бомкаецца ў шыбіну, б'ецца аб яе, кружляе па ёй – і тады я думаю, якія мы падобныя: я зацяты, закуты ў сваім нерухомым целе, яна – у гэтым пакоі. І абое мы не можам вырвацца на волю, за гэтае вакно. А потым я думаю пра ўсіх людзей, якія, па вялікім рахунку, нават і не задумваюцца над тым, што і яны, як я і муха, жывуць, існуюць у замкнутым асяродку, у – «астрозе». Толькі межы гэтага «астрогу» розныя. У мяне – цела, пакой, у іх, калі абстрактна, то – праца, сям'я, абавязкі перад блізкімі, а калі канкрэтна, прасторава, то – вёска, горад, краіна ці хай сабе і ўся Зямля... У гэтакім сэнсе я нават вальнейшы за большасць з іх. Бо думкі мае вольныя, бо не занятыя яны нікім, акрамя мяне, нічыім, апроч майго, бо яны цалкам належаць мне. І яны, мае імклівыя падарожнікі, пераносяць мяне адсюль, з гэтага прапахлага лекамі пакоя, у высокія горы, на далёкія выспы, туды, дзе не ступала нага чалавека, дзе не быў да мяне ніхто і дзе магу я дазволіць сабе любую раскошу.

Нехта, зірнуўшы на мяне цяпер, падумае, што я ляжу з заплюшчанымі вачыма альбо сплю. Гэтаксама ў трамваі можна падумаць пра чалавека, які едзе з працы дамоў, што ён менавіта едзе з працы дамоў, і тое, і гэтае будзе праўдай, будзе канстатацыяй факту, але... Чалавек і сапраўды едзе ў трамваі дамоў, і гэта аб'ектыўная рэальнасць, якую іначай не толькі вы, але і ён сам, ніхто наогул, не ўспрымае. А я... Дзе я? Тут, на ложку, маё цела – мае ланцугі. А я цяпер не тут. І, паверце, тое асяроддзе, тое наваколле, у якім я цяпер знаходжуся – гуляю, адпачываю, – я ўспрымаю як не менш аб'ектыўную рэальнасць, чым той пасажыр трамвая, у якім ён едзе дамоў з працы...

А таму я ніколі нікому не скарджуся на сваё жыццё, на свой лёс. Я рады, што я жыву, я ўдзячны Богу, што нарадзіўся, я шчаслівы. Я самы шчаслівы чалавек на Зямлі. Так, чалавек, а не свядомае бервяно, як падумалі пра мяне вы. Я на вас не крыўджуся. Я спадзяюся, вы разумееце, што ў нас розныя крытэрыі шчасця, і разумееце, што само шчасце не залежыць ад таго, багаты ці бедны чалавек, хворы ці здаровы і г. д. Шчасце, скажу вам, трэба ўмець бачыць нават у няшчасці. Твае недахопы ёсць твае перавагі. Бо ў іх, недахопах, твая адметнасць, непадобнасць да іншых, выбітнасць, выключнасць... Такіх, як я, больш няма. А значыць, калі я ёсць, – я не лішні тут, я патрэбны. Я трэба хоць бы дзеля таго, каб муха села на мой нос і адпачывала, я трэба дзеля таго, каб хоць у думках бываць у новых светах, у якіх да мяне не бываў ніхто.

Аднак калі там пабыў я, то пабудзе, абавязкова пабудзе, і яшчэ нехта. І яму ўжо лягчэй будзе падарожнічаць па пратаптаных мною сцежках.

Я гляджу на дадзенае мне цела – маю галеру, і нікольні не шкадую, што яно – маё... Як не шкадуе муха. Абсалютна шчаслівая муха.

- 1 Якое значэнне слова «трызненне» найбольш падыходзіць да загалова аповядання? Абгрунтуй свой выбар.
 - а) бяссэнсавая гаворка хворага, які знаходзіцца без памяці,
 - б) галюцынацыя,
 - в) мары, думкі аб кім-, чым-небудзь (аб тым, што не можа здзейсніцца, што было і не вернецца).
- 2 У якім фізічным стане знаходзіцца герой твора? Што дае яму свабоду? У чым ён бачыць сэнс жыцця?
- 3 Які погляд на шчасце ў галоўнага героя? Прывядзі іншыя творы беларускай літаратуры, якія кранаюць гэтую тэму.
- 4 Чаму, паводле наратора, людзі знаходзяцца ў «астрозе»?

Барыс Пятровіч

Вопыт набыць

Ён заўважыў, што перастаў саромецца казаць людзям кампліменты, калі яны сапраўды таго заслугоўваюць. Раней, слова з сябе не мог выціснуць. І не таму, што быў такім няшчырым альбо няўдзячным, а таму, што нейк няёмка было казаць яму відавочнае, здавалася б, і словы перастравалі ў горле. Ён чырванее і замест пахвалы альбо простага падзякі чалавеку ўзнікала непрыемная паўза, выйсці з якой ён не ўмеў. Ён не спраўджаў чакання чалавека і незадаволены сабою сыходзіў. Гэтую ягоную сарамлівую сціпласць лепш разумелі жанчыны і сталыя мужчыны. Зрэшты, ніхто ніколі нават з маладых не пакпіў з яго па-злomu. Большасць чамусьці старалася супакоіць яго – раптам расхваляванага: маўляў, усё добра, усё нармальна, ты смялей, смялей...

Гэтаксама не ўмеў ён сябе паводзіць, калі хвалілі яго. Чырвань залівала твар, ён ніякавеў, тупеў, і не мог двух словаў звязаць у адказ: ні адмовіцца – ды

што там! – ні падзякаваць. Калі ж пахвала была незаслужанай, ён наадварот выходзіў з сябе, злаваўся і пачынаў нават груба пярэчыць таму, хто казаў, бо ўспрымаў яе за абразу, за здзек: чалавек ведае, што гэта няпраўда і гаворыць – значыць, здэкуецца... А пра тое, што «гэтак прынята» ў «прыстойнай грамадзе», што гэта «этыкет» і яму самому варта гэтаксама паводзіць сябе ў падобных выпадках, ён і не думаў.

І вось ён раптам заўважыў, што навучыўся казаць кампліменты іншым, калі яны таго заслугоўвалі. Не іграць, а прамаўляць шчыра, упэўнена, як і ёсць. І словы пачалі аднекуль самі сабою брацца – патрэбныя, прыгожыя.

Ён не пазнаваў сябе. Ён разгубіўся, хоць была ў гэтай разгубленасці найперш радасць: магу! Ён стаў шукаць прычыны зменаў у сабе – заўважаных, бо раптоўных. «Няўжо старасць?», – думаў ён, бо гадоў яму і сапраўды да таго часу стала нямала. І згаджаўся: «Так, старасць...» Потым папраўляў сябе: «Сталасць». І дадаваў: «Вопыт. Мудрасць, якая прыходзіць з гадамі, з часам». Адразу ж пярэчыў сабе: «А як жа іншыя? Яны ж умеюць дагадзіць бліжняму з маленства. Дык што – яны і нараджаюцца старымі ды мудрымі?» Не, і яшчэ раз не. Большасць з іх так і паміраюць не дужа разумнымі, а то і дурнымі. І розум ім замяняе... хітрасць. Чужы вопыт перададзены ім праз выхаванне. Не, а можа, хітрасць і ёсць мудрасць? Ці, дакладней, хітрасць і мудрасць – сёстры? Мажліва, так і ёсць. Аднак ён усё жыццё ненавідзеў хітрых і любіў мудрасць і мудрых. Бо хітрасць даецца ад нараджэння бясплатна, а мудрасць прыходзіць з гадамі, з потам, яе трэба зарабіць. Хітрасць і сумленнасць ужываюцца рэдка, а мудрасць і сумленнасць заўсёды. Каб хітрыць, можна не мець нічога, а каб быць мудрым, трэба мець веды. Хітрасць і мудрасць збліжае інтуіцыя, якая робіць хітрага хітрэйшым, а мудрага мудрэйшым. А самых хітрых і самых мудрых – геніямі. Першых – геніямі зла, другіх – геніямі добра.

Ёсць показка: «У хітрага спыталіся: колькі будзе двойчы два?», «А колькі вам трэба?», – перапытаў той. Пра тое, што сказаў бы мудры ў такой сітуацыі, паказкі няма. Няўжо – чатыры?..

Ён абсалютызаваў мудрасць і веды, але ж і хітрасць таксама не адмаўляе ведаў і вучобы (вопыту – на чужых памылках...). «Хітрасць – розум дурняў», – казалі продкі. А калі крыху перайначыць фразу: «Мудрасць – гэта розум...» Каго?.. Ён прыдумаў: Мудрасць – гэта розум няхітрых». Альбо: «Мудрасць – гэта розум сумленных». Альбо: «Мудрасць – гэта розум... мудрых». І зразумеў, што атрымалася, калі не абракадобра, дык штучна і далёка да праўды.

Аднак «тэорыя» – «тэорыяй», а ён раптам заўважыў, што навучыўся казаць кампліменты людзям, якія таго заслугоўваюць. І не чырванець пры гэтым, адразу знаходзіць патрэбныя словы, не іграць, а быць шчырым да канца. І адбылося гэта ў адное імгненне, быццам пстрыкнуў нейкі пераклучальнік у ім. І выявілася, што вакол дужа шмат сімпатычных і проста вельмі прыемных людзей, якім нясорамна сказаць праўду: як бы між іншым пахваліць за разумныя словы, ды што там – за прыгожую блузку, прычоску, станістую постаць, добры настрой – і не крывіць душою, бо і на справе так ёсць. Ён не

злоўжываў раптам адкрытай у сябе здольнасцю – не быў шматслоўным, а быў карэктным і канкрэтным. Ён убачыў, што і яго паважаюць, больш за тое – любяць. «Як жа ўсё проста, – шчасліва думаў ён, – як проста...», – і па жыцці ўжо не хадзіў, а лятаў.

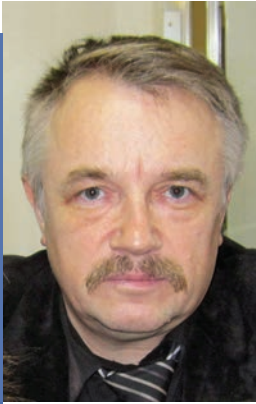
Ён заўважыў – наколькі лягчэй і прасцей стала яму жыць. Дзверы, раней зачыненыя для яго, адчыняліся, жанчыны, раней недаступныя яму – усміхаліся, сяброў стала болей. У вочы. А за вочы – пабольшала ворагаў. Зраднакаў. Бо заўважлі яны перамены ў ім, бо займелі канкурэнта, якога не было, бо пачало атрымлівацца ў яго неўяўляльнае раней. Аднак ён не заўважаў таго. Ён жыве, ён дабіраў ад жыцця тое, што страціў праз сваю першапачатковую сціпласць і сарамлівасць. Ён навучыўся быць як усе. І радаваўся таму.

Не разумеючы, што страціў.

- 1 Які характар чалавека адлюстроўвае першы абзац тэксту?
- 2 Чаму герой твора быў незадаволены сваімі суадносінамі з іншымі людзьмі?
- 3 Што і па якіх прычынах змянілася ў паводзінах героя. Як гэта паўплывала на яго жыццё?
- 4 Якімі вартасцямі ён даражыў усё жыццё? Чаму?
- 5 Скажы, ці ты згодны з поглядамі героя тэксту наконт хітрасці і мудрасці? Абгрунтуй сваё выказванне.
- 6 Напішы рэзюмэ тэксту аб'ёмам 40-60 слоў.

«Эцюд чырвані», 2002. Анатолий Корзун

Віктар Шніп (нарадзіўся ў 1960 годзе)

Закончыў Мінскі архітэктурна-будаўнічы тэхнікум і Вышэйшыя літаратурныя курсы Літаратурнага інстытута імя М. Горкага ў Маскве ў 1987 годзе. Пасля працаваў у часопісе «Беларусь», у газеце «Наша слова». З 1995 па 2004 год – у газеце «Літаратура і мастацтва» быў намеснікам галоўнага рэдактара і галоўным рэдактарам. Галоўны рэдактар выдавецтва «Мастацкая літаратура». Першыя яго вершы былі надрукаваны 17 жніўня 1977 года ў газеце «Чырвоная змена». У 1983 годзе выйшла першая кніга вершаў В. Шніпа *Гронка святла*, за якую ў 1987 годзе ён атрымаў Усесаюзную прэмію імя Уладзіміра Маякоўскага. Выдаў 15 кніг. У 2007 годзе за кнігу *Балада камянёў* стаў лаўрэатам літаратурнай прэміі «Залаты Купідон».

Віктар Шніп

* * *

Жыццё, нібыта нітка Арыядны,
Вядзе нас праз смяротныя грахі,
Праз лёсу лес, як цемру, непраглядны,
У свет вядзе далёкі і глухі.
І мы з табой ідзём і заўважаем,
Што чым далей, тым лёсу лес цямней
І шлях назад крыжамі зарастае,
Але вярнуцца хочацца мацней
Да тых сцяжын, дзе мы жыццё любілі,
Нібы цукеркі, што куплялі нам
Матулі нашы, што ў царкву хадзілі,
Нічога не гаворачы бацькам,
Нібы грашылі на святыя святы...
І мы з табой ідзём па іх слядах,
Нам дождж на вокнах хат малое краты,
І б'ецца лісце ў полі на вятрах,
Нібыта шкло, якім зашкліла неба
Мінулая вясна, дзе мы з табой
Былі, і нам тады было не трэба
Нічога больш, чым ціш над галавой,

Дзе Млечны Шлях, як нітка Арыядны...
Ды не вярнуцца больш ніколі нам
Праз лёсу лес, як цемра, непраглядны
У той стары, даўно згарэлы Храм...

- 1 Раскрый сэнс параўнання з першага радка верша.
- 2 Хто лірычны герой твора? Якія думкі і рэфлексіі выказвае ён наконт жыцця? Паразважайце.
- 3 Якое пачуццё спадарожнічае лірычнаму «я» – смутак, радасць, туга? Абгрунтуй свой адказ.

Віктар Шніп

Балада Еўфрасінні Полацкай

Ад Полацка да Іерусаліма,
Нібы святы агонь, твая дарога.
У сэрцы і за спінаю – Радзіма
І прад табою Бог і ўсё ад Бога...
І не шкадуеш ты, што ў цеснай келлі
Жывеш, не просячы сабе нічога,
І думаеш пра родны край і Бога
Каля вакна, дзе галубы паселі,
І слухаюць малітвы, і ўзлятаюць
Над Беларуссю, да якой шукаюць
Усе дарог, каму ёсць не за морам,
А тут зямное шчасце, без якога
Не стаць тутэйшым і не стаць святою...
Нібы малітва, праз жыццё дарога
Твая не зарасце палын-травою,
А стане вечным крыжам Еўфрасінні,
Які шукаць, губляць, ізноў знаходзіць
Нам на зямлі, якую не пакіне
Ніколі Бог, бо Ён жыве ў народзе,
Як ты жывеш у нашае Айчыне...

- 1 Якія факты з жыцця і дзейнасці беларускай асветніцы адлюстраваны ў творы?

*Помнік св. Еўфрасінні
Полацкай у Полацку.
Спаса-Еўфрасінеўская
царква з XII ст. у Полацку.
Крыж св. Еўфрасінні
Полацкай*

- 2 Якія заслугі Еўфрасінні Полацкай перад беларускім народам? Кім зараз яна для яго з'яўляецца?
- 3 Якія адносіны да духоўных вартасцей у беларускага народа?
- 4 Назаві адметнасці крыжа Еўфрасінні Полацкай.

Віктар Шніп

Балада Якуба Коласа

...Іду ізноў на пляц Якуба Коласа
 Да постаці паэтавай, да голаса,
 Які мне чуецца ў бярозавым лісці.
 Да Коласа, як да Айчыны, мне ісці
 І ведаць, што не ўсе шчэ мары ажылі
 Пад родным небам на пакутнае зямлі,
 Дзе нам з табою выпаў не найлепшы лёс.
 Стаю, нібыта ў Храме, у святле бяроз
 І слухаю – Сымон-музыка грае нам
 Пра Шлях, якім ісці, а мы ідзём да крам
 І ўжо не думаем пра нашае жыццё.
 Шуміць, як полымя нябеснае, лісцё,
 І голас Коласа, нібыта крыж, над ім
 І бачыцца, і чуецца, але – не ўсім:
 «Мой родны кут, як ты мне мілы,
 Забыць цябе не маю сілы...»
 ...Ідзеш і ты на пляц Якуба Коласа
 Да постаці паэтавай, да голаса,
 Які шчэ чуецца ў бярозавым лісці...
 Да Коласа, як да Айчыны, нам ісці!

- 1 Пра якое месца ў Мінску згадвае лірычны герой? Што там знаходзіцца? Апішы постаць Коласа.
- 2 Да якіх коласаўскіх твораў адклікаецца аўтар? Якую ролю ў беларускай літаратуры яны адыгрываюць?
- 3 Пра якія адмоўныя з'явы ў сучасным беларускім грамадстве згадвае лірычны герой?
- 4 Раскрый сэнс апошняга радка балады.

Помнік Якубу Коласу
ў Мінску

Віктар Шніп

Балада вяртання

Я сягоння ў дзяцінства вярнуцца жадаю,
Не таму, што там добра малому было,
А таму, што па сцежках бацькоўскага краю
З хаты ў хату цякло Беларусі святло,
Ад якога святлелі самотныя хаты,
І хацелася быць, і хацелася жыць,
І спявалі ля рэчкі пра Яся дзяўчаты,
І пускалі вянкi, і хацелася плыць
За вянкамі ў нязведаны свет за лясамі,
Не таму, што там добра, напэўна, было,
А таму, што дабрэйшымі мы былі самі
І па сцежках цякло Беларусі святло,
Ад якога святлелі самотныя хаты...
І мне хочацца быць, і мне хочацца жыць,
Бо яшчэ хоць цішэй, ды спяваюць дзяўчаты
І ў нябёсах высокіх белы бусел ляціць.
Я сягоння ў дзяцінства вярнуцца жадаю,
Не таму, каб там жыць, а каб дзеду сказаць,
Што няма ўжо даўно таго сумнага краю,
За які ён хадзіў два разы ваяваць...

- 1 Што з'яўляецца лейтматывам гэтага твора?
- 2 Чым багаты беларускі народ?
- 3 Які настрой у лірычнага героя і чым ён выкліканы?
- 4 Каму і за што ўдзячнае сённяшняе пакаленне беларусаў?

Віктар Шніп

Балада закаханага наркамана

Ты халодны, як камень, што ляціць у вакно,
Дзе красотка твая не з табою віно
Сёння п'е і смяецца, і курыць гашыш.
Ты спакойны, як камень, як камень, маўчыш.
Ты ляжыш у труне, што вязуць на клады,
Ты ляжыш у труне, як салдат малады,
Што не помніць вайны хоць і быў на вайне,
Ты ляжыш у труне, ты ляжыш у труне,
Як заўчора яшчэ на пасцелі ляжаў
І красотку сваю, як агонь, цалаваў,
Цалаваў і гарэў, і, як порах, згарэў
І, як попел, з вакна на зямлю паляцеў
Ад цыгаркі, якую з красоткай курыў
І якой пра любоў, як пра рай, гаварыў.
І красотка адна засталася цяпер,
Ды цяпер да яе прыстае інжынер
І каменне, як кветкі, кідаў ў вакно,
Дзе красотка твая з афіцэрам віно
Сёння п'е і смяецца, і курыць гашыш.
Ты ж спакойны, як камень, як камень, маўчыш,
Бо ляжыш у труне, што засыплюць зямлёй
І ніхто не прыпомніць, што ты быў герой
Невядомай вайны, што мінула даўно...

- 1 Якія маральна-этычныя праблемы адлюстроўвае балада?
- 2 Паразважайце над паводзінамі героя твора.
- 3 Пра якую вайну ідзе гаворка напрыканцы верша?

Уладзімір Гніламёдаў

Калі ты паэт

[...] В. Шніп адлюстроўвае (калі гэтае паняцце можна ўжыць у дачыненні да паэзіі) свет так, як бачыць і ўспрымае яго сам. Разам з тым паэзія – пры ўсёй асабістасці лірычных перажыванняў і светаўспрымання – ніколі не была для яго прыватнай справай, а заўсёды адрасавалася шырокаму чытачу, а верш сябраваў з праўдай жыцця, жыў агульнымі турботамі і непакоем. На многіх творах адбілася пячатка перажытасці і выпакутаванасці тых ісцін, якія абвяшчаў малады аўтар. З ім пачалі лічыцца як з вядомым паэтам, здольным на сваё, незаёмнае слова.

[...] У паэзіі В. Шніпа можна заўважыць рысы барока – спалучэнне высокага і нізкага, натуральнасці і гратэсконасці, гераічнага і трагічнага, што вельмі пераканальна выявілася ў яго любімым жанры – баладзе, у баладных вобразах старажытных замкаў і гістарычных асоб. Але галоўнай асаблівасцю і адметнасцю яго паэзіі з'яўляецца яе лірычны герой з яго вельмі сімпатычным імкненнем бачыць свет прыгожым і не прымаць хаосу, якога і ў перабудовачныя гады хапала, ды і сёння не бракуе. Паэт шукае, працуе са словам, шукае слова вобразнае, найбольш ёмістае. Нехта з філосафаў сказаў, што чалавек – гэта істота, якая ўмее тварыць сімвалы. Асабліва ўласціва здольнасць сімвалатварэння паэтам – вобразны свет В. Шніпа наскрозь сімвалічны. Дзеля духоўнага і эстэтычнага ўпарадкавання жыцця ён часта выкарыстоўвае збіральныя ўніверсальна-метафарычныя вобразы – сімвалы храма, рабіны, ружы, крыжа, неба, зоркі, мора і інш., якія азначаюць для яго духоўную рэальнасць быцця.

[...] Выразна гучыць у В. Шніпа багдановічаўскі радаводны матыў нацыянальнай памяці. Герой яго вершаў і балад – беларускія гістарычныя дзеячы, паэты, пісьменнікі, мастакі, якія з'яўляюцца носьбітамі духу і руху гісторыі. Ён хоча верыць услед за М. Багдановічам, які не траціў надзеі, што «яшчэ адзін народ не знікне з твару зямлі, што не змарнатравіцца бяследна велізарная псіхічная праца многіх пакаленняў і беларуская культура – стварэнне гэтай працы – устаіць супраць напору іншых сіл і плыняў». Як і М. Багдановіч, ён паслядоўна і настойліва змагаецца супраць пачуцця нацыянальнай непаўнацэннасці, комплекс якой сёння замянае многім з нас.

«Сафія Полацкая», 1990.
Іван Дмухайла

Ігар Бабкоў (нарадзіўся ў 1964 годзе)

Паэт, філосаф, перакладчык. Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў і Беларускага ПЭН-Цэнтра. Скончыў аддзяленне філасофіі ў Беларускам дзяржаўным універсітэце. Лаўрэат літаратурных прэміяў «Гліняны Вялес» і «Залатая літара». Аўтар м. інш. трох кніг паэзіі *Solus Rex*, *Герой вайны за празрыстасьць*, *Засынаць*, *прачынацца*, *слухаць галасы рыб*, рамана *Адам Клакоцкі і ягоныя цені*, кнігі эсэ *Каралеўства Беларусь: вытлумачэньні ру(і)наў*, гісторыка-філасофскага даследавання *Філасофія Яна Снядэцкага*. Перакладаў Джойса, Сэлінджара, Уільяма Батлера Ейтса, Паўля Цэлана.

Ігар Бабкоў

Хвілінка. Тры гісторыі

Урывак

Паветраны шар

6

Горад Мінск жыве ў гэты дзень насычаным гаспадарчым і культурным жыццём і зусім не здагадваўся пра падзеі, якія мусілі здарыцца пад вечар у інтэрнаце нумар адзін, на вуліцы *Свярдлова, 34*. У ленынскім пакоі на трэцім паверсе, дзе і разгортваецца асноўная дзея нашага маленькага хатняга кіно.

Найперш крыху агульнага плану.

Перад намі адзін з апошніх гадоў Імперыі, з яе томнай насычанай атмасферай заняпаду. Савецкая цывілізацыя дасягнула сваёй поўніцы. Дэкарацыі жыцця крыху абтрапаліся, але спектакль ішоў поўным ходам.

Некаторыя лічылі, што ў такія часы лепей жыць у глухой правінцыі, каля мора. Але мора на ўсіх не хапала, туды патраплялі пераважна вайсковыя пенсіянеры. І большасці даставалася проста глухая правінцыя.

Жыццё было ясным і прадказальным, таму самыя адчайныя прагнулі жахлівых глыбіняў. Што там, у гэтых глыбінях, ніхто не ведаў, не было пэўнасці, што яны ўвогуле існуюць, але там прынамсі мусіла быць цяплей, чым на паверхні.

І ўсё ж самыя абачлівыя заўважаюць некаторыя прыкметы заняпаду.

Нейкая неахайнасць і заблытанасць.

Некаторая паспешлівасць, як быццам бы жыццё не паспявала ўкласціся ў сваю форму. Ды і форма састарэла, парэпалася, стала абыякавай да ўсяго.

Піянеры ўсё яшчэ маршыруюць па парках і скверах імя Горкага. Тралейбусы і аўтобусы развозяць пасажыраў на безыменныя заводы і фабрыкі. Дысідэнтны сядзяць на цесных куханьках і лаюць савецкую ўладу.

Усё ідзе па плану, калі можна назваць гэта планам: старэчы голас з тэлеэкрана, цудоўнае, мілае кіно ў апошні дзень года, салат аліўе, размовы пра адпачынак, страх смерці...

Дачы, на якіх растуць гурочкі і памідоры...

Але жыццё пераліваецца праз край, яго становіцца ўсё больш і больш, – там, за межамі дазволенага, – і яно само пачынае закісаць, шукаць новых сцежкаў.

І – чаму б і не – тварыць новыя формы.

Мы на паветраным шары, сказала Эва Дамініка гучным шэптам. Час узлёту прыйшоў! Скінуць баласт!

Багдан расплюшчыў вочы. Здавалася, ён прылёт на дыванок паўхвіліны таму і незаўважна праваліўся ў салодкую непрытомнасць. А потым далёкі голас абвясціў узлёт, і ён вымушаны быў вярнуцца.

Ён не адразу зразумеў, дзе ён, і пару секунд проста ўглядаўся ў карцінку, што адкрывалася перад вачыма.

Яму прымроілася выспа, і ён, самотны і распачны, паўзе праз багну, уначы, сярод сляпнёў і камароў з *іншай эпохі*.

І яшчэ цьмянае адчуванне пражытага жыцця, як быццам ён штосьці выбраў, і далей доўга ішоў на самоце сярод чужых людзей.

І не было там аніякай надзеі і радасці, толькі сумны абавязак ісці наперад, запаўняючы сваім целам аднастайныя каморы дзён.

У тым, пражытым, жыцці яны разам, утрох больш не сустракаюцца. Разыходзяцца па сваіх кармах.

Нясна было толькі адно: ці ён сапраўды прагнуўся і ўсё гэта яму прыснілася, ці гэта, наадварот, агонія, апошнія секунды, у якія ён патрапіў ва ўспаміны, і праз хвіліну ён заціхне ў спакой, пасярод начной багны.

Ён быў не гатовы заціхнуць, гэта было напісана на твары. Эва Дамініка адчула ягоную пералыканасць, прытулілася і сказала: усё будзе добра, мы цябе не пакінем.

Так, дзякаваць Богу, усё было больш весела. Гэта быў толькі сон.

Прайгравальнік спяваў рэвалюцыйную песню, ціха, амаль шэптам, спыняўся на момант і зноў пачынаў, як быццам мусіў разам з усімі трымаць канспірацыю.

«Летняя ночь», 1963. Мацвей Беляніцкі

Багдан запрасіў Эву Дамініку на танец, яна была зусім п'яная і вясёлая, сказала, што іх выявілі і Францішак рыхтуе шляхі адыходу.

Францішак стаяў каля вакна, трымаючы ў руках кнігу. Цяжкую, у характэрнай вокладцы, з поўнага збору Маркса і Энгельса.

Побач былі падрыхтаваныя наступныя: яны ляжалі акуратным стосам на сярэдзіне пакоя. Крыху збоку стаяла гіра, і гэта давяршала карцінку.

Багдану раптам стала весела.

Што ты збіраешся рабіць? – запытаўся

ён, проста каб паверыць, што ўсё гэта рэальна.

Мы ўзятаем, – сказаў Францішак спакойным голасам. – Узвышаемся. Набіраем вышыню. Трэба набраць вышыню ад самага пачатку, максімальную, каб потым не заблытацца ў жыцці.

Каб узяцець, трэба скінуць баласт, гэта лагічна. Тое, што цябе найбольш абцяжарвае. Прыгнятае. Апускае, цягне ўніз. *Тамас*, адным словам.

Усё вельмі проста. Ты бярэш аб'ект ў правую руку і высоўваеш яго ў фортку.

Ён расчыніў фортку і высунуў навонкі руку з кнігай.

Потым расціскаеш пальцы. Гэта прыводзіць да адпускання аб'екта долу. Паводле ўсіх фізічных законаў, а таксама спадзяванняў здаровага розуму, кніга, як род фізічных целаў, мусіць упасці.

Зрэшты, не заўсёды.

Некаторыя кнігі, тыя, што вераць у фізічныя законы, сапраўды падаюць.

Але, магчыма, некаторыя ўсё ж такі іх парушаюць.

Гэта надзвычай міла з іх боку, – заўважыла Эва Дамініка.

Давай лепш пачнем з гіры, – асцярожна сказаў Багдан. – Уверсе яна нам не спатрэбіцца.

Спачатку прыходзілі суседзі скардзіцца на гучныя спевы.

Аднарукі Джо толькі выслухаў, запісаў нумар пакоя ў сшытку, ды так і не скрануўся з канапы: калі яму тут унізе не было нічога чуваць, значыць музыка была не гучная. Напрыканцы лета на музыку прыходзілі скардзіцца з розных паверхаў па чатыры-пяць разоў за ноч, і аднарукі Джо даўно перастаў бегаць

па паверхах, толькі запісваў у сшытак нумары пакояў і перадаваў на наступны дзень камендантцы, якая прызначала штрафнікам розныя папраўчыя работы на карысць інтэрната.

Зрэшты, сезон яшчэ не пачаўся, быў канец жніўня, калі ўсе з'язджаюцца, і ў гэты час інтэрнат заўсёды буяў і буйстваваў, трэба было гэта проста перажыць, бо ў верасні ўсё заціхала.

Але тут было штосьці незразумелае, і таму трывожнае. Штосьці, што не патрапляла ў звыклія гісторыі.

Адныя гаварылі пра рэвалюцыйныя гімны і інтэрнацыянал, іншыя пра нейкія народныя песні, пра валоў, *якія ішлі ў Крым тэй рыкалі*, пра *шынка-рачку маладую*.

Да таго ж спевы нібыта ішлі з ленынскага пакоя, а туды ніхто не мог патрапіць – ключы былі ў пакоі каменданта, а пакой быў замкнёны.

Потым хтосьці заўважаў кнігі. Яны выляталі з трэцяга паверху і клаліся акуратным стосікам унізе, на тратуары.

Гэта быў *Поўны збор твораў Маркса і Энгельса*.

Было штосьці містычнае і прыгожае ў тым, як яны выляталі з форткі, праз рэгулярныя адцінкі часу.

Але калі за імі вылецела *Малая зямля*, адразу ў колькасці дзесяці экзэмпляраў, і разляцелася матылькамі па ўсім ходніку, стала зразумела, што дабром усё гэта не скончыцца.

А потым упала гіра.

Гэта стала апошняй кропляй. Пра яе палёт расказвалі потым легенды. Гаварылі, што за хвіліну адчулі, што нешта адбудзецца.

Некаторыя сцвярджалі, што чулі, як яна ляцела зверху, рассякала паветра з ціхім шыпеннем. І калі яна ўгрызлася ў зямлю побач, было такое адчуванне, што будынак інтэрната падскочыў уверх на пару сантыметраў. Увесь, цалкам, разам з усімі паверхамі, мэбляй, студэнтамі, Аднарукім Джо. І калі апусціўся назад, на зямлю, гэта быў ужо зусім іншы будынак, пільны савецкі інтэрнат, які стаіць на варце, сочыць за парадкам і сурова карае тых, хто дазваляе сабе *такое*.

Пасля гэтага ўсё адразу заварушылася.

Прыбеглі дворнікі са скаргамі і пытаннямі.

Зазірнуў міліцэйскі патруль, якога выклікаў хтосьці асабліва пільны са студэнтаў.

Пазваніла камендантка, якую пабудзілі з пытаннем, *што ў вас там адбываецца, халера ясная*.

Аднарукі Джо зразумеў, што трэба ўзначальваць крыжовы паход, і падняўся з канапы.

Напачатку падышлі да дзвярэй і пачалі грукаць. Ніхто не адчыняў. Пайшлі ўніз, забралі ключы ў пакоі каменданта і адчынілі дзверы. Карціна, што адкрылася, была не для людзей са слабымі нервамі.

У пакоі стаяў характэрны пах, было ясна, што тут пілі віно. І з *асаблівым цыннізмам*.

Шафа была адчыненая, два крэслы паламанья.

Але не гэта было галоўным.

У пакоі нікога не было.

Праверылі ўсё. Нават знайшлі ключы і адчынілі вялікі стары сейф, хаця ён быў і недастаткова вялікі, каб там можна было схавацца.

Шукалі нейкіх знакаў, магчыма слядоў.

Яшчэ паўгадзіны таму ў пакоі гучаў голас – прыгожы дзявочы голас, які спяваў штосьці знаёмае.

Пра гэта казалі суседзі, але цяпер ужо неяк няўпэўнена і нават амаль напалохана.

А сляды сапраўды былі, і дастаткова многа.

На падлозе ляжаў чатырнаццаці том з *Поўнага збору твораў* Вядома Каго.

Прайгравальнік быў яшчэ цёплы, кружэлка з рэвалюцыйнымі песнямі ляжала побач.

На дошцы быў замацаваны вялікі ватман, на якім вялікімі дзіцячымі каракулямі было напісана:

КОММУНИЗМ НЕ(ИЗ)БЕЖИМ.

Унізе быў намаляваны сінім фламастарам кітайскі гіерогліф чун (zhun).

Пасля яго стаяла шаснаццаць клічнікаў. !!!!!!!!!!!!!!!!

Справа каляровымі алоўкамі дамалявана многа зялёных чалавечкаў і падпісана:

Беларускі народ вітае іншапланетнікаў.

Што за хрэнь? – аднарукі Джо пачухаў патыліцу і некалькі хвілінаў разглядаў маленькіх зялёных істоткаў. У яго было дзіўнае адчуванне, што ў пакоі хтосьці прысутны. І гэты невядомы глядзеў на іх валтузню са свайго месца. З цікавасцю, і крыху паблажліва.

У свядомасці з'явілася думка, якую Джо адганяў як мог, але якая зноў і зноў вярталася, невядома адкуль.

І ўжо не адпускала.

А што, калі сапраўды прыляцелі?!

На тым жа ватмане быў намаляваны вялікі паветраны шар, што імкліва ўздымаўся ў неба. Шар быў намаляваны прафесійна, з веданнем дэталей і прапорцыяў.

У кошыку былі тры постаці: адна жаночая і дзве мужчынскія.

Джо потым кляўся, што адна з мужчынскіх постацяў на малюнку хітра ўсміхнулася і падміргнула яму.

Гэта быў Францішак.

- ватман – высокаякасная тоўстая папера

- 1 Вызнач, у які час адбываецца падзея рамана. Чым ён прыкметны?
- 2 Назаві галоўных герояў твора. Чым яны займаюцца?
- 3 Раствлумач значэнне загатоўка тэксту.
- 4 Што і чаму для маладых людзей з’яўлялася баластам?
- 5 Які шлях у сваім змаганні выбралі маладыя людзі?
- 6 Дакажы, што ў рамане Ігара Бабкова паяўляецца змешванне рэальнага і нерэальнага.

Ян Максімяк

Дыханне разрэджаным паветрам

У *Паветраным шары* аўтар распавядае яшчэ адну гісторыю пра выратаванне ці, дакладней сказаць, пра ўцёкі. Гэтая гісторыя – цэнтральная для ўсіх трох частак кнігі пад назвай «Хвілінка» і, мабыць, для трох наступных, якія аўтар мяркуе напісаць, каб завершыць свой *раман-павету*. Таму, мабыць, гэтая гісторыя мае абсалютна дакладныя часова-прасторавыя каардынаты – яна адбываецца 24 жніўня 1984 года на калідоры і ў *ленінскім пакоі* інтэрната на вуліцы Свядлова 34 у Менску. У гэты дзень у гэтым месцы выпадкова знаёмяцца трыя герояў рамана – Багдан, Францішак і Эва Дамініка – ды сплятаюць свае лёсы на ўсё пазнейшае жыццё. Эпізод распівання дзвюх бутэлек мадэры ў замкнутым знутры *ленінскім пакоі* і танцы пры гуках гучнай музыкі з грамафону з’яўляюцца выклікам палітычнай сістэме, якая неўзабаве з’яўляецца пад дзвярыма ў выглядзе ўсеўладнага вахцёра Джо і сціжмы студэнтаў-стукачоў. Гэтым разам сродак выратавання і ўцёкаў – паветраны шар – змайстраваў паэт Францішак. Перад тым, як узняцца ў паветра, тройка пазбылася непатрэбнага баласту – выкінула з акна інтэрната поўны збор твораў Маркса і Энгельса. Ну, метафара збольшага зразумелая... Тройка ўцякла ўвысь, там дзе паветра больш чыстае. Фізік, які сядзіць ува мне, падказвае мне, што паветра там і больш рэдкае... Ці вальней ім дыхаецца – гэта яшчэ пытанне. І гэта для мяне – цэнтральнае пытанне ўсяго рамана Ігара Бабкова.

Светапогляд герояў у рамане Ігара Бабкова *Хвілінка*. Тры гісторыі

[...] Гісторыю *Хвілінкі* вельмі цяжка дакладна акрэсліць у часе і прасторы, адзіным дапаможным для інтэрпрэтацыі элементам выступае катэгорыя персанажа. *Хвілінка* – нетыповы раман з лінейным дзеяннем. Ён змяшчае тры ў пэўнай меры самастойныя гісторыі, якія разгортваюцца ў трох раздзелах: *Партрэт мастака*, *нябачны ў сутонні*; *Паветраны шар*; *Гексаграма сун: сунчык са шпінату*.

[...] *Паветраны шар* – найбольш зразумелая, мабыць, частка кнігі для чытачоў. Ягоны пошук адпачынку, кароткі прыпынак у актыўнай, грамадска карыснай працы – гэта вяртанне да сябе самога. Асабістае шчасце і спакой даюць толькі ўспаміны (піянерскі лагер, загадкавая купалінка). Насуперак таму, што ён увесь час нястомна працуе дзеля грамадскай карысці, дзеля новай і прыгажэйшай будучыні, сапраўднае задавальненне і пазітыўныя пачуцці даюць толькі ўспаміны, якія пераносяць Багдана ў часе і дазваляюць зрабіць прагматычнае адкрыццё, «што ўсё ўжо адбылося». Светапогляд персанажа адлюстроўваецца праз яго палітычную дзейнасць, дзякуючы чаму чытач атрымлівае мноства займальных звестак пра функцыянаванне краіны, пра палітычныя кампаніі, пра дзейнасць міліцыі, пра выйгрышы і пройгрышы, пра магілы без імён, герояў і ворагаў.

На паводзіны і свядомасць чалавека ўплывае мноства фактараў, якія пашыраюць межы выяўлення і ўспрымання. Тры персанажы ўяўляюць сабой тры тыпы характараў і павінны былі б прэзентаваць носьбітаў адпаведнай культуры. Напачатку сустрэчы яны адрэкамендуюцца як арыенталіст-аматар (Францішак), зусім невядомая спявачка (Эва Дамініка) і проста герой (Багдан). Паэт, фальклорная спявачка ды гісторык/палітык. Гэта носьбіты сацыяльных роляў, цесна звязаных з беларускімі рэаліямі і традыцыямі. Паэт Францішак піша па-беларуску, Эва Дамініка – нашчадак беларускага арыстакратычнага роду і захавальніца беларускіх традыцый, а Багдан адштурхоўваецца ад гістарычных звестак пра ваялікі і свабодны беларускі народ, каб змагацца на палітычнай сцэне за шчаслівую будучыню Беларусі. Кожны з персанажаў, такім чынам, нацыянальна свядомы, кожны змагаецца за свабоду выяўлення і кожны – незадаволены, імпульсіўны ў пошуках і ў пэўнай ступені няшчасны. Парадаксальным чынам усе яны процістаяць большасці і, значыць, прэзентуюць нетыповага, прыналежага да меншасці, беларуса. Іх самаідэнтыфікацыя будзе на кантрасце з рэчаіснасцю, на тым, што насуперак свайму імкненню захоўваць важныя нацыянальныя каштоўнасці, яны апынаюцца на перыферыі грамадства (дакладней, канкрэтнага калектыву). Таму аўтарскую задуму можна інтэрпрэтаваць з розных пунктаў гледжання (крытыка большасці грамадства, абарона меншасці, пасіўнасць vs. актыўнасць, выгада на шкоду страты і г.д.).

Эсэ пра эсэ

Калі цябе хвалюе жанчына – ты пішаш верш.
Калі цябе трывожыць чалавек – ты пішаш
раман.

Калі цябе вярэдзіць быццё – ты пішаш эсэ.

Вясёлае эсэ ты пішаш, калі табе вельмі сумна. А так бывае кожны раз, як толькі нешта ўжо незваротна скончылася: сяброўства, каханне, надзея... А наноў яшчэ нічога не распачалося.

Эсэ – гэта востраў, куды можна патрапіць адно пасля караблекрушэння. Вось чаму эсэ заўсёды пачынаецца з вусцішняй адзіноты. Ты стаіш на пустэльным беразе і пакрысе ўсведамляеш: каб не знікнуць дазвання разам з тым, што цябе цешыла і бавіла раней, трэба самому ўсё вынайсці і стварыць наноў – і сябрука Пятніцу, і гліняны збан.

І ты рушыш у глыб вострава, скуль няхутка вернешся да людзей, каб распавесці ім гісторыю свайго вяртання...

Менавіта з вусцішняй адзіноты пачынаецца і лепшае беларускае эсэ, якое Ігнат Абдзіраловіч прароча назваў «Адвечным шляхам».

Паслухаем аўтара:

«Нашы часы – часы агульнай забытанасці, часы паўстання праменных, быццам, ідэалаў і іх канечнага знікання праз нядоўгі час... Тое, што раней здавалася чыстым і светлым, штодзённа аплятаецца жыццёвым брудам і пылам. Так знікаюць праменныя ідэалы, пакідаючы распач і безнадзейнасць. У такія часы адзінокая чалавечая душа шукае, пераглядаючы ўсё тое, што здавалася каштоўным, святым і жаданым».

Нікому невядома, хто прыдумаў драму, паэму, роман? А вось у жанра эсэ ёсць канкрэтны аўтар – Мішэль Мантэнь. Гэта яму першаму, яшчэ ў XVI стагоддзі, надакучыла хавацца за літаратурных герояў і ён ад уласнага імя сам распавёў праўду пра сябе, як пра чалавека з усім, так бы мовіць, «залішне чалавечым».

Эсэ – мужны жанр. У апавяданні аўтар распранае на людзях героя – у эсэ ён распранаецца сам. Толькі каб напісаць эсэ, адной адвагі мала. Трэба яшчэ мець ахвоту здумляцца. Без мыслення эсэ ператвараецца ў замалёўку, эцюд, нарыс... У што заўгодна, але не ў эсэ.

Мішэль Мантэнь, аўтар
ананімны

Усе ведаюць знакамітае выслоўе Рэнэ Дэкарта: «Я мыслю – значыць існую». Дык вось, першая частка гэтага выслоўя («Я мыслю») і ёсць формулай эсэ.

Няма эсэ без твайго ўласнага «Я» перадусім, але і няма эсэ без «Я», якое мысліць.

Разам з тым, не трэба залічваць эсэ толькі да інтэлектуальнай літаратуры. Бо калі быць больш дакладным, дык эсэ – не зусім мысленне, а вольнае дыханне мыслення. Гэта значыць, што эсэ мысліць не мысленнем, а ўсёй сваёй дрогкай субстанцыяй. Як, скажам, у яшчэ адным вялікім беларускім эсэ – паланезе «Развітанне з Радзімай» Міхала Клеафаса Агінскага.

Эсэ – самы еўрапейскі літаратурны жанр. І не толькі таму, што яно нарадзілася ў Францыі. Славуты еўрапейскі індывідуалізм не ў малой ступені сфармаваны менавіта еўрапейскай эсэістыкай. Бо гэта якраз эсэ наперад калектыўнага «мы» высунула персанальнае «Я» і тым самым звярнула ўвагу на чалавека ўпаасобку ад Бога і Дзяржавы.

Калі заўгодна, ва ўлонні эсэ чалавек нарадзіўся як каштоўнасць. А без апошняга не магло быць ні Вялікай французскай рэвалюцыі з яе мэтай «Свабода. Роўнасць. Братэрства», ні дэмакратыі, якая пазней апанавала чалавецтвам па ўсёй зямной кулі.

Неяк Людовік XIV ганарліва сказаў: «Францыя – гэта я». Пасля з'яўлення эсэ кожны адукаваны паспаліты займеў трыбуну, каб амбітна заявіць: «Я – гэта сусвет».

Францішк Багушэвіч

Эсэ – палігон свабоды. На ягонай тэрыторыі кшталтавалі свой досвед не толькі свабода слова і мыслення, але і воля да годнага жыцця. Прынамсі там, дзе яна была, гэтая воля... Не выпадкова вялікая расейская літаратура не мела жанра эсэ і нават назву кнігі Мішэля Мантэня «Essais» расейцы перакладалі як «Опыты».

Дэспатыя ведае толькі адно «Я» – «я» самадзержцы і адну свабоду – свабоду дэспата.

Да самага апошняга часу амаль не было эсэ і на Беларусі. Хаця распачыналася наша літаратура не з вершаў і не з прозы, а з геніяльнага эсэ Францішка Багушэвіча, якое чамусьці лічаць усяго толькі прадмовай да паэтычнага зборніка «Дудка беларуская». Чаго варты хаця б адзін сказ адтуль: «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб ня ўмёрлі!»...

Дарэчы, і сама Беларусь пачыналася з гэтага эсэ. Вось чаму эпітэт «геніяльнае» тут абсалютна да месца... Але адпаведнага працягу гэты вялікі пачатак не меў. Станаўленне беларускай літаратуры спалучалася з фармаваннем нацыі і таму перадусім бралася пад увагу не персанальнае «я», а калектывунае «мы»: мы – беларусы.

А пазней эсэ на Беларусі не было таму, што тут пачалася эпоха бальшавіцкага таталітарызму.

Ясная рэч, эсэ і таталітарызм з’явы несумесныя. Пры таталітарызме аўтар можа і мусіць пісаць не пра мітрэнгі ўласнай душы, а толькі пра тое, што мацуе паноўную ўладу. Да таго ж таталітарызм не дапускае нават магчымасці свабоднага мыслення. А без незацуглянага мыслення якое там можа быць эсэ?

І вось што яшчэ цікава. Як сітуацыя прыгнэту задоўжыцца, дык нават потым, калі маналіт таталітарызму распушыцца ў парахню, літаратар ужо не ўяўляе сабе, што можна пісаць не дзеля грамадскіх патрэбаў, а чаго самому схочацца. Па прыклады няма патрэбы далёка хадзіць. Старэйшыя беларускія пісьменнікі да гэтай пары так і не адважыліся скінуць парадныя мундзіры, каб распрануцца да галізны і ўвайсці ў сцюдзёную ды празрыстую плынь эсэістыкі.

У Францыі эсэ аднойчы выбухнула свабодай, у Беларусі наадварот – свабода выбухнула эсэістыкай. З пачатку дзевяностых (прыдбання незалежнасці) эсэ запанавала ўсюды: у філасофіі, літаратуры, гісторыі, журналістыцы... І толькі нашыя літаратуразнаўцы дасюль не зважаюць на гэты феномен. Яны па-ранейшаму шукаюць плён айчыннага красамоўства ў паэзіі ды прозе – і не знаходзяць. Што натуральна. Бо ўсё самае вартае, што адбылося ў беларускай літаратуры за апошнія паўтары дзесяцігоддзі – адбылося ў жанры эсэ.

Ёсць яшчэ адзін надзвычай цікавы момант, што да эсэ на Беларусі...

Ужо колькі стагоддзяў таму на прасторах нашай бацькаўшчыны сутыкнуліся і з тае пары існуюць у супраціве дзве ментальнасці. Адна з іх, уласна еўрапейская, вызнае за асноўную каштоўнасць індывідуума. Другая, расейская, аддае перавагу «саборнасці» – калектывісцкаму «мы».

Няма сумневу, што беларуская літаратура і надалей будзе падзеленая адпаведна менталітэту яе аўтараў. Але калі чалавек сам заблытаецца, да якога свету ён належыць (еўрапейскага ці расейскага), папытайцеся ў яго: ці піша таварыш эсэ?

Эсэ ўжо болей як чатырыста год, але і па сёння дакладна ніхто не ведае, што гэта такое? Таму пра эсэ заўсёды можна казаць, што яно ёсць, але ніколі нельга сказаць, чым яно ёсць?

Рэч у тым, што выразнай мяжы паміж эсэ і якім іншым тэкстам няма – прынамсі, вонкі. Адрозненне палягае не ў форме і нават не ў змесце, а ў прычыне, якая кліча эсэ аб’явіцца.

«Чорны квадрат», 1915.
Казімір Малевіч

Артыкулы, нарысы, трактаты ёсць рэхам на нейкія з'явы ці падзеі. І таму яны *не могуць быць не напісанымі* – ні тым, дык іншым аўтарам.

Не так у эсэ. Нішто з таго, што дзеецца знадворку, само па сабе не змушае яго адбыцца. У прыклад згадаю хаця б яшчэ адно геніяльнае беларускае эсэ – «Чорны квадрат» Казіміра Малевіча.

Эсэ – гэта падзея, раптам народжаная вярэдзівам сэрца і спавітая здумленнем. Вось чаму пра кожнае сапраўднае эсэ можна сказаць, што яно *магло быць не напісаным*. Прынамсі, ніхто не можа напісаць тое самае эсэ іншым разам.

У эсэ, як у адну ваду, нельга ўвайсці двойчы.

Напісаць эсэ – гэта зачарпнуць жменяй з вірлівай плыні быцця і нейкі момант глядзець, як быццё празрыстымі цуркамі сцякае паўз твае пальцы...

Калі вы напісалі эсэ, вы не напісалі нічога.

- 1 Якія жыццёвыя акалічнасці прымушаюць аўтара напісаць эсэ? Чым абумоўлены яго настрой?
- 2 Чаму эсэіст бывае асуджаны на адзіноцтва?
- 3 Дзе і чаму жанр эсэ мае свае вытокі?
- 4 Як Валянцін Акудовіч разумее паняцце свабоды?
- 5 Які грамадскі лад не спрыяе развіццю эсэ? Чаму?
- 6 Які погляд выяўляе аўтар тэксту ў адносінах да беларускай эсэістыкі?
- 7 Раствлумач значэнне фразы: *У эсэ, як у адну ваду, нельга ўвайсці двойчы*.
- 8 Якія прыкметы эсэ выступаюць ў тэксце Валянціна Акудовіча?

Галіна Каржанеўская (нарадзілася ў 1950 годзе)

Закончыла філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Працавала настаўніцай у Лагойскім раёне, журналісткай у рэспубліканскіх СМІ, цяпер – у сферы культуры. Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў з 1976 г. Выдала шмат паэтычных кніг (*На мове шчасця, Званы гадоў, Невымоўнае, Асенні мёд, Вершаняты* і інш.), некалькі кніжак для дзяцей і зборнік п'есаў *На сцэне дня*. Жыве ў Мінску.

Галіна Каржанеўская

Усім гуд бай

П'еса-мініяцюра

Дзейныя асобы:

Бацька.

Дачка.

Сяброўка.

Маці.

Дзеянне адбываецца ўзімку. Зала звычайнай гарадской кватэры. Трумо, чырвоны дыван на сцяне, баксёрскія рукавіцы на цвіку. Відаць дзверы ў два сумежныя пакоі. Туды-сюды бегае Дачка, дзяўчына ў кароткім халаціку і з ручніком на галаве, – збіраецца. Заходзіць Бацька. Перш выглянуў з сімвалічнай прахожай, пасля, не распранаючыся, прысеў на банкетку пры ўваходзе. Нядобра назірае за зборамі.

Д а ч к а. Рана ты нешта...

Б а ц ь к а. Намылілася, бачу...

Д а ч к а. Я на гадзінку.

Б а ц ь к а. За гадзінку ты толькі да вакзала даедзеш.

Дачка сушыць галаву фенам.

Б а ц ь к а. Як на стрэлку, дык сваім ходам. А як дадому, дык вязуць, як каралеву, на таксоўцы.

Д а ч к а. Ты зноў пад півам? Ці пад белай?

Бацька. Пад зялёнай.

Дачка. Званіла маці. Яна мне дазволіла да васьмі.

Бацька (*павышаючы голас*). А я не дазваляю! (*Устае, знімае куртку.*)

Ні да васьмі, ні да сямі! Будзеш дома.

Дачка. Я абяцала!

Бацька. Пераб'ецца.

Дачка (*ледзь не плачучы*). Ён будзе чакаць!

Бацька. Я таксама чакаў, як быў нежанаты. Твая маці ні на адну спатканку воврамя не прыйшла.

Дачка выбягае ў свой пакой.

Дачка (*з пакоя*). Усё роўна паеду!

Бацька. Няма такога закона, каб роднага бацькі не слухацца. (*Ідзе ў свой пакой.*)

Выбягае дачка, расчэсваецца перад тлумо, потым гаворыць па сотавым.

Дачка (*ціха*). Таня? Завал. Ён не пускае. А што я зраблю? Так, пад мухай. Прыязджай. Так. Пакуль.

Дачка наводзіць марафет. Выходзіць Бацька ў спартыўных штанах і клятчастай кашулі.

Бацька. Сказаў – не паедзеш! Толькі чурак у нашым раду не хапала!

Дачка. Сам ты... Сам... нярускі!

Бацька. Я нярускі? А хто ж тады я?

Дачка. Хто-хто... Беларусь, вось ты хто.

Бацька. Ты мне мазгі не пудры. Усе мы рускія. То есць славяне.

І як-небудзь абыдземся без граждан арабскай нацыянальнасці.

Дачка рагоча.

Бацька. Панаязджаюць... На дармавую вучобу... Сваіх інсцітутаў у іх няма. Не, нашы смачнейшыя! І дзеўкі, і інсцітуты... Мёдам ім тут намазана.

Павучацца, павучацца, а пасля нам унукаў гадуў чарнамазенькіх...

Дачка. Замаўчы! Я маме ўсё раскажу! (*Пабегла ў свой пакой.*)

Званок у дзверы. Бацька адчыняе. Заходзіць Сяброўка.

Сяброўка. Ларыса дома?

Бацька. Пераводчыкаў мы не вызывалі.

З'яўляецца апранутая на выхад Дачка.

Дачка. Прывет. Праходзь, не стой у парозе. Я зараз.

Бацька. Панаязджаюць... Галовы дураць нашым кралям. А гэтыя і рады.

Быццам сваіх хлопцаў мала.

«Восеньські дзень», 2015. Мікола Бушчык

Д а ч к а. Свае без мата слова сказаць не могуць.

С я б р о ў к а. Правільна. (*Распіліўшыся, прысаджваецца на банкетку.*)

Б а ц ь к а. (*Дачцы*). Культурна-ая... Першы курс скоро агорае. Каб свінчо каму трэба з вёскі не падвезлі...

Д а ч к а. Ой, чула я гэту песню! Я і сама паступіла б – здала на прахадны бал.

Б а ц ь к а. Прывыклі ехаць на бацькавых плячах... От пасядзіш хоць вечар дома – будзеш ведаць.

Дачка набірае нумар на сотовым, раве, як малая, у трубку.

Д а ч к а. Мама-а-а... Ён не пускае да Маруана. А я абяцала. І Таня зайшла, мы ўтраіх будзем...

Б а ц ь к а. Любоў утраіх. Ён, яна і пераводчыца. Во дзівосы! Во распуста!

Д а ч к а (*у трубку*). Пайду і не вярнуся... Калі такія... Мне 18, не малая. Магу галасаваць.

Б а ц ь к а. Я табе пакажу – «не вярнуся»! Я табе прагаласую! *(Падаўся ў свой пакой і вяртаецца з рэменем.)*

Д а ч к а. Мама! Ён б'еца!

Выключае тэлефон, спрабуе ўцячы. Паміж Бацькам і Дачкой становіцца Сяброўка.

С я б р о ў к а. Дзядзя Пеця... Вы што?

Б а ц ь к а *(зав'ёшыся)*. Не вернецца яна!

Д а ч к а. З дому сыду!

С я б р о ў к а. Дзядзя Пеця!

Бацька хвастануў-такі Дачку ніжэй спіны.

Д а ч к а. Павешуся! *(Вылятае без паліто за дзверы.)*

Б а ц ь к а. Ідзі праветрыся.

С я б р о ў к а. Як вам не сорамна! Сьночка выхоўвайце – што дома не стыкаецца, з камп'ютэрнага клуба не вылазіць. Дачку!.. Дарослую!.. У наш час!

Бацька кінуў рэмень сеў на канапу, астывае.

С я б р о ў к а. А я знаю, знаю, чаму вы Ларысу да Маруана не пускаеце. Хочаце, скажу? *(Паўза.)* Ды проста раўнуеце сваю дачку. Я чыгала. Так бывае.

Б а ц ь к а. Што-о-о??

С я б р о ў к а. Падсвядомасць – яна як айсберг. Як тая частка айсберга, што над вадою. І там, у падсвядомасці...

Б а ц ь к а. Вон!

Усхопліваецца і зноў бярэцца за рэмень. Сяброўка адступае.

С я б р о ў к а. Пасмейце толькі! Я 02 набяру.

Б а ц ь к а *(наступаючы)*. Гэта ты іх звяла... Пераводчыца... Без цябе яны ні бэ, ні мэ паміж сабою...

Заходзіць Маці – худзенькая, далікатная жанчынка ў доўгім прыталеным паліто, вядзе заплаканую Дачку.

М а ц і. Акалела ўся... Гаротніца. І я з гэтым сатрапам 20 год пражыла!

Не пражыла – прамучылася... *(Сяброўцы.)* Прабач, Танечка. У нас такія скандалы праз дзень.

Б а ц ь к а. З'явілася... Добранькая. Разам на маіх плячах едзеце... На маіх грашах... А мне яны лёгка даюцца? Вы б цэлы дзень, як я, на марозе...

М а ц і. Прычым тут грошы? Самадур! *(Дачцэ.)* Ну, хопіць, не плач. Няма чаго тут слёзы ліць. Лепей бы накарміла бацьку... З работы... Галодны...

Сяброўка звоніць па сотавым, гаворыць па-англійску некалькі фраз: «Мы

ўжо едзем... Добра. Пакуль».

У Дачкі імгненна высахлі слёзы, яна ўстрапянулася, прывяла сябе ў парадак і накідвае футрачку.

Д а ч к а. Мамачка, я ненадоўга. Дай я цябе пацалую. (*Цалуе Маці, падыходзіць да прыгнечанага Бацькі, але загаварыць не рашаецца.*)

Б а ц ь к а. Чаго табе?

Д а ч к а. Ты не думай... Я не злапамятная. Я разумею: ты проста баішся за мяне. Праўда? (*Сяброўцы.*) Хадзем, Танёк. Усім гуд бай!

Сяброўкі знікаюць. Маці падыходзіць да Бацькі і прыціскае да грудзей яго схіленую галаву.

- сатрап – жорсткі начальнік, дэспат, тыран
- трумо – вялікае люстра
- наводзіць марафет – наводзіць парадак (сябе або кватэру)
- айсберг – пльвучая льдовая гара
- банкетка – нізкая табурэтка з мяккім сядзеннем

- 1 Апішы паасобных герояў п'есы, звяртаючы ўвагу на іх адметнасці.
- 2 Што было прычынай спрэчкі паміж Бацькам і Дачкой? Што паглыбіла гэты канфлікт?
- 3 Як ацэньваеш паводзіны Бацькі ды яго выхаваўчыя метады?
- 4 Які свет вартасцей у Дачкі і яе Сяброўкі – гэта станоўчыя ці адмоўныя героі? Абгрунтуй адказ.
- 5 Чаму Маці называе Бацьку сатрапам? Адказ падмацуй цытатамі.
- 6 Якія вонкавыя абумоўленасці паўплывалі на суадносіны ў сям'і?
- 7 П'еса-мініяцюра Галіны Каржанеўскай належыць да жанру драмы, камедыі ці трагікамедыі? Абгрунтуй свой адказ.
- 8 Назаві іншыя творы беларускай літаратуры, якія кранаюць дылемы маладых людзей.

**БЕЛАРУСКАЯ
ЭМІГРАЦЫЙНАЯ
ЛІТАРАТУРА**

Беларуская эміграцыя – хвалі, асяродкі, дзейнасць

Слова «эміграцыя» лацінскага паходжання і ў сваёй першароднасці азначае ўсяго толькі «высяляцца», «перасяляцца». А паколькі высаляліся і перасяляліся людзі спрадвеку, то, трэба думаць, і эміграцыя існавала таксама спрадвеку. Па самых розных прычынах людзі пакідалі ды пакідаюць і цяпер мясціны, дзе нарадзіліся і выраслі, едуць іншы раз за свет – выходзяць замуж і жэняцца, шукаюць лепшай працы і долі, а часам гэта рабіць змушаюць і палітычныя, рэлігійныя матывы, войны і г. д.

Эміграцыя з Беларусі пачалася з канца XIX стагоддзя, затым працягвалася ў пачатку XX веку. Асабліва вялікія эміграцыі прыпадаюць на 10-я гады. Выязджалі шматтысячнымі групамі, але звычайна не сем'ямі, а ў адзіночку. Найчасцей маладыя людзі, якім дома не хапала зямельных надзелаў, увогуле кавалка хлеба, выпраўляліся ў далёкі свет – на Захад, пераважна на амерыканскі кантынент – у пошуках лепшай долі. Гэта былі эканамічныя эміграцыі, і людзі, што траплялі ў зусім чужое асяроддзе, з цягам часу нярэдка трацілі свой этнас, тым больш што праваслаўных беларусаў прымалі за рускіх, а католікаў – за палякаў.

Была эміграцыя і ў час Першай сусветнай вайны. Тады ў заходнія краіны выехалі і прадстаўнікі культуры, навукі, палітычныя дзеячы – вельмі значны інтэлектуальны патэнцыял рэспублікі. У даваенныя гады эканамічная эміграцыя працягвалася з Заходняй Беларусі, якую акупавала Польшча.

Розныя шляхі вялі суайчыннікаў у заходнія краіны ў час Другой сусветнай вайны. Адны траплялі ў палон, іншых вывозілі на прымусовыя працы ў Германію, і далёка не ўсе потым вярталіся на радзіму. Была і даволі вялікая хваля палітычнай эміграцыі – дарэчы, інтэлектуальна найбольш моцная і нацыянальна свядомая частка нашага насельніцтва.

Дзесьці на рубяжы 40–50-х гадоў XX ст. эмігранты ваеннага часу рассяляліся па многіх краінах свету: хто застаўся ў Германіі, хто патрапіў у Бельгію, Францыю, Англію, іншыя краіны Заходняй Еўропы. Найбольш жа выехалі ў Злучаныя Штаты Амерыкі, у Канаду, Аўстралію.

Жывуць беларусы-эмігранты ў чужых краях па-рознаму: і паасобку, і цэлымі пасяленнямі, калоніямі. У Англіі, Аўстраліі, ЗША, Канадзе маюць свае царквы, касцёлы, магазіны, касы ўзаемадапамогі, культурныя цэнтры, пры якіх ёсць бібліятэкі, школы, музеі. Як прыклад – Саўт-Рывер у штаце Нью-Джэрсі непадалёку ад Нью-Йорка. Тут у пачатку 1950 года апынулася даволі значная колькасць беларусаў. Яны збудавалі за свае сродкі царкву, якой надалі імя святой Ефрасінні Полацкай, адкрылі пры царкве шkolку для дзяцей, каб тыя не забывалі, чые яны дзеці – вывучалі сваю мову і культуру. Потым, спагадзя, займелі «Беларуска-амерыканскі

грамадскі цэнтр» з бібліятэкай імя Ю. Віцьбіча, арганізавалі царкоўны хор і мастацкую самадзейнасць, купілі ў курортным мястэчку Глен Спэй свой дом адпачынку, які назвалі Бэлэр-Менск. У Бэлэр-Менску, у які ўваходзіць комплекс з 6-ці будынкаў, басейна,

спартыўных пляцовак і паркавых насаджэнняў (агульная плошча – 65 акраў), праходзяць рэлігійныя і грамадскія ўрачыстасці, спартыўныя спаборніцтвы, з'езды беларусаў Амерыкі і Канады, розныя нарады. Такія ці прыкладна такія беларускія цэнтры ёсць у ЗША і ў іншых месцах («Полацак», напрыклад, у Кліўлендзе). Свядомая частка беларусаў вядзе актыўнае грамадскае жыццё, выдаюцца кнігі, газеты, часопісы. Папулярнасцю карыстаецца і мастацкая самадзейнасць, найперш – вядомы ансамбль «Васілёк».

У свой час з'явілася патрэба паяднаць высілкі і намаганні ў наладжванні агульнага нацыянальнага жыцця, перш-наперш у галіне асветы, культуры, у абмене і распаўсюджванні яе здабыткаў, дзеля чаго – стварыць адпаведны каардынуючы цэнтр. Гэтую задачу і ўсклала на сябе новая грамадская арганізацыя – Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына» з сядзібай у Мінску.

паводле Анатоля Сабалеўскага і Барыса Сачанкі

- 1 Якія прычыны выклікаюць працэс эміграцыі?
- 2 Якія гістарычныя падзеі выклікалі найбольшыя хвалі эміграцыі грамадзян Беларусі?
- 3 У якіх краінах замежжа беларуская дыяспара дзейнічае найбольш актыўна? У чым заключаецца гэтая дзейнасць? Прывядзі канкрэтныя прыклады.
- 4 Якія задачы ставіць перад сабой Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына»?
- 5 Знайдзі ў тэксце сінонімы да слоў: *мацярык, зямляк, няволя*.

Амерыканская беларуская літаратура

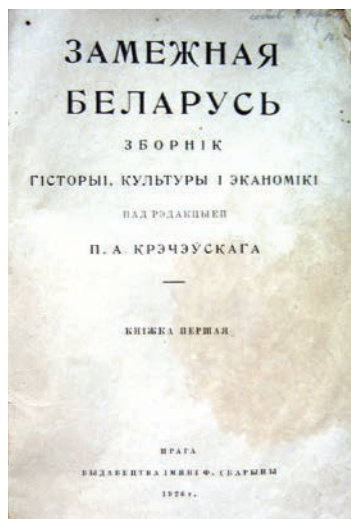
Амерыканскія пісьменнікі беларускага паходжання пачалі выступаць у друку на пачатку ХХ стагоддзя. У 1909 і 1910 гадах «Наша Ніва» змясціла колькі вершаў беларускага паэта з Амерыкі І. Дубровіка. У 1920–1930-я гады колькі амерыканскіх беларусаў пісалі па-беларуску і па-руску не толькі вершы і апавяданні, але і кнігі, у якіх апісвалася жыццё беларусаў у Амерыцы. Асабліваю важнасць мае кніга а. Яна Тарасевіча, бо ён быў першым свядомым беларусам, які апісаў і прааналізаваў жыццё беларусаў-імігрантаў. У кнізе падаюцца жывыя ўражання аўтара ад Амерыкі, у святле параўнання яе з пакінутай бацькаўшчынай, пасля доўгіх гадоў жыцця на чужыне. Беларуская тэма выступае таксама ў творчасці такіх пісьменнікаў, як Палачанін, Юры Вегаў (Язэп Варонка) ды Іван Карась, якія супрацоўнічалі з газетай «Белорусская Трибуна».

Уздым амерыканска-беларускай літаратуры зазначыўся з прыездам у краіну ў канцы 1940 – пачатку 1950-х гадоў паваеннай хвалі імігрантаў. Шмат вядомых беларускіх пісьменнікаў і літаратурных крытыкаў у росквіце свайго таленту прыбылі з гэтай хваляю ў Злучаныя Штаты і пачалі публікаваць свае творы, сярод іх – Юрка Віцьбіч (Юры Стукаліч), Антон Адамовіч, Станіслаў Станкевіч, Ізідар Плашчынскі, Наталля Арсеннева, Рыгор Крушына (Казак), Масей Сяднёў, Міхась Кавыль (Язэп Лешчанка), Янка Золак (Антон Даніловіч), Уладзімір Клішэвіч (які пазней прыезджаў у Беларусь), Уладзімір Глыбінны (Сядура), Антось Галіна (Міхась Міцкевіч), Алесь Змагар, Лявон Крывічанін (Савёнак), Мікола Цэлеш, Янка Шакун, Гіпаліт Няміга (Гіпаліт Паланевіч), Янка Юхнавец, Анатоль Бязозка (Мітрафан Смаршчок).

У творчасці шмат каго з амерыканска-беларускіх паэтаў можна сустрэць і амерыканскія тэмы: гісторыя Амерыкі, апісанне краявідаў, гарадскога жыцця, аналіз праблемаў, што стаяць перад амерыканскім грамадствам. Сярод іх – Міхась Кавыль, Масей Сяднёў, Наталля Арсеннева, Янка Юхнавец, Сяргей Ясень.

Анталогія замежнай беларускай літаратуры «Ля чужых берагоў»

Альманах «Замежная Беларусь». Прага, 1926

Празаікі Аляксандра Саковіч (Іна Каханоўская), Гіпаліт Няміга, Антоць Галіна і Уладзімір Сядура апублікавалі нямала цікавых твораў, дзе адбілася беларускае ўспрыманне новай рэчаіснасці, у якой ім давялося тварыць. Некаторыя з гэтых новапрыбылых беларускіх пісьменнікаў сталіся двухмоўнымі, прыкладам Сяргей Ясень, Янка Юхнавец, Уладзімір Сядура.

Творы амерыканска-беларускіх пісьменнікаў друкаваліся ў розных перыядычных выданнях, асобных кнігах, у анталогіі замежнай беларускай літаратуры *Ля чужых берагоў*, а таксама ў запачаткаванай Беларускім інстытутам навукі і мастацтва серыі *Беларускія паэты і пісьменнікі*.

Трэба падкрэсліць асобна, што шмат хто з амерыканска-беларускіх пісьменнікаў, літаратурных крытыкаў і даследчыкаў публікаваў артыкулы і агляды беларускай літаратуры ў англамоўных выданнях, істотна спрыяючы тым самым пашырэнню ведаў пра Беларусь і беларускую культуру.

Амерыканска-беларуская літаратура перажывае сёння пераходную стадыю: аўтары, што прыехалі ў Злучаныя Штаты па вайне, ужо або памерлі, або маюць паважны век. Але выяўляюцца і новыя беларуска-амерыканскія пісьменнікі. Прыкладам, нядаўна выдрукаваў свой твор Леанід Левановіч, у Чыкага жыве Цімох Ліякумовіч, піша і Сяржук Сокалаў-Воюш, у англамоўную літаратуру ўваходзіць Вальжына Морт. Пісьменнікі з беларускімі каранямі і тэмамі з'яўляюцца.

Газета «Беларус», якая выходзіць ў Нью-Йорку

Інфармацыйны бюлетэнь «Беларусы ў свеце», які выходзіць у Мінску

Бясспрэчна, выдатным дасягненнем інтэлектуальнай дзейнасці новай хвалі беларусаў-амерыканцаў з'яўляецца рэгулярны выпуск літаратурнага альманаха *Беларус*. З досведу можна гаварыць, што літаратурны пульс на эміграцыі быў заўсёды жывы. Пачынаючы ад 1920-х гадоў эмігранты-беларусы пісалі літаратурныя творы. Некаторыя з іх заставаліся ў шуфлядах, іншыя выдрукоўваліся, як, прыкладам, у альманаху *Замежная Беларусь* (Прага, 1926). Па Другой сусветнай вайне «беларуская замежная» літаратура ажывілася: на Захадзе апынулася шмат пісьменнікаў, узрасла чытацкая аўдыторыя, з'явіліся літаратурныя часопісы «Шыпшына», «Конадні», альманах *Ля чужых берагоў*. Але фінансавыя праблемы прыглушалі, спынялі літаратурныя пачынанні. Тым не менш цікавасць да «літаратурнага нечага» заставалася. Таму, калі мы даведаліся пра ідэю Марата Клакоцкага аб выданні літаратурнага альманаха, адразу яе падтрымалі. І праз дзясятак гадоў бачны вынік. У 2016 годзе пабачыў свет 10-ы выпуск літаратурна-мастацкага альманаха беларускіх пісьменнікаў замежжа *Беларус*, дзе друкуюцца аўтары з больш як дзясятка краінаў. Гэта сапраўднае дасягненне і хочацца толькі пажадаць Марату спадарожнага ветру надалей!

На жаль, амерыканска-беларуская літаратура дзесяцігоддзямі не заўважалася на бацькаўшчыне, калі не браць пад увагу «зацікаўленне» ёю пэўнага кола літаратараў-прапагандыстаў з панадворку ўсім вядомае арганізацыі.

Палітычныя змены ў Беларусі разбурылі будаваны дзесяцігоддзямі мур паміж літаратурамі бацькаўшчыны і замежжа, што адкрыла магчымасці для паважнага вывучэння і аб'ектыўнае ацэнкі творчасці пісьменнікаў беларускай

дзяспары, а таксама плённага супрацоўніцтва. Сёння беларуская эміграцыя ў ЗША падтрымоўвае літаратурныя працэсы, літаратурнае асяроддзе ў Беларусі. З гэтай мэтай у 2014 годзе пры партнёрстве Беларускага інстытута навукі і мастацтва, Саюза беларускіх пісьменнікаў, Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына» і выдавецтва «Лімарыус» была заснаваная Прэмія імя Аляксандра і Марыі Стагановічаў (амерыканскіх беларусаў) за кнігу ў галіне непрыдуманай літаратуры (non-fiction). Гэтак эміграцыйная літаратура сёння ўзаемадзейнічае з метрапольнаю.

- 1 Калі і ў якой форме паявіліся першыя літаратурныя творы беларускіх аўтараў у Злучаных Штатах Амерыкі?
- 2 Калі наступіў уздым амерыканска-беларускай літаратуры і што гэтаму спрыяла?
- 3 Назаві беларускамоўныя замежныя выданні. Дзе былі заснаваны? Якое значэнне маюць?
- 4 На якім этапе развіцця знаходзіцца беларуская эміграцыйная літаратура?
- 5 Прачытай адзін сказ з апошніх двух абзацаў тэксту, у якім выражаецца меркаванне, і адзін сказ, у якім выражаецца факт.

Літаратурна-мастацкі альманах беларускіх пісьменнікаў замежжа «Беларус»

*Група 2-га выпуску Віленскай беларускай гімназіі, 1921 г.
Наталля Арсеннева стаіць у трэцім шэрагу крайняя справа*

Наталля Арсеннева (1903 – 1997)

З майго жыццяпісу

Хоць і нарадзілася я ў горадзе Баку, на Каўказе, але месцам майго нараджэння лічыцца ўлюблёная Вільня, бо жыць свядома я пачала ў Вільні, якую я і лічу сваёй бацькаўшчынай, якую і люблю і па якой найбольш сумую. Было

нас у сям'і чацвёрэ дзяцей, тры сястры і адзін брат, усе – адзін пад адным. Маці гадала нас строга. Увесь наш дзень быў дакладна заняты. Вучыліся мы ў хаце.

Вучыла нас сама маці, былая настаўніца, рыхтуючы адразу ў сярэдняю школу, вучыла куды шырэй, чым вымагала праграма навучання. Маючы дзесяць год, я вельмі добра, на адны пяцёркі, здала ўступныя экзамены і паступіла адразу ў другі клас Віленскай Марыінскай гімназіі.

Але правучылася я тут толькі два гады. Першая сусветная вайна падыйшла пад самую Вільню, і мы эвакуіраваліся. Наша сям'я мусіла кінуць усё і падавацца на ўсход, у Расею. Як бежанцы мы трапілі ў далёкі Яраслаўль, што над Волгаю. Мы працягвалі вучыцца ў адной з тутэйшых жаночых гімназій, і навука, праца ў літаратурным гуртку неўзабаве захапіла нас. Аднак скончыць школу ў Яраслаўлі мне не давалася. Пачыналася рэвалюцыя, разруха, голад. Бацькі наважыліся кідаць ізноў усё і брацца пакрысе, усімі магчымымі спосабамі, на захад, у родную Вільню.

У чэрвені 1921 года ў маіх руках быў атэстат аб сканчэнні сярэдняй асветы – «матура». А ў верасні я пачала настаўнічаць ў адной з беларускіх школ, якіх было тады ў Вільні, здаецца, аж 7, ды паступіла вучыцца ў Віленскі ўніверсітэт. Пільна супрацоўнічала я ўвесь час і ў тагачасных беларускіх часопісах ды газетах... А яшчэ праз год я выйшла замуж і выехала з Вільні.

У 1939 годзе пачалася польска-нямецкая вайна. Вільню занялі Саветы. Муж апынуўся недзе ў савецкім палоне. Я засталася сама з малымі сынамі. Шукаючы заробку, я падалася ў Вілейку, куды выехалі з Вільні мае сваякі. Тут, у Вілейцы, 13 красавіка 1940 года, на золку сцюдзёнага, зусім не веснавога дня, мяне і забралі з хлопцамі НКУС...

Пазаганялі ў набіты перапалоханымі жанчынамі і дзецямі брудны таварны вагон і павезлі ў далёкі Казахстан. Там, у глухім стэпавым калгасе, у невымоўна цяжкіх абставінах, давалася нам пражыць некалькі месяцаў...

Хутка пачалася новая вайна. Сапраўдным цудам удалося нам усім неяк дабрацца да Беларусі.

Пачаліся гады, якія не кожнаму даводзіцца перажыць – нямецкая акупацыя Беларусі, жорсткая і безаглядная. А 22 чэрвеня 1943 года доля не ашчадзіла мне найвялікшага гора, якое толькі можа стацца ўдзелам маці, ад міны, што ўзарвалася ў Менскім гарадскім тэатры, перапоўненым школьнай моладдзю, загінуў мой першародны сын.

Мінуў яшчэ адзін год. Напрыканцы чэрвеня 1944 года давалася мне пакінуць Менск, каб не пабачыць ужо хіба ніколі.

Паплыло жыццё на чужыне. Нямецчына, канец вайны, пераезд за акіян... Усе мы пакаштавалі ўсяго гэтага. І вось пасля колькіх дзясяткаў гадоў, пражы-

тых у Амерыцы, пасля новых удараў долі, пасля новых смерцяў, новых слёзаў, азіраюся сёння назад. Іду напярэймы мінуламу. І дарма, што ўсюды крыўды, беды, магіль, я звяртаюся да свайго жыцця без жалю, адно з ціхаю просьбаю:

*Жыццё, не шмат ужо дарогі,
Штораз цямней, цішэй наўкола,*

*Дык дай мне роднага парогу
Даткнуць, пакуль замкнецца кола!*

- 1 Якое месца Наталля Арсеннева лічыла сваёй радзімай? Чаму?
- 2 Якую адукацыю яна атрымала і кім працавала? Адшукай у тэксце адпаведныя цытаты.
- 3 Якія цяжкасці і беды прыйшлося ёй пераносіць у жыцці?
- 4 Па якой прычыне паэтэса пакінула Беларусь і эмігравала за мяжу?
- 5 Аб чым яна марыла?
- 6 Падбярэ з апошніх трох абзацаў тэксту антонімы да слоў: *радасць, радзіма, наперад*.

Наталля Арсеннева

Восень у Вільні

Клёны апалі, і золата й фарбы
крыюць зямлю дарагім дываном.
Поўныя жмені лістоў тых узяў бы,
восеньскім сплёў бы іх пышным вянкам.
Таюць аблокі у небе высокім,
хвалі туману над Вільняй стаяць.
Места мярэціцца ўнізе, далёка,
вежы касцёлаў у неба глядзяць,
цэркваў блішчаць залатых галовы,
цёмнымі плямамі дрэвы ляглі,
сіняй палоскаю бор нат хваёвы
ледзьве відаць за істужкай Вялі...

Чуюцца, чуюцца восені чары
ў фарбах, у тонах лісця і нябёс,
лёгкім дрыжэнні кляноў у пагары,
свежасці ільдзістай, што вецер прынёс..

- 1 Якія перамены ў прыродзе ўплываюць на стан душы лірычнага героя?
- 2 Якімі мастацкімі сродкамі і з якой мэтай карыстаецца паэтэса?
- 3 Якім настроем прасякнуты твор і чым ён выкліканы?
- 4 Якую аналогію знаходзіш у вобразе Вільні, створаным Наталляй Арсенневай ды карцінай Уладзіміра Тоўсціка?

«Вільня», 1987. Уладзімір Тоўсцік

Наталля Арсеннева

Напрадвесні

Шэры дзень пазірае ў вакно
шэры дзень, як той пух на вярбіне.
Пуста, сіне
і туманна ў палёх навакол.
Ручаінамі звоняць равы
пад лазою, налітаю сокам.
Гэт, высока
ў даль сіваю пльвучь журавы.
І хоць снег яшчэ ў лесе ляжыць,
хоць з-за хмар льецца жаўранка песня,
ўжо прадвесне,
і так хочацца цешыцца і жыць!

- 1 Якія перамены ў прыродзе наступаюць разам з надыходам вясны? Як яны ўплываюць на стан чалавечай душы?
- 2 Знайдзі ў вершы метафары і акрэслі іх сэнс.

Мы – моладзь

Мы – праўда,
мы – сіла,
мы – радасць,
мы – рух!
Вьцягваем крылы
мы ў сонца, у зару!
Мы імкнём на ўзвышшы,
нам – межаў няма,
здаецца нам прышласць
праменнай, як май!
Мы – шчырасць!
Сваволя!
Мы – песня!
Мы – смех!
Вітае нас доля
мільёнам уцех.
Бядзе, ураганам
смяёмся мы ў твар,
вясёла, шматзначна
нам зоры гараць!
Ніхто нас не спыніць
у лёце да зор!
Мы – імпат няспынны,
мы – моц!
Мы – віхор!
Мы выйшлі з народа,
з крывіцкай сям'і,
і ў кожнай пагодзе
з ім побач стаім.
Мы з краем каханым
расцём угару.
Мы – свежасць!
Мы – ранне!
Мы – радасць!
Мы – рух!

«Салют Радзіме», 1983. Леанід Шчамялёў

- 2 У чым заключаецца сіла маладога пакалення?
- 3 Назаві мастацкія сродкі, якімі карыстаецца паэтэса ў апісанні моладзі?
- 4 Які настрой верша і чым ён выкліканы?
- 5 Што надае дынамічнасць рытму верша?

Наталля Арсеннева

У гушчарах

У гушчарах, затканых імглою,
шэрым змрокам, на золку, ў зару
ахвяруем Табе мы сабою
кожны дзень, кожны час, Беларусь.

І няма ў сэрцах жаху, ні жалю,
мы адвагай змагарнай гарым:
не чужыя жануць нас удалеч,
але Ты нас вядзеш да зары.

І мы верым, яна разгарыцца,
ўстане зноў над краінаю дзень,
бо ня стане змагар, не скарыцца
прад нягодай ніколі, нідзе.

Хмараў дым над галовамі тае,
вецер дыхае мятай, быллём.
Беларусь, Беларусь залатая,
за Цябе, за Цябе мы ідзём!

- 1 Хто лірычны герой верша? Што яму прыкметнае?
- 2 Якія пачуцці ў адносінах да Беларусі выказваюцца ў творы?
- 3 Якія падабенствы выступаюць у вершах *У гушчарах* і *Мы-моладзь*?

Беларускі крыж побач
Барыса-Глебскай
(Каложскай) царквы
ў Гродне

Наталля Арсеннева

Малітва

Магутны Божа! Уладар сусветаў,
вялізных сонцаў і сэрц малых,
над Беларусыяй ціхой і ветлай
рассып праменне Свае хвалы.
Дай спор у працы будзённай, шэрай
на хлеб штодзённы, на родны край.
Павагу, сілу і веліч веры
у нашу праўду, у прышласць – дай!
Дай урадлівасьць жытнёвым нівам,
учынкам нашым пашлі ўмалот.
Зрабі свабоднай, зрабі шчасьлівай
краіну нашу і наш народ!

- 1 Скажы, чым ёсць малітва? Як змест і форма верша адлюстроўваюць яго назву?
- 2 З чым звяртаецца да Усявышняга лірычны герой верша? З кім ён атаясамліваецца і што для яго з'яўляецца самым важным?
- 3 Назаві мастацкія сродкі і акрэслі іх ролю ў вершы.

Каб ня маці

Шмат на сцежках людскіх мітусні,
шмат няпраўды гаркое і болю.
Ад маленства ўжо – сэрцы ў агні,
ад маленства ўжо – крыўды нас колюць.

Ледзве выцягнеш рукі ў жыццё, –
ўсё ня хлебам, каменьмі нам плаціць.
Не дало б яму рады дзіцё,
каб ня неба, ня сонца, ня маці.

Маці... Мама... як сціпла гучыць
гэта цёплае, цёплае слова,
ды ўсе жалі, ўсе жахі начы
перад ім пахіляюць галовы.

Маці! Колькі ж ты раз да зары
над схварэлымі намі сядзела,
сцень палёгкі сачыла ў твары,
грэла вуснамі сцерплае цела...

Колькі скрозь пагубляла ты слёз,
гэткіх чыстых, гарачых і шчырых,
калі гналі нас прага і лёс
ад цябе, з ветрам сінім у вырай!

Мама! Любая! Ты не крыўдуй
на нас, птушак няспынных, крылатых:
із ТВАІМ я імём іду
ў свет, СВАЕ гадаваць птушаняты!

- 1 За што лірычнае «я» выказвае ўдзячнасць маці?
- 2 Якія асацыяцыі ў лірычнага героя са словам *маці*, а якія яны ў цябе?
- 3 Якія пачуцці выяўляе лірычнае «я»?
- 4 Раствлумач сэнс двух апошніх радкоў верша.

- 5 Якую ролю ў жыцці чалавека адыгрывае маці? Паразважайце над пытаннем, абпіраючыся на верш *Каб ня маці* Наталлі Арсенневай і выбраны твор беларускай літаратуры. Перадай пільмова твае меркаванні. Твая праца павінна складацца не менш чым з 250 слоў.

Наталля Арсеннева

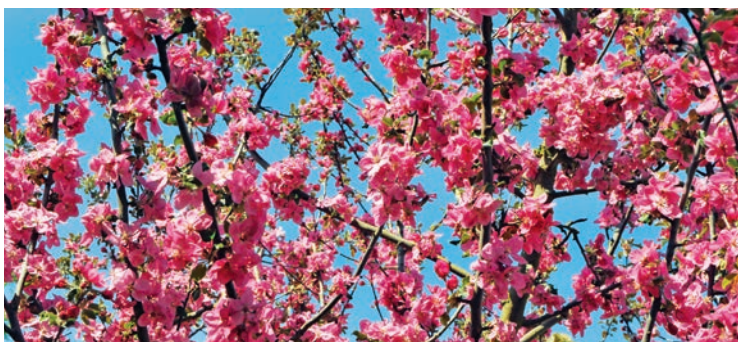
Шчасце

Шчасце – як сонца: маленькая хмарка
пройдзе па небе ціхім сярод дня, –
сонца ўжо свеціць так жутла, няярка,
момант – і сонца няма.

Шчасце – як вішняў вясняння краскі:
вецер павее, заплача вясна, –
сыплюцца снегам на дол яны гразкі,
момант – і красак няма.

Шчасце – як светлыя, ясныя мары:
рэзкае слова, заўвага адна, –
і дагараюць яны у пажары,
момант – і мараў няма.

- 1 Чым ёсць шчасце ў разуменні Наталлі Арсенневай?
- 2 Акрэслі сэнс і ролю параўнанняў, якія выступаюць у вершы?
- 3 Назаві іншыя творы беларускай літаратуры, у якіх паяўляецца тэма шчасця.

Наталля Арсеннева

Між берагамі

Няцямным немаўлём я пяты памачыла
упершыню ў кіпень ракі майго жыцця.
І вось – другі ўжо бераг шэры неўпрыцям
расце перад вачмі...

Ён прыме на спачынак.

А я б – яшчэ плыла,

няхай між берагамі

каменне, і віры, і дна глыбінны жвір...

Ці раз параненая імі да крыві,
не падалася ўсё ж, не пала я ў змаганні.
Рака, рака жыцця!

У градаў гнеўнай пене,

У зернях пяску на плёсах залатых,

бурлі ж павек між берагамі ты,

і ў грудзі – ўжо не мне –

а змене бі па змене!

- 1 Раствумач сэнс загалойка верша. Абгрунтуй сваё выказванне.
- 2 У які перыяд жыцця паэтэсы быў напісаны гэты твор? Абгрунтуй свой адказ.
- 3 Якое жаданне выяўляе лірычны герой?
- 4 Як у кантэксце верша разумееш словы Геракла: *panta rhei*?

Штрыхі да творчасці Наталлі Арсенневай

Фенаменальнасць і непаўторнасць паэзіі Н. Арсенневай вызначаецца многімі фактарамі. Па-першае, што б мы ні казалі, гэта паэзія, пераважна створаная за межамі свайго краю, не на Радзіме. І таму яна не магла быць цалкам аптымістычнай, жыццярадаснай. Гэта паэзія сцішаная (за выключэннем ваеннага часу) па інтанацыі, мінорная, роздумная. Сваёй агульнай танальнасцю яна блізкая да паэзіі Максіма Багдановіча. Элегізм – вось яе вызначальная рыса ў розныя перыяды. Роздум, маналагічная спавядальнасць – вось яе спосаб выражэння мінорнага настрою. І нарэшце, падобная танальнасць прадвызначае міні-вобразнасць.

Усё цесна пераплятаецца ў мастацтве: настрой душы і эпохі; пафас часу і танальнасць слова, радка, кнігі; жыццёвая біяграфія і біяграфія жанраў; агульнае і прыватнае. І ў мастацтве Арсенневай не маглі не адбіцца факты міжбярэжнага жыцця, скруха па страхах, надзея на адраджэнне. І яна любіла лета, а не восень, спявала пра радасць, а не пра боль, была адычнай, а не элегічнай. Не здрадзіла праўдзе абставін. І яшчэ: паэтка не абмяжоўвалася канстатацыяй убачанага, павярхоўным апісаннем таго, што аказвалася ў полі зроку, бо душа яе ўскалыхвалася ад крутых берагоў, раз-пораз натыркалася на раўнадушша, прадзіралася праз цемру да святла і не магла выбавіцца на шырокі прастор.

Толькі два разы назіралася палітычная, грамадская актывізацыя яе творчасці – у Вялікую Айчынную вайну ды на сучасным этапе, калі з’яўлялася вера ў магчымасць дасягнення гармоніі на зямлі.

У першым выпадку вера грунтавалася на ілюзіях, што захопнікі дадуць поўную нацыянальную свабоду. Паэтка ў гэты час працавала плённа і шмат. Пісала «вершы на выпадак», якія затым сталі песнямі вайскоўцаў-беларусаў.

Перакладала творы Гётэ і Гаўптмана, займалася актыўнай культурна-асветніцкай працай. Усё гэта рабілася, нягледзячы на суровыя падзеі.

У другім выпадку ўзлётныя мары паэткі звязаны з нараджэннем новай веры – веры ў Бога.

У іншыя ж перыяды творчасці паэтка піша ў мінорным ключы. Мажорная інтанацыя прабіваецца на паверхню з цяжкасцю, не разліваецца шырокай ракой, хоць і не згасае, канчаткова не знікае.

паводле Міколы Мішчанчука

«Абуджэнне», 1981. Васіль Сумарай

Ларыса Геніюш (1910-1983)

Крыжовы шлях Ларысы Геніюш

Пачыналася яе жыццё бестурботна, можа нават куды больш радасна, чым у шматлікіх іншых вясковых дзяцей... Нарадзілася Ларыса Геніюш 27 ліпеня 1910 года ў былым маёнтку Жлобаўцы (цяпер тэрыторыя Ваўкавыскага раёна Гродзенскай вобласці). Ларыса, тады яшчэ Міклашэвіч, Міклашэвічанка, як любіла яна сябе называць, была ў дружнай сям'і старэйшай з дзяцей і ўсімі любімай. Расла дзяўчынка дапытлівай, у меру рамантычнай, з маленства ўлюбёнай у свой край. Аднак ужо на чацвёртым годзе жыцця, падчас Першай сусветнай вайны, Ларыса з бацькамі, братамі і сёстрамі была вымушана пакінуць роднае котлішча. Праўда, калі немцы адступілі, сям'я вярнулася ў Жлобаўцы. Л. Геніюш вучылася ў Ваўкавыскай жаночай гімназіі, дзе і пачала пісаць вершы. Увогуле, паэзію вельмі любіла. Усё прамінала выпадку, каб пазнаёміцца з навінкамі, якія з'яўляліся ў кнігарні...

Аднойчы пазнаёмілася яна са зборнікам вершаў Міхася Васілька.

Праз дзесяцігоддзі выказала думкі пра творчасць гэтага заходнебеларускага паэта:

«Змест народнай паэзіі, песні, звычайў, быў... часам несказана чароўны». Тады ж прыйшлі і развагі, якім шляхам ісці ў паэзію... Думаючы пра будучыню, жадала, каб муж яе абавязкова быў Беларус. Беларус менавіта з вялікай літары. Не толькі па нацыянальнай прыналежнасці, а і па светапоглядзе, ідэйнай перакананасці, адданасці народу. Такога чалавека, як ёй падалося, неўзабаве сустрэла, калі пазнаёмілася са студэнтам-медыкам Янкам Геніюшам, які прыехаў з Прагі да бацькоў на вакацыі.

Маладыя людзі пакахалі адзін аднаго, сталі мужам і жонкай. Янка вярнуўся давучацца... У апошнія дні 1937 г. да мужа ў Прагу прыехала і Ларыса.

Жыццё ішло сваім ходам. Жаданне пісаць, а значыць, і друкавацца не пакідала. Тут, у Празе, у 1942 г. Л. Геніюш выдала сваю першую кнігу паэзіі *Ад родных ніў*.

Менавіта ў гэты час лёс звёў яе з беларускай эміграцыяй, за сувязь з якой у 1943 г. Геніюшы былі пазбаўлены чэхаславацкага падданства, а потым неўзабаве арыштаваны...

Дзень 5 сакавіка 1948 г. стаў для іх мяжой паміж свабодай і несвабодай. Жудаснае супадзенне – дзень нараджэння мужа быў праз тры дні, яна загадзя рыхталася, «згатавіла яму торт у цукерні, на картачкі выбрала цукеркі і другія падобныя драбніцы, якія ён любіць. Замест святкавання пачаліся дні няпэўнасці».

З Чэхіі павезлі ў Савецкі Саюз, дзе пачаліся катаванні, здзекі, а неўзабаве адбыўся суд. У каторы раз супадзенне. 3-га лютага споўнілася чарговая гадавіна,

як яны пажаніліся, а 7-га... муж і жонка Геніюшы былі асуджаны на 25 гадоў у выпраўленча-працоўных лагерах кожны.

Пакаранні яны з мужам павінны былі адбываць асобна. У дакументах зафігуравала ўжо не столькі Л. Геніюш, колькі асуджаная «0-287» – такім быў яе асабісты нумар.

За гэтыя гады яна пабачыла шмат... Манашак, якія зажыва высыхалі, як муміі, але адмаўляліся прымаць ежу з рук канваіраў. Украінскіх дзяўчат, якія, даходзячы ў канцлагеры, усё ж не адмаўляліся ад любае Украіны...

Часам здавалася, што ўся краіна стала адным вялізным, суцэльным лагерам. Калі яе везлі на Поўнач, бачыла і шматлікія лагеры ля чыгункі на Варкуту. Сярод гэтых вышак, з якіх далёка бачна і прастрэльеваецца ўсё вакол, угатавана было месца і ёй.

...Вярнуліся Геніюшы на Беларусь у 1956 г. Пасяліліся на сталае жыццё ў Зэльве. Іван Пятровіч прадоўжыў сваю медыцынскую практыку, а Ларыса Антонаўна занялася літаратурнай дзейнасцю. У 1967 г. на Беларусі выйшла першая паэтычная кніга Л. Геніюш *Невадам з Нёмана*, затым другая – *На чабары настоена*. Двойчы выдаваліся кніжкі для дзяцей – *Казкі для Міхаські* і *Добрай раніцы, Алесь*. Пабачылі свет аднатомнікі яе выбранай паэзіі *Белы сон* і *Споведзь*.

Памерла Л. Геніюш у 1983 г. Надарыцца пабываць ў Зэльве, завітайце на мясцовыя могілкі. Там яны пахаваны поруч – Ларыса і Янка Геніюшы. Два з мільёнаў пакутнікаў беларускай зямлі.

Алесь Марціновіч

Ларыса Геніюш

* * *

Маці мая сялянская,
маці мая славянская,
ветлівая, гасцінная,
ў крыўдзе чужой
непавінная.
Ураджайная і зялёная,
хлебам слаўная ад вякоў,
неспакойная, неўгамонная
ды бунтарская ў жылах кроў.
Гаспадарыла
ды батрачыла –
намагалася за дваіх.
Не хачу я чужое
мачыхі
аглядаць
на слядох тваіх!
Ты – мой боль круты,
Ты – мой шлях святы,
сцежка верная ў цішыне.
Ўсё мне дорага,
што прыдбала Ты
працай, сілаю для мяне.
Ты – як праўда праўд,
ўсюды свой і брат,
мовы роднае
звонкі дар.
Ты – мой шлях круты,
Ты – мой боль святы,
Беларусь мая,
мой алтар.

*«Свята на нашай вуліцы», 1984.
Мікалай Казакевіч*

- 1 Хто з'яўляецца лірычным героем верша і якія пачуцці ён выяўляе?
- 2 Раствлумач сэнс двух апошніх радкоў верша.
- 3 Якой формай мастацкага адлюстравання карыстаецца паэтэса ў сваім вершы? Абгрунтуй сваё выказванне.

Ларыса Геніюш

Чысціня

Тут белы дзень і белы цвет
палотнаў у каморах.
У белай світцы белы дзед,
а ўнук бялявы поруч.

Бярозаў белым-белы стан,
ля іх красуня ў белі,
звісае белая каса,
як белы лён з кудзелі.

І белы сыр і белы стол
паважныя, аж люба.
Уся сямейка навакол
сядзіць ля белай бульбы.

Над імі маці са збанком
і дочкі, як галубкі.
Струменем белым малако
паволі льецца ў кубкі.

Абраз пад белым ручніком,
бялявыя дзяўчаты
і белы бэз, што пад акном,
як снег, буслы над хатай.

І вішні бела зацвілі,
і з белай грывавай коні.
Чарнелі толькі мазалі
рубцамі на далонях.

«Блакiтны красавiк», 1981. Мiкалай Казакевiч

- 1 Як твор выяўляе ўзаемаадносiны ў сялянскай сям'i?
- 2 Якія рысы нацыянальнага характару беларусаў апаэтызавала Л. Геніюш у гэтым вершы?
- 3 Сiмвалам чаго з'яўляецца белы колер?
- 4 Якім мастацкiм прыёмам карыстаецца паэтэса ў апошняй страфе верша?

Мой род

Дрэвы раскінулі голлі, як рукі,
з дарогаў мяне сустракаюць дамоў.
Праз сэрца збалелага сцішаны грукат
сваёй маладосці шукаю слядоў.

На родны падворак пабегла сцяжынка.
Чаму ж апынулася тут я сама,
дзе бегала дзіцём, падраслай дзяўчынкай?
Вядзе сюды сцежка, а хаты няма...

Ніхто не выходзіць, ніхто не вітае,
і родных нідзе не чуто галасоў,
і быдла, як некалі, не зарыкае,
з каменнай аборы сагналі буслоў.

Адзін толькі вецер. Слёз поўныя жмені
з вачэй непаслушных цякуць і цякуць.
Я сею іх моўчкі ля дрэваў, як цені, –
мо помстай за крыўды калісьць прарастуць.

Сумленне і розум не могуць змірыцца
з тым лёсам сям'і, які цяжка стрываць.
Нашто забіваць, над жывымі глуміцца
і маці-зямельку пустой пакідаць?

Хто ходзіць сягоння па сцежках забытых,
валочачы ногі у нашай крыві?
Хто тут, як жывёла, дапаў да карыта
і ганьбіць і топча жывых-не жывых?

Няўжо ты, зямля мая ў кветках і росах,
дасі ім спакойна і ціха тут жыць,
панурым забойцам, што ў квецені вёснаў
умелі адно – забіваць і паліць?

Народ мой спрадвечны, у горы адзіны,
сярмяжны, сялянскі, працуючы сплаў.
Былі Еўфрасінні, былі ў нас Скарыны,
і хто ж братабойцаў у сёлы наслаў?

Няўжо ў іх народзяцца дзеці жывыя
і будуць хадзіць паміж росаў і траў?
Няўжо зямля іхнія косці прыкрые –
тых, хто самохаць братоў забіваў?

Ачысць ад такіх зямлю нашую, Божа,
нашыя сёлы ачысць, гарады!
У час вырашальны, вялікі, трывожны
сатры на зямлі нашай катаў сляды!

- 1 Які настрой у лірычнага героя і чым ён выкліканы?
- 2 Каго і за што дакарае лірычнае «я»?
- 3 Якія рытарычныя пытанні паяўляюцца ў вершы?
- 4 Чым прыкметны беларускі народ? Паразважайце.

❖ **Лірычным героем верша «Мой род»** з'яўляецца старэйшая жанчына, якая вяртаецца ў родныя мясціны ды ўспамінае сваю сям'ю і юнацкія гады. У жыцці яна шмат перацярпела і перайшла многа выпрабаванняў. Яна знайшлася ў месцы сваёй даўняй сялібы, там, дзе правяла шчаслівае дзяцінства. Тут амаль нічога не асталося, няма той хаты ды буслоў на аборы. Адзін толькі вецер гуляе. Жанчыны ніхто не сустракае, ёй вельмі сумна і журботна на душы, з яе вачэй цякуць слёзы. Яна адчувае вялікую крыўду і ёй цяжка змірыцца са сваім лёсам. Жанчына задае балючыя пытанні, якія здаюцца быць рытарычнымі. Яна пытаецца пра тых, якія ўчынілі так многа дрэннага, у якіх на руках кроў нявінных людзей, якія стапталі іншых і сталі на іх зямлі часовымі гаспадарамі. Паэтэса нязломна верыць, што гэтае ўсё адменіцца, што беларуская зямля дасць рашучы адпор гэтай навале. Яна гаворыць пра вынослівы і працавіты беларускі народ. Таксама ўспамінае слаўную гісторыю беларускай зямлі ды яе легендарных герояў. Жанчына верыць, што надыдзе час, калі наступіць гістарычная справядлівасць і Беларусь зноў будзе свабодная.

Апошняя страфа верша гучыць як малітва. Паэтэса звяртаецца з просьбай да Бога, каб Ён дапамог ачысціць родную зямлю ад ворагаў, так, каб нават ніякі след па іх не астаўся.

Верш «Мой род» – гэта твор пра цяжкую і складаную гісторыю беларускай зямлі, на якой часта сціраліся сілы з усходу і захаду, не раз яны імкнуліся

ўсталяваць тут свае парадкі. Гэтая зямля часта была знявечаная ўсялякімі войнамі, а найбольш цярпеў мясцовы народ. І таму гэты народ заслугоўвае на лепшае жыццё. Шлях да яго нялёгкі, але паэтэса глыбока верыць, што гэты час настане. Беларусы маюць сваю багатую гісторыю, культуру ды нацыянальных герояў, а ўвесь народ астаецца пад апекай Усявышняга.

Ян Карчэўскі

Ларыса Геніюш

Зубры

Непрыгожыя, барадатыя,
з нетраў пушчы ідуць зубры,
на плячоў – вехі-грывы кудлатыя
і цяжкія нясуць гарбы.

То палягуць, то зноў паднімуцца,
растрывожыўшы трэскам глуш,
ногі моцныя аж пружыняцца
пад цяжарам магутных туш.

Сваёй пушчаю крочаць, стройныя,
цёмна-бурыя, як дымы,
неабласканыя, неасвоеныя,
першабытныя так, як мы.

Без хлусні, без лісінага нораву,
ў цеснай дружбе – свая сям'я,
вытрывалыя, непакорныя, –
да такіх належыць зямля!

Ўсе прыходзілі, ўсе іх нішчылі, –
ад чужынца дабра не пачуць,
а яны грамадой нялічанай
страпянуцца і зноў жывуць.

Адна пушча-зямля ім маткаю,
мора жытняе без граніц,
мы адною жывём чалядкаю,
з адных сілу бяром крыніц.

Ўсё гляджу на сям'ю зубрыную.
З вадапою ў гушчар брыдуць.
І здаецца цяжкой хвілінаю –
будзем жыць, бо яны жывуць.

Калі пушча цвіце пралескамі,
плешча сонца вясной з гары, –
беларускія, белавежскія,
з новай сілай равуць зубры

- 1 Раскажы пра выгляд зубра і яго норавы. У чым заключаецца сіла гэтых звяроў?
- 2 Якая ўзаемазалежнасць паміж чалавекам і прыродай?
- 3 Назаві мастацкія сродкі і акрэслі іх ролю ў вершы.

❖ **У вершы «Зубры»** расказваецца пра валадароў Белавежскай пушчы. У першую чаргу лірычны герой звяртае ўвагу на знешні выгляд зубра, гаворачы пра такія дэталі, як барада, кудлатая грыва, горб. Яны не прыдаюць зверу нейкай прыгажосці, але гэта перад усім прыкметы яго магутнай сілы. Гэтую сілу мы адчуваем ужо з першых радкоў верша і яна заключаецца не толькі ў выглядзе зубра, але таксама ў тым, што звяры гэтыя пражываюць разам, у статку. Вось, дзе сіла, здаецца казаць лірычны герой – у дружнай сям’і, у еднасці і кансалідацыі. У зубра няма месца на нейкую няшчырасць ці хітрасць. Ён натуральны, шчыры і праўдалюбівы. Пры тым і непакорны. Нагадвае высакароднага воіна, які з мінулых вякоў ператрываў да нашых дзён. Зубр адчувае сябе гаспадаром на ўласнай зямлі і не намерваецца каму-небудзь яе аддаць. І хаця паяўляліся тут чужынцы, якія станавіліся часовымі ўладарамі гэтай зямлі, то ў канцы канцоў зубр пераадольваў усе гэтыя горшыя моманты і вяртаўся на сваё месца.

Тут няцяжка прыкмеціць алузію да беларускага народа, да тых, якія называюць сябе тутэйшымі людзьмі. Яны ад вякоў жывуць на сваёй роднай зямлі і ўсімі сваімі сіламі яе трымаюцца. Тут мяняліся межы, прыходзілі і адыходзілі ўладары, а народ увесь час быў той сам, які ад калыскі ўзлюбіў свой родны кут. І толькі не заўсёды ён ведаў, што найбольшая сіла ў грамадзе. Вось гэтага нам – людзям, вучыцца ад зуброў.

Лірычны суб’ект таксама звяртае ўвагу на тое, што зубр з’яўляецца неад’емнай часткай нашага жыцця. Відаць тут нейкую залежнасць – калі будзе жыць на нашай зямлі зубр, дык і мы будзем жыць. Лірычны герой глядзіць на гэта станоўча, а надзею і аптымізм прыносіць матыў вясны, які паяўляецца ў апошняй страфе верша.

Ян Карчэўскі

Жыровічы

Жыровічы – святы для нас куточак,
дзе цэрквы ў неба вежы узнялі.
На дрэве Маці Божай абразчак –
благаслаўленне для маёй зямлі.

Чужыя ў нас былі паны, вяльможы,
з цяжкое працы жыў стары народ.
Жыў ён з любові, з ласкі Маці Божай,
якая з ім была ў часы нягод.

Сягоння з хмараў дождж на землю выпаў,
ступаю моўчкі па святой зямлі.
Благаславі мяне, старая ліпа,
і ад ліхога голлем затулі.

Вякі ты маіх продкаў затуляла
і ад набегаў, войнаў сцерагла.
Я ля цябе – і спакойней мне стала.
Упэўнена стаю каля ствала.

Свая душою, з гэтага я роду,
прыйшла к табе сягоння, як у сне.
Ты папрасі айцоў сівабародых,
хай у малітве ўспомняць пра мяне.

Дождж не сціхае, ўсё навокал мокне.
У Жыраве я сёння першы раз.
Шкадую сэрцам, што не пастушок я,
які убачыў той святы абраз.

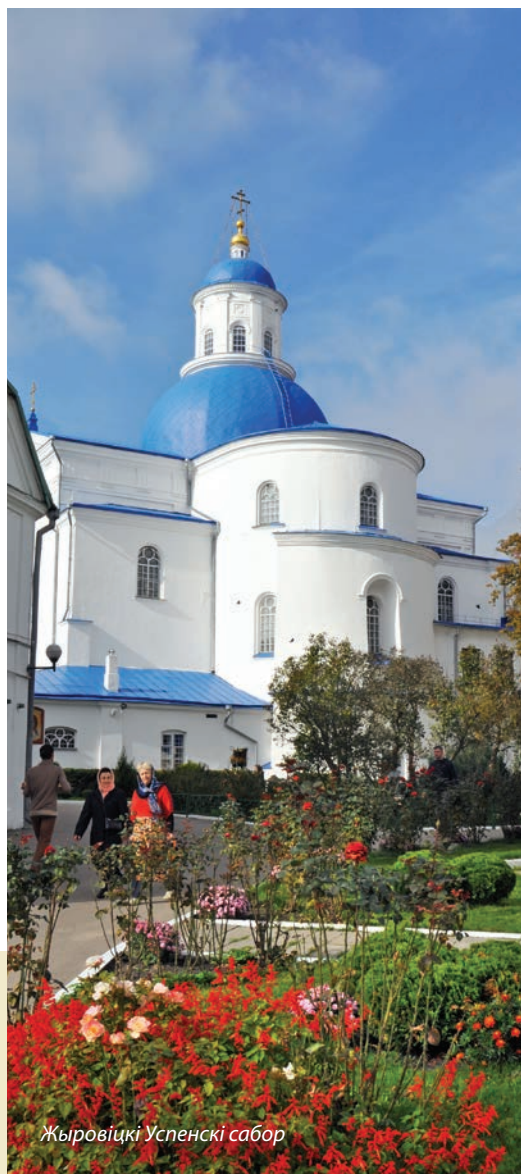
Мне цяжка у жыцці было – за тое
дай мне пачэсна на зямлі пражыць.
З крынічкі напі мяне святое,
з якой так прагну тваю праўду піць.

О Маці Божая! Ты – ласка у цярпенні,
прамень святла, што праз вякі не згас,
на голаў грэшную маю пашлі збавенне
і будзь пры мне ў жыцця адказны час.

Хай будзе мір і ўсюды Твая воля,
і Бог – Твой Сын – распяты на крыжы.
Стары народ наш не пакінь ніколі
і ад нягодаў землю сцеражы!

- 1 Да якой падзеі адносіцца першая страфа верша? Знайдзі ў сеціве звесткі пра ікону Божай маці ў Жыровічах.
- 2 Якія адносіны ў лірычнага героя да Бога? Што ён адчувае на зямлі Жыровіцкага манастыра?
- 3 Якія адносіны беларусаў да свайго спрадвечнага веравызнання?
- 4 Раскажы пра іншыя падобныя месцы культуры, якія ты ведаеш.

❖ **Жыровічы** – гэта вёска ў Слоніміскім раёне Гродзенскай вобласці. Асноўнай славатасцю вёскі Жыровічы з’яўляецца комплекс будынкаў мужчынскага Успенскага праваслаўнага манастыра, які быў заснаваны тут ў 1470 годзе. У наш час на тэрыторыі манастыра размешчана таксама адна з найбуйнейшых у Беларусі семінарыяў. Манастыр у вёсцы Жыровічы з’яўляецца самым шанаваным ва ўсёй Беларусі. Манастыр наведвае мноства людзей з усёй Беларусі. У гэтым манастыры, у галоўным Успенскім саборы захоўваецца святы цудатворны Жыровіцкі абраз Маці Божай. Паводле падання, гэты абраз цудоўным чынам выявіўся на камені. Адбылося гэта на тым месцы, дзе зараз і знаходзіцца манастыр.

Жыровіцкі Успенскі сабор

Сповідзь

(Друкуецца з захаваннем аўтарскага правапісу)

Фрагменты

ЖЛОБАЎЦЫ

Я была найстаршай удома з дзяцей і, здаецца, найболей каханай бацькамі, брацікамі, Люсяй і слугамі. Ксеня й Ніна мяне не любілі. Новы вялікі дом, і ўсе ўдома. Цяжка было знайсці адпаведную працу пры Польшчы, асабліва калі бацькі былі больш-менш забяспечаныя, на вышэйшую адукацыю не было матэрыяльных магчымасцяў, заставалася працаваць на зямлі й чакаць мужа. Падсьведама і я думала аб мужу нейкім, але ён мусяў быць Беларус. Такіх не было, толькі сяляне, усё роўна муж мой будзе Беларус! А сватоў было шмат, даходзіла да трагедыяў, часам да сьмеху. Мы былі праваслаўныя, вось і сваты ад маладых сьвятароў пачыналіся. «Што ж, купі часты грабенчык, бараду ж будзеш часаць сваяму мужу», – сьмяяліся сёстры і я разам з імі. Часам людзі мяне ледзь толькі бачылі, а ўжо прасілі мае рукі. Гэта было дзіўна, несамавіта. Мама іх усіх не любіла, а яе прыяцелька, пані Ядвіга Зелянкевічыха, гаварыла: «Няма кавалера для панны Ларысы, толькі Пілсудскі!» Гэта быў вялікі камплімент, у якім мілая пані Ядвіга абсалютна забывалася аб познім веку польскага маршала й думала толькі аб яго знатнасці. Для мяне нават ён не прыйшоў бы ва ўвагу, бо ж быў не беларус...

Час ляцеў, нам было блага й добра – залежала ўсё ад даўгоў, якіх было надта многа, бо самыя Жлобаўцы дзед мой купіў тату пераважна на віленска-тульскі банк, якога паперы вайною, на жаль, не загінулі, і Польшча з усёй строгасцю спаганяла даўгі. Неймаверна высокія падаткі й разбураная да апошняга ў час вайны сяліба й вялікая сям'я – усё гэта не магло нас ніяк зрабіць хоць крыху заможнымі. Мы ўсе працавалі, мама наша найболей. Нас моцна ашуквалі, бо тата быў горды, давяраў купцам ваўпянскім, і яны вельмі гэтым злоўжывалі, а з прыходам савецкай улады давялі нашых бацькоў да гібелі. Мы жылі цесна з сялянамі, якія густа засялялі свае ўчасткі, дзялілі сваю зямлю між дзяццмі, жылі пераважна бедна, усё рабілі сабе самыя ад кашулі да цудоўных нашых дываноў. Воўна й лён і залатыя рукі жанчын-беларусак – і чалавек ужо апрапуты цёпла, чыста й хораша. Было б толькі на чым сеяць той лён, той хлеб сялянскі й смачны, як пірог. Сёлы нашыя былі тады адвечнай стыхіяй беларускасці, як жа багатай, як жа цікавай і роднай для нас. Тады яшчэ сёлы сьпявалі. Сьпявалі яны вечно, пры любой нагодзе, толькі ня постам. Увечары з усіх сёл чуўся сьпеў шырокі, то сумны, тужлівы, то баявы, бадзёры, з бунтарскай нотай, прагны дзеяння, волі. Гэта была душа народу й мая душа –

дзяўчыны ўжо з асветаю – знача, тым болей сьведамаю крыўд, якія церпіць наш народ ад атупельх у сваім шавінізме палякаў, як калісьці ад расейцаў. Народ ляжаў бязьдзеинай, амаль бяспраўнай палітычна масай па ўсёй сваёй зямлі й толькі цяпеў і стагнаў ад нястачы, прыніжэньня й няволі.

Зямля была для нас усім: калыскай, хлебам, песняй, любоўю, магілай. Чым больш зямлі, тым болей надзейнае заўтра, ніякае надзеі больш на ратунак. Вось яшчэ служба ў паноў ці ў яўрэяў альбо ад'езд на цяжкія працы ў чужыну. Нацыянальная сьведамасьць пранікала паволі, цяжка. Хлопцы, актывісты «Грамады», альбо не вярнуліся зусім, альбо засталіся без здароўя, пабітыя, падбітыя дэфэнзывай, не жыхары ўжо на гэтай зямлі. Мне трапіў у рукі зборнік вершаў Міхася Васілька, але ён не зацікавіў мяне асабліва. Зьмест народнай паэзіі, песьні, абычаяў быў шмат глыбейшы, цікавейшы, часам несказана чароўны. Як жа вылавіць пэрлы з гэтага акіяну? Хто здолее гэта, хто зможа? Я ўбірала ў сябе ўсё гэтае багацьце, і ў гэтай стыхіі было мне найлепей. Цяжка было гэта сьцяміць маім бацькам і суседзям. Яны з жахам думалі: гдзе падзелася яе ўся навука? А навука адчыняла вочы на раскіданыя, чароўныя, несабраныя скарбы маяго Народу. Выдатна, у вачох маіх, аддзяляліся нашыя сяляне ад тых паўінтэлігентаў, у асяродзьдзі якіх мне давялося жыць. Сапраўды разумных людзей я тады яшчэ не сустрэла. Трагічна адна я йшла нейк вобмацкам, інтуіцыяй да сваіх праўд, а якія яны – я добра

ведала з ідэалаў французскай рэвалюцыі, з вясны народаў, з канстытуцыі Амэрыкі. Рвала мне сэрца нацыянальная й сацыяльная несправядлівасьць. Родзіцца жа аднолькава малое стварэнне, з усімі правамі на жыццё, і чаму жа так розная доля? А палякі й людзі ў іх на службе былі як сьляпыя, як жа яны знушчаліся над народамі проста ўвачавідкі! Душылі падаткамі, ганьбілі мову, нават не прызнавалі нашай народнасці, быццам ідэі дэмакратыі й вольнасці людзям зусім не кранулі іх сэрцаў і розумаў, у існаваньні якіх я сумнявалася нават... Побач з беларускай галечай высокія зарплаты найніжэйшых ураднікаў і страх іх з нашага існаваньня. Сумна падышоў раз мой тата да мяне – на пошце ў Воўпе яму парадзілі, каб дачка кінула выпісваць беларускі друк, а выпісвала я толькі правыя выданьні, бо там было нешта з таго, што я так пакахала ў сваім народзе. Я нарадзілася такой, ад пялюшак ужо прасякнутай усім, што наша, з болям і прагай змаганьня за волю й нашу зямлю для нас. Адноўчы вёз мяне прыгожы хлапец да свае маці, як казаў. Шпарка ляцелі па гасьцінцы лёгкія саначкі, адной рукой ён абняў мяне, другой трымаў лейцы. У мяне былі сьлёзы на вачох, і ён папытаўся, чаму я такая сумная? Перад намі йшоў юнак, з цяжкіх абіякаў (быў такі абутак за Польшчы) відно было падраныя ганучы й голяя пяты на холадзе. Ці ж магла я йсці замуж (быў гэтак студэнт), калі такое й толькі такое было на маёй зямлі...

[...] Час ляцеў, і зімою перад Новым годам мой дарагі будучы муж апавясыў аб сваім прыездзе. Я ня вельмі ўсьцешылася, ня тое было ў галаве, хацела нат напісаць, каб ня ехаў, бо надта былі маразы, але паслалі ў Рось на станцыю добрыя коні, бурку цёплую, з якой шпарка выскачыў ля ганка стройны, худы, выгалены, элеганцкі Янка Геніюш, пражскі студэнт і амаль ужо доктар! Была гэтак ня простая штука, гутарыў пераважна з мамаю, якую ачараваў, а мне абяцаў разам, да канца нашых дзён, змагацца за Беларусь... Дамоў ужо не паехаў, толькі па паперы – каб ажаніцца. Відно было, што чалавек моцна пастанавіў нешта, ня мог спакойна прайсці ля мяне й лапаў усё, ня толькі за рукі, аж я зазлавалася. Вечарам запаліла лямпу й думаю: панясу яму – а быў ён у маім пакоі, – калі будзе няветлівы, дык я яму такога нагавару, што адразу заверне аглоблі, я яму пакажу вось цяпер, менавіта калі мы адзін на адзін! Уваходжу з лямпай, як каралева, падняўшы высака голаў. Мой будучы друг ветліва за яе дзякуе, цалуе мяне ў руку, і абое спакойна жадаем сабе добрае ночы... Такое джэнтэльманства мяне канчаткова паканала, да таго цудоўная гутарка беларуская шырокая нейкая, некупая натура гэтага беднага студэнта – усё раптам зрабілася мне несказана дарагім, і я падзякавала Богу ў душы за тое, што Ён усякімі дзіўнымі дарогамі прывёў яго з далёкіх Чэхаў у нашу хату. Неўзабаве згулялі вясельле. Белья коні ў лёгных санках чакаюць. Бацькі нас благаславілі абразамі, мы на каленях, пацалункі, разьдзіраючы плач мамы, у Славацкі капаюць сьлёзы, Люся плача ўздрыгам. Пад пятку ў мой белы пантофлік палажылі грошы, каб яны вяліся ў мяне, у рукі далі цукер. Трэба кідаць яго на коні, дык будзе жыццё салодкае... Я ўсе выпаўняю. У царкве поўна народу. Мне казалі: ідучы

кругом аўтара, наступаць мужу лёгка на нагу, гэта каб слухаўся... Перад вячаньнем яшчэ падышоў дружбант і шапнуў мне, каб моцна трымала мужа пад руку ў царкве, каб ніхто між намі не прайшоў, што ён сам хацеў мне зрабіць гэта, але цяпер каецца... І так моцна трымаю сваяго сужанага, цалуемся, нас вітаюць. Мой «атэіст» толькі й рабіў, што хрысьціўся, калі нас вячалі, знача, дзякую Богу... Удوما чакаюць нас госьці, і далей усё як на вясельлі: падаркі, госьці давідна, муж мяне носіць на руках, нават без вялікае намогі, і адразу адвозіць мяне ў Зэльву. З намі едзе яго мама й Славачка, які ад нас паедзе ў Жыровічы ў школу...

Мне сумна, я многа тут пакідаю ў бацькаўскай сялібе, гэтым жыць буду вечна я й мае пярэ. За сабою я пакідала ўлюбены прастор палёў, якія мяне ўздавалі, труднае жыцьцё, нялёгкаю працу ў полі й на вялікай гаспадарцы, тапалёвы гай ля хаты й лес, які сама садзіла. Ён так хараша рос і ўжо гадаваў масьлячкі, рыжыкі. Тую вёску, якая мне столькі падказала з мінулага, замурзаную крыху мо, але з душою, бы тая раса, якую я так разумела. Песьні яе пайшлі сьледам за мною. І я пакідала сваю сям'ю й той пяточок зямлі на вялікай планэце, мае Жлобаўцы, гдзе я ніколі не сумавала й ня трэба мне было ніякага таварыства, калі было поле, наш дом і лес; і весела сярод альшыны якраз праз нашыя лугі працякала любая рэчка Ваўпянка, поўная шчупакоў, плотак і багатая ракамі. Сумна мне будзе бяз таты, ён вельмі разумны, нейк усё бачыць, быццам адчувае наперад, толькі жаль мне, што Жлобаўцаў не разбудоўвае, не засаджае болей садамі й лесам, жывецца там нейк з дня на дзень... Калі за нашай хатаю заходзіць сонца, дык робіцца аж страшна, быццам нехта адыходзіў назаўсёды. Халадок і ноч кладзецца на мае Жлобаўцы, як чорная небяспека, як прадчуцьце таго, што пасья прыйшло. Вось і тата мой прадчуваў гэта ўсё відавочна й не разбудоўваў свой кут на вякі. Гэта ўжо здалёк рысавалася на небасхілах вайна й тое, што ходзіць з ёю.

ЗЭЛЬВА

[...] А пакуль што я ў Зэльве, гаворым з мужам, ходзім з ім на спацыр, ёсьць такая маленькая крамка, гдзе смачныя вельмі цукеркі. Свае скупыя грошы аддае мой Яначка на цукеркі жонцы, купіў мне вельмі харошы матэрыял на шляфрочак і так раскідае бедныя тыя злотыя, зусім ня думаючы аб заўтрашнім дні, шчаслівы толькі тым, што сяньня мы разам, яшчэ пакуль што разам... Гэта было так хараша, і радасьці той вялікай з яго ўвагі я не забылася й сяньня, на старасьці сваіх гадоў. Многа нажывалі мы яго працаю, усё мы гублялі, і мы зноў былі амаль нагія ў бядзе, але ніколі ня думалі аб тым, што будзем есці заўтра. Бог нейк сьцярог нас, нашае жыцьцё, і так мы жывем яшчэ сяньня.

Настаў час ехаць мужу ў Прагу, яшчэ нават два месяцы разам не пражылі. Завезьлі мы з татам яго на станцыю, разьвіталіся, ехаць яму было неабходна.

Мы вярнуліся дамоў, у куце стаяла палачка мужа, была пустая хата, пустая пасьцель, і вось тады я расплакалася, зразумела сваю адзіноту. Адна я не была, я была ўжо цяжарнай, і гэта было несказана дзіўным, як дзіўным і таемным ёсьць паяўленьне новага жыцця чалавека. А час ляцеў і нашыя лісты, узаемна поўныя любові, тугі й думаў нясьмелых яшчэ аб гэтым нашым ненароджаным дзецітку. Я памагала маме мужа, садзіла гароды, мыла бялізну, падлогу ў хаце й вельмі, вельмі тужыла па мужу, але й па сваіх Жлобаўцах – як жа там яны без мяне? У маі я паехала туды на пару дзён, але адчула крыху, што мой кусочак, як кажуць, там ужо адрэзаны. Па-ранейшаму сардэчнымі былі толькі мама, Люсенька й Славачка, у нас была нейкая адна, супольная душа...

[...] Збліжаўся час ехаць мужу ў Прагу, я паехала да бацькоў прасіць грошай. Цяжка было бацькам, іх абманулі вельмі воўпскія купцы, забраўшы на слова жыгта й не аддаўшы вэксалёў назад. Гэта было нешта нечалавечае, і толькі людзі часам ня хочуць зразумець свае віны й толькі свае, калі іх доля сурова карае... Трэба было сеяць, але малацілі, адсылалі збожжа ў Рось, і так далі мне аж тысячу златаў. На той час было многа. Можна было ехаць у Прагу. Але якое было нашае здзіўленьне, калі мужу не дазволілі выехаць з Польшчы, тут нам прыпомнілі й тое, што не пайшлі мы на выбары... Засталося толькі пару экзаменаў, і вось усё рушыцца. Мы дагаварыліся з мужам, што будзем жыць так, каб нікому не даваць узятак і розных барышоў, што было шырока распаўсюджана ў Польшчы, будзем змагацца за справядлівасьць усюды. Усё цяпер гэта было сьмешным – трэба было ратавацца любым спосабам. Муж пайшоў да зэльвенскай дзяячкі пані Хаенцкай, жонкі мясцовага лекара. Яна ледзь выслухала яго й сказала, што беларусу неабавязкова быць лекарам, што ёсьць у бацькі 6 гэкт. і трэба гараць іх, і болей ніякай гутаркі... Ад такой нагласьці стала мужу страшна: дык вось чаго яны жадаюць для нас, чым не папярэднікі Гітлера?.. Ён пастанавіў выехаць! Нам парадзілі зьвярнуцца ў Ваўкавыск да старосты. Паехалі мы разам, я ўжо ў апошніх месяцах цяжарнасьці. Вялікая заля, на старосту чакае многа людзей. Нарэшце ён уваходзіць. Я сяджу, стаяць мне цяжкавата. І вось ляціць да мяне, як ашалелы, паліцыянт, груба тармосіць за плечы й крычыць: «Устаць!!!» Божа мой, і гэта ёсьць людзі? Муж белы як палатно, і што можа ён, бяссьільны супраць гэтага хамства? Гутару з ім сама, я спакойная. Не, нельга мужу маяму ехаць вучыцца, а гэта «зэ вэгланду на добро паньства» – з увагі на дабро дзяржавы... Цікава... Нам шкодзіць многае, а й тое, што чэхі добра да мужа адносяцца. У гэты час пануе страшная нянавісьць між гэтымі двума народамі, і яны ўзаемна сябе зьневажаюць, і гэта адбываецца на нашым лёсе. І так таюць нашыя грошы, і я зноў еду да маіх бацькоў.

Я ўсёй душой цяпер пры сваім дзіцітку, і муж вельмі хоча, каб гэта быў сын. Удома я сплю на сваім дзявочым ложку ў сваім пакоі. Ноччу ў сьне прыходзіць да мяне жанчына, перад якою я адчуваю сябе вельмі й вельмі дробненькім зернем. У яе на чале тры цёмныя кругі, сярэдні вышэйшы. Упорна глядзіць яна на мяне й кажа мне, што буду мець сына, але на мне ляжыць

вялікая адказнасць за яго долю, каб я гэта памятала... Я прачынаюся. Мне неспакойна, і вобраз жанчыны са сну мяне перасьледуе. Я веру, што ў нас будзе сын, і мы ўжо ненароджанага яго назвалі Юркам.

ПРАГА

[...] У Чэхах я адразу адчула вельмі нямілую зьяву – там выразна не любілі т.зв. чужынцаў. Іх было ў Празе многа, ад яўрэяў пачынаючы. У Чэхаславацкім было сапраўднае дэмакратыя, свабода, там кожны мог вучыцца і жыць. Праўда, працаваць ня ўсім дазвалялася, бо было шмат сваіх беспрацоўных, і так мой муж працаваў, сказаць, нелегальна за маленькія грошы. Ён замяшчаў лекара – спэцыяліста скурна-вэнэрычных хваробаў, чэскага легіянера палкоўніка Вітэслава Градзіла, які працаваў сам на Чэскім Градзе (Крамлі), а муж увесь час вёў ягоны кабінет. Градзілу падабалася чэснасьць і працавітасьць беларуса, а муж меў там харошую і цікавую практыку і мінімум для нашага пражыцця.

Я вельмі хутка навучылася па-чэску і ўсюды ўжо магла даць сабе рады. Культура, якую я вынесла са сваяго дому, нічоў не ўступала хвалёнай эўрапейскай. Чэснасьць і ветлівасьць, праўдзівасьць і сьмеласьць, гасьціннасьць, ахвярнасьць і крыху такі розуму адразу пакарылі тых, якія мяне ведалі. Яны казалі: «Іжычэк е хытры по мамінцэ» – знача, што Юрка разумны па маме, бо «хытры» па-іхняму гэта разумны. Калі я да іх прыгледзелася, дык і народ наш ня быў горшы ні ў чым за іх. «Слаўны бубны за гарамі, а як прыйдуць – роўны з намі», – падумала я сабе. Вось каб нам даць такую самастойнасць, як маюць яны, і мы ўмелі б працаваць для сябе ня горай за іх, бо і нашыя людзі талковыя.

[...] Мне падабалася, што на вуліцах цудоўнай Прагі мы свабодна гутарылі на роднай мове і ніхто не паказваў на нас пальцамі, не высьмейваў нас і не прасьледаваў, як гэта было ў Польшчы. На ўсё гэта я паглядала з вялікай радасьцю, а мае асабістыя адносіны да людзей здабылі мне такія сымпатыі, што шмат пазьней сьледавацель у Менску сказаў мне на злосьных допытах: «Што вы за чалавек – ні ў Беларусі, ні ў Чэхаславацкім ня можам на вас знайсці сьведкаў!» Так іх і не знайшлі, мяне судзілі без ніякіх сьведкаў. Чэхі часам крыху зыходзяць са свае яснай дарогі, але трэба прызнаць ім, што зноў на яе вяртаюцца Масарыкавыя дзеці.

[...] А час ішоў. Я не магу забыцца аб чэскай мабілізацыі. Усе мы ў нашым доме супольна слухалі, як гаварыў Гітлер. Ён крычаў, злаваўся, быццам крыкам хацеў паралізаваць запалоханых народы. Нарэшце ноччу аб'явілі аб мабілізацыі. Людзі сьмяяліся, кідаліся сабе ў абдымкі! Яны ня плакалі, не баяліся, яны былі шчаслівыя, што могуць, маюць шчасьце йсьці бараніць сваю волю, сваю Радзіму. «Тэдь вімэ, на чэм йсмэ!» (ведаем, што рабіць!) – крычаў мне сусед наш з несказаным шчасьцем. Мы ня думалі, што вораг

дасьць чэхам спакойна мабілізавацца. Суседзі паадзявалі маскі, а ў нас была толькі адна, і мы з мужам пачалі тут сварыцца: ён пхаў яе мне, а я яму назад, і нарэшце мы адкінулі яе зусім. Назаўтра муж папытаўся ў мяне, што, на маю думку, яму рабіць? На маю й на яго думку трэба было вось цяпер адудзячыцца харошаму народу за асьвету й за гасьціннасьць, і муж пайшоў і запісаўся дабравольцам. Але вайны не было, а чаму, я гэтага нават ня ведаю... Як я цяпер думаю, дык Прага ня ў сілах была стрымаць нямецкую ўсю напорыстую навалу, але навала гэтая была ў сілах пакінуць ад тысячагадовага горада мокрае месца... Спакойна сабе паехалі дамоў Дэладзье, Чэмбэрлен і інш., якія на так коратка адвярнулі ад сябе небясьпеку. Прэзыдэнт Эдуард Бэнэш пакідаў сваю Бацькаўшчыну. Усе плачучы слухалі ягоную апошнюю прамову. Ён прашчаўся са сваім народам, змушаны пакінуць яго. Мне так захацелася ў гэты час падзякаваць яму за ўсё, што чэхі зрабілі для нас, што я, каб муж ня ведаў, напісала яму на Град падзяку ад нас, усіх беларусаў у Празе, і шчырае спагаданьне з прычыны такой гістарычнай сумнай, трагічнай падзеі. Мужу пасьяля толькі паказала падзяку з Граду, якая, як адказ на мой ліст, надыйшла з Граду. Мы доўга яе перахоўвалі вайною.

[...] Пасьяля падзелу Чэхаславацкыны нас пачалі вельмі прасьледаваць палякі. Яны відавочна патрабавалі, каб чэхі нас вярнулі ў Польшчу, бо мы ж былі польскімі грамадзянамі. І вось у нас бязвыхаднае становішча, нас выкідаюць. Нехта перадаў мужу, каб мы з сынам схадзілі да аднаго з чэскіх сэнатараў і папрасілі заручыцца за нас. І вось ідзем мы з Юрачкам, вяду яго за руку. Калі мы туды прыйшлі, дык усе ва ўрадзе зацікавіліся цудоўным хлопчыкам, які міла гаварыў чэскія вершы. Пан сэнатар прыняў нас ветліва. Я вельмі няўмела папрасіла яго памагчы нам – прасіць нешта для сябе мне было заўсёды цяжка. Ён загадаў сакратарцы напісаць нешта, падпісаў гэта, і мы трапілі ў рукі ўсіх супрацоўнікаў гэтага ўраду. Яны паспелі ўжо купіць Юру чэскія кніжачкі для дзяцей і сабралі яму троха й грошай. Я старалася скрыць тое, што я не прывыкла, каб давалі мне грошы, што я іх прывыкла людзям даваць, але яны ўсе былі такія шчырыя, такія харошыя, што я ўзяла гэты падарак для сына, і мы сардэчна разьвіталіся з імі. Так мы засталіся ў Празе, і грозны начальнік паліцыі для чужынцаў, нейкі славак – забылася яго прозьвішча ўжо, – ня мог нас так сабе выкінуць.

[...] А тым часам у Богніцах за Прагаю ў санаторыі для цяжкахворых тубэркулёзам дажываў свой век Васіль Іванавіч Захарка, міністар фінансаў і намесьнік Старшыні Рады БНР. Толькі я ад яго вярнулася, як за пару дзён атрымала ад яго паштовую картку, запырсканую крывёю. Прасіў мяне: «Донечка, хутчэй прыяжджай» і г.д. Прыехала якраз і пані Крэчэўская, якая сказала мне, што дзядзька вельмі аслаб, у яго горлам кінулася кроў і ён неадкладна хоча мяне бачыць. Дзядзька даўно ўжо прасіў мяне, каб я часцей да яго наведвалася, ён баяўся іншых людзей, нікога не хацеў бачыць. Дзядзька быў накрыты сваёю коўдраю, белая наўлечка якой была ўся ў крыві. Ён сказаў мне, што прыходзіць канец яго жыцьця, што ён быў ад-

ным з тварцоў акту Дваццаць Пятага Сакавіка 1918 г., пасля сьмерці А. Крэчэўскага зьяўляецца Старшынею БНР і, як выбраны народам сябра ўраду, адыходзячы, хоча перадаць свае паўнамоцтвы дастойнаму чалавеку. Што рабіць? Няма адпаведнага чалавека, ёсьць толькі такая жанчына, а жанчына ня можа быць прэзыдэнтам. Што ж, гэта быў 1943 год... Не, кажу, так рабіць нельга! Нельга браць у магілу

ідэі незалежнасьці нашага народу! «Нікому ня веру, донечка. Ёсьць многа людзей, але ў кожнага на некага арыентацыя, а тут трэба быць верным толькі народу. На гэтае становішча я мог бы паставіць толькі цябе, каб ты не была жанчынай». Тады я запрапанавала Абрамчыка. Я доўга даказвала дзядзьку ўсю паважнасьць, прадбачлівасьць і любоў да Беларусі гэтага чалавека. Я толькі не сказала, што Мікола крыху замяккі, крыху задобры, каб стаць на такое змаганьне. Мікола ведаў мовы, вельмі добра арыентаваўся ў палітыцы, ненавідзеў немцаў, умеў выкарыстаць любую нагоду, каб толькі нешта вартаснае зрабіць для Беларусі. Дзядзька папрасіў падаць яму папер. Я паправіла яму падушку, ён сеў і пачаў пісаць тэстамэнт, які прасіў мяне перапісаць у трох экзэмплярах на машынцы й назаўтра яму прынесці. Пані Косач-Шымановская, сястра Лэсі Украінкі, хораша перапісала мне гэты тэстамэнт, і назаўтра дзядзька Васіль падпісаў іх, яшчэ паправіўшы дробныя памылкі. У тэстамэнце Мікола Абрамчык назначаўся Прэзыдэнтам Беларускай Народнай Рэспублікі, Ларыса Геніюш – Генеральным Сакратаром БНР. На нас абаіх: пераходзіў архіў БНР, які быў у кватэры дзядзькі Васіля. Я неадкладна дала тэлеграму Міколу, каб прыехаў у Прагу. Яго не пускалі. Не пусьцілі і яшчэ на адну тэлеграму. Дзядзьку было ведама, што мэмпэрсанал падкуплены і яны некаму мусялі адразу паведамляць аб дзядзькавай сьмерці. Дзядзька жыў, дажываў свой век у вечным страху перад гестапам, ён вельмі баяўся лагера сьмерці. Нават даючы нам з Міколаю тэстамэнт, ён прасіў нас нічога не прадпрымаць за яго жыцьця. Ён баяўся, каб мы, маючы такія паўнамоцтвы, не паднялі на Беларусі нацыянальнае партызанкі. Мы такі сьпярша аб гэтым падумалі, але ўрэшце дайшлі да вываду, што гэта было б толькі фізычнае нішчаньне нашых людзей. На жэсты мы шкадавалі крыві беларускай. Палітычнае становішча зарысоўвалася так, што трэба было добра аглядацца, гдзе, куды і як ступіць, каб толькі не пашкодзіць справе. А цяпер нам было трэба ратаваць, вывозіць з Прагі беларускі дзяржаўны архіў, каб яго не захапілі немцы. Акту прагалашаньня незалежнасьці, на жаль,

ужо ў архіве не было. Былі дагаворы з літоўцамі, з Галіцкай Украінскай Рэспублікай і інш., папкі з архівамі міністэрстваў БНР і іншымі важнымі дакументамі.

[...] 5 сакавіка 1948 года было мне страшна ўжо з самай раніцы. Я рыхтавалася да дня нарадзінаў маяго мужа, якія 8 сакавіка. Замовіла яму торт у цукерні, на картачкі выбрала цукеркі й другія падобныя драбніцы, якія ён любіць, але нічога мяне ня цешыла, тая нейкая чорная непазьбежнасьць вісела нада мной, як хмара, паралізавала крокі. Нават малітва не прыносіла палягчэньня. Не пасьпеў мне муж зрабіць нейкай заўвагі раніцай, як я горка расплакалася, і ён мусяў суцяшаць мяне, як малую. Абед прайшоў спакойна на вонак. Але калі муж быў, як кожны дзень пасьля палудня, на працы ў касе хворых, мне ўжо было зусім пагана. Што паўгадзіны аказваліся званкі, то з суседняй Квільды прасілі, каб ён прыехаў, то пыталіся, калі ён будзе ўдома і т.п. Была пятніца, я прыгатавала вячэру й першы раз падумала, што пост і адбіўныя катлеты, бульба й малако кіслае – ці ня грэх у гэты дзень?

[...] Нявесела прайшла вячэра, якую муж еў адзін. Я зноў нечаму пачала плакаць. Была ўжо адзінаццатая гадзіна вечара. Некалькі дзён як я рвалася ў Прагу. Там была рэвалюцыя, і я дрыжэла за сына. Муж увесь час супакойваў мяне, тэлефанаваў сыну й не пускаў мяне ў Прагу. Сына мы пакінулі на апеку харошаму чалавеку, пану Кржываносцы, і можна было думаць, што ён не пакіне хлопчыка ў гэты неспакойны час. Аднак я, якраз цяпер у адзінаццаць гадзін вечара, узбурылася ехаць да сына й з плачам пакавала чамадан. Дарма было мяне спыняць. Надзеўшы кароткую, зграбную шубку, у хустачцы й лёгенькіх туфлях я выбегла на вуліцу, каб дастаць у нашага знаёмага мясьніка крыху каўбас ці мяса, бо ў Празе з гэтым было яшчэ трудней. Не пасьпела я адысьці ад дзьвярэй, як падышоў да мяне чалавек і папрасіў, каб я нікуды не хадзіла, што так трэба. Я са здзіўленьнем сказала яму адступіць ад мяне, што ніхто ня мае права мяне затрымоўваць. Па вуліцы праходзіў нейкі мужчына, тады гэты паклікаў яго, каб той памог затрымаць мяне. Мужчына ўцёк бягом. Я сказала, што паклічу мужа. Калі той тып забараніў мне гэта рабіць, я падышла да сьцяны дома й плячом націснула званок нашай кватэры. Муж выйшаў. Мы займалі першы паверх дома, над намі жыў нехта другі. Чалавек, які запыніў мяне, пайшоў з намі, гаворачы, што ён тут не адзін, што яны ўжо прыходзілі й цяпер яго калегі ў кафэ побач і зараз да нас прыйдуць. Я падышла да тэлефона й паклікала міліцыю, тады чалавек устаў і паказаў нам нейкія свае паперы сышчыка ці некага падобнага. Нам зноў пазванілі, муж адкрыў дзьверы, і ў хату ўвайшло яшчэ 6 чалавек. Яны казалі, што мы арыштаваныя, і загадалі нам аддаць ім паперы й зброю. Я паказала ім на гору шпрыцоў і голак, якія мне трэба было яшчэ прыгатаваць да заўтрашняга прыёму, і сказала: «Вось вам зброя лекара, якой яшчэ хочаце?» Муж разгубіўся, бедны, ён лепей, як я, ведаў жыцьцё й чуў аб гэтай нечалавечай сыстэме. «І вам ня сорамна: 7 чалавек на аднаго слабога, запрацаванага, змучанага доктара?» – прадаўжала я сваё абурэньне.

Робячы збольшага вобыск, яны паясьнілі нам, што вобласць цэлы дзень старалася нас апраўдаць і выратаваць, але ня далі рады. З Масквы прыйшла тэлеграма, і саветы зажадалі нашай выдачы. Чэхі былі, паводле іх слоў, бясьсільныя.

- 1 У чым заключаецца адметнасць стылю *Споведзі*? Чаму такі заглавак?
- 2 Як разумееш словы пісьменніцы, калі яна гаворыць пра вёскі як стыхію беларускасі?
- 3 Якое было стаўленне польскіх улад да беларускага народа? З чаго гэта вынікала?
- 4 Што паўплывала на фарміраванне характару Ларысы Геніюш і яе пазнейшай творчасці?
- 5 Хто стаў яе мужам і якім ён быў чалавекам?
- 6 Што адчувала Ларыса Геніюш, пакідаючы Жлобаўцы? Па чым сумавала?
- 7 Па якіх прынцыпах вырашылі жыць Ларыса і Янка Геніюшы?
- 8 Чым прываблівала Прага?
- 9 У чым заключалася супрацоўніцтва Ларысы Геніюш з Радай БНР?
- 10 Чаму 5 сакавіка 1948 года стаў судным днём пісьменніцы?

Штрыхі да *Споведзі* Ларысы Геніюш

Споведзь пісалася ў 70-я гады. Гэта былі часы надзвычай неспрыяльныя для свабоднай творчасці, але на яе старонках няма боязі, няма характэрных для тагачасных літаратурных твораў недагаворанасцяў і асцярожных намёкаў. Ёсць толькі праўда, часам балюшчая і жажотная. Вось толькі адзін эпізод са *Споведзі*, у якім расказваецца пра пачатак крыжовага шляху аўтаркі. Яшчэ да лагера тысячы кіламетраў. Падканвойную паэтку часова прытрымалі ў брэсцкай вязніцы.

«Недзе зазванілі ў царкве на вячэрню, і праз закратаванае вакно прабілася яснае неба. Сонца яшчэ не заходзіць. Сэрца маё перапоўніла прага малітвы, і я пальцам па чорным запыленым падаконніку пачала маляваць голаў Хрыста ў царновым вянку. Галава выйшла цудоўна, і кропелькі крыві быццам збеглі па светлым яго твары. Абраз выйшаў харошы, быццам нехта натхнёна вадзіў маёю рукою, і мне пацяклі слёзы. У гэты момэнт з грукам адчыніліся дзверы й раз'юшаны савецкі афіцэр схапіў мяне за шыю й пачаў раўсці, паказваючы на Хрыста: «Кто это, кто это?» – «Хрыстос», – кажу. Тут ён выразіўся на Хрыста такім жудасным, непаўтарымым словам, якое толькі можа прыдумаць абсалютнае бяссіллі ўбогага твору ў змаганні з ніколі недасяжнай яму веліччу духу... А за вакном званілі саладка званы, і бліжэйся дзень ХРЫСТОВАГА ЎВАСКРАСЕННЯ».

Паэтка ў *Споведзі* апісвае цяжкае становішча арыштаваных, іх боль, цярпенне. Камера, у якую іх прывялі, была невялікай, а ў ёй бітком набіта людзей. На нарах, над нарамі, усюды на падлозе – пальцам не можна было ткнуць. Так прывезлі гэтых людзей у Інту ў Комі АССР у лагер. Доўга цягнуцца ўпрогаладзь працоўныя дні за зонай у той клятай Ілгі Дзіндонс. Калі ім надта хацелася есці ці цяжка было трываць, Ларыса малілася Богу. У краі гэтым нідзе не было й ніколі не было хрысціянскіх святыняў, але Бог ішоў за імі, і, Ларыса верыць, што Бог ніколі не пакідае тых, якія Яму моцна вераць, дык і хлеб ім дасць, і поўнач ацепліць, і пераменіць сэрцы ворагаў, абудзіць сумленне. Калі яны прыдумалі кару ворагу за ўсё, што тут рабілася з мільёнамі людзей, дык яны прасілі Бога, каб абудзіў у іх сумленне й яны ясна сабе ўсвядомілі, што чыняць з людзьмі.

Гэта была б тады на іх пякельная кара. Бо навошта асвятніцкія печы, калі ў мірны час спальвае мільёны маладых найлепшых людзей мароз і голад. Тупеюць і звярэюць яны ад здэку й нявольнай працы, на дзесяцігоддзі адарваныя ад сем'яў, ад сяброў і свету... Марксізм у яўнай практыцы.

Л. Геніюш у лагеры пісала сваім сябрам, хаця гэта было вельмі небяспечна. Запіскі ад Сямёна Раманчука былі палкія, цікавыя. Прага барацьбы і волі бурліла ў іх. Раманчук пачаў дзейнічаць, ён арганізоўваў пратэст і паўстанне ў лагеры супраць бяспраўя і здэку, згрупоўваў людзей: «Хлопцы былі задаволены нашай увагай, асабліва ж вершамі. Яны, на жаль, загінулі, забыліся амаль, і я толькі пятае праз дзясятае з іх помню. А былі, мусяць, як полымя, бо людзі жылі імі, і мне трэба было пасылаць новыя якія, што нейкі час, бо так пісалі: «Прысылайце хутчэй глюкозу!» Ізноў ішла за драты душа мая, мая «глюкоза», якую жылі зняволеныя мае браты. Што будзе заўтра – не думалася, а жылося момэнтам, супольнай верай на лепшае. Каб не думалі, не змагаліся б, хіба памерлі б ад лагернай гнуснасці. Змагання – значыла жыць!».

Змаганне ў лагеры прадаўжалася. Правакатары выдалі Сямёна Раманчука. Яго забілі. Не адна змена экаў загінула на Інце, магільнік быў вялікі. Яна не можа зразумець, як жа могуць жыць спакойна тыя культурныя людзі

ў высокацывілізаваных краінах, як жа могуць яны спаць, есці, калі голас столькіх мільёнаў людзей моўкне ў бясконцых прасторах краю, які не мае права на існаванне, бо ніколі не ведаў людскасці ў адносінах да людзей, толькі мучэнні й нагайкі, якія цяпер замяніў аўтамат, які стаўся сімвалам гэтай сістэмы. 45 мільёнаў маладых найлепшых людзей, мозг і сумленне гэтага краю, яго сіла. У самых цяжкіх умовах Л. Геніюш заставалася добрым, справядлівым, сапраўдным чалавекам, які верыць у дабро, у людзей, у іх дабрату, сумленне.

«Божа мой, Ты з дзяцінства ўліў у маю душу літасць, праўду і пачуццё справядлівасці, даў сумленне й розум, як жа я, чалавек, які ведае законы чалавечыя і Божыя, магу згадзіцца з джынгісханамі пасля Масарыка, Абрагама Лінкальна, Талстога, Рабіндраната Тагора? Не, не, я чалавек, дзе б мяне ні закінулі, і ў гэтым мне памажы Божа!... А людзі ёсць людзі, яны, як расліны, цягнуцца да сонейка, да лепшага, да праўды. Прад намі гады мукаў, ніякага спадзявання на збаўленне, а людзі ўсё ж хочуць застацца людзьмі».

Ларыса Геніюш дакладна таксама апісвае адносіны да яе ў лагеры. Яна піша, што яе нервы напружаныя, ёй не даюць спакою. Бывае, ноччу прыходзіць якіх шэсць надзоркаў са знамянітым азвярэлым Прасветавым. Спімо, яе ж сцягваюць з нараў, Прасветаў залазіць з нагамі на ёй убогі сяннік без простыні і пачынае трасці і вытрасаць усю яе лахманную маёмасць. Выкідае нават стружкі з падушкі, на якой яна спіць гады, бы мярцвяк.

Забіраюць ёй звычайна кожны кусочак паперы, агрызачак алавіка. Вядуць яе ў БУР. Яе водзяць так амаль да раніцы. Калі яна вяртаецца, уся дрыжыць.

Бацькаўшына была для Ларысы Геніюш важнейшая за ўсё. Яна жыла для яе, тварыла для яе, ўсё сваё жыццё прысвяціла, каб Беларусь была свабодная і незалежная. Нічога не было для яе немагчымага ў жыцці. Яна ўмела выйсці з любой бяды, бо кожнаму змагла лагічна даказаць сваю праўду. Яна не магла ратавацца толькі ад саветаў, бо тут была адна толькі магчымасць: прадаць сумленне, чорнае назваць белым, адрачыся ад Хрыста і ўпасці на твар перад Сталінам. Паэтка хацела, каб сын некалі зразумеў яе, каб дараваў свае мучэнні. Не было ў яе выбару, – Бацькаўшына і яе інтарэсы важней за цябе, за мяне, за тату.

Ларыса Геніюш верыць, што праўда пераможа, праўда родзіцца з лёсаў, з душ, з народных нетраў, з цярпення народнага. Ворагі ніякай хлуснёй не могуць павярнуць гісторыю да дзён прыгону. Паэзія паэткі дапамагала выжыць у лагерах і турмах не аднаму чалавеку.

Яе дэвізам стала «змагацца – значыць жыць». І, мабыць таму, калі сталінская сістэма з яе турмамі, карцэрамі, допытамі, следчымі і стукачамі, непасільнай працай, холадам, здзекамі, аўчаркамі і аўтаматамі абрынулася на безабаронную, кволую, звыклую да еўрапейскага камфорту і чалавечых нормаў жыцця жанчыну, яна вытрымала, не скарылася, не апусцілася і не зламалася там, дзе ламаліся наймацнейшыя мужчыны. Яна прайшла праз усе кругі пекла і засталася самай сабой, ніколі і ні ў чым сабе не здрадзіла.

Марудна і аднастайна праміналі доўгія гады няволі. Была вясна пяцьдзесят трэцяга, звычайная лагерная вясна на далёкай Поўначы. Трохі пацяплела, ды і на сэрцы крыху заадліжала. Памёр Сталін. Падзея гэта, нібы маланка шуганула над знямелым краем. Крыху змяніўся рэжым. Нягледзячы на строгі рэжым, у канцлагеры была створана падпольная патрыятычная беларуская арганізацыя, якая імкнулася будзіць нацыянальную свядомасць і патрыятычныя пачуцці ў кожнага беларуса, падтрымліваць духоўна. Зняволеныя намагаліся супрацьстаяць рэжыму і цяжкім умовам сваю згуртаванасць і сілу духу.

Сем бясконцых марозных гадоў Л. Геніюш насіла арыштанцкі бушлат з нашытым на спіне нумарам 0-287. Сем гадоў яе рука трымала не лёгкае пярэ, а знясілівалася ад кіркі і рыдлёўкі. А дух заставаўся нязломным.

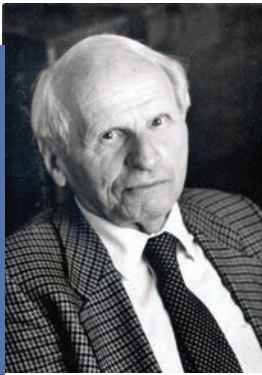
У *Споведзі* Ларыса Геніюш ва ўсім кепкім абвінавачвае камуністычную сістэму і яе «правадыра» Сталіна. «Паўночным кароткім летам зноў вытарфоўка, карчоўка пнёў ці гоняць нас на рэчку Інту, дзе баграмі выцягаем сплаўлены лес; альбо заганяюць нас у ваду, і так мы часамі па шыі ў ледзяной вадзе папіхаем наперад нагрушчаваны лес, кіламетрамі йдучы па вадзе. Тады ў нас адна толькі думка, вось: гнаць бы так гэтай рэчкаю клятага «айца» тае савецкай Расеі й страляць гарохам яму ў патыліцу і так, пакуль здох бы. Няволя, і калі падумаеш, што так мучыцца сорак мільёнаў людзей, то здаецца, свет не той»

Паэтэса вярнулася на радзіму ў 1956 годзе. Па дарозе дамоў Геніюшы наведаліся ў Чэхаславацкую амбасаду ў Маскве, і ім паабяцалі вярнуць незаконным чынам адабранае грамадзянства. Але дамагчыся справядлівасці не ўдасца – яны так і дажывуць свой век з пазнакай у пашпарце «без грамадзянства». Дваццаць сем гадоў зэльвенскага жыцця Ларысы Геніюш праходзілі пад нядрэмным наглядом КДБ.

паводле Міхася Скоблы і Барыса Сачанкі

- БУР – унутрылагерная турма
- нядрэмны – пільны

- 1 Што выдатна дапамагала Ларысе Геніюш у лагерным жыцці?
- 2 Як выглядала творчая праца пісьменніцы ў гэтых умовах?
- 3 Якое месца ў яе жыцці займала Айчына?
- 4 Каго пісьменніца дакарала за пакуты мільёнаў людзей? Чаму?
- 5 Як разумееш дэвіз жыцця Ларысы Геніюш: «змагацца – значыць жыць»?

Масей Сяднёў (1913 – 2001)

Нарадзіўся 01.09.1913 г. у вёсцы Мокрае Клімавіцкага раёна Магілёўскай вобласці ў сялянскай сям’і. Пасля заканчэння Саматэвіцкай сямігодкі вучыўся ў Мсціслаўскім педагагічным тэхнікуме (1930-1932). У 1933 г. паступіў на літаратурна-лінгвістычнае аддзяленне Мінскага вышэйшага педагагічнага інстытута, але на апошнім курсе (кастрычнік 1936) быў арыштаваны. Высланы на Калыму, дзе адбыў 5 год у лагерах. Напярэдадні Вялікай Айчыннай вайны прывезены ў Мінск на перагляд справы.

Падчас акупацыі апынуўся на волі. Жыў у вёсцы Мокрае. У 1943 г. выехаў у Беласток, затым у Берлін. Спачатку жыў у Германіі, настаўнічаў у беларускай гімназіі ў Міхельсдорфе, у 1950 г. перасяліўся ў ЗША, дзе выкладаў расейскую мову ў адным з універсітэтаў штата Індыяна. У 1969-1983 гг. працаваў на радыёстанцыі «Свабода» (Мюнхен). З 1984 па 1988 год выкладаў у Норвiскім універсітэце (штат Вермонт). Пасля жыў у горадзе Глен Коў (штат Нью-Ёрк). З першымі вершамі і апавяданнем выступіў у друку ў 1933 г. (часопіс «Работніца і калгасніца Беларусі», газета «Чырвоная змена»). Змяшчаў творы ў часопісе «Польмя рэвалюцыі», газетах «Савецкая Беларусь», «Літаратура і мастацтва», «Чырвоная змена», альманаху «Аднагодкі». У час вайны – у акупацыйных выданнях: часопісе «Новы шлях», газетах «Раніца», «Новая дарога», «Беларускі работнік» і інш. У Беластоку быў падрыхтаваны зборнік вершаў *Ад сына твайго, Беларусь* (павінен быў выйсці ў Кёнігсбергу, але згарэў там падчас пажару).

Масей Сяднёў

Айчына

Я апынуўся зноў на беразе другім,
што стаўся мне айчынаю адзінай.
Я прысягнуў яму жыццём маім
і песняю маёю лебядзінай.

Я здабываў цябе за пядзй пядзь.
Ты цвёрдаю навукаю мяне вучыла.
Не лёгка мне было цябе прыняць,
яшчэ цяжэй – назваць сваёй айчынай.

Бо іншая, бацькоўская мая
бесперастанку біла ў маё сэрца.
«Пакінуў лёгка Бацькаўшчыну я», –
мо скажа хто. Не верце!

Лячыўся ад яе, як толькі мог.
Праз сон яе не раз я клікаў.
Яна і сёння дзесь у тайнікох
ляжыць пакутаю вялікай.

Яна мне залацісцей усіх брам.
Я свята верыў у яе і веру.
Калі я гэты бераг і абраў,
не значыць, што забыў я іншы бераг.

...Я апынуўся зноў на беразе другім,
што стаўся мне радзімаю адзінай.
Я прысягнуў яму жыццём маім
і песняю маёю лебядзінай.

«Край белых буслоў», 1982. Дзмітрый
Алейнік

- 1 Кім з'яўляецца лірычны герой верша? Якія думкі і пачуцці ён выяўляе?
- 2 Назаві ключавыя словы і раскрый іх сэнс.
- 3 Звярні ўвагу на першую і апошнюю строфу твора. Як называем такую пабудову верша?

Масей Сяднёў

Раманс

Вы дзесьці ёсць, і мне маркотна,
што тут, далёкіх вас, няма.
Тых летніх дзён, такіх спякотных,
сустрэчаў тых цяпер няма.

Кальшацца між намі мора,
і рук ахвочых поціску нямаш.
Зацягнутая сінявой прастора
хавае смутны вобраз ваш.

І толькі штось гавораць ночы,
то радасныя, то з журбой.
Як быццам нешта мне прарочаць,
спакусай цягнуць за сабой.

Няма вас тут. Пастацяй зграбнай
чаруеце – адна любосць.
Хоць вас няма, ды мне прывабна,
што ўсё-такі вы дзесьці ёсць.

- 1 Якія пачуцці і ў адносінах да каго выяўляе лірычны герой?
- 2 Які настрой верша? Абгрунтуй сваё выказванне.
- 3 Які гэта від лірыкі? Хто ў беларускай літаратуры раней пісаў такога тыпу творы?

«Вечаровы аўтобус», 1980. Аляксандр Казлоўскі

«Скарынаўская Біблія – гэта смартфон таго часу»

Дарадца ў Беларускам музеі і бібліятэцы імя Ф. Скарыны ў Лондане распавядае пра гісторыю і перспектывы інстытуцыі, а таксама пра скарбы, якія там захоўваюцца.

Скарынаўская бібліятэка ў Лондане стала легендай як унікальны цэнтр беларускай гісторыі і культуры за мяжой. Рукапісы, кнігі і артэфакты спачатку назапашваліся дзякуючы нашым суайчыннікам, якія ўцякалі ад «бальшавіцкага раю», пасля вывучаліся і ўрэшце ператварыліся ў неацэнны скаרב, які дазваляе даследаваць Беларусь як замежнікам, так і самім беларусам.

Пра лёс і перспектывы музея і бібліятэкі распавядае Ігар Іваноў, дарадца ў Беларускам музеі і бібліятэцы імя Ф. Скарыны.

– *Як даўно вы займаецеся бібліятэкай?*

– У Лондан я трапіў у 1998 годзе – прыехаў вучыцца. А жыць давялося літаральна праз два будынкі ад бібліятэкі, дзе быў студэнцкі дом Беларускай каталіцкай місіі. Мы называлі гэта «беларускай вёскай» у Фінчлі, у паўночным

Лондане. Мы дапамагалі ў бібліятэцы, і ў мерапрыемствах, якое ладзіла Згуртаванне беларусаў Вялікабрытаніі.

Паўны час я працаваў у бібліятэцы на паўстаўкі – як асістэнт. Калі вырашыў, што хачу быць прафесійным бібліятэкарам, спатрэбіўся досвед практычнай працы. Такім акурат і быў перыяд працы ў Скарынаўскай бібліятэцы. Нейкі час пасля я жыў у Лестэры, але калі вярнуўся ў Лондан, то пачаў працаваць з бібліятэкай ужо больш сур’ёзна. Сама структура бібліятэкі валандэрская, у нас няма штатных супрацоўнікаў. Але ёсць кола адказных людзей, ёсць рада.

– Музей, бібліятэка і грэка-каталіцкі цэнтр – гэта адна структура ці розныя?

– Гісторыя – гэта працэс. Усё пачыналася з беларускай каталіцкай місіі а. Чэслава Сіповіча, які ў 1960-м стаў біскупам. З ім быў а. Леў Гарошка, неверагодны бібліяфіл. А. Аляксандр Надсан быў самым маладым з іх: у 1960-я ён кіраваў каталіцкай школай праз дарогу ад бібліятэкі. Усе гэтыя людзі былі надзвычай адукаванымі і цікаўнымі да гісторыі.

Калі а. Леў Гарошка пераехаў у Лондан з Парыжа і перавёз свой кнігазбор, аказалася, што каб яго размясціць, патрэбны цэлы пакой: гэта былі 6,5 тысяч кніг – беларускіх або пра Беларусь. Шмат якія выданні належалі да міжваеннага часу і ў БССР захоўваліся ў спецсховах. Іншай такой калекцыі ў Вялікабрытаніі проста не было, таму людзі, якія цікавіліся Беларуссю, прыходзілі менавіта сюды. Справа пайшла так добра, што для бібліятэкі неўзабаве спатрэбіўся асобны будынак! Яго набылі: праз дарогу.

– А скуль узяўся музей?

– Беларусы, якія эмігравалі на Захад з СССР, ехалі не з пустымі рукамі. Бралі самае дарагое: іконы, кнігі, даматканую тканіну, ручнікі і г.д. Калі не маглі ўтрымліваць пры сабе ці хацелі зрабіць добрую справу – аддавалі ў бібліятэку. У дадатак да гэтага, святары аб’язджалі Нямеччыну, Італію, Францыю, Брытанію, каб скупіць у букіністычных крамах усё, што тычылася Беларусі.

А. Аляксандр распавядаў, што пасля вайны цэны былі невялікія, асабліва на беларускі матэрыял. Людзі тады яшчэ не разумелі яго вартасці. У 1970-80-х цэны пайшлі ўгару, паралельна з беларусазнаўчымі даследаваннямі, якія адкрывалі Беларусь свету. Але нашы святары паспелі скарыстацца момантам і набыць шмат што. Так паўстаў музей і бібліятэка як адна інстытуцыя.

– Ці лёгка да вас трапіць?

– Бібліятэка стваралася для даследчыкаў, якія прыязджалі і фактычна жылі тут – у асобным пакоі. Нават ангелец прафесар Макмілін, які выдаў багата па

беларускай тэме, жыў тут, каб не адрывацца ад працы. Некаторыя жылі за-дарма, некаторыя плацілі, калі мелі сродкі на сваё даследаванне. У любым разе гэта было танней, чым спыніцца ў гатэлі. Прыязджалі людзі з Ізраіля, Нямеччыны, Штатаў і г.д. – тут былі напісанья цэлыя кніжкі!

Калі я яшчэ быў студэнтам, да нас прыехаў гісторык Алег Латышонак, які пачынаў пісаць працу па гісторыі беларускай нацыянальнай ідэі. Цэлы дзень, пакуль мы былі на занятках, ён чытаў-пісаў, пасля, калі мы вярталіся, то гулялі разам у валејбол. У гэтым таксама нешта было: даследчыкі бела-рушчыны з розных канцоў свету жылі ў беларускім асяродку.

– *Што наконт звычайных беларусаў-турыстаў?*

– Для звычайных людзей бібліятэка будзе цікавая як месца памяці. У нас ёсць што паглядзець. Ёсць, напрыклад, фрагмент «Кнігі Царстваў» Францішка Скарыны, два асобнікі Статута ВКЛ, супрасьскія выданні і г.д. Тут жа захоўваецца калекцыя вышываных кашуляў і ручнікоў. Некаторая вышыўка рабілася нашымі суайчыннікамі ўжо за мяжой. Гадоў 10 таму мы апранулі маладое пакаленне беларусаў ў тыя строі і сфатаграфавалі. У выніку атрыма-лася неверагодная фотавыстава.

Падчас Другой сусветнай беларусы вывозілі ўсё беларускае, каб урата-ваць рэліквіі ад знішчэння. Напрыклад, мы маем адзін з чатырох альбомаў этнаграфічнай экспедыцыі Ластоўскага. Альбомы захоўваліся ў Гістарычным музеі ў Мінску, але цягам вайны калекцыя рабавалася. Таму захаваўся толькі адзін.

Таксама ў нашым музеі ёсць крыж з адной з мінскіх цэркваў. Яго падняў на вуліцы нямецкі жаўнер і прывёз з сабой у Германію. Праз шмат гадоў пасля канца вайны, калі ён даведаўся пра наш музей, ён яго перадаў. Гэты драўляны крыж таксама ў нас захоўваецца. Таксама і з іконамі...

– *Чуў, што лагерная роба Ларысы Геніюш таксама ў вас?*

– Так, робу Геніюш і яе рукапісы перадаў нам яе сын Юрка Геніюш, які жыў у Беластоку. Такія рэчы немагчыма было трымаць у БССР альбо ў краінах са-вецкага блоку, таму і ратавалі хто як мог.

Дарэчы, унікальнай з’яўляецца і новазбудаваная грэка-каталіцкая царква тут жа. Яна зробленая з дрэва і шкла, такім чынам, гэта першая драўляная царква ў Лондане, якая паўстала пасля вялікага пажару ў 1666 годзе. Царква фантастычная, яна стварае ўражанне свечкі ў цемры. Яе цікава было б паба-чыць як беларусам, так і турыстам з усяго свету.

– *Ангельцы цікавяцца беларушчынай?*

– Дзякуючы Скарынаўцы з беларускай тэмай працуе багата брытанскіх даследчыкаў. Той жа Арнольд Макмілін акурат у мінулым годзе выдаў сваю

чарговую кнігу: гэтым разам пра маладых беларускіх паэтаў. Шмат пра каго з іх яшчэ і па-беларуску не напісана, а праца па-ангельску ўжо ёсць!

Гай Пікарда таксама працаваў у нас: спачатку ён зацікавіўся рускай царкоўнай культурай, а пасля перайшоў на беларускую. Ён быў першым, хто пачаў вывучаць нашу царкоўную музыку і адкрыў яе самім беларусам. Мовазнаўца прафесар Маё працаваў у Шэфілдзе напісаў адзін з падручнікаў беларускай мовы па-ангельску, карыстаючыся нашымі матэрыяламі...

– *Магчыма, ёсць нейкая статыстыка?*

– Аляксандр Надсан вёў улік карыстальнікаў бібліятэкі: за першыя 40 гадоў працы такіх атрымалася больш за 1000. Гэта тысяча чалавек, якія дакрануліся і зацікавіліся беларушчынай дзякуючы інстытуцыі, аналагаў якой на Захадзе ніколі не было і пазней не ўзнікла.

– *Роля бібліятэкі і музея з часам змяняецца?*

– Так, безумоўна. На гэта ўплываюць і тэхналогіі, і палітыка. Беларусь, як бачым, стала адкрытай краінай, сюды можна прыехаць любому падарожніку. Але калі мы гаворым пра часы БССР, то Скарынаўская бібліятэка была не толькі брамай, але і пунктам адліку, дзе можна было адкрыць Беларусь як для самога сябе, так і для іншых.

– *А ці ёсць цяпер магчымасці віртуальна працаваць з вашымі матэрыяламі?*

– Капіяванне рукапісаў і манускрыптаў з бібліятэкі пачалося, відаць, з 1980-х гадоў. Той жа Гай Пікарда капіяваў матэрыялы па гісторыі музыкі і перасылаў іх у Беларусь. Тое самае з Марыяй Міцкевіч, унучкай Якуба Коласа, якая прыехала ў Скарынаўку і, пабачыўшы рукапісы Купалы, «Курган» і інш., пачала капіяваць ды перадаваць гэта ў музеі Купалы і Коласа ў Беларусі. Калі паглядзець часопіс «Спадчына» 90-х, то значная частка артыкулаў паводле эмігранцкіх матэрыялаў зробленыя з нашай дапамогай.

Цяпер ёсць магчымасць аблічбоўваць: пачалі з часопісу «Божым Шляхам» – цяпер у сеціве дасяжныя ўсе нумары. Але гэта толькі пачатак. Кантакты з Беларуссю працягваюцца: у 2015-м да нас прыязджаў намеснік дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі Алесь Суша. Зараз мы яго чакаем зноў. У красавіку прыязджаюць іншыя прадстаўнікі Нацыянальнай бібліятэкі, каб апрацаваць выданні, якія ў іх адсутнічаюць: збольшага гэта тычыцца выданняў дыяспары.

Ігар Іваноў – дарадца ў Беларускаму музеі і бібліятэцы імя Ф. Скарыны ў Лондане

– Ёсць вопыт БІНІМа (Беларускі інстытут навукі і мастацтва ў ЗША – аўт.), які перадаў свае калекцыі ў Беларусь. Ці можа такое адбыцца са Скарынаўкай?

– Такі варыянт разглядаўся, ён мае і моцныя, і слабыя бакі. Нам не трэба забывацца, што Беларусь не абмяжоўваецца сваімі дзяржаўнымі межамі. Я часта прыводжу ў прыклад іншыя краіны. У палякаў ёсць Польскі інстытут у Лондане, дзе штогод адбываецца фестываль польскага кіно. Чаму? Бо ёсць панятак мяккай дыпламатыі. Мы хочам, каб людзі за мяжой цікавіліся Беларуссю, каб мы не былі пустой плямай на мапе.

Паглядзіце на Германію, якая мае Інстытут Гётэ, што працуе з замежжам. Паглядзіце на Кітай, які ўкладае грошы ў вывучэнне кітайскай мовы далёка за сваімі межамі. Нават Малайзія фінансуе малайзійскія рэстараны па ўсім свеце, каб людзі праз кухню цікавіліся іхнай краінай і культурай. Лондан – гэта адзін з цэнтраў свету, а ў нас там ужо ёсць свой музей і бібліятэка, і гэта вялікі здабытак.

– Інакш кажучы, што, як і ў выпадку са Скарынам, Беларусь ідзе ў шырокі свет «з кнігай»?

– Гэта вельмі трапна. Сімвалічна таксама, што менавіта да гэтага 500-годдзя Беларусь прачынаецца. Гэта заўважна, калі сюды прыезджаеш. Робіцца зразумелым, чаму дзяспары быў патрэбны Скарына. Гэта сімвал Беларусі адукаванай, прадпрымальнай, якая ідзе і на Захад, і на Усход, якая вучыцца і стварае. Гэта вобраз нашай краіны, а не Беларусь, якая сядзіць у маленькай хатцы і спявае сумныя песні.

– Адначасна Скарына – сімвал сучасных тэхналогіяў для свайго перыяду...

– Абсалютна. Скарынаўская друкаваная Біблія – гэта смартфон таго часу. І тое, што зараз беларусы ізноў ідуць у свет з тэхналогіямі і праграмамі: MSQRD, World of Tanks, Maps.me і інш. – вельмі сімвалічна. Бо 500 гадоў таму Скарына зрабіў дакладна тое ж самае.

– Вы працягваеце купляць экспанаты ці выключна захоўваеце сабраныя?

– Нават калі б мы хацелі спыніцца, мы не можам. Бо людзі ведаюць бібліятэку і проста дораць нам. Калі дорыць аўтар, то абавязкова падпісвае, таму ў нас яшчэ і выдатная калекцыя кніжных аўтографаў.

Мы, зразумела, працягваем купляць кнігі, але ўжо не ў тым аб'ёме, што раней. Айцец Аляксандр некалі паставіў задачу купляць усё, што выдаецца ў Беларусі альбо пра Беларусь. Але ўжо калі я прыехаў, ён жаліўся: «Вы-

датна, што ў вас цяпер столькі прыватных выдавецтваў, але дзе каталогі? Дзе гэта ўсё набыць?..» Цяпер немагчыма купляць усё, але ёсць прыярытэтныя рэчы і ёсць падарункі, якія працягваюць паступаць да нас, бо ёсць давер і аўтарытэт.

– *Якімі вы бачыце перспектывы Скарынаўкі?*

– Шмат у чым гэта будзе залежаць ад таго, як развіваецца беларуская супольнасць. Бібліятэка не можа існаваць па-за супольнасцю. Хоць яна і стваралася для даследчыкаў, але ўсё адно была дзіцём беларускай грамады ў Лондане. Бібліятэка будзе жыць, але яе роля будзе змяняцца. Роля кніжнай калекцыі ўжо не такая важная. Даследчыкам сёння патрэбныя базы дадзеных, а не друкаваныя манаграфіі, усё змянілася. Часта на Захадзе манаграфіі ўжо не выходзяць на паперы. З іншага боку, мы далёка не ўсё зрабілі, каб аблічбаваць нашы матэрыялы. Для гэтага патрэбная дапамога і супраца, у тым ліку з дзяржаўнымі ўстановамі. Мы працягваем працаваць, збіраць і цешымся, калі знаходзім кантакты з інстытуцыямі сучаснай незалежнай Беларусі.

размаўляў Алясь Кірквіч

- артэфакт – твор чалавека
- роба – лагерная рабочая вопратка

- 1 Кім былі стваральнікі Скарынаўскай бібліятэкі ў Лондане?
- 2 Якім чынам утварыўся тут музей?
- 3 Што ведаеш пра наведвальнікаў бібліятэкі, у тым ліку з Беласточчыны?
- 4 Назаві самыя каштоўныя выданні, якія знаходзяцца ў Скарынаўцы?
- 5 Чым вылучаецца грэка-каталіцкая царква ў Лондане?
- 6 Якое значэнне Скарынаўскай бібліятэкі ў развіцці беларускай культуры?
- 7 Як разумееш фразу: *Беларусь, якая сядзіць у маленькай хатцы і спявае сумныя песні?*
- 8 У чым заключаецца падабенства подзвігу Скарыны з развіццём сучаснай тэхналогіі?

**ТВОРЧАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ
БЕЛАРУСАЎ У ПОЛЬШЧЫ**

Беларускае літаратурнае аб'яднанне «Белавежа»

Беларускае літаратурнае аб'яднанне «Белавежа» гуртуе беларускамоўных пісьменнікаў і паэтаў, якія жывуць і дзейнічаюць у Польшчы. Паўстала яно 8 чэрвеня 1958 г. у Беластоку. Яго заснавальнікамі былі, м. інш. Яша Бурш, Уладзімір Гайдук, Вінцук Склубоўскі, Ян Чыквін, Дзмітры Шатыловіч, Віктар Швед, Сакрат Яновіч. Першым старшынёю быў абраны ініцыятар паклікання да жыцця гэтай арганізацыі, рэдактар тыднёвіка «Ніва» Георгі Валкавыцкі. У 1959 г. выйшаў з друку першы калектыўны паэтычны зборнік беларускіх твораў *Рунь*.

Сталай трыбунай аб'яднання з'яўлялася «Літаратурная старонка», якая ад чэрвеня 1958 г. штомесячна друкавалася ў «Ніве». Апрача «Літаратурнай старонкі» «белавежцы» мелі магчымасць друкаваць свае творы ў альманахах (*Мой родны кут*, 1963; *Белавежа 1*, 1965; *Белавежа 2*, 1971; *Літаратурная Беласточчына*, 1973; *Белавежа 3*, 1980; *Белавежа 4*, 1989; *Гасцінец*, 1992; *Мае песні табе дару*, 1993) і ў беларускіх календарах, якія выдае ГП БГКТ.

Проза і паэзія «белавежцаў» друкавалася таксама ў перакладзе ва ўсіх важнейшых польскіх літаратурных штомесячніках і тыднёвіках. На польскай мове з'явіліся і кнігі, у першую чаргу Сакрата Яновіча, Яна Чыквіна, Надзеі Артымовіч. Ужо ў палове шасцідзясятых гадоў у Саюз польскіх пісьменнікаў быў прыняты Алесь Барскі, у пачатку сямідзясятых – Сакрат Яновіч і Ян Чыквін, а яшчэ пазней Віктар Швед, Надзея Артымовіч, Міхась Шаховіч, Мікалай Гайдук, Зося Сачко, Васіль Петручук, Міра Лукша.

У шасці- і сямідзясятых гадах асноўнаю формаю працы членаў «Белавежы» былі аўтарскія сустрэчы. Правялі яны пару тысячаў творчых вечароў – і не толькі на беластоцкай зямлі, дзе пражываюць беларусы, але па ўсёй Польшчы. Пабывалі яны таксама ў Мінску, Вільні, Гродне,

Літаратурны семінар пісьменнікаў-«белавежцаў»

Юбілей 50-годдзя літаратурнага аб'яднання «Белавежа»

Публікацыі літаб'яднання
«Белавежа»

Брэсце, Маскве, Лондане, Кліўленду, Нью-Йорку, Венецыі, Любляне, Рыме і Празе.

Ад 1990 года Беларускае літаратурнае аб'яднанне з'яўляецца самастойнай адзінкай (раней дзейнічала пры Галоўным праўленні Беларускага грамадска-культурна-

га таварыства), якая мае права да дзейнасці прадбачанай прынятым статутам. З ініцыятывы Яна Чыквіна і пад ягонаю рэдакцыяй з 1990 г. пачала выходзіць Бібліятэчка беларускага літаратурнага аб'яднання «Белавежа». У гэтай серыі выйшла некалькі дзясяткаў кніг паэзіі, прозы, нарысаў, навуковых даследаванняў, бібліяграфічных інфарматараў.

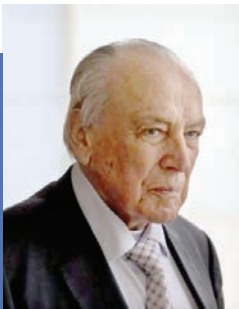
Паасобныя творы паэзіі і прозы «белавежцаў» перакладзены зараз на польскую, ангельскую, італьянскую, літоўскую, нямецкую, сербахарвацкую, славенскую, расійскую, украінскую мовы.

З 1998 года Беларускае літаратурнае аб'яднанне выдае літаратурна-мастацкі і беларусазнаўчы часопіс «Тэрмапілы».

паводле часопіса «Тэрмапілы»

- 1 Расказы пра формы дзейнасці «белавежцаў».
- 2 Назаві прозвішчы найбольш вядомых твораў літаб'яднання «Белавежа». Абгрунтауй сваё выказванне.

Алесь Барскі (нарадзіўся ў 1930 г.)

Вучоны, паэт, грамадзянін

[...] Аўтарытэт Алесь Барскага (Аляксандра Баршчэўскага) вырас у адметную і значную з’яву на глебе беларускай літаратуры, культуры і навукі, што і дало права грамадскасці абраць яго членам праўлення Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў, віцэ-прэзідэнтам асацыяцыі фалькларыстаў

Беларусі. Ён быў многагадовым старшынёю праўлення літаратурнага аб’яднання «Белавежа», старшынёю праўлення Беларускага грамадска-культурнага таварыства, членам Рады Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына».

[...] Пра навуковы патэнцыял Аляксандра Баршчэўскага сведчаць яго фундаментальныя даследаванні, кнігі, артыкулы.

[...] Баршчэўскі напісаў шмат рэцэнзій, навукова-папулярных артыкулаў, выдаў зборнік перакладной літаратуры з беларускай і рускай на польскую і з польскай на беларускую мовы, з украінскай на беларускую. Апублікаваў цыкл навукова-папулярных прац «Беларускі фальклор» (каля 100 частак) на старонках «Нівы» (1984 – 1987). Ён прымаў актыўны ўдзел у навуковых канферэнцыях, чытаў лекцыі па пытаннях беларускай літаратуры па запрашэнні-універсітэтаў (Нью-Йорк, Лондан, Мінск, Гродна).

[...] Але галоўным сваім прызначэннем і працай Алесь Барскі лічыць паэзію, якой шчыра, сардэчна і добрасумленна служыць, можна сказаць, усё сваё свядамае ад юнацкае пары жыццё. Акрамя шматлікіх вершаў, змешчаных на старонках «Нівы», альманаха *Белавежа*, *Беларускага календара*, іншых перыядычных выданняў, ён выдаў паэтычныя зборнікі *Белавежскія матывы* (1962, Беласток), *Жнівень слоў* (1968, Мінск), *Мой бераг* (1975, Мінск), *Блізкасць далёкага* (1983, Беласток), *Лірычны пульс* (1987, Мінск).

У гэтых зборніках – яго душа, светапогляд, жаданні, імкненні, развагі, сумненні. Тут яго песня і оды каханню, радзіме, бацькам, Бандарам, сябрам, пушчанскаму наваколлю, Белавежскай пушчы і сусвету. Праўда, сам Барскі трактуе ўласную паэзію не як песню, а як форму абавязку перад Айчынай, маючы на ўвазе, што гэта шырэй.

[...] Барскі як паэт шматтэмны і шматпраблемны, а карацей сказаць – поліфанічны. Усе пяць зборнікаў маюць сваё паэтычнае аблічча. У іх шмат арыгінальных і цікавых знаходак. Розныца яны паэтычным настроем, рытмікай, мелодыкай, тэматыкай. А ў цэлым яны кроўная радня; галоўным героем гэтых зборнікаў з’яўляецца лірычная асоба, якая, падобна жытнёваму і пшанічнаму коласу, падобна Пушчы, вырасла на Беласточчыне, увабраўшы ў сваё сэрца, у сваю душу і зямлю, і неба малой радзімы.

[...] Родны край, родная зямля, радзіма – гэтыя паняцці ў паэзіі Алесь Барскага, можна сказаць, скразныя. Імі напоўнена душа лірычнага героя.

[...] У А. Барскага тэма Радзімы гучыць і ў тэксце і ў падтэксце шмат якіх вершаў. У адным з іх ён піша:

*Краю мой родны,
прыгожы і ціхі.
Дала табе дзіўную долю планета.
Хапае ў цябе
і раскошы і ліха...*

Паэт пацвярджае сваёй паэзіяй і тое, што радзіма – балада і ода, і тое, што хапае ў ёй і раскошы, і ліха.

[...] Паэт жыве родным краем. Яму часта хочацца вярнуцца ў сваё дзяцінства і юнацтва.

[...] Сярод асноўных тэм, а магчыма, і галоўнай у творчасці Алесь Барскага з’яўляецца тэма кахання. Паэт ведае цану гэтаму святому пачуццю. Умеў і ўмее кахаць. Яго сэрца пяе гімны каханню, бо:

*Твой дотык,
Да цела майго –
Гэта дотык крэсіва
Да краменя.
Датыкнешся –
І я адзываюся Іскарай.*

Каханне мае надзвычайную сілу, і паэт сцвярджае:

*Каханне,
Ты чудатворнасць,
Ухлеб ператворыш камень.
І белым сумленне чорнае
Пад тваім дотыкам стане...*

Алесь Барскі ў школе ў Азяранах, 1963. Побач: Сакрат Яновіч, Алесь Барскі і Міра Лукша. Пачатак 80-х гг.

*Алесь Барскі
і Васіль Петручук*

[...] Прыгажосць кахання спалучаецца ў Барскага з прыгажосцю прыроды, красы. Прырода дапамагае аўтару выказаць думкі, пачуцці, пажаданні.

[...] Паэтычная ўдача не пакідае Алеся Барскага яшчэ і вось чаму: «Горад, – прызнаецца паэт, – завалодаў толькі маёй фізічнай субстанцыяй, але ніколькі духоўнай». І верыцца ў сказанае ім:

*Каб мог жыццё пачаць аднова,
пачаў бы ад касы і плуга,
зямлі астаўся б шчырым другам...*

У яго паэзіі ўвасоблена душа земляроба, душа вясковага чалавека, але з разуменнем горада – душа інтэлігента і сына сваёй зямлі з марамі, імкненнямі, распаччу, радасцю, спадзяваннямі і надзеямі на лепшае, весялейшае, скажам так, – людскае жыццё. Яго паэзія – гэта любоў і каханне, гэта – ветразь і паходня:

*І каб заўсёды мог
З сумленнем чыстым
Сказаць Айчыне:
– Тваім сынам верным быў,
хаця не стаў
Бетховенам ці Лістам.*

Але затое стаў Алесем Барскім, які жыве Айчынаю, спявае, як можа, ён свае песні, радуецца і тужыць разам з ёю, імкнецца «не забыць і не аддаць нікому слядоў матчыных ног і слоў з легенд старых» (*Каб не забыць*). Ён да гэтага заклікае ўсіх беларусаў, і не толькі беларусаў.

Пра гэта сведчыць і яго аб'ёмная, надзвычай разнатэмная публіцыстыка.

[...] Надзвычай арыгінальны цыкл *Паўторнасць непаўторнага*. У ім змешчана больш чым шэсцьсот мудраслоўяў, афарызмаў, афарыстычных выразаў.

[...] Прайшоўшы нялёгка жыццёвы шлях, зведаўшы жыццё ў твар, пісьменнік заяўляе, што калі б на пачатку гэтага шляху яму было прапанавана жыццё без

клопатаў, без працы, жыццё, абсыпае грашыма, або жыццё ахвярнае, працавітае, безграшовае, то тады ён выбіраў бы першае. Але каб адбыўся паварот жыцця і зноў яму ўсё гэта было прапанавана, то з сённяшніх пазіцый ён «выбраў бы жыццё цяжкае, бо, толькі перамагаючы цяжкасці, даецца чалавеку здольнасць адчуваць шчасце».

паводле Яўгена Адамовіча

Алесь Барскі

Аб цэпе і сярпе

Адна з уласцівасцяў чалавечай прыроды – забыванне таго, што прамінула. Зразумела, што ў гэтай уласцівасці ёсць нешта геніяльнае, бо дзякуючы ёй забываем аб тым прыкрым, ліхім або і трагічным, якім неаднаразова частуе нас жыццё. На жаль, многія людзі з тае рэчаіснасці, якая прамінула, забываюць і многае добрае.

Я разумею, што сказанае мною будзе зразумела толькі старэйшым чытачам «Нівы», бо маладыя маюць да ўсяго сваю мерку. Хачу тут звярнуцца да тых, хто памятае даваенную, ваенную і пасляваенную рэчаіснасць. Як тады жылося? З тых часоў можам усе пахваліцца вялікімі жыватамі, якія разбухалі ад бульбы і ад сырога або так званага босага квасу. Не кожная маці магла даць немаўляці ў рот «суслу» – палатняны вузельчык з некалькімі грамамі цукру з перажаваным хлебам. Але ўжо тады беларусы карысталіся «наркотыкамі». Малых дзяцей, калі яны не хацелі спаць, паілі вываркамі з сухіх макавак. Зразумела, што ніхто не меў ніякага ўяўлення аб тым, што гэта такое. Зрэшты, дзякаваць Богу, я ніколі не чуў, каб хто-небудзь дарослы зрабіўся ад гэтага наркаманама.

Напэўна, старэйшыя дасканалыя памятаюць малацьбу цэпам зімою. Дваццаціградусны мароз, дзьме ў клуню вострым снегам шалёны вецер. Пад дзвярыма кладзеш некалькі кулёў, каб паўстрымаць гэтых шаленцаў, але яны знаходзяць сотні дзірак і шчылін, каб уварвацца на ток і залезці пад тваю мізэрную ватовачку. Адзіны ратунак – варушыцца ды моцна лупіць цэпам. Ну і лупілі ад раніцы да вечара. Лічыш снапы, а іх усё многа і многа, абмалочаных жа мала і мала.

Калі, аднак, пасля такой катаржнай работы прыходзіў чалавек дахаты і клаўся спаць, тады, каб заснуць, не трэба было ніякіх параных макавак. Засынаў ён за некалькі дзясяткаў секунд.

Цяпер у мяне ў варшаўскай кватэры стаіць мой галоўны вораг і галоўны эксплуататар – бацькоўскі цэп. Выступаючы па тэлебачанні, паказаў я яго людзям і ўжо не адвёз у Бандары. Няхай стаіць. Маю таксама і бацькоўскія жорны, але пакуль што ў Бандарах. Быць можа, і іх калі-небудзь прывязу ў Варшаву.

Калісьці я гэты цэп паказаў аднаму маладому чалавеку з Варшавы. Паказаў і расказаў аб яго «дзеянні», а той мне шчыра адказаў: «Гэта толькі сведчыць аб дурноце, ці ж нельга было малаціць малатарняй? Малатарні ж існуюць ад пачатку XX стагоддзя!»

Я стараўся даказваць, што не было ў беднага, нават сярэднезаможнага селяніна ў даваенны ці акупацыйны час сродкаў наняць малатарню. А ён мне, на гэты раз ужо не злосна: «То трэба было зарабіць на нейкай будове грошы і малатарню купіць ва ўласнасць!»

Пасля гэтага я перастаў свой цэп паказваць маладым людзям, бо пераканаўся, што ён маладому пакаленню ўжо не аргумент.

Вісіць у мяне таксама матчын серп. Журналіст «Нівы», пішучы аб маім пяцідзясяцігоддзі, прыпісаў мне словы, што я ў 1980 годзе нажаў некалькі дзясяткаў коп жыта. У сапраўднасці я за ўсё жыццё не нажаў болей чым два снапы, рэжучы пры гэтым моцна мезенец. У маёй вёсцы такія разумныя былі мужчыны, што ніколі сярпамі не жалі. Гэта быў занятак выключна жаночы. А я амаль кожны год не жну, але кашу дзясяткі, дзясяткі коп збожжа.

Аднак вернемся да сярпа. Калі я гавару сваім гасцям, што маці сярпом зжынала кожнае лета каля трох гектараў збожжа, дык ніхто ў гэта не верыць, і ўсе ўспрымаюць гэтую інфармацыю як чыстую ману. А гэта ж праўда! Праўда свяцейшая ад усіх святасцяў і Святынь. Праўда, званая хлебам. Праўда, ад якой залежала ІСНАВАННЕ.

Экспазіцыя ў Гайнаўскім беларускім музеі

Часта падыходжу да цэпа, але не бяру яго ў рукі. Ён мне страшэнна абрыд, і я яго зненавідзеў. А серп матчын кранаю, праводжу пальцам па вастрэй і бачу тады далёкае дзяцінства, спелае збожжа, шчодрае сонца, дабраславёную пару жніва, святую і прачыстую постаць – з сярпом і збожжам у руках – сваю МАЦІ.

- 1 Пра якія дэталі са свайго дзяцінства расказвае Алесь Барскі?
- 2 Што табе вядома пра працу селяніна ў даўнейшыя часы? Назаві прылады працы, якімі ён карыстаўся і скажы для чаго яны служылі.
- 3 Якая ментальнасць у сённяшняга пакалення наконт мінулага?
- 4 Якія пачуцці і рэфлексіі выяўляе аўтар у апошнім абзацы тэксту?
- 5 Які мастацкі сродак выкарыстаў пісьменнік у трэцім абзацы? Назаві яго і прывядзі прыклад.
- 6 Які характар мае выказванне Алеся Барскага – інфармацыйны, імпрэсіўны, экспрэсіўны? Абгрунтуй свой адказ.

Алесь Барскі

Ёсць на свеце зямля

Ёсць на свеце зямля адна,
Да якой безупынна ідзём.
У майскіх і снежаньскіх снах
Цвіце вераснёвым агнём.

Цалуюць нас вусны рабін,
Вітае нас рып з-пад калёс,
Сардэчна крычаць вераб'і,
Пяшчотна шапоча галлё.

Чым далей мы жывём ад яе,
Тым любоў і туга гарачэй.
Да вяртання нам крылы дае,
Не знікае ніколі з вачэй.

З яе рук мы свой лёс узялі,
Першы крок на дарогах надзей;
Да дрымучых лясоў і далін
Нас птушыным інстынктам вядзе.

Ёсць на свеце такая зямля,
Дзе пачатак мой ёсць і канец.
Як не верыш, прыйдзі ды і глянь...
Радасць радасці сэрца кране.

- 1 Якая зямля знаходзіцца ў цэнтры твора? Чым яна прыкметная?
- 2 Якія пачуцці выказвае лірычны герой? Чым яны выкліканыя?
- 3 Як разумееш словы: *Ёсць на свеце такая зямля, / Дзе пачатак мой ёсць і канец?*
- 4 Знайдзі ў вершы метафары і раскрый іх сапраўдны сэнс.

Алесь Барскі

Айчына

Ля ціхай хаты, на галінах,
Кальша птушак дуб-равеснік.
І гэта ёсць мая Айчына,
Якой спяваю свае песні.

Тут першы раз здружыўся з плугам,
І ў раллю зярняты сеяў.
Касою празвінеў над лугам,
Сустрэў каханне і надзею.

І часта ноччу над ракою
Поплеч з месяцам бадзяўся.
Святло ссыпалася мукою,
І таямнічы цень скрадаўся.

*Алесь Барскі на беластоцкай зямлі.
Канец 70-х гг.*

«Падляшскія палі», 2020. Данель Грамацкі

Не раз я бачыў як начамі,
Ішоў мароз цераз сумёты,
Квітнеў на шыбах малачаем,
І злосна траскатаў ён плотам.

І не забыць прадвесні свежасць,
Што бушавала ў разлогах;
І сум кудлатай Белавежы,
Калі праводзіла ў дарогу.

Тут бацька жыў і брат загінуў
У грозным годзе сорака першым.
Гэта і ёсць мая Айчына,
Якой я прысвячаю вершы.

- сумёты – снегавыя заносы, гурбы

- 1 Як апісвае аўтар сваю айчыну?
- 2 З кім атаясамліваеш лірычнага героя? Пра якія факты са свайго жыцця ён згадвае ды якімі вартасцямі ён даражыць?
- 3 Чым прыкметная прырода, апісаная ў творы?
- 4 Знайдзі ў вершы мастацкія сродкі і вызнач іх ролю.

Алесь Барскі

* * *

Селянін, як тварэц,
задумёна,
натхнёна
ідзе па загонах.
У правай руцэ
Жыватворнасць – зярняты,
рассыпае ў раллю
ён пшаніцу.
Палымнеюць надзеяй,
як іскры над горнам,
зёрны,
зёрны,
зёрны.
Хто знае трывогу сяўбы,
той ведае жніва раскошу,
хто хоць раз у жыцці
у расчуленай жмені
песціў пакрышаных промняў
абломкі – зярняты,
хто сеяў у скібіны сонца,
трывожна чакаючы ўсходу праменняў
зялёных,
імклівых,
няспынных,
той ведае вартасць
хлеба,
песні,
Айчыны.

«Маё Падляшша», 2020. Данель
Грамацкі

- 1 Да каго і чаму аўтар параўноўвае селяніна?
- 2 Паразважайце над шматзначнасцю слова *сейбіт*.
- 3 Чаму зярняты з'яўляюцца жыватворнымі?
- 4 Якую вартасць дае чалавеку праца?

Алесь Барскі

* * *

У тваім каханні я не бачу болю
І таму не будзе тваё шчасце поўным.
Смутац у каханні – элемент галоўны.
У тваім каханні я не бачу болю,
Без якога шчасця не было ніколі;
Боль і радасць мусяць спалучыцца кроўна.
У тваім каханні я не бачу болю
І таму не будзе тваё шчасце поўным.

- 1 У чым, паводле аўтара, заключаецца сутнасць сапраўднага кахання? Што спадарожнічае гэтаму пачуццю?
- 2 Якая гэта форма верша? Што табе вядома пра яе?

Алесь Барскі

* * *

Ты выйшла з сукенкі
і агалілася
як колас выходзіць
з руні у маі
як ліпа з імглы выплывае
і рукамі імглістую сукню
спіхае з плячэй да ступеняў
і топча нагамі у травы
ты выйшла з сукенкі
як месяц з аблокаў
і прыйшла да пасцелі
як конь падыходзіць
да сена
і больш я не бачыў нічога
бо стаўся ад шчасця
аслепленым Богам

- 1 Прадстаў вобраз лірычнага адрасата гэтага твора.

Без загалюка, унікальная тканіна, зробленая ўручную, 2013. Маргарыта Дмітрук

2 Што адчувае лірычны герой? Чым гэта выклікана?

3 Які гэта від лірыкі? Абгрунтуй сваё выказванне.

Алесь Барскі

* * *

Мая паэзія – мой абавязак
Перад зямлёй і перад родным словам.
Стаяць паэмы і бяроз і вязаў,
Складаюцца на вечную аснову.
Айчына – незаменная ніколі,
Найбольшы з скарбаў, дадзены, нам лёсам.

Вялікаю паэзіяй ёсць поле
І чыстыя бяхмарныя нябёсы.
Выходжу ў поле, кланяюся ніве,
Словы шапчу аб шчасці чалавечым,
Толькі ў мове роднай я шчаслівы,
І толькі ў мове роднай буду вечна.

1 У чым заключаецца роля паэта і паэзіі?

2 Чаму лірычны герой так моцна даражыць роднай мовай?

3 А. Барскага мы можам назваць песняром сваёй малой айчыны. Пацвердзі выказванне канкрэтнымі прыкладамі.

Афарызмы

Бывае, што мана больш верагодная, чым праўда.

* * *

Найбольшая катастрофа для ананімшчыка, калі яго данос не пашкодзіць, але паможа.

* * *

Дзе ёсць страх, там няма свабоды.

* * *

Ён лічыць, што праўда, якая не служыць яго інтарэсам, – гэта мана.

* * *

Ён пайшоў бы на любы грэх, каб толькі людзі лічылі яго святым.

* * *

Калі прыгнечаныя зразумеюць, што яны моцныя, – бяда для прыгнятальнікаў.

* * *

Прывучыць аўтахтона саромецца роднай мовы – найвялікшы здабытак прышэльца і чужынца.

* * *

Многія маладыя людзі паступаюць, як жабракі, з той розніцай, што не просяць, але патрабуюць.

* * *

Для маладых час спазняецца, для старых – спяшаецца.

* * *

Лепш зрабіць менш, але лепш, чым больш, але горш.

* * *

Замала робім мы ў тым напрамку, каб людзі, пачуўшы: «Беларусь», не пыталі: «А што гэта такое?!»

* * *

Калі ў жыцці хочаш зрабіць «штосьці», дык мусіш стацца «кімсьці».

Ян Чыквін (нарадзіўся ў 1940 годзе)

Два светы Яна Чыквіна

Фрагменты

[...] Я. Чыквін выснаваў сабе на ўжытак даволі арыгінальную канцэпцыю чалавека і рэчаіснасці: чалавек існуе ў трох сферах і вымярэннях: прыродным, грамадскім і духоўным. Цялеснасцю сваёй ён прыпісаны да матэрыяльнага свету, да біясферы і не можа выйсці за межы прыроды, яе правоў. У грамадскай сферы асоба чалавека рэгламентуецца, зводзіцца да пэўных функцый, свабода яго абмяжоўваецца канкрэтным грамадскім ладам, залежыць ад ладу і ад узроўню грамадскай культуры, стану яе развіцця. Пераносычыся ў сферу духоўнага жыцця, чалавек не згаджаецца на ніякія абмежаванні, хоча быць свабодным і такім ёсць.

[...] Для чаго выкарыстоўвае мастак свабоду духу? Па яго разуменню, для вобразнага перастварэння рэчаіснасці і самога сябе ў ёй.

[...] Для чаго выкарыстоўвае мастак свабоду духу? Па яго разуменню, для вобразнага перастварэння рэчаіснасці і самога сябе ў ёй.

Мастацтва для Я. Чыквіна – гэта від духоўнай дзейнасці чалавека, трэба разумець дзейнасці пазнавальнай. Толькі, у адрозненне ад практыкі і навукі, у мастацтве не заўжды дзейнічае класічная логіка дзвюх вартасцей і прычына-выніковых повязяў: свет вобразны, паэтычны ствараецца і паводле логікі многавартаснай, логікі размытых значэнняў, якасцяў, паняццяў, высноў. У мастацтве можна імгненна зрабіць рэальнасцю любую мрою, казку і таксама імгненна можна гэты свет мрой закрэсліць, здзьмухнуць. Тут не заўсёды дзейнічаюць прамыя прычына-выніковыя залежнасці, свет з’яўляецца рэальтывісцкім, умоўным, алегарычным.

[...] Паэзія Я. Чыквіна вырастае на сутыках славянскіх і еўрапейскіх літаратур. Гэта забяспечвае аўтару жывы і непрытворны кантакт з усёй літаратурнаю сябрынай. Заглыбляючыся ў навуковую працу і паэтычную творчасць, становячыся філолагам-прафесіяналам, Я. Чыквін адчуваў усё большую патрэбу ў цішыні, у творчай адзіноце, вось тады і прыходзілі на ўспамін дзіцячыя гады і бацькава сяліба, ціхі засценак за зялёнаю сцяною.

[...] Ян Чыквін належыць да такіх інтэлектуалаў, якія ў паэтычных параўнаннях ці гіпербалах улоўліваюць не толькі несумяшчальнае, адрознае, але і адрознасць падобнага, што забяспечвае сэнс узаемадзеяння паміж імі. Тут ёсць уся паўната кампаратывізму, як метаду, літаратурнага аналізу і сінтэзу. Ён бачыць сістэму вобразаў і эстэтычных катэгорый беларускай народнай паэзіі, сутнасці паэзіі як такой, а не кучу рудыментаў, якія аджылі свой век. Гэта – сістэма сродкаў пазнання свету і пранікнення ў тайны душы чалавека.

[...] Агульны настрой і стан душы Яна Чыквіна задумены, медытацыйны, філасофскі, ён адпавядае ладу беларускай песні, балады. Паэт выяўляе хібнасць свету, але знаходзіць і яго дасканаласць, гармонію, характава. У канцы трагічных

тунеляў запальвае хоць адну іскрынку надзеі. Гэта ўсё свет прыроды і свет у прыродзе – маленства, сталасць і старасць на ўзлонні прыроды. Паказальным у гэтым сэнсе з’яўляецца цыкл вершаў са зборніка *Светлы міг. Згадаем Старасць, Бружмель, Прымірэнне (Дубіцкая элегія)* і інш.

Прырода бачыцца Я. Чыквіным амбівалентна, не малюецца толькі цёплымі фарбамі, бываюць у ёй збоі, бываюць проста цяжкія станы, якія ўражліваму чалавеку балюча перажыць:

*На плоце сарокі плакалі
Не ў згодзе з заўтра і ўчора.
Быў дзень зусім абьякавы,
І вёска чакала на гора.*

Лірычны суб’ект прымае ўсе благія прадчуванні блізка да сэрца:

*Так цяжка было ў прыродзе,
Што ўсё на калена аддана
Упала. І белы штодзень
Перапачварыўся ў вандала.*

Але гэта анамаліі, нормай жыццёвага працэсу ў прыродзе з’яўляюцца лад і парадак:

*Усё было справядліва ў прыродзе –
Далёка дзесьці была недарэчнасць
Адвечнай смерці, што прыйдзе і пойдзе,
А ўсё-такі нешта пакіне на вечнасць.*

[...] Фантазія ў Я. Чыквіна не простая, чытаць яго вобразы даводзіцца з напругай, а часам і пакідаць фрагменты неразганага падтэксту. Але, нягледзячы на ўскладнёную чытальнасць, а можа і дзякуючы ёй, чытача агортвае адчуванне велічнасці лёсу чалавечага і фатальнага трагізму пражывання адпушчанага яму часу. І свой чалавечы лёс, і лёс творчы паэт адчувае як часціну драмы, што пераходзіць у трагедыю памірання ў свеце, у бясконцым неабсяжным абсягу біясферы. Паэтычная фантазія паэта ахвотна і лёгка выходзіць за межы рэальнасці і простае логікі. Яна ўмее парваць жалезны ланцужок прычыннасці, выйсці ў трэцяе вымярэнне. Гэта часам выглядае як падражніванне з рэчаіснасцю, законамі двойнай логікі, матэрыяльнага быцця і небыцця. Паэт робіць выпадкі ў краіну немажлівага, нязбыўнага і вяртаецца ў свет надзённы, або наадварот.

*Ян Чыквін, Галіна Тварановіч
і Аляксандр Разанаў. Мінск, чэрвень 1997*

Пейзажы ў Я. Чыквіна – рэдка калі маляўнічыя адбіткі прыгожых куточкаў, часцей паэтычныя, закадзіраваныя ў вобразным слове два тыпы ўспрымання сучасным чалавекам свету прыроды: фальклорны, сузіральны, калі чалавек раствараецца ў прыродзе, ідэалізуе яе праявы, або, натыкаючыся на прывіды цёмных сіл, замыкаецца ў свае роздумы, і другі, сучасны, экзістэнцыяльны тып адносінаў да прыроды. Тут прырода – гэта сусвет, які нагадвае аб трагізме сваіх народзін і памірання, цешыць то веліччу, то даймае марнасцю і смерцю.

[...] У беларускай літаратуры філасофскі погляд на каханне – рэдкасць, сустрэць яго можна ў Багдановіча, Жылкі, Разанава, Дранько-Майсюка ды Ніны Мацяш. Я. Чыквін ужывае гэты прынцып паслядоўна. У ягонай філасофіі быцця каханне, інтымная блізкасць – гэта акты поўнага спасціжэння жаночага характава лірычным суб'ектам. Нешта падобнае як «Шлях Эраса» ў Платона. Характава жанчыны да канца раскрываецца цераз каханне. І хаця ў Чыквіна яно адносіцца да сферы духоўнай, як бескарыслівая сувязь двух індывідаў, але і цялесны бок кахання не прыкрываецца фігавымі лісткамі. У гэтай сферы Я. Чыквін закончаны еўрапеец, ён лічыць цела не грэшнаю часткай існасці чалавечай, як пра гэта кажа біблейская легенда аб першародным граху. Граха няма, калі ёсць шчырае і высокае любаванне і збліжэнне закаханых людзей. Вобразы жанчын у яго інтымных вершах нясуць здаровую, нават пышную цялеснасць, як на палотнах Тыцыяна ці Рэнуара. Толькі цялесная панада ў паэта не афішуецца, жанчына застаецца таямнічай істотай, уладальніцай адухоўленай цялеснасці, якое нельга разбіраць па частках. У інтымных вершах напэўна больш, чым у іншых тэмах, глыбокая шыфроўка сутнасных рыс асабовасці і больш складаныя ацэнкі характары:

Ноч ясная тваёй душы

У ціхай прыстані пасцелі,

І цячэнне рук у цішы

Па ўсім ўзбярэжжы цела.

Снілася ты мне ў вяках.

Набліжалася спатканне.

Як жа доўга я чакаў!

Як жа на сябе мы глянем?

Характава закаханых – гэта не прывідлівы туман, а субстанцыя жыцця, якую яны перадаюць сям'і. Бадай самы далікатны верш у Я. Чыквіна прысвечаны дачцэ, немаўляці, вобраз якое падаецца таксама як і вобразы дарослых дзяўчат у экспрэсіўнай мадэрнісцкай манеры:

Прыгожая,

найменшая мая дзяўчынка,

хвілінка,

мімалётнасць

у разгойданай калысцы,

пывеш у часе

з усмешкаю матчынай

Уладзімір Калеснік

- рудымент - рэшткі, астаткі

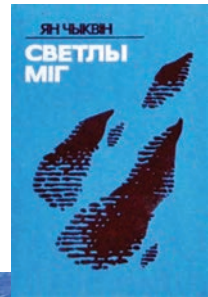
Ян Чыквін

А дом наш недзе

Вечарам духмяныя ўстаюць агароды,
Бярозы рукі апускаюць у крыніцы,
Чаромхі ўецца неслухмяны водар,
Як віно, якога нельга ўжо напіцца.

І галасы сяброў, і клёкат бусла з клуні,
І лугі, дзе конскія пасуцца грывы,
І сон глыбокі ветру у палудзень,
І трава іржавая па-над абрывавам.

У садзе зноў цвітуць кусты язіну,
Макі грэюць рукі, узняўшыся высока.
А дом наш, як далёкія ўспаміны...
Без дзвярэй, без тынку і без вокан.

- 1 Якую рэчаіснасць адлюстроўвае твор?
- 2 Раскрый сэнс высновы, заключанай у двух апошніх радках.
- 3 Знайдзі ў вершы мастацкія сродкі і вызнач іх ролю.

Ян Чыквін

Крык начны савы

Што ёсць быццё? Што – чалавек? Што – Бог?
Чаму нікому нельга лёсу перайначыць?
Не адсумуе смутак нашых ўсіх зямных трывог –
З вачэй злятае белы голуб плачу.

І што ёсць час – рака ці акіян?
Вытокі дзе яго? І дзе яго скрыжалі?
Смыліць бяскрылы лёт жыцця, нібы павеў фіранкі –
З вачэй злятае белы анёл жалю.

А чым свабода ёсць? – Для розуму, для сэрца й рук –
цудоўны божы дар? Пыхлівы чалавечы мык?
Чаму усё жыццё свой камень пхаем пад гару?
Адгадкі ў свеце, мабыць, ёсць... Але не выкажа язык.

- 1 Якія пытанні заключаюцца ў аснове лірычнага выказвання? Прывядзі аргументы для пацвярджэння сваёй думкі.
- 2 На які міф спасылаецца аўтар? Чаму?

Ян Чыквін

Фліртусь

– Ты – цаца!
– І ты – цаца!
– Хоцца кахацца?
– Давай Каця!

Цьцы выцвілі
Цап
І
мац, мац

Кіця падае
Жаць.
Благадаць.

– Ах, ах, ах!
Пажарх!

Лоб у лоб
Ляжаць.

Цё
Зацвіло.

Ян Чыквін

- 1 Выясні значэнне загаловка верша. Які характар мае гэты твор?
- 2 Які моўны эксперымент праводзіць паэт?

Віктар Швед (1925-2020)

Паэт, перакладчык, журналіст. Нарадзіўся ў вёсцы Мора непадалёк Гайнаўкі ў сялянскай сям’і. Скончыў Беларускі ліцэй у Бельску-Падляшскім, аддзяленні журналістыкі і беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта. Доўгі час працаваў у варшаўскім выдавецтве «Ксёнжка і ведза». Быў сузаснавальнікам ды сябрам Беларускага літаратурнага аб’яднання «Белавежа», а таксама сябрам Саюза польскіх літаратараў. Друкавацца пачаў у 1957 г. на старонках штотыднёвіка «Ніва», затым – у літаратурных альманахах, Беларускіх календарых. Выдаў зборнікі вершаў: *Жыццёвыя сцежкі, Дзяцінства прыстань, Дружба, Мая зялёная зубровія, Вяселька* і іншыя. Правёў звыш тысячы аўтарскіх сустрэч. Многія творы паэта пакладзены на музыку.

Віктар Швед

3 Мора ў горад

Фрагменты

Школьная адукацыя

Асветным уладам даваеннай Польшчы не залежала на адукацыі няпольскага вясковага насельніцтва. Вельмі рэдкімі былі выпадкі, калі нехта з беларускага вясковага асяроддзя вучыўся ў гімназіі, а тым больш – у польскім ліцэі. Такі наглядны прыклад меў месца ў арлянскай школе. Двух беларускіх вучняў-выдатнікаў гэтай школы атрымалі гмінныя стыпендыі і вучыліся ў гімназіі ў Бельску-Падляшскім. Не было на Беласточчыне навучання беларускай мове. Польскія асветныя ўлады арганізавалі вясковыя чатырохкласныя школы і так прыдумалі ў іх навучанне: дзеці вучыліся сем гадоў; у першым і другім класе па годзе, у трэцім класе два гады і ў чацвёртым класе тры гады.

Я распачаў сваю адукацыю ў 1932/1933 навучальным годзе ў старым школьным будынку, распаложаным якраз пасярэдзіне вёскі. Пабудавалі яго царскія ўлады яшчэ ў XIX стагоддзі. Хоць школьны будынак быў невялікі, з адной навучальнай залай і двума маленькімі пакойчыкамі для настаўніка, вучыліся ў ім дзеці з Мора і суседніх Крывятых. Цесната была страшэнная. Чатырохкласная паўшэхная школа вымушана была працаваць на дзве змены. Першы і чацвёр-

ты класы вучыліся да абеду, а другі і трэці – у пасляабедзенную пару. Я – першакласнік – вучыўся адначасова з чацвёртакласніцай, маёй сястрой Нінай.

Нашым настаўнікам быў Эдуард Бітэль, які прыехаў з цэнтральнай Польшчы. Каб утрымаць дысцыпліну, біў ён непаслухмяных вучняў лінейкай па далоні, трымаючы вучня за пальцы, каб не вырываў ён рукі. Гаварылася, што настаўнік б’е дзяцей, таму што ў яго акурат такое прозвішча. Іншай карай было стаўляне жулікаватых вучняў у куце на гарохавым зерні – каб даўжэй запамяталася.

«Пасля года ў чацвёртым класе, – сказаў мой тата, – пойдзеш вучыцца ў пяты клас у Орлю. Твая сястра Ніна закончыла сямігодку ў Орлі і ты будзеш там вучыцца». У 12-гадовым узросце хадзіў я штодзень у Орлю, пераадольваючы дванаццаць кіламетраў цяжкай – асабліва ў веснавы і асенні дажжавыя перыяды – дарогі. І калі ўжо быў я ў шостым класе, бацька злітаваўся нада мною. Прадаў ён карову і за шэсцьдзсят злотых купіў стары ровар, на якім я ездзіў у школу. У балоцістыя перыяды бацька даносіў на плячы мой ровар да чыгункі, хаця і нельга было тудою ездзіць. На шчасце чыгуначны наглядчык Аўсейка, які жыў у казарме ды кіраваў працай рабочых, спачуваў мне і не рабіў ніякіх клопатаў, калі я ехаў сцежкаю ўздоўж пуці. Прасіў ён толькі, каб асцерагаўся я цягнікоў. Вучняў у арлянскай сямігодцы было некалькі соцень. Пераважала моладзь яўрэйскага паходжання, на другім месцы былі беларусы з Орлі і навакольных вёсак. Найменш было вучняў польскай нацыянальнасці. Былі гэта дзеці гмінных чыноўнікаў, працаўнікоў пошты, паліцыянтаў, аптэкараў і настаўнікаў. Атмасфера ў школе была добрая, дзеці жылі згодна, паміж вучнямі не было нацыянальных канфліктаў. Заняткі адбываліся ў школьным будынку і ў будынках колішняй царскай бальніцы.

На ўсё жыццё запамяталася мне сумная падзея. 18 мая 1938 года ў Орлі ў час гарачага надвор’я і моцнага паўднёвага ветру ўспыхнуў вялікі пажар, які на працягу дзвюх гадзін праглынуў больш за 550 будынкаў, у іх ліку каля 200 яўрэйскіх дамоў. Усе школьнікі кінуліся ратаваць маёмасць пагарэльцаў, але няшмат удалося выратаваць, бо агонь вокамгенна пераносіўся на дахі дамоў, якія стаялі ў цеснай забудове. Сур’ёзна пацярпела ў пажары арлянская сінагога, у якой згарэлі дах, вокны і дзверы. У сінагогу неаднойчы заводзіў мяне мой школьны сябра Янкель Шумахер. Запамяталіся мне вялікія зялёныя ільвы на ўнутраных сценах сінагогі. Сінагога яшчэ больш пацярпела ў час Другой сусветнай вайны і гітлераўскай акупацыі.

Віктар Швед і Юрка Голуб

Аўтарскія сустрэчы

Арганізацыя аўтарскіх сустрэч была важным напрамкам у працы Галоўнага праўлення Беларускага грамадска-культурнага таварыства і яго аддзелаў. Прычынілася да гэтага, як мне цяпер здаецца, масавая імпрэза, арганізаваная ў маі ад пачатку пяцідзясятых гадоў пад лозунгам «Дні асветы, кнігі і прэсы». Яе галоўнай задачай была папулярызацыя кніжных выданняў і прэсы на арганізаваных кірмашах, на якіх прадаваліся кніжкі, а аўтары іх падпісвалі. Аўтарскія сустрэчы праводзіліся таксама ў бібліятэках, школах, дамах культуры, святліцах, прадпрыемствах і пад адкрытым небам. Прымалі ў іх удзел выдатныя пісьменнікі і паэты нашай краіны. Для грамадзянства была гэта нагода сустрэцца з аўтарамі любімых кніжак, а для аўтараў – са сваімі чытачамі.

Калі наша, заснаванае 8 чэрвеня 1958 года, Літаратурнае аб'яднанне крышкы ўмацавалася нашымі творамі, а мы самі сталі адчуваць сябе аўтарамі, аўтарскія сустрэчы не абмінулі таксама нас. Вельмі добра помню нашу першую сустрэчу, якая адбылася 18 снежня 1958 года ў памяшканні прафсаюзаў у Беластоку, у якой прынялі ўдзел Алесь Свісёк, Яша Бурш, Уладзімір Ільяшук, Ян Чыквін і я. Помню таксама сустрэчу 19 мая 1959 года ў Клубе міжнароднай кніжкі і друку таксама ў Беластоку, на якім я выступіў супольна з Яшам Буршам. Мая першая інвядуальная сустрэча адбылася ў вёсцы Кузава Гайнаўскага павета 7 кастрычніка 1959 года.

З часам нашы сустрэчы сталі папулярнымі, асабліва калі выйшаў зборнік «Рунь», а пасля паэтычныя зборнікі паасобных аўтараў. Аб праведзеных сустрэчах інфармавала «Ніва», на якія пасылала нават сваіх рэпарцёраў.

Трэба прыгадаць, што апрача ГП БГКТ сустрэчы ладзілі таксама павятовыя бібліятэкі, найчасцей у супрацоўніцтве з павятовымі аддзелаў Беларускага таварыства. Найбольш такіх сустрэч праводзілася ў Гайнаўскім і Бельскім паветах. Вельмі спраўным арганізатарам сустрэч быў Віктар Бура, сакратар Гайнаўскага аддзела БГКТ. Аб праведзеных мерапрыемствах ён пісаў цікавыя інфармацыі ў «Ніву». У Бельскім павеце ініцыятарам і арганізатарам аўтарскіх сустрэч быў Арцём Чыквін, кіраўнік Павятовай бібліятэкі ў Бельску-Падляшскім. На сустрэчы запрашалі таксама школы, дамы і клубы культуры ды гурткі БГКТ. Неаднойчы быў я госцем БГКТ у Гданьску, дзе гуртком кіравалі Анна Іванюк і Міхась Куптэль.

З вялікай сардэчнасцю ўспамінаю праведзеныя мною аўтарскія сустрэчы на Бела-

Віктар Швед на сустрэчы са школьнай моладдзю, в. Іванкі. 60-я гг.

сточчыне. Выступаў я з Аленай Анішэўскай, Надзеяй Артымовіч, Янкам Беразаўцом, Яшам Буршам, Янкам Жамойціным, Міколам Гайдучком, Юркам Генюшам, Васілём Петручком, Сымонам Раманчуком, Зосыя Сачко, Алесем Свіськом, Янам Чыквіным, Міхасём Шаховічам і Сакратам Яновічам. Але найбольшую колькасць сустрэч, у параўнанні з іншымі членамі «Белавежы», правёў я з Алесем Барскім. Трэба сказаць, што статыстыку аўтарскіх сустрэч, якою хвасталася Галоўнае праўленне БГКТ навонкі, павялічвалі мы з Алесем з года ў год. Гэта было магчыма таму, што Алесь Барскі як навуковы працаўнік меў ненарміраваны час працы, а я не меў праблемы з выездамі як працаўнік Варшаўскага аддзела БГКТ.

[...] Аўтарскія сустрэчы былі маёй страсцю. Калі дзеткі ўважліва слухалі вершаў, седзячы нерухома з адкрытымі роцікамі, паглынаючы ўсе мае словы, я запальваўся, мне раптам вырасталі крылы. Я ўцягваў дзетак у свой паэтычны свет, забываючы аб усіх нягодах штгодзённага жыцця. І калі б настаўнікі не абмяжоўвалі мяне да сваіх школьных гадзін, я мог бы сваю сустрэчу весці ў бясконцасць. А калі здаралася, што дзеці шумелі і трэба было іх суцішаць, тады ў мяне канчалася ахвота прадаўжаць мой стыхійны маналог з дзеткамі.

Я не толькі чытаў дзеткам свае вершы, але і адказваў на іх нясмелыя пытанні. Кожную сустрэчу я пачынаў са сцвярджэння, што я – беларус і калі я выступаў у беларускім асяроддзі, гаварыў, што я – беларус, таксама як прысутныя на сустрэчы дзеткі. Што мы не толькі «тутэйшыя» (гэты тэрмін яшчэ далей пакутуе ў нашым асяроддзі), а самае галоўнае – што мы беларусы і гэтым трэба ганарыцца, таксама як ганарацца палякі прыналежнасцю да сваёй нацыі. І што трэба любіць і шанаваць сваю родную беларускую мову, свой народ і сваю зямельку.

[...] З вялікай прыемнасцю ўспамінаю свае сустрэчы на Сакольшчыне і хварэю душой, што гэты праваслаўна-каталіцкі раён так хутка асімілюецца. Калі я прязджаў сюды ў шасцідзясятыя гады, успрымалі мяне тут вельмі сардэчна. Помню калісьці ў веснавую нядзельку 4 чэрвеня 1961 года ў вёсцы Сукавічы, калі вярнуліся людзі з царквы і касцёла, дык усе прыйшлі ў школьны будынак на маю аўтарскую сустрэчу. Усіх іх аб'ядноўвала адна вельмі важная справа: карысталіся яны адной беларускай гаворкай, надта збліжанай да беларускай літаратурнай мовы. І ўсе мае вершы былі слухачам блізкія і зразумелыя. Зразумела нам усім тады было і тое, што ёсць у нас на Беласточчыне і ў Беларусі беларусы-праваслаўныя і беларусы-каталікі. Аднак у святыя

Першая аўтарская сустрэча ў Міжнародным клубе кнігі і прэсы ў Беластоку. Злева направа: Мацей Канапацкі (рэдактар беларускіх радыёперадач Польскага радыёвяшчання ў Беластоку), Віктар Швед, Яша Бурш. 1959

нядзелькі яны чулі з амбоны: „Chociaż posługujecie się prostą miejscową gwara, jesteście przecież katolikami, a więc Polakami”. І беларусы-каталікі верылі свайму святару. А сёння толькі адзінокія сем’і скажуць: «Мы, аднак, беларусы, толькі каталіцкага веравызнання».

Масавыя аўтарскія сустрэчы даўно за намі. Зніклі не толькі малыя вясковыя школы, але таксама з вялікай натугай будаваньня ў шасцідзясятых гадах тысячагодкі. Апусцела беларуская вёска. Мясцовае насельніцтва перабралася ў Беласток і іншыя гарады. Я пастарэў. Цяпер найчасцей запрашаюць мяне на сустрэчы польскамоўныя школы ў Беластоку, і здавалася б, што быццам і няма ўжо тут пераехаўшых з вёсак маіх землякоў. А аднак, калі падыходзяць да мяне дзеткі, каб пахваліцца, што іх бабулі, дзядулі ці бацькі былі таксама калісьці на сустрэчах са мною і захавалі падпісаныя ім кніжкі, мне здаецца, што не ўсё яшчэ страчана.

- 1 Што табе вядома пра адукацыю беларусаў у міжваеннай Польшчы?
- 2 Раскажы пра спецыфіку школ, у якіх вучыўся Віктар Швед.
- 3 Якія былі мэты аўтарскіх сустрэч?
- 4 У чым заключалася выхаваўчая роля сустрэч беларускіх паэтаў са школьнікамі?
- 5 Як Віктар Швед успамінае свае аўтарскія сустрэчы на Сакольшчыне і пра які стэрэатып ён згадвае?
- 6 Што ў паэта наводзіць смутак, а што радасць?

Віктар Швед

Мае Айчыны

Зямлі я беларускай сынам,
Люблю зямельку і шаную.
Багаты, маю тры Айчыны
І ўсюды галасы іх чую.

Мяне – малая ўзгадавала,
Вялікая – дала асвету.
Другая заўсягды натхняла,
І для яе я стаў паэтам.

«Вёска Трашчаткі», 2010. Анатоль Крайчук

Жаданні для яе і мроі,
Бязмежная любоў у сэрцы.
Хварэю сэрцам і душою,
Калі Айчына ў паняверцы.

Вяртаюся з тае вялікай
Зноў у маленькую Айчыну.
Раблю свайго жыцця падлікі,
Тут я жыву і тут спачыну.

- 1 Пра якія тры айчыны гаворыць лірычны герой?
- 2 За што ён удзячны кожнай з іх ды якія выказвае пачуцці?
- 3 З якой айчынай лірычны суб'ект звязаў свой лёс? Свой адказ падмацуй цытатай.

«Вулька каля Орлі», 2014.
Уладзіслаў Петрук

Віктар Швед

Айчына

Мая тут вёска з роднымі бацькамі,
Я тут якраз на белы свет прыйшоў.
Тут першы раз сказаў я слова «мама»,
Ды многа іншых змалку любых слоў.

Я рос і вырас на айчыннай глебе,
Карэнні тут глыбока запусціў,
І рос не на чужым – на ўласным хлебе,
Салёным потам хлеб свой акрапіў.

Глыбока зросся я з айчынным лёсам,
У гэтым лёсе – лёс журботны мой.
Няшчасці пасылалі нам нябёсы –
З айчынай мы жылі адной бядой.

Айчыну я нашу заўсёды ў сэрцы,
Яна ж адна, няма другіх айчын.
Бацькі мае ў айчыннай спяць зямельцы,
У ёй і я хачу знайсці спачын.

Тут першы крок і першая сцяжына
І першая за плугам баразна.
Таму і дарагая мне айчына –
Мая рака без берагоў і дна.

- 1 Чым прыкметная айчына лірычнага героя? Якія яна выклікае асацыяцыі?
- 2 Якія сувязі ў лірычнага «я» са сваёй радзімай? Абгрунтуй сваё выказванне.
- 3 Высветлі сэнс апошняга радка верша.

Віктар Швед

Летні ранак

Скінуўшы покрыва ночы
Вёска сустрэла світанне.
Прамыўшы расой свае вочы
На сонейку грэецца раннім.

Бяроза расчэсвае косы
Грабеньчыкам хісткага плоту.
Стары журавель з доўгім носам
Стаіць і чакае спякоту.

Над хатай, раскінуўшы рукі,
Спакойна стаіць вяз-старэча.
Плыве па вясковым бруку
Мора кароў і авечак.

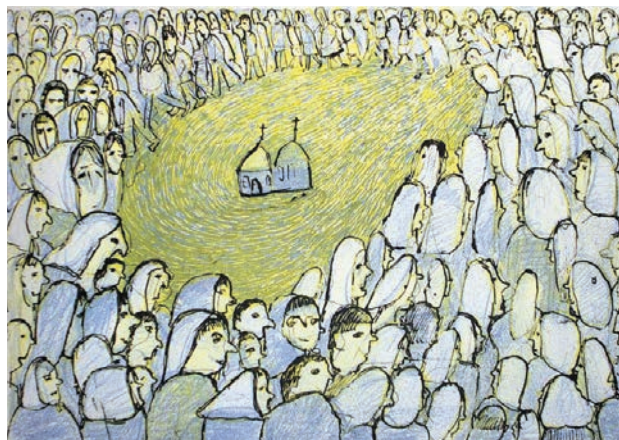
У хатах жанчыны-даяркі
Надой ужо цэдзяць багаты.
Дымяць каміны, як цыгаркі,
Што кураць вясковыя хаты.

- 1 Раскажы пра летнюю раніцу ў вёсцы. Чым яна прыкметная?
- 2 Якія вобразы і асацыяцыі выклікае ў цябе гэты верш?
- 3 Якімі мастацкімі сродкамі карыстаецца паэт? Назаві іх і растлумач сэнс.

Віктар Швед

Лёс чалавечы

Лёс чалавечы –
Шчасце і мукі.
Радасць сустрэчы –
Горыч разлукі.
Слодыч кахання –
Сум адзіноты.
Людзей прызнанне –
З людзьмі турботы.
У блізкіх вера –
Расчараванне.
Планы, намеры –
Іх распаданне.
Расце маёмасць –
Растуць і страты.
Шчаслівы дома
Або распяты.
Надзея ў дзецях –
Дзеці чужымі.
Дык ці ж на свеце
Шчасце магчыма?
Чакаць мы сталі:
Добрачыклівы,
Піхне лёс шалі
У бок шчаслівы.

*Фрагмент цыкла «Прыходскае свята»,
які складаецца з дваццаці прац,
літаграфія, 2004. Маргарыта Дмітрук*

- 1 Чым вызначаецца чалавечае жыццё? Якія смуткі і радасці яму спадарожнічаюць?
- 2 Якое пытанне турбуе лірычнага героя?
- 3 Якім паэтычным прыёмам карыстаецца аўтар? Абгрунтуй.

Віктар Швед

Дазволь цябе кахаць

Мне сумна, надта сумна, дарагая,
Балюча так, што слёзаў не стрымаць.
Прашу цябе, малю цябе ў адчай:
Дазволь цябе, дазволь цябе кахаць.

Я так далёка ад цябе, далёка,
Што толькі ў думках і магу паслаць
Сваё прызнанне-просьбу сінявокай:
Дазволь цябе, дазволь цябе кахаць.

Мне вечнасцю здаецца час расстання,
На жаль, канца расстання не відаць.
Я шлю сваё сардэчнае жаданне:
Дазволь цябе, дазволь цябе кахаць.

І з кожным новым днём расце, мацнее
Неўтаймаваны ў маім сэрцы боль.
Прашу цябе з вялікаю надзеяй:
Кахаць цябе, кахаць цябе дазволь.

- 1 Які гэта від лірыкі?
- 2 Ахарактарызуй постаць лірычнага героя. Якія ў яго суадносіны з адрасатам выказвання?
- 3 Што і ў які спосаб выяўляе лірычны суб'ект?
- 4 Якая стылістычная фігура выступае ў апошнім радку верша?

Сакрат Яновіч (1936-2013)

Журботны самотнік пад зоркай каляднай

Сакрат Яновіч свой літаратурны дэбют распачаў у 1956 годзе і з таго часу выдаў больш за 20 пражайтных кніг, разнастайных паводле тэматыкі, жанравай спецыфікі, стылю. Творы пісьменніка перакладаліся на мовы многіх народаў свету: нямецкую, ангельскую, італьянскую, рускую, нарвежскую, украінскую і інш.

Дыяпазон творчых пошукаў С. Яновіча вельмі шырокі: ад невялікіх лірычных мініячур, якія называюць вершамі ў прозе, да псіхалагічных раманаў і навукова-філасофскіх эсэ. Аднак у цэнтры ўсіх твораў С. Яновіча нязменна прысутнічае імкненне спазнаць супярэчлівую прыроду чалавека, месца і ролю яго на зямлі і шырэй – у сусвеце. Усе гэтыя глыбінныя спрадвечныя пытанні быцця пісьменнік прапускае праз прызму асабістага жыццёвага вопыту, светаўспрымання, свайго індывідуальнага чалавечага «я».

Асноўнымі праблемамі, што хвалявалі яго з першых крокаў у літаратуры, былі ўзаемаадносіны чалавека з навакольным светам, прыродай, грамадствам. Але не нейкага абстрактнага чалавека, а беластоцкага тутэйшага, які, можа, больш за іншых сваіх супляменнікаў у моц гістарычных абставін падпаў пад уладу Мамоны.

Даследзіны светагляду, характару, спосабаў выжывання гэтых бядоцікаў, мардацікаў, бавантураў, босых ботаў і г. д. С. Яновіч праводзіць з зацягасцю і скрупулёзнасцю навукоўца-псіхолага і палітолага, з глыбока стоеным болям адлюстроўваючы прымітыўізм іхніх жыццёвых запатрабаванняў і бясслаўную пагібель.

У разрозненых паводле часу і месца дзеяння невялікіх навелках з жыцця насельнікаў роднага староння, пісьменнік стварыў свой свет, сваю гратэска-абстрагаваную рэальнасць беларуска-беластоцкай тутэйшасці. Паводле мільгаючых там-сям геаграфічных назваў і некаторых дэталей можна здагадацца, што прасторавыя рамкі гэтага свету абмежаваны Беласто-

*Сакрат Яновіч на падворку
дзяцінства. Крынкі,
26 чэрвеня 1974*

Сакрат Яновіч з альбомам «Вялікае Княства Літоўскае». Дом Сакрата Яновіча ў Крынках, зараз сядзіба фонду Villa Sokrates

кам і ягонымі ваколіцамі, а часавыя пачынаюцца з гадоў II сусветнай вайны і цягнуцца ў сучаснасць. У гэтых часова-прасторавых рамках невялікая супольнасць людзей, пазначаная метрыкай тутэйшасці, нібыта з’яўляецца аб’ектам эксперыменту на выжыванне. І ўжо не толькі духоўнага, але й фізічнага.

Лірычныя мініяцюры С. Яновіча – гэта ўжо не шэрая, грубая проза жыцця, а самая высокая і ўзнёслая паэзія. Бадай кожны з гэтых твораў можна было б назваць не мініяцюрай, а міні-эсэ, калі зыходзіць з багацця фактаў, згадак, асацыяцый і самай шчыльнай аўтарскай спалучанасці з тым, пра што ідзе гаворка.

Акурат тут, у лірычных мініяцюрах, асабліва яскрава выяўляецца мастакоўская самабытнасць С. Яновіча. Ужываючы даўно адрынутыя сучаснай прозай інверсію і рытмізаванасць, пісьменнік нейкім толькі яму аднаму падуладным чынам балансуе на мяжы натуральнасці пачуцця, не ўпадаючы ў штучную ўзнёсласць. Там, дзе ў іншых літаратараў лірычны герой з падобнай рамантычна-сентыментальнай фразай выклікаў бы смех, у С. Яновіча гэты герой абуджае якраз тыя пачуцці, якія імкнуўся перадаць аўтар.

Дык хто ж ён такі – Сакрат Яновіч? І ў чым яго феномен? На гэтае пытанне можна адказаць словамі вядомага літаратуразнаўцы Уладзіміра Гніламёдава: «Чым глыбей яго ведаеш, тым больш ён здзіўляе маштабамі і незвычайнасцю сваёй індывідуальнасці: паэт, празаік, эсэіст, публіцыст, аналітык, гісторык, культуралаг, сацыёлаг, псіхолаг, філосаф, мараліст і яшчэ, і яшчэ. Пры ўсім гэтым, гэта чалавек з вельмі нізкім болевым парогам – мяккі і пяшчотны, тэмпераментны і ваяўнічы адначасова. Такім яго нарадзіла Беларусь XX стагоддзя».

паводле Галіны Тычкі

Прыгожай

Думаеш, што ўвесь свет ля ног тваіх ляжа і ласкавай усмешкі папросіць? Дарэмна мучыш сябе снамі непраўдзівымі ды годы маладыя траціш. Думаеш, што станам стройным жыццё ашукаеш і бляскам сваім яго аслепіш? Не выракайся мазаля працавітага ды горычы слёз. Думаеш, што шчасце ў цэле раскошным тваім і бяздумных чорных вачах? Не кожнаму дана трывожнасць кахання ды радасць ягоную адчуць.

Прыгожая ты, але на цябе можна толькі паглядзець, бы на куст ружы дзікай пры гасцінцы, і пайсці далей.

Гасцінец

Жыццё – бы той гасцінец, па якім праходзім вярсту за вярстою.

Губляемся паміж гоняў жытоў каласістых і прыпыняемся, заварожаныя, ля кветкі першага кахання. Спяшаемся далей, не сарваўшы яе, бо здаецца нам, што сустрэнем яшчэ прыгажэйшую. Бачым наўкола далячынь цудна-цудоўную!

Ідзем праз жыццё штораз павальней, адзін пагорак вышэй другога, шукаем цяньку хоць бы пад дзічкаю, на мяжы палыну, азіраемся на пройдзеныя вёрсты – і ўгледзім ужо далечную кветку першага кахання. Але, аднак, занадта адыйшліся мы, каб вярнуцца па яе. І засынаем ад знямогі. І сніцца яна нам пасля не раз, а прыгажосць яе сталася меркаю прыгажосці свету і хараства.

І да скону не зразумеем, чаму пры гасцінцы жыцця нашага толькі адна такая кветка была...

Элегія пакінутага гнязда

Хаты вясковыя – гнёзды пакінутыя, якім не пачуць ужо галасоў маладых. Пад кашаль старэчы слухаць вам байкі пра лёс залаты сыноў, што ў чыноўніках ходзяць, і пра дочак замужжы панскія. А яны ж – не тыя птушкі, каб у старонне роднае вярнуцца. Пагінуць на свеце шырокім, паразлятаўшыся хто куды і нават туды, дзе ніхто не чакаў іх. Ім, аднак, хлебна ёсць там, на спадчыне

той чужой, хоць – бывае – і зусім зязюльчынай. Куюць галасіста песню сваю шчасця ад сыгтасці безайчыннай, здаволення над здаволенымі.

А вёску тваю няхай яма заваліць разам з мінулым яе нялюдскім ды працаю гаротнаю, з доляй горкаю і сварнёю без сціхання, з усімі зайздасцямі яе ды праўдамі тымі і няпраўдамі!..

Унукі твае, хаціна ты хілая, кажуць і казаць будуць: не дай Бог пад страхою тваёю нарадзіцца!

Прыехаў

Глянь, маці, на сына. Ён сумны стаіць; бамбіза, і не ведае, куды падзець рукі. Падымі, маці, вочы. Ён здалёку прыехаў наведць гаспадарку. Запытай, маці, як жывецца яму. Ён пакінуў цябе адну на загоне запушчаным.

Прытуліся, маці, да шчакі! Ён не асмеліцца пацалаваць руку тваю...

Прыгалуб, мамачка, кучму яго раскудлачаную. Ён дарослы ўжо чалавек і жаніцца будзе. А пра нявестку нашто табе ведаць, маці? Ты ж у вёсцы свой век дажывеш.

Бацькаў гнеў

Каб ты ведаў, што болей не атрымаеш ад мяне ніякіх грошай, раз з цябе гэтакі гультай. Усё буду перасылаць гаспадыні, у кватэры якой ты жывеш. А паспрабуй ашукаць, дык беднай будзе твая скура...

Як бы прадчувалі мы дрэннае, не паехалі на даведку да вашага тэхнікума. То ж сораму наеліся б пры ўсіх людзях! Вяртаецца з Беластоку маці Манькі, што разам з табою вучыцца, ды кажа мне:

– Вы, Антон! Ваш Ванька шэсць двоек мае за першую чвэрць... Урокі пакідае, па кінах цягаецца.

Аж затрэсла мяне, калі я пачуў такія словы. Не мог глядзець ёй у вочы. Пэўна, усміхалася задаволеная, што яе дачка выдатніца!? Маюць жа людзі шчасце да добрых дзяцей – не тое, што ў нас сыноч расце, які ўсяго і думае аб тым, каб паменш бы напрацавацца. Цяжка яму за кніжкай руку падняць...

Гаруеш, чалавеча, на гаспадарцы, спіны не адгінаючы ад світання да зморку. Дзіцяці свайму стараешся што сіл. Бульбу дзерлі на барознах, – увечары спаць ляжаш, не заснеш, раматус коці ломіць, у каленях ные. Чатыры мяшкі роўныя з плячом прывезлі табе на зіму. На дзень малатарню падкінулі нам ад сельскагаспадарчага гуртка, збожжа абмалацілі, спяшаліся, бы ашале-

ल्या, бо другія чакалі на машыну. Маці снапоў навалачылася, зусім аслабела, думаў па дохтара запрагаць каня... Мукі, круп удосталь павялося. Крыху прадамо сее-тое, грошай раздабудзем. Свінні здаўна штосьці не вядуцца, паршук хваравекі быў, ледзь з бядою падкармілі яго да 150 кіляў. На мяса разжыліся, пад Вялікдзень яшчэ адно свінча заколем.

А іншых турбот колькі на галаву валіцца. Дах працякае, рамантаваць трэ́ хутка. Даждзы пачаліся, столь вадою залівае. Чарапіцы не менш паўсотні спатрэбіцца. Вокны новыя ад вясны ў столяра валяюцца, нямаш за што выкупіць. Маразы не за цёплымі марамі. Рамы пагнілі, вецер у шыбінах свішча, холад у хаце хоць сабак ганяй.

Ці ж мала выдаткаў!? Сам лішняга кавалка мяса не з’ем, залатоўкі абы не распушчу на гэтых трох гектарах седзячы. На твае патрэбы заглядаемся, хто ж нам большай надзеяй мае быць на старасць? Матка толькі і ведае лямантаваць: – Ваньку сала пашлі; Ваньку касцюм пашыем; Ванька пісаў, грошай выслаць...

А я гавару: – Змарнуем хлопца такою клапатлівасцю, паночка дачакаемся. Хто палыну не каштаваў таму і мёд нясмачны.

Не цэніш нашай працы, нат’ дзякую не буркнеш. Маўляў, так павінна быць, каб бацькі за пацехамі сваімі ўхвост бегалі.

Бывала, у жніво пад дванацкамі сядзеў, чатырнаццацігадовы бамбіза! Кампот хляптаў, а спёка над палеткамі ажно трымцела. Часам прэвясла звязаў адно-два. Маладзенькі Ванька, перамучыцца дровы носячы да печкі. Самі насілі. Урокі прыдзецца адрабіць, разам мазгі сушым, бо ж сынку галоўка разбаліцца. Экскурсію ў Варшаву школа арганізуе ў канцы навучальнага года, хуценька сотню сунем хлопчыку ў жменю. Няхай едзе, свету пабачыць. Старым засталася чакаць адно смерці... Уступныя экзамены ў Беласток здаваў, да «прафесара» падышлі. Шынкi, як не пашкадавалі, каб Ваню замоцна не націскаў ды прыняць у школу пастараўся. Ён разумнік – у горадзе вывучыцца, на людзей выйдзе. Жыццё лягчэйшае настане – не зямлю варочаць рук не пакладаючы.

Дык маеш табе бабуля хвартушок! Не паспеў за парог вылезці, а пяцёрак дагары нагамі нацапаў, стаўбун разбэшчаны! Не малы, вусы галіць збіраешся, перад люстрам косішся, бы той Мікітка-музыкант; чуў, за дзеўкамі вушыма стрыжэш, нябось. Час розуму набрацца, хоць раз самому чаго-небудзь дабіцца. Шкарпэтак цыраваць ад мяне не спадзявайся... На Коляды з двойкамі можаш не прыязджаць да хаты, калі табе вуліца і кіно мілейшае за навуку.

*

Антон праз пару дзён паслаў Вані другі ліст, і ў сярэдзіну канверта паклаў чырвонья соткі.

«Вяселле», 2008. Аляксандра Чарняўская

Вёха – багіня ганьбы

За агнямі Беластока, за апошнімі вуліцамі расшчэпленымі на трэскі прыгародніх сцежак-дарожак, у даліне за пагоркамі цямнее вёска. У вёсцы не відаць тых тысячаў агнёў Беластока; відаць толькі зарыва, якое асвятляе зоркі на небе, зайздросныя зоркі ў марозлівую ноч. Не стаю я ў гэту ноч на высокай мясціне за вёскаю, сяджу за цёплым акном і гляджу невядома куды. У хаце гудзіць вяселле і спяваюць «сто лят», а мне чамусьці сумна.

Адбываецца сялянскае вяселле: за сталамі з сотня гасцей, на стале вольгарныя літры, з боку музыканты, а ўсе спяваюць песню за песняй ды п'юць «да дна» і «да канца», і раз-пораз. І гавораць усе адразу, усе да ўсіх, сусед да суседкі, суседка да суседа, і ніхто нікога ў лад не чуе. Вяселле, як вяселле.

А мне сумна. Сумна няўжо ад таго, што вясельнікі робяць усё, каб вяселле не было сялянскім – каб было гарадскім, меставым. «Равела бура, дождж шумеў»... заціхла і прапала зусім у шматгалоссі вясельных Рэнаў Рольскіх, Вайцехаў Млынарскіх, Ірэнаў Сантар. Красамоўны сват папярхнуўся «актамі вэсэльнымі», «прошапаньствамі» і яшчэ чымсьці – не памятаю, чым яшчэ. Чымсьці не ягоным, не сваім, але блішчучым, быццам багемскі пярсцёнак у вітрыне магазіна пры цэнтральнай вуліцы, дзе неоны і аўтамашыны, і напарфумаваныя тратуары. Аднак вяселле гэтае сялянскае яно, бо іншых вяселляў няма на свеце, гарадскіх вяселляў няма. Словам, вяселле.

Дружкі-сваячкі ў дарагіх сукнях, упрыгожаныя пераконанасцю ў тым, што яны не сялянкі, бо працуюць у Беластоку, папрыязджалі на вяселле не

з суседніх вёсак. Дружбанты – сваякі ў чорных касцюмах дрэнна адчуваюць сябе ў хамуце манераў, украдзеных гораду, але не пацеюць аж да пятай ці нават сёмай чаркі. Яны таксама не сяляне. Адны старыя людзі чуюцца сялянамі і па іх тварах скачуць грывасы вінаватасці. Яны разумеюць, што ўсенька непрыгожае можа вынікнуць толькі ад іх альбо з-за іх. Хтосьці з маладых азваўся голасна да старога чалавека па-свойму, па-беларуску, голасна, і стары чалавек пачырванеў ад такой ганьбы, і хутка-хуценька адказаў ён маладому па-польску.

На вяселлі ў вёсцы, што за агнямі Беластока, гаварылі пра багіню каханья, ВЕНЕРУ, а побач яе ўбачыў я багіню ганьбы, ВЁСКУ, дакладней кажучы – ВЁХУ. А можа Вёха гэта няшлюбнае дзіця Венеры? Так было б ляпей, бо пашто нам багіня ганьбы! Было б ляпей ды гэта немагчыма, сам бачу.

Неспадзявана зразумеў я свой дзівацкі сум: усе чакаюць смерці Вёхі! І, як аб нябожчыку, якога не памінаюць ліхам, вяселле заспявала над раніцай «равела бура, дождж шумеў», «расцвіталі яблыні і грушы», «распрагайце хлопцы коні»... На світанні вясельнікі пачалі раз'язджацца: хто да аўтобусавага прыпынку, хто да чыгуначнага прыпынку, каб паспець на ранішнюю гадзіну працы.

У такую хвілю, калі праводзіш вясельнікаў за вёску, у дарогу, і паглядзіш здалёку, з высокай мясціны, на начны горад, будзе здавацца ён табе вялікім могільнікам у Дзень Усіх Святых.

- 1 Назаві тэмы і праблемы, якія выступаюць у лірычнай прозе Сакрата Яновіча.
- 2 Пра якія ўніверсальныя вартасці гаворыць пісьменнік?
- 3 Кім з'яўляюцца героі яновічаўскай прозы? Кратка іх ахарактарызуй.
- 4 Якія перамены адбываюцца на беларускай вёсцы?
- 5 У чым, галоўным чынам, заключаецца канфлікт паміж старым і маладым пакаленнем? На чым баку сімпатыя аўтара? Абгрунтуй сваё выказванне.
- 6 Як пісьменнік ацэньвае паводзіны маладога пакалення? Чым яны выкліканы?
- 7 Якое пачуццё выяўляе маладое пакаленне ў адносінах да месца свайго нараджэння? Выберы правільны адказ: любоў, нянавісць, абьякавасць. Абгрунтуй свой выбар.
- 8 Чым прыкметная мова яновічаўскіх лірычных апавяданняў? Абмяркуйце на прыкладах.
- 9 Паразважай наконт наяўнасці іроніі і гратэску ў творах Сакрата Яновіча.

Сямейны партрэт крынкаўцаў з аўтарам на першым плане (Штрыхі да творчай біяграфіі Сакрата Яновіча)

Урывак

Ключ да мастацкага свету Сакрата Яновіча ляжыць у ягонай біяграфіі, прычым не ў біяграфіі пазнейшага перыяду, нават не сямідзясятых гадоў, з іхнімі новымі нарастамі драматызму, калі ўжо сфармаваны пісьменнік трапіў у шпарка працуючую палітычна-міліцэйскую малацілку. Як мне здаецца, уся дагэтуляшняя творчасць аўтара *Самася і Доўгай смерці Крынак* ствараецца на падмурку ягоных дзіцяча-юначых здзіўленняў перад нязвыкласцю матэрыяльнага свету і характам самаіснай прыроды. Адначасова яна замешана на рашчыне асабістых драм і псіхічных мікракатаклізмаў, перажытых ім у раннія гады і выразна прысутных у ягоных творах. Менавіта гэтыя два моманты рашуча паўплывалі на ягонае фармаванне як творцы. Яны развялі па супрацьлеглых вуглах дабро і зло, жыццё і смерць, брыдоту і харакство, хама і пана, вёску і горад, цывілізацыю і натуру, лічынку і матыля. Адсюль у прозе Сакрата Яновіча з'яўляюцца героі, так бы мовіць, з лічынкавай стадыі існавання – брыдкія душою і целам, пакрыўленыя, пакалечаныя жыццём людзі, дрэнныя «асобені», якія даюць волю інстынктам, з вострымі, падчас хваравітымі, непрадбачанымі рухамі. Адсюль, відаць, таксама і спецыфічная трактоўка жанчыны ў яе яшчэ да-матылёвай іпастасі; адсюль несумненна і настойлівае памкненне партрэтызаваць крынкаўскіх тыпаў – паэтызуючы, аднак, толькі некаторых з членаў гэтай сям'і, а большасць усё-такі паказваючы як бы ў стылі Мадэльяні. Адсюль таксама і дамінанта этычнага пункту гледжання, які, выступаючы ў шматлікіх мікравобразах, стварае выразную ідэю «марнатраўнага» сына.

Праблема блудных сыноў, што адыходзяць са сваёй хаты, пакідаюць айчыну, ідуць множыць славу і дабрабыт іншых народаў, моцна вяжа Сакрата Яновіча з той беларускай традыцыяй, якую запачаткаваў В. Дунін-Марцінкевіч.

У творчасці Яновіча праблема «марнатраўнага» сына прадстаўлена ў момант адыходу сына з дому, калі за ім наўздагон чуюцца яшчэ бацькоўскі праклён альбо тужлівая перасцярога. Праўда, за «блуднікамі» ідзе пісьменнік іх следам і далей, каб выявіць іх жыццёва-этычную

Сакрат Яновіч і Ян Чыквін, 70-я гг.

памылку, іх спаўзанне ў перыферыйнасць, у вырачэнства, сервілізм, гістарычнае бяспамяцтва, калі ў іх руках і на душы застаецца адзіны ўжо і апошні козыр: драпежнасць, хамства.

Адначасова з тым вобразам беларускага тутэйшага «марнатраўнага» сына ёсць у лірычных мініяцюрах вобраз сына застаўшага ў хаце, пры бацьках, улюбёнага ў сваё, нават дэманстратыўна падкрэсліваючага сваю прывязанасць да нацыянальных каранёў. Але тым героем найчасцей з'яўляецца апаэтызаваны *porte-parole* самога аўтара.

Ян Чыквін

Сакрат Яновіч

Пад знакам Арла й Пагоні

Друкуецца з захаваннем аўтарскага правапісу

30. Эліты

Паранаічнасць сытуацыі Беларусі ў пэрыяд вырастання яе з этнічнасці ў палітычнасць геніяльна паказаў Янка Купала ў камедыі *Тутэйшыя*. Ён насіўся зь ёю, відаць, заўсёды, а закончыў у жніўні 1922 году, маючы агляд здалёку гарачых падзеяў вайны й рэвалюцыі. Ужо ў *Паўлінцы*, створанай маладым Купалам, прагледжваюцца пасьлейшыя матывы ў *Тутэйшых* (хоць бы ў дзеючай асобе Быкоўскага). Гэта важная лектура для зразуменьня анатоміі адносінаў палякаў і расейцаў да беларусаў (можна дадаць і *Дзьве душы* Максіма Гарэцкага).

Такім чынам наша літаратура, як і кожная ў пару нацыянальна-мастацкай сьпеласці, узяла таксама свой палітычны голас. Менавіта мастацкасць слова, як ніякі іншы сродак экспрэсіі чалавека, праяўляе адчуваньне сынтэзу лёсу. Гэта заўважаецца ў дачыненні да ўласнай творчасці, да ўласнай культуры. Яе веліканы ў пачатковы пэрыяд дзяржаўнага будаўніцтва натуральным чынам выконвалі ролю лідэраў, пераважна з-за адсутнасці прафэсійных палітыкаў: ля калыскі новае Польшчы ўзвышалася магутная постаць Ігнацы Падэрэўскага, вядомага піяніста, які прыняў на сябе функцыю першага ў яе гісторыі прэм'ер-міністра; на пасадку прэзыдэнта Ўкраіны паклікалі яе гісторыка Аляксандра Грушэўскага; замежных інтарэсаў Летувы даглядаў паэт Оскар Мілаш, той францускамоўны, і гэтак далей. Усе тыя выдатныя людзі даволі хутка засталіся ў дурнях – як толькі надышла стабілізацыя.

Зьявіліся сапраўдныя майстры інтрыгі й камбінацыяў, якія занялі месцы па-ідэалістычнаму натхнёных ідэолягаў. Старшынёю Народных Міністраў Беларускай Народнай Рэспублікі стаў Антон Луцкевіч, глыбокі гісторык, публіцыст, дзеяч, але не палітык: у ніводнай акцыі ня змог дабіцца ўдачы.

Пры аналізе сьвежых элітаў устаючай з каленяў Беларусі чамусьці пакідаецца па-за ўвагаю іх канфэсійнае ды сацыяльна-культурнае паходжаньне. Крыстына Гамулка з Гданска нядаўна ўстанавіла, што непрапарцыянальна вялікі ўдзел у іх мелі асобы рыма-каталіцкага хрышчэньня, гадаваньня ў маладосьці на культурных палякаў (звыш паловы, калі ўдзельная вага гэтай канфэсіі ў краіне не перавышала дваццаці пяці працэнтаў). Зьява аказалася невыпадковай, надта трывалай – працягнулася ажно да канца XX стагодзьдзя; таксама ў пачатку постсавецкай Рэспублікі Беларусь амаль усё яе вярхоўнае кіраўніцтва, уключна з апазыцыйным, было каталіцкага паходжаньня. Тлумачэньне гэтага даволі простае: беларускасьці патрэбнае пачуцьцё адчужанасьці найперш у сутыкненьні з досьць набліжанай псыхалогічна й мэнтальна стыхіяй расейцаў, што ня так машынальна даецца праваслаўнаму. Па законе кантрасту атрымлівалася так, што адны былі надзвычай чуйнымі на праявы русыфікацыі, а другія – палянiзацыі. Гэткі дуалізм недацэньваецца, а ён жа ў выразнай меры абумоўлівае барацьбу за выратаваньне душы беларускай, за некаляніяльную будучыню для гэтай зямлі. Трапна запыркмеціў гэта Янка Купала, надзяліўшы аднаго зь герояў камэдыі *Паўлінка* ўлюбёным троеслоўцам *вось-цо-да*. Роўнага яму Якуба Коласа, вось, цяжка каму вінаваціць у антыпалянiзьме, затое аж густа ў яго ад крытычных выказваньняў у адрас Расеі (вядома, у перадсталінскі яшчэ час). Прыналежачы да прамаскоўскага веравызнаньня, перажываў ён супрацьлеглую, чым Янка Купала, індактрынацыю. Канец палянафільству паклала сама польская ўлада, не зрабіўшы адекватных да новага становішча высноваў. Юзэф Пілсудскі прыйшоў у Беларусь з арэолам таго добрага духа, які дазволіць самой выказацца, чаго ёй трэба. Духоўны грунт дзеля гэтага быў падрыхтаваны немцамі, калі фэльдмаршал Гіндэнбург у 1916 годзе даў асобны загад аб раўнапраўнасьці мовы беларускай з польскай і нямецкай у тутэйшай акупацыі, гэта значыць, на Гарадзеншчыне й Віленшчыне (друкаваліся па-беларуску афіцыйныя дакумэнты, пашпарты, падручнікі для школаў, адміністрацыйныя адзнакі). У такой атмасфэры 12 лістапада 1919 году пачалася сэсія ўраду Беларусі, Рады Рэспублікі. Адзін зь яе лідэраў, Язэп Варонка, згадвае ў сваіх успамінах, што зьехалася ў той дзень у Менск мноства палітыкаў, у іх ліку й група дэлегатаў ад польскай меншасьці. Быў перавыбраны склад Прэзыдыюму Рады й Кабінэту Міністраў ды вынесены «*энэргічны пратэст супраць польскага гаспадараньня ў краі*».

На рэакцыю камандаваньня легіёнаў не давялося доўга чакаць: усе былі абвінавачаныя ў незаконным дзеяньні, большасць актыўных удзельнікаў зьезду была арыштаваная й пасаджаная ў вязьніцу; рэшта ўцякла, пераважна ў Летува. І, што знамянальнае, утвораная на гэтае месца марыянэтакная Найвышэйшая Рада Беларусі, апынуўшыся ў палітычнай пустцы, неўзабаве самараспусьцілася. Язэп Варонка кампэтэнтна піша ў эміграцыйнай брашуры Беларускі рух

ад 1917 да 1920 году: «*Расхвалены праект арганізацыі беларускіх частак у польскай арміі, атрымаўшы высокую згоду Начальніка Рэчы Польскай Паспалітай і распаўсюджаны яшчэ ўвосень 1919 году, да студзеня 1920 году ня даў ніводнага салдата, ніводнага беларускага штыха*».

Арыентацыя на Польшчу канчаткова ўпала, а палянафілы кваліфікаваліся ў здраднікі справы.

Памылкі Варшавы выкарыстаў Ленін, якому – у адрозьненне ад Пільсудскага – настолькі нескладана было манэўраваць, што меў ён у руках дыктатарскую ўладу й катэгарычна, шмат не тлумачачы, прымусіў бальшавіцкі цэнтар узяцца за будаванне менавіта Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. Даходзіла да кур’ёзаў: у гэтай падсавецкай нацыянальнай дзяржаве, асыярожна абмежаванай да шасці павеатаў Менскай губэрні, беларусы былі пазбаўленыя якіх-колічэй ўплываў; пару зь іх, з камуністычнай арыентацыяй, амаль не расстралялі! Тым ня менш, тая каньютурная акцыя паступова набывала сур’ёзны характар – узніклі нацыянальныя вайсковыя фарміраванні, а з грамадзкага жыцця была выведзеная расейшчына. У сярэдзіне дваццатых гадоў пераяжджалі ў Менск беларускія эміграцыйныя дзеячы ды займалі ня малаважныя дзяржаўныя пасады; узнікаў сапраўдны Беларускі Дом, да якога былі далучаныя: Гомельшчына, Магілёўшчына, Віцебшчына. Апавешчаная ў 1918 годзе Беларусь усё ж ня знікла цалкам з палітычнае мапы.

«*Перламутравы ранак. Нясвіж*», 2004.
Мікалай Ісаёнак

- 1 Пра які момант у гісторыі Беларусі гаворыцца ў тэксце Сакрата Яновіча?
- 2 Якую заканамернасць накіонт фармавання дзяржаўных элітаў заўважае аўтар? Дакажы на прыкладах.
- 3 Якім фразеалагізмам, у другім абзацы тэксту, Сакрат Яновіч падводзіць палітычную дзейнасць г. зв. ідэолагаў і што гэта абазначае ў прамым сэнсе?
- 4 У чым заключаўся дуалізм беларускай улады.
- 5 У якім кантэксце аўтар карыстаецца словам *палянафільства*?
- 6 Прывядзі сказ, у якім аўтар тэксту гаворыць пра працэс беларусізацыі ў БССР.

Сакрат Яновіч сярод вучняў
пасля аўтарскай сустрэчы
ў Бельскім ліцэі, 1981

Сакрат Яновіч

Дзённікі (1987 – 1995)
(Фрагменты)

31-12-1987 г.

Сяджу адзін дома ў гэты апошні вечар адыходзячага года (Таня спіць, хва-рэе). За чаркай каньяку і кубачкам кавы ўспамінаю далёкія навагоднія вечары, тья радасці і надзеі, маладосць беластоцкую, і бачу, як ішлі ды ішлі мы, беларусы, да разбітага карыта (па наіўнасці сваёй, гістарычнай бязвопытнасці). Хоць «І адна ластаўка – вясна?» задумваецца літоўка (у «ЛіМе» ад 25-га). «А выйсце так і не знойдзена...» – як бы ўторьшч ёй там жа нейкі недапраследаваны беларусец. Чэсь Адамчык выратоўвае ад беларускай подласці памяць пра Ларысу Геніюш, прабіўшыся з публікацыяй Яе лагерных вершаў.

З'явіўся дзявяты нумар „Роезжі”. Друкуюць маё выказванне, пра якое я ўжо і забыўся (некалі адказваў на абрыдлую анкету).

У «Ніве» – Адзе – здаў ужо чатыры ўрыўкі *Занатовак з Англіі*. І хоць я па-рэдакцыяй (з канцом '87), аднак на гэтай кадравай пустыні буду патрэбны ім. Трэці месяц не пішацца. У друк пайшлі ўсе апаваданні.

Паштоўкі м. інш. ад Брыля, Мальдзіса.

03-07-1988 г.

Сяк-так пішацца... Чаму так натужліва? Куды гэта прапала колішняя лёгкасць? Большая дасведчанасць не дазваляе занадта хвацка запаўняць старонкі. Цана слову!

Час ад часу замяшанне з уладкоўваннем фармальнасцяў у сувязі з запрашэннем мяне ў Канаду таварыствам «Беларусь» (паеду з Таняй). – Туронак супроць супрацоўніцтва з палякамі ў тым сэнсе, што павінна яно быць толькі партнёрскім, быццам дзяржавы з дзяржаваю, а ніколі паслужным! Са сваімі, беларускімі, бедамі мусім даваць рады мы самі; ніхто нам як нацыі не дапаможа (напр., адрадзіць мову). Гэта яго палеміка з маёй тэзаю: наш лёс абумоўлены адносінамі да нас з боку польскай большасці, што лагічна даводзіць да высновы, каб сцісла вязацца, etc.

Думаю, што рацыя і ў гэты раз знаходзіцца – як правіла – недзе пасярэдзіне полюсных пазіцыяў.

29-10-1989 г.

Два канцэрты Данчыка ў беластоцкай філармоніі. Перапоўненая зала ашалела! Беларускія патрыятычныя песні яго слухалі стоячы, воплескам і «бісам» – здавалася – не будзе канца. Сёй-той, звычайна, плакаў. Ампула Данчыка ў тым, што ён – амерыканец і беларускі спявак з бездакорным беларускім маўленнем, еўрапейскай культурай выканання, паводзінаў. Выступалі і «Дубіны», але яны – гэта варвары ў параўнанні з Данчыкам.

БАСаўцы прадавалі ў фае беларускія выданні і распаўсюджвалі дакументы Беларускага грамадскага камітэту «Грамада» (першая порцыя іх імгненна разышлася па руках!). [...]

07-11-1989 г.

Пленум ГП БГКТ (05-га). Пад знакам беларускай аўтаноміі (расхапілі дакументы «Грамады»!). Упершыню за ўсю гісторыю Таварыства – быў духоўнік, а. Жалезняковіч, і меў прамову. Прышоў пасол Чыквін (Яўген), і Цімашэвіч, хоць і не кеміць ён па-беларуску. Такая грымотная беларусізацыя – не столькі дзяцякая заслуга, колькі вынік упадку камунізму (нямаш да каго ўжо бегчы з просьбамі ды... дзякаваць). Беларускі ручаёк раптам зашумеў рэчкаю.

10-02-1990 г.

Устаноўчы Кангрэс Беларускага дэмакратычнага аб'яднання (– замест «Грамады» было нешта каля дзесяці прапановаў, варыянтаў, назвы гэтай партыі). Прышло пад семдзсят чалавек, з Беластока і правінцыі. Выйшаў спецыяльны бюлетэнь «Нашы навіны» (рэдагаваў Максіюк). Дэталі – у друку.

Усе нечаканасці мусяць быць. Дзве – прыемная і непрыемная. Я разлічваў, што з'явіцца не больш сарака зацікаўленых (разам з арганізатарамі). Але, адначасна, прыкра ўразіла мяне прысутнасць групы Зенюкоў на чале з Казаком, былым сакратаром прапаганды KW PZPR у Беластоку. Вялі яны сябе карэктна, а іх правадыр выступіў у дыскусіі, агітуючы нас у лагер левых палітычных сілаў (яго выступленне зала прыняла непрыхільна). Былі журналісты з Беластока і з варшаўскай «Gazety Wyborczej», і Клінгер, ідэолаг паразумення з «Салідарнасцяй» (апрацаваў ліст да меншасцяў з подпісамі лідэраў, напр. Герэмка). Справа ў тым, што беластоцкія «салідарнікі» далей ігнаруюць існаванне беларусаў як нацыі. Дурні!

Рэзананс ад Кангрэсу будзе немалы: першая палітычная партыя нацыянальнай меншасці!

18-04-1990 г.

Сёння – сігнальны нумар «Czasopisa» (успамінае яго БДА). Інтэлігентна зробленае выданне. Можна сказаць: беларуская газета на польскай мове. Вельмі патрэбная ў бягучы момант.

27-07-1990 г.

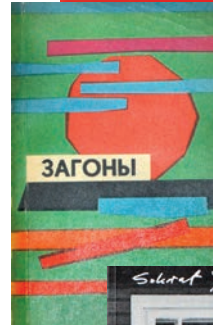
Дэкларацыя аб суверэнітэце Беларускай ССР, аднагалосна прынятая камуністычнымі дэпутатамі (230); дэмакратычныя (100) пакінулі залу пасяджэнняў Вярхоўнага Савета. Гэта нейкі радзійскі варыянт незалежнасці, толькі пачатак да сапраўднай.

Цікава, што ў камуняцкай дэкларацыі – шмат БНФаўскіх пастулатаў, м.інш. пра нейтралітэт, бяз'ядзерную зону, уласную армію. [...]

Як ні думаць – на ўсходняй мяжы паўстае перад вачыма палякаў Беларуская Дзяржава. [...]

21-10-1990 г.

Літаратурнае аб'яднанне «Белавежа» дабілася судовай рэгістрацыі і сталася юрыдычна самастойнай творчай арганізацыяй (ад жніўня). Ян Чыквін пастараўся [...].

25-06-1992 г.

Візіт у Беласток Станіслава Шушкевіча ў ролі прэзідэнта Рэспублікі Беларусь – як свята! Такое цырымоніі вакол беларускіх гасцей тут яшчэ не бачылі; урадавыя лімузіны з бел-чырвона-белымі сцяжкамі імчалі па вуліцах, на якіх паліцыя запыніла дзеля гэтага ўсякі транспартны рух.

На афіцыйным снеданні ў гатэлі «Leśny». Шчасліва пасадзілі мяне побач Васіля Быкава. Папытаў ён мяне, што я думаю пра... Аляксандра Амільяновіча і Аляксандра Баршчэўскага. Божа [...]. У самога Быкава блага са здароўем (сэрца). І нярадаснае ў яго прадчуванне лёсу Рэспублікі Беларусь (імперскасць Расіі). [...]

Ад нас – Алег Латышонак, Ян Чыквін, Пятро Юшчук, Веслаў Харужы, Барскі [...].

У супрасьляскай царкве ўладыка Сава закончыў слова да высокіх гасцей воклічам «Жыве Беларусь!» Ажно ў галаве закруцілася мне ад нечаканасці [...].

Перад гайнаўскаю царквою – натоўп; ахоўнікі, блізкія панікі, нікога з пабочных не пускаюць у сярэдзіну. Святар Дзевятоўскі вітае Шушкевіча як прэзідэнта Беларусі і дае (сэнсоўную) інфармацыю ў неблагой беларускай мове, з выразным патрыятычным падтэкстам (слухае і экзарх Філарэт, карэнны расіянін).

Добры хор, рэгент. Калі заспяваў *Магутны Божа*, за Шушкевічам усталі ўсе з лаваў (уражанне мусіла быць немалое; праслязіўся ён).

14-11-1993 г.

Хоць і нядзеля сёння, дакончыў *Неўдалоту*. Ціснуў мус. Бракуе матэрыялу на літаратурную старонку *Белавежа*, якой рэдактарам давялося цяпер стаць мне. Слабыя аўтары шмат пішуць, але на ўзроўні *Парнасіка* ў «Ніве». Ёсць некалькі добрых, але ад іх рэдка калі што атрымоўваю. І так ужо будзе. Не трэба нікога, барані Божа, падштурхоўваць, так лічу, бо ад спеху кепская якасць тэкстаў. На паўтары сотні тысяч польскіх беларусаў не так ужо і мала сапраўдных пісьменнікаў. [...]

06-12-1993 г.

З’явіўся першы том *Уліса* ў перакладзе Макса, вельмі важная для беларускай літаратуры кніжка. Дбайліва падрыхтаваная да друку.

Аб’явіўся цікавы паэт, адразу і надта спелы: Міхась Андрасюк з Гайнаўкі. Свежыя метафары, небанальныя рыфмы. Рыхтую яму дэбют, у студзенскай старонцы *Белавежы*. [...]

26-12-1993 г.

«Kiedyś nawet specjalnie poduczałem się białoruskiego, by czytać Janowicza [...], zresztą dla Polaka język białoruski nie jest właściwie obcym językiem. I warto było» – Piotr Kuncewicz, *Poezja polska*, t. III str. 550.

- 1 Назаві галоўныя прыкметы формы дзённікаў.
- 2 Пра якія істотныя падзеі і факты для беларускай меншасці ў Польшчы ўспамінае аўтар?

«Урочышча Кудак», 2020.
Данель Грамацкі

Надзея Артымовіч (нарадзілася ў 1946 годзе)

Дзяцінства Надзеі Артымовіч прайшло ў Бельску-Падляшкім, тут яна хадзіла ў пачатковую школу і Беларускі агульнаадукацыйны ліцэй імя Тарашкевіча. У 1965-1967 гг. вывучала рускую філалогію на настаўніцкіх курсах у Беластоку, а ў наступныя гады – беларускую філалогію ў Варшаўскім універсітэце, які закончыла ў 1972 годзе. Пасля жыла і працавала перакладчыцай у Варшаве. Член Беларускага літаратурнага аб'яднання «Белавежа» і Саюза польскіх пісьменнікаў. З 1986 г. на пенсіі, жыве ў Бельску-Падляшкім.

Паэтычны дэбют Надзеі Артымовіч адбыўся ў газеце «Ніва» (*Ой, ляцелі гусі*). На працягу 1970-1975 гг. тут было надрукавана 13 вершаў. Пачынаючы з 1976 года выйшлі новыя вершы, якіх ужо нямала друкавалася на старонках «Нівы», у *Беларускім календары*, часопісе «Маладосць» і інш. Многія з іх датычаць працэсу духоўнай адаптацыі асоб, якія ва ўмовах індустрыялізацыі апынуліся ў віры жыцця вялікіх гарадоў; паэтэса асэнсоўвае гэта, пазбягаючы плыткага сентыменталізму і настальгіі па адыходзячай традыцыйнай вёсцы. У вершах *Мой родны горад*, *Грудка зямлі*, *Ёсць тое*, *П'ю прагна* гучаць патрыятычныя матывы, увасабленнем якіх ёсць пакінуты родны кут, зямля дзяцінства; для іх характэрны ідэйны і эмацыйны зарад, вера і здаровы аптымізм.

Надзея Артымовіч

Паэзія – гэта вольнасць

Паэзія – гэта падарожжа. У глыб сябе. Пяро паэта – скальпель, які спрабуе дакладна зняць першую скуру паэта. Але ніводзін скальпель не з'яўляецца дасканалай прыладай. Гладкая скура з цяжкасцю паддаецца зняццю. Даходзіць часам да цяжкіх калецтваў, парэзаў і ран, якія вельмі марудна гояцца. Ніякіх лекаў ты не можаш ужыць, таму што калецтвы павінны прывесці да самавыздараўлення. Але працэс самавыздараўлення часта ачышчае скуру паэта ад паэзіятворчых бактэрый.

Аўтарская сустрэча Надзеі Артымовіч у Беластоцкім аддзеле Саюза польскіх пісьменнікаў, 1990

Паэзія – гэта вольнасць. Паэзія нараджаецца ў самотнасці. Паэзія – гэта ўцёкі ад самотнасці і адначасна доўгае падарожжа да самотнасці.

Кожная самотнасць вялікая. Паэзія – музыка з дакладнай партытуры. Часта стаўлю сабе пытанне – ці не фальшую ўласную партытуру, што ўпісана ўва мне. Ці пераказваю хоць бы асноўныя ноты гэтай партытуры?

Сапраўдная паэзія – інтэлектуальная (і не толькі) інтэлектуальная правакацыя. Правакуе прыгожае. Чаму так мала людзей цягнецца да вершаў? Чалавек не любіць быць справакаваным. Сапраўдная паэзія (мастацтва) змушае чытача да адмаўлення ад беззаганнага самавобраза, заснаванага на гэтак званай жыццёвай філасофіі. Таму, напрыклад, творы Роберта Музіля ставяць чытача ў вельмі складаныя і нязручныя сітуацыі.

Сапраўдны паэт павінен быць вельмі моцна ўключаны ў чалавечую какафонію, але адначасна павінен стаяць па-за рэчаіснасцю.

Паэзія – гэта музыка, гэта прыгожае. Яна называе, замацоўвае свой час. А гэта і ёсць прыгожае.

У творчасці паэта ёсць адзін важны верш. Усе астатнія вершы з’яўляюцца фонам, ценом, у якім паэт схаваны. Незаўсёды творца ўсведамляе значэнне тых схованак.

Сапраўдная паэзія – гармонія. Гармонія, дасканаласць. І таму так цяжка паддаецца аналізу і ці гэта магчымае? На якім слове пачынаецца верш, на якім слове верш скончыцца? Пра гэта ведае толькі паэт (аўтар). Але гэта не выключае іншых варыянтаў прачытання вершаў чытачамі. Аўтарскія лагічныя акцэнтны ў вершы глыбока прыхаваны.

Напісанне аўтарам гэтак званай творчай біяграфіі дае няшмат або нічога не дае для высвятлення найважнейшых аспектаў яго творчасці.

У гэтым пытанні нічога нельга растлумачыць, высветліць.

У сваёй паэзіі спрабую пераказаць уласную іерархію вартасцяў, не заўсёды наўпрост. Імкнуся гэта зрабіць празрыстым, ясным, простым спосабам.

Паэзія не толькі тое, што напісана. Жыццё таксама бывае паэзіяй...

*Надзeya Артымовіч і Віктар Швед,
Беласток, 1996*

1 Што з’яўляецца шляхам да сапраўднай паэзіі?

2 Чаму паэзія часта атаесамліваецца з вольнасцю, але таксама – з самотнасцю?

3 Чаму зараз паэтычная творчасць з’яўляецца элітарнай справай і дзе знаходзіцца месца паэта ў грамадстве.

4 Прывядзі словы з эсэ, якія гавораць пра практычную і эстэтычную ролю паэзіі.

5 Адкажы на аснове апошніх чатырох абзацаў тэксту, якое выказванне з'яўляецца праўдай, а якое фальшам. Абгрунтуй свой выбар.

- Вершы можна інтэрпрэтаваць на ўсялякія спосабы.
- Ключом да зразумення паэзіі з'яўляецца біяграфія аўтара.
- Паэт часта пералівае на паперу свае жыццёвыя вартасці.

Надзея Артымовіч

* * *

Ёсць тое
і ў штодзённым першым маім слове
і ў далёкіх вуліцах.
Ёсць тое
і ў начных аўтобусах
і ў вясенніх дажджах.
Ёсць тое
і ва ўсходах і захадах сонца
і ў мокрай цішыні.
Ёсць тое
ва ўсім.
Гэта – дарога да цябе.
Мая дарога да цябе
простая.
Ісці проста – значыць часам
выбраць самы доўгі шлях
перайсці, пераскочыць, абмінуць
каменныя масты
палічыць календары
не знішчыць кветкі.
А яшчэ
услухацца ў рэха
у сэрца глыбока схаваць
дакладны адбітак часу мінула-цяперашняга
і злавіць мову хвіліны
з якой вандруеш Ты.

І будзе пэўным толькі тое
што дарога не скончыцца ніколі
што я іду, іду, іду,
а Ты заўсёды будзеш толькі ў маіх сніх марах...

- 1 Што з'яўляецца лейтматывам верша?
- 2 Абмяркуйце выказванне Алеся Барскага наконт гэтага твора: «з усіх дарог, па якіх крочыць чалавек, найцяжэйшая тая, якая вядзе яго да другога чалавека. Паводле паэтыкі, найчасцей здараецца так, што незалежна ад таго, з якой напорыстасцю мы імкнёмся да пажаданай асобы, адлегласць паміж намі ніколі не змяншаецца».
- 3 Які настрой верша – аптымістычны ці песімістычны? Абгрунтуй свой выбар.

Надзея Артымовіч

* * *

ікона
лістападаўскі снег
блакітны ранак

сон аднакрылы і лёгкі
у блакітным люстры

стаю
хвіліна прыгажосці
акіян хараства
хвіліна

веру ў вечнае хараства
веру ў адно нявыказанае слова
веру ў белае маўчанне
вечар у Бельску – камень і крыж

вечар у Бельску – блакітны туман
Бельск – ікона малітва сон жыццё

- 1 Што, паводле лірычнага героя, з'яўляецца адной з неабходных умоў, каб чалавек мог нармальна жыць і дзейнічаць?
- 2 Якія пачуцці ў адносінах да роднага горада выяўляе лірычнае «я»?

* * *

Прысвячаю Бельску

Мой родны горад маленькі
Маленькі
Як кропля дажджу
Жыццё кроплі дажджу
Кароткае
Яна расплываецца
Перастае існаваць
Калі ўпадзе на зямлю.
 Мой родны горад
 Малы
 Як кропля дажджу
 Але
 Не расплывецца ён ніколі
 Не знішчыць яго бура
 Агонь не спаліць.

Горад мой
Твае вузкія вуліцы
Поўны людзей
Людзей старых
І дзяцей
Як добра
Уліцца
У раку старых людзей і дзяцей
Удыхаць
Паветра.
Дрэва без караня
Усыхае
Чалавек без паветра
Умірае.

- 1 Які вобраз горада адлюстраваны ў вершы Н. Артымовіч? Што ў ім своеасаблівае?
- 2 Які сэнс набывае параўнанне горада да кроплі дажджу?
- 3 Як адчувае сябе лірычны герой у сваім родным месцы? Што на гэта найбольш уплывае?

Рака Белая ў Бельску-Падляшкім

Надзея Артымовіч

* * *

паэты паміраюць тады
калі першы раз
зблудзіць жывое слова
і разаб'ецца пшанічнае рэха
аб камень

паэты паміраюць тады
калі ўсміхаецца добры час для паперы

паэты паміраюць тады
калі знойдзены дакладныя адрасы

сытыя жэсты

паэты паміраюць тады
калі нараджаюцца чорныя лістапады

1 Якую смерць паэтаў мае на ўвазе лірычны герой і калі яна наступае?

2 Назаві ў вершы метафары ды растлумач іх сэнс.

Міхал Андрасюк (нарадзіўся ў 1958 г.)

Скончыў беларускі ліцэй у Гайнаўцы (1978), працаваў настаўнікам і каменячосам, супрацоўнічае з Беларускай радыё «Рацыя». Дэбютаваў у беластоцкай «Ніве» (1979). Тут друкуецца і надалей.

Піша па-беларуску і па-польску. Аўтар кніг прозы *Фірма* (Беласток, 2000), *Мясцовая гравітацыя* (Беласток, 2004), *Белы конь* (Беласток, 2006, перакладзены і выдадзены на польскай мове ў 2011), *Вуліца Добрай Надзеі* (Мінск, 2010), *Wagon drugiej klasy* (Беласток, 2010), *Krzyżyk* (Беласток, 2015). Працягам стала кніга мастацкай прозы *Поўня* (2018).

Міхал Андрасюк

Поўня

Урывак

I. ДВАЦЦАТЫ ПАВЕРХ

2.

На пачатку ёсць Слова, і Слова ёсць у Маці. Маці цярпліва выношвае Слова ў сабе, чакае пакуль не саспее, пакуль не прыйдзе час.

Чарговыя летнія дажджы забіваюць хатку глыбей у зямлю, веснавыя вятры – напераменку з восеньскімі вятрыскамі – увішнімі пальцамі выдзяўбаюць сакрэтныя пераходы на кухню, а зімовы холад сунецца па начах цераз падлогу, выціскаючы вечаровую ўтульнасць на гарышча і далей, праз абімшэлыя драціцы, у раззоранае неба.

Бацька абводзіць сцены прызбамі, запіхвае пакулле ў свежыя адтуліны, падпраўляе дах, заганяючы цвічкі ў тонкія дошчачкі, парэпанья змаганьнямі з дажджом і снегам. Надвячоркам сядзе ля печы і бярозавымі паленцамі прытрымлівае агеньчык за расхрыстаныя полы, а на досвітку, калі ледзь толькі прыплюшчыць вочы, цеплата і так вольнай птушкай зрываецца з прывязі.

Аднойчы восеньскім вечарам дым з печы ідзе ў комін і не знаходзячы праходу, вяртаецца назад, на кухню. Маці ад здзіўлення ўспляскае ў ладкі:

– Паглядзіце, зачынілі нам дзверы на неба.

І тады з яе вуснаў злятае слова, што выпывала не адзін дзень: Дом. Нам трэба будаваць новы дом.

– Трэба, канешне, – падтаквае бабуля. – Мы з Дзмітрыем гэтую хатку ляпілі як ластаўка гняздо....

– Ведаю, як ластаўкі лепяць гнёзды. З сухой травы і з балота, – падрываюся з эдліка, падбягаю да запечка, выструньваюся перад бабуляй. – Я бачыў, як яны выдзяўбаюць балота з высокіх берагоў рэчкі. Хадзіў летам з хлопцамі лавіць ракаў і бачыў. Траву і балота прыносяць у дзюбах і слінай клеяць да сцен у падстрэшку.

– Не, не з балота, сыноч, ластаўкі лепяць гнёзды, – пасміхнулася бабуля. – І не з сухой травы. Яны іх уюць з памяці праластавак, што адляцелі ў векавечныя выраі. А ведаеш, дзе запісаная гэтая памяць? Не ведаеш. А яна і пёркамі ў белых воблаках запісаная, і кіпцюркамі ў падсохлых старарэччах, і ў песнях птушынных, што нясуцца па-над лугамі ў сенажаць. Глядзяць у яе і лепяць. Так і мы ляпілі хатку, пыталіся ў твайго прапрадзеда Уладзіміра, дзе пакласці камяні на фундамент, раіліся, дзе стане комін, дзе гліняная печ. Пад пільным вокам твайго прапрапрадзеда Цімафея ўзводзілі сцены з круглякоў...

– Мамка, якога зноў Цімафея-Уладзіміра? – бацька падкідвае паленца ў кухонную печку, прычыняе дзверцы, печка на хвіліну спыняе дыханне, кашляе і дым прарываецца ў комін. – Даволі ўжо паэзіі, навошта малому баўтаць у галаве.

– А яму ж трэба ведаць, што кроме гэтых сцен, кроме ложка і печкі, існуе яшчэ іншы свет. Ён схаваны ад нашых вачэй і ў далоні яго не ўзяць, але чалавек без яго, усяго паўчалавека, – бабуля махае рукамі, разганяе на ўсе бакі і бацькавыя словы, і зацярушанае дымам паветра, і вяртаецца да раней сказаўнага: Бервяно клалі на бервяно, калоду на калоду, тут шчопаць ляснога моху, там грудачка гліны. З вясны да восені зляпілі. І падпытвалі твайго прапрадзеда Мацвея, ці калі-небудзь час паспакайнее, ці дазволіць нам дачакаць вечара на адным месцы, не шпурне за сёмае мора, як паўночны вецер вышпурляе ластавак у вырай. Ён жа, прапрадзед твой Мацвей, як прапаў у бежанстве, так і па сённяшні дзень напэўна ў дарозе. Не пахавалі сваімі рукамі, значыць ідзе. Шмат бачыў, ведае шмат.

– І што сказаў Мацвей? Нагадаў хоць словам, што неўзабаве прыйдуць немцы і шпурнуць хатку прэч? Не за сёмае мора, праўда, але шпурнуць, – не можа паўстрымацца бацька.

Бабуля адступае ў маўчанне, але ж не маўчыцца ёй.

– От, глядзі ты як было. Як сабе памятаю, усё ў дарозе, усё нас хтосьці кудысь штурхаў. І ў Казані была, і ў Мардве, і дзіцячай нагой па замерзлай Волзе за хлебам хадзіла.

У працяг гэтых слоў я чакаю аповеду пра Расію, чакаю чарговы ўжо раз і надалей не ведаю – любіць яе бабуля, ці не любіць? Маю ўражанне, што гэтая, самая першая Расія, вяртаецца да яе двухгалавай

«Дзве вясны», 2002. Уладзімір Блюднік

птушкай, абвязаўшы першую галаву белай, другую чорнай хусткай. Наўпрост з Белавежскай пушчы заскоквае на прадзедаў двор рэхам царскіх паляванняў, пабразгівае залатымі чырвонцамі і царкоўнымі званамі, размалёўвае дзіцячыя сны казкамі пра добрага імператара. Але некалі Расія прыходзіць да бабы Веры ў высокіх казацкіх папахх і хвастаючы серабрыста-сталёвымі шаблямі летнюю раніцу, увесь яе дзіцячы свет грузіць на фурманкі і вядзе на ўсход жывую раку – даўжэйшую за далягляд, шырэйшую за Нарву, за Буг, за Нёман. Бяследнай кропляй разыходзіцца ў гэтай рэчцы мой прапрадзед Мацвей, у незразумелай Мардве, дзе ў скамянелай зямлі магілы капаюць кіркамі і дзяўбуць ламамі, дзесьці там застаецца прабабуля Дар’я.

Я чакаю аповед пра эксодус маіх продкаў, тутэйшую Кнігу выхаду, замкнёную ў слове «бежанства», але бабуля вырашае іначай. Падымаецца з запечка, падсоўваецца бліжэй да акна.

– Час паспакайнеў, цяпер трэба будаваць па-новаму.

– Значыць, як? – чую бацькаў голас.

– Трэба, як след, на жыццяў пяць, з моцнай пушчанскай драўніны. Варта падумаць, хто падбярэ ўсе гэтыя сосны, хто замовіць іх добрым словам, бязбольна перавядзе з лесу на наш панадворак.

– Як перавядзе? Бязбольна? – здзіўляецца маці. Яна прыйшла ў наш свет з краіны шырокіх палёў, яе справы з пушчай яшчэ не паспелі завязацца на сем вузлоў і ніколі не чула пра людзей, што магічным словам заклінаюць дрэвы і бязбольна перапраўляюць іх з аднаго вымярэння ў другое. – Як усе звозяць дрэвы, так і мы. Сядуць мужчыны на фурманкі, возьмуць з сабой пілы і сякеры, што больш трэба?

– Дрэва адчувае страх перад чалавекам з сякерай. Няўмелы дотык сталёвага ляза скручвае слаі, душа дрэва сінее, заўчасна застывае жывічная кроў і пасля дзесяцігоддзямі нагадвае пра сябе, вытыркаецца са сценаў, цяжкімі, жывічнымі слязьмі плача дом. Карацей, дрэва было харошае, а драўніна атрымалася абы-што. І з такое драўніны не ўзвядзецца моцны зруб. Нават найлепшыя дойліды тут ні пры чым. Даўным-даўно, яшчэ за цара, былі такія людзі, у кожнай вёсцы быў свой дрэвавод. І вёскі стаялі на адным месцы. Прыходзілі чужыя, палілі хаты, забівалі людзей, а хаткі падымаліся з попелу, людзі ўставалі з мёртвых і працягвалі жыць на ранейшым месцы.

- 1 У чым, між іншым, заключаецца пераемнасць пакаленняў?
- 2 Якая гістарычная падзея аставіла ў жыцці бабулі найбольшы след? Раскажы пра яе.
- 3 Пра які рытуал, звязаны з дрэвам, гаворыцца ў аповесці?
- 4 У чым заключаецца паэтычнасць мовы твора Міхала Андрасюка? Прывядзі прыклады.

Дзяўчына

Скарочана

Яны любяць разглядаць дзяўчат, што ў разгары маладосці ідуць на сустрэчу з мястэчкам.

Прысаджваюцца за столік зараз побач з крамай «Атлянта». Гэта добрае месца, на галоўнай вуліцы. А вуліца – і крыніца, і вусце – разгортваецца ва ўсіх напрамках ды згортвае да сябе ўсё, што мае тут якое- колечы значэнне.

І не быць, не пражыць у мястэчку даўжэй за два дні, каб не прайсці той вуліцай.

Гэтым шляхам вяртаюцца з мясцовага магістрату турботныя рэферэнты, калі добра не спінаецца ў іх бюджэт, і прыдзіраюцца начальнікі, бо такая праца начальнікаў. І хварэюць шлюбныя жанкі, і сыны падростаюць неабавязкова на вобраз і падабенства, запісанае ў рамках буйной амбіцыі, і ў шырокім плане года астаецца няшмат месца для праязіннай пляшкі з кумам.

Тут а другой гадзіне пасля поўдня заўчасна прыстарэлыя маткі-полькі цішком уцякаюць з ранішняй змены на фабрыцы. І ў думках лаюць гэту фабрыку, што за пяцьсот злотых у месяц бесцэрымонна распранае іх з апошніх атрыбутаў прыгажосці. А затым у краме «Атлянта» пераліваюць залатоўкі ў пластмасавыя пакеты з малаком, напаўняюць водарам свежага хлеба, загортваюць у цёплыя апельсінавыя хустачкі. Выходзяць на вуліцу, а сонца ўсміхаецца дзіцячай усмешкай. І ўжо іначай, і ўжо пяшчотным позіркам абводзяць яны фабрычны комін.

Напышліва надзімаючы бруха, час ад часу перакоціцца вуліцай штатны кіраўнік чагосьці там. Жоўты гальштук, бы кітайскі мандарын, распіраецца, напалову лежачы ў жывой рыкшы.

Часам пройдзе тратуарам пачарнелы ад сонца мужык, што з'явіўся ў мястэчку па неадкладных справах. І вызіраючы з-пад брыля кепкі на сонна спаволены свет, мабыць, тады і не задумваецца – чаму летні час выяўляецца ў розных варыянтах. Мясцечковымі вуліцамі сноўдае нага за нагу, а пераступіўшы мяжу мястэчка, паглыбіўшыся між жытніх палёў, вокамгненна паскарае крок, набірае хуткасць.

Гэтай вуліцай з ліцэальных абдымкаў Піфагора і Сакрата маладосць рвецца бестурботнай рэчкай у шчаслівае папоўдне, значыць – у нікуды.

Дзяўчыну, што ідзе тратуарам, яны бачаць упершыню. Гэта вельмі прыгожая дзяўчына. Гадоў не больш за дзевятнаццаць, высокага росту, але рост яе перш за ўсё выдаўжаюць ногі – значыць тое, што прыдае прыгажосці дадатковы бляск, як спрытная рука ювеліра апранае ў шляхецтва звычайны камень.

Побач з дзяўчынай крочыць хлопец – таксама дзевятнаццацігадовы. Мабыць, які школьны сябрук. На ўроках прысаджваецца за суседнюю парту,

а калі ўсе схіляюцца над кніжкамі і сшыткамі, ён крадком спаглядае на яе плечы і ўздыхае, і мроіць якія паветраныя замкі. Ды ўсё так і астаецца чыстай фантазіяй, бо якое можа мець дачыненне прыгажосць да штодзённай звычайнасці? Бо хлопец бачыцца ім звычайным. Можа, глядзяць на яго з перспектывы маладых, але ўжо сталых мужчын, з таго месца, дзе скульптар-час на адну хвіліну спыняецца, адпачывае, накаплівае сілы для дэструкцыйнай працы? І тады значная частка свету аддаецца чалавеку ва ўласнасць, а ён, зведзены прывідам, напышліва выдзімае губы. А можа, бачаць хлопца праз вобраз гэтай дзяўчыны, праз яе блакітныя вочы, светлы твар, валасы, такія залатыя, што ўсё побач уяўляецца шэрым і звычайным?

Але далоні хлопца сплятаюцца з далонямі дзяўчыны, яго пакуль што не мужчынскія, але ж моцныя пальцы гуляюць яе доўгімі пальцамі. Здаецца, дзяўчыне гэта падабаецца. І яна ўсмешкай адказвае пшчотнай гульні пальцаў.

«Чаму зараз такія прыгожыя дзяўчаты? І дзе яны былі раней?» – думае Колька. Уяўленне вылузвае з памяці моцную, прысадзістую фігуру шлюбнай жонкі. Разглядае, параўноўвае. Але параўнанне выходзіць не ў яе карысць – кароткія пухныя ногі ніяк не паспяваюць за крокамі ног доўгіх і далікатных. Блытаюцца, губляюць дыстанцыю, сварацца адна на другую спацелым дыханнем. А доўгія ногі ідуць, ідуць, ідуць. Ёсць у іх каварства і бязгучная элігантнасць павука, што аплятае вочы тонкай сеткай. І вачам не закрыцца ўжо, не адступіць убок. Левай – правай, левай – правай, левай – спічасцяя абцасікі цокаюць аб тратуар цішэй і цішэй, аж канчаткова змаўкаюць і, узятыя шырока раскрытымі зрэнкамі, узлятаюць у маёвы блакіт, сплятаюцца з сонечнымі промнямі.

І тады агортвае Кольку сорам, пачуццё віны. Як хлапчук, якога злавілі ў чужым садзе, апраўдваецца, клічучы на памяць усе лепшыя дні. Наогул гэта апошнія дні месяца, калі весела падсвітваючы кроцьчы чалавек дамоў, пшчотна кранае запханы ў кішэню кашалёк. З парога расплачваецца з жонкай, аддае ў яе руплівыя рукі прыбытак апошняга месяца. Яна ўсміхаецца, а ён сядзе на кухні маленькай, тры метры на два – і, зазіраючы ў акно, што раскрываецца на блізнячую, вытканую з вялікай пліты будыніну, паглыбляецца ў талерку цёплага спакою і маленькай стабільнасці.

[...] Хлопец з дзяўчынай падыходзяць якраз да паўстанка гарадской камунікацыі і прыпыняюцца. Іх пальцы развітваюцца, разбягаюцца. Стоячы побач, плячо ў плячо, разглядаюць расклад.

– Так ці сяк, усе яны б.... Зараз во паедуць на хату. А там старых няма, гуляй душа, – Грыша Грынь разгартае рамы сваёй памяці, як звычайна, знаходзіць там вочы ў вочы вядомую фігуру. Але вобраз дзяўчыны ніякім колерам, ніякай рыскай, наведзенай пэндзлікамі сонца на светлае палатно маладосці, не сыходзіцца з вобразам цытатай прыгажуні. І дадатковы камень, дадатковая злосць загружаецца на спіну Грышы Грыня.

– Можа не, – уключаецца ў размову Эдзік. – Можа, не ўсе. Ніхто не ведае жанчын.

– Ведаю я іх, добра ведаю. Раз гляну на жанчыну і ўсё ведаю, – запіраецца Грыша, але Эдзік жмурыць вочы, паблажліва ўсміхаецца.

– Памыляешся. Ніхто не ведае жанчыны. Можа і глядзіш ты на яе, а папраўдзе, што бачыш? Суценку, ногі, прычоску. А яна цябе – вось і разглядае. Зазірае ў вочы, а гартае сэрца, калупаецца ў душы. А часам і мускулы абмацвае, таксама ж, чаму не. Здагадаешся, што там бачыць, што чакае, на што спадзяецца – і яна твая. Спадзяецца на дзікую bestыю – будзь bestыяй. Самай дзікай і самай прымітыўнай. Кусай яе зубамі, рві кіпцюрамі. Але калі ёй хочацца ўвайсці у цёплую ваду, будзь як цёплая бяспечная прыстань.

– А як князя захоча, кажы, што ты сапраўдны князь, а часова злая ведзьма зачаравала цябе ў штатнага працаўніка дзяржаўнай чыгункі, – спрачаецца Грыша.

– Так і скажы, – згаджаецца Эдзік. – Толькі – не словам. Скажы тое жэстам, позіркам, дотыкам. І ніколі не старайся яе канчаткова пераканаць. Няхай прадчувае, няхай здагадаецца. Няхай разгортвае цябе старонка за старонкай, паглыбляецца, нырае глыбей. Аж агарнеш яе плячом, закрывеш у далонях, як безабаронную птушку. А ўвогуле – мужчына павінен маўчаць і слухаць. Тады як губка ён убірае ў сябе і яе, і яе словы.

Змаўкаюць. Хацелася б яшчэ паспрачацца, але вядома, што Эдзік мае рацыю. Бачылі ж не раз, як прызямляюцца ў ягоных далонях тыя птушкі. І зайздросцяць Эдзіку за словы, што ў ягоных вуснах сплятаюцца ў зручныя букеты, а калі трэба, знікаюць, скаўзаюцца ў маўчанне, утульваюцца ў ціш.

– Хто кахае ўсіх жанчын, астаецца вольным, – кажа часам Эдзік. – Толькі адна паасобная жанчына мае сілу апрануць чалавека ў кайданы. Усе разам – ніколі.

1 Якую рэчаіснасць адлюстроўвае апавяданне і ў чым заключаецца яго спецыфіка?

2 Кім з'яўляюцца героі твора? Раскрыў іх унутраны свет.

3 У які спосаб аўтар малюе партрэты сваіх герояў – са спачуваннем, іроніяй ці сімпатыяй? Абгрунтуй сваё выказванне.

Андрэй Сцепанюк (нарадзіўся ў 1963 г.)

Нарадзіўся і жыве ў Бельску-Падляшскім. Выпускнік Беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта. Працаваў выхавацелем, настаўнікам і бурмістрам. Дырэктар II Агульнаадукацыйнага ліцэя з беларускай мовай навучання імя Браніслава Тарашкевіча ў Бельску-Падляшскім. Друкаваўся у студэнцкіх «Сустрэчах», тыднёвіку «Ніва», альманахах *Белавежа*, *Тэрмапілы*, *Мае песні Табе дару*,

Bielskie spotkania z poezją, а таксама ў мінскім «Дзееяслове». У 2016 г. выйшаў яго паэтычны зборнік *Распісаны квадрат*.

Андрэй Сцепанюк

Паварот

я ніколі ад цябе
не адыходзіў
так як ніколі
не перастаў пісаць
вершаў

яны трывалі ўва мне
пашыраліся
кожнага ранку
штораз мацней
заціскалі на шыі
сваю пятлю

ад цябе няма
адвароту
ты як паралізатар
які прыносіць подых
смерці

я кахаю цябе

1 Каму прысвячае лірычны герой свае думкі і пачуцці?

2 У якую залежнасць ён трапіў? Якія словы гэта адлюстроўваюць?

Андрэй Сцепанюк

Вера

*На сотую гадавіну з дня нараджэння
Алеся Гаруна*

Не плач Айчына вялікі Бог
магіл тваіх палечыць раны
і зноў на твой святы парог
прыйдуць Алесі Цішкі ды Іваны

А ты як маці прыймеш іх
і зноў абнімеш сваім лонам
яны з крываваых горкіх слёз
дадуць жыццё тваім загонам

І будзе святая будзе баль
зноў кліч Пагоні дзесь над намі
няхай жыве наш карнавал
наш беларускі пад сцягамі

Няхай у свет ляціць прывет
усім народам у свабодзе
ад шчырай нашае душы
заўсёды будзем жыць у згодзе

Айчына маці яшчэ раз
крыжоў тваіх пражыць не хочу
таму з прысягай на губах
сто раз цалую твае вочы

«Светлы подых», 2015. Мікола Бушчык

- 1 Знайдзі ў адпаведных крыніцах звесткі пра жыццё і дзейнасць Алеся Гаруна.
- 2 Якія асацыяцыі выклікаюць у цябе названыя імёны Алесеў, Цішкаў ды Іванаў?
- 3 Якое значэнне набывае вобраз Пагоні?
- 4 У чым праяўляецца аптымізм лірычнага героя?

Андрэй Сцепанюк

* * *

не было цябе
не будзе мяне
свет абыдзеца
без нас

дрэвы вырастуць
не ведаўшы
што мы не хацелі быць

рэкі зарастуць
не разумеючы
што робяць гэта
без нашага дазволу

значэнне слоў
не выявіць
нашай nepřысутнасці

паглядзі як гэта
проста

без цябе
і без мяне

1 Як лірычны герой успрымае факт існавання чалавека на зямлі?

2 Да якой філасофіі адклікаецца аўтар твора? Абгрунтуй сваё выказванне.

Андрэй Сцепанюк

* * *

Калі прыйдзеш да мяне а мяне не будзе
Застанься
Запалі святло
нагрэй ваду і памый рукі

Гледзячы ў тэлевізар задумайся
над непазбежнасцю здарэнняў лёсу

У папярэднім жыцці магчыма мы ніколі
не сустрэліся
не паглядзелі сабе глыбока ў вочы
і не паціснулі рук

А цяпер усё выглядае інакш
Нашыя думкі супалі і ідуць за руку
на кірмаш
Я адчуваю шум тваіх валасоў
носам хапаю пах твае парфумы
Сэрцам закалыхваю цябе да сну

Паглядзі як усё змянілася побач з намі
Таму калі прыйдзеш да мяне а мяне не будзе
не чакай а павер што я тут быў

- 1 Якія суадносіны паміж лірычным героем і лірычным адрасатам?
У якіх акалічнасцях яны знайшліся?
- 2 З якімі пачуццямі асацыіруецца табе гэты верш?

Яўген Вапа

Распісаны квадрат

[...] Андрэй Сцепанюк піша з перапынкамі, але заўсёды ў эмоцыях. Гэтыя эмоцыі выліваюцца ў ашчадных словах не толькі на паперу, але перад вачыма змешваюцца колерамі пачуццяў. Аднак любімы чорны колер маладосці быццам навеяны сумам дым з бацькоўскага коміна, сваім пахам перагрызае другія колеры. Але сама важнае, што ён сам усё ж такі не паддаецца ўсепрысутнаму цяжару чарнаты. Сваімі словамі і колерамі распісвае квадраты карціны, якая называецца жыццём. Паасобныя геаметрычна-стылістычныя фігуры ёсць цалкам спелымі, другія яшчэ дапрацоўваюцца, на новыя прыйдзецца пачакаць. У сваім першым паэтычным зборніку *Распісаны квадрат* вельмі відавочныя і яркія чатыры куты карціны жыцця, ці чатыры паэтычныя квадраты, адораныя поўнай аўтарскай шчырасцю. Так як плыве жыццё ці восеньскія хмары, у творчасці Андрэя Сце-

панюка вымаляваліся ці распісаліся творчыя кубікі – апірышча: Бацькі, Бельск-Падляшскі, Беларусь, Бог. Усё важнае і вялікае для чалавечых перажыванняў, роздумаў і выяўленчага паэтычнага слова.

Перажыванні – гэта таксама памяць. Мне асабіста вельмі спадабалася, што аўтар не саромеецца прысвячэнняў адышоўшым сябрам, настаўнікам, другім літаратарам. Быццам няможна зараз паказаць свае эмоцыі ды пачуцці. Менавіта, перачытваючы чарговыя вершы са зборніка, аўтар не толькі раскрываецца эмацыянальна, але сваёй паэзіяй дае самае лепшае інтэрв’ю наконт ягонай чалавеча-філасоўскай сістэмы каштоўнасцей. Не кожны, нават з літаратурных кругоў, здольны да такой адкрытасці і выстаўлення таго самага асабіста-сакральнага на сутыкненне з рэальнасцю акружаючага свету. Пражытае, бачанае, каханае, недакаванае, выказанае, невыказанае пераносіцца і льецца паэтычнымі вобразамі кожнага радка творчасці. Паэзію, гавораць, найлепш чытаць у адзіноце, але слухаць трэба ў аўтарскім выкананні ў кампаніі сяброў. Мяне, так па-чалавечы, цікавіць як будучы чытацца ім вершы і асэнсоўвацца ў сямейным крузе... Думаю, што шчырае аж да пранізівага болю прызнанне пра нястачу бацькі, ці ашчаднае ў словах, але бязмежна-кранальнае распісанне старых жанчын, кожнаму з нас прынясе патрэбу ўласнага ачышчэння – споведзі. А калі паэзія Андрэя Сцепанюка дасць стымул для нашых думак і душ, значыць яна абаранілася. [...]

Ангеліна Масальская

Творчая спадчына Міколы Гайдуга

Мікола Гайдук быў адным з паэтаў і празаікаў Беларускага літаратурнага аб’яднання «Белавежа». Тварыў на працягу многіх гадоў і, несумненна, унёс у беларускую паэтычна-празаічную плынь свой важкі ўклад.

Нарадзіўся пісьменнік 29 мая 1933 года ў вёсцы Кабылянка Падляшскага ваяводства ў сялянскай сям’і. Два гады вучыўся ў савецкай школе. Падчас нямецкай акупацыі наведваў нелегальную беларускую школу, у якой вучыў праваслаўны святар Уладзімір Дарашкевіч – пазнейшы мітрапаліт Варшаўскі і ўсяе Польшчы Васілій. Пасля вайны скончыў агульнаадукацыйны ліцэй у Міхалове (1951). Потым два гады працаваў у гміннай управе. З 1953 года вучыўся ў СССР на філалагічным факультэце ва ўніверсітэтах Растова-на-Доне, Ленінграда, Мінска. Сваю вышэйшую адукацыю атрымаў у Беларуска-дзяржаўным універсітэце (1959) як спецыяліст у галіне русістыкі і беларусістыкі.

Вярнуўшыся ў Польшчу, М. Гайдук пачаў працаваць у рэдакцыі тыднёвіка «Ніва» ў Беластоку, а праз паўгода выехаў у Бельск-Падляшскі, каб выкладаць беларускую, рускую і лацінскую мовы і літаратуры ў Бельскім беларускім ліцэі імя Б. Тарашкевіча. На працягу 1965-1971 гадоў ён быў дырэктарам гэтага ліцэя. У 1959-1964 гадах працаваў М. Гайдук таксама выкладчыкам беларускай літаратуры на беларускім аддзяленні завочнай настаўніцкай студыі ў Беластоку. З 1971 года – публіцыст, а з 1986 – намеснік галоўнага рэдактара «Нівы». Яго жыццёвы шлях завяршыўся 2 верасня 1998 года ў Беластоку.

У свой час М. Гайдук абышоў і аб'ездзіў амаль усю Беласточчыну, дзе спрадзеву на сваёй зямлі жывуць беларусы, збіраў казкі і легенды, звычаі, абрады і песні. Ён апісаў і сфатаграфавалі ці не кожную мясцовасць, правёў шмат размоў з жыхарамі. У выніку вандровак Міколы Гайдук па Беласточчыне ўзніклі таксама *Краязнаўчы слоўнік* і сцэнарый тэлефільма *Беларускае вяселле*, пастаўлены польскім тэлебачаннем. Аднак найважнейшым здабыткам гэтых вандровак М. Гайдук сталі сабраныя ім звыш пяцісот беларускіх песень з нотамі, якія друкаваліся часткова ў «Ніве», а затым з'явіліся ў кніжным выданні Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Нацыянальнай акадэміі навук Рэспублікі Беларусь пад назвай *Песні Беласточчыны*.

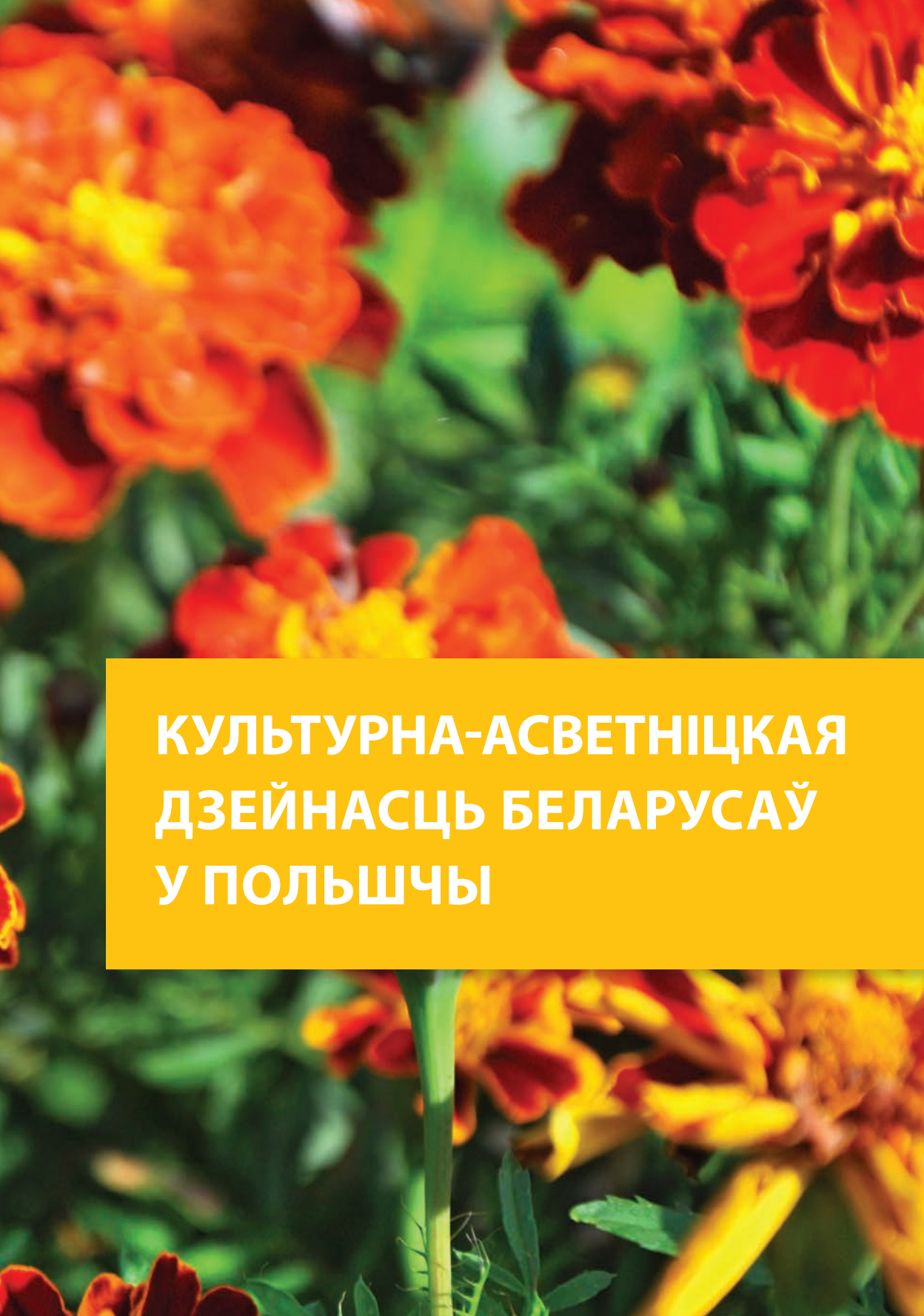
Казкі, сабраныя і апрацаваныя Гайдучком, часткова публікаваліся на старонках «Нівы». Тады ўпершыню маглі пазнаёміцца з імі наймалодшыя чытачы – дзеці, а таксама моладзь. Пасля Мікола Гайдук выдаў іх у кнізе *Аб чым шуміць Белавежская пушча*. У кніжку ўвайшлі 24 тэксты, змешчаныя ў падраздзелах «У звяроў і птушак», «Паміж людзьмі і жывёламі», «Калі пушчу сцераглі асочнікі», «Сярод людзей».

Апрача песень і казак, Мікола Гайдук выдаў таксама зборнікі легенд і паданняў: *Белавежскія быліцы і небыліцы*, *Легенды Беласточчыны*. Гэтыя кнігі змяшчаюць легенды і паданні, якія нарадзіліся ў мясцовасцях навокал Белавежскай пушчы, і тыя, якія завандравалі на Беласточчыну з берагоў Нёмана, Дняпра, Віслы і нават больш далёкіх краін. Гэтыя легенды спакон вякоў жывуць у памяці людзей, перадаюцца з вуснаў у вусны, з пакалення ў пакаленне. Іх расказваюць на беларускай мове не толькі дзецям, але таксама іх добра ведае і моладзь.

- 1 Якую адукацыю атрымаў М. Гайдук? Што ведаеш пра яго сувязь з Бельскім белліцэем?
- 2 Раскажы пра дзейнасць М. Гайдук як фалькларыста.
- 3 У чым заключаецца спецыфіка яго казак і легенд і чым яна выклікана?

**КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКАЯ
ДЗЕЙНАСЦЬ БЕЛАРУСАЎ
У ПОЛЬШЧЫ**

Сустрэча дзеячоў БГКТ у 1956 г. Унізе: плакат з інфармацыяй пра першы з'езд БГКТ

Яўген Мірановіч

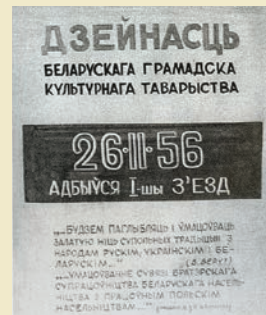
Беларускае нацыянальнае жыццё ў Польшчы 1955-1989

Скарочана

Аб беларусах, якія пражывалі ў Польшчы, не пісалася пасля вайны ў друку, не гаварылася ў радыёперадачах. Хаця з 1949 года на Беласточчыне існавалі беларускія школы, ніколі, нават у лакальным маштабе, не рабіліся спробы прыпамінаць палякам аб прысутнасці ў іх суседстве людзей іншай нацыянальнасці. Таму з'яўленне ў лютым 1956 года беларускай арганізацыі і газеты на беларускай мове шакіравала польскае грамадства.

Публічная размова аб пражываючых на Беласточчыне беларусах асацыявалася з савецкай рыторыкай 1939 года, калі пасля шматгадовага замоўчвання праблемы ў польскіх сродках масавай інфармацыі беларускі фактар з'явіўся раптам аб'ектам палітыкі суседняй дзяржавы.

Рашэнне аб стварэнні беларускай арганізацыі і рэдакцыі газеты на беларускай мове было прынятае кіраўніцтвам Польскай аб'яднанай рабочай партыі восенню 1955 года. Пасля некалькіх месяцаў падрыхтоўкі 26 лютага 1956 года адбыўся I з'езд Беларускага грамадска-культурнага таварыства. Таварыства запачаткавала сапраўдны рэнесанс беларускага нацыянальнага жыцця ў Польшчы. Новаствораныя тэрытарыяльныя гурткі вялі дзейнасць пад шыльдай

беларускай арганізацыі, а слова беларус у свядомасці гэтай грамадскасці пера-стала атаясамлівацца з чымсьці забароненым, нямілым уладам.

Газета на беларускай мове – тыднёвік «Ніва», якой першы нумар з’явіўся ў сакавіку 1956 года – стала важным чынікам фармавання грамадскай думкі. Хаця яна прапагандавала, так як і ўся польская прэса, дазволена цэнзурай праўды, аднак рабіла гэта праз пасрэдніцтва беларускага слова, вяртала памяць аб людзях, якія стваралі беларускую культуру, падавала асноўныя факты з гісторыі народа.

Летам 1956 года на Варшаўскім універсітэце створана была кафедра беларускай філалогіі. Такім чынам узніклі перспектывы фармавання беларускай інтэлектуальнай эліты, а таксама развіцця беларускай культуры і асветы. У 1958 годзе, па ініцыятыве галоўнага рэдактара «Нівы» Георгія Валкавыцкага, заснавалася Беларускае літаратурнае аб’яднанне «Белавежа», якое ў выніку націску ўлад было ўключанае ў склад БГКТ у якасці адной з секцый арганізацыі.

Дэкада шасцідзясятых гадоў характарызувалася самым інтэнсіўным развіццём беларускага культурнага жыцця ў Народнай Польшчы. Этнаграфічны музей у Белавежы, Беларускі калектыў песні і танца, а таксама эстрадная група «Лявоніха» заўважаліся не толькі на культурнай карце рэгіёна, але таксама і ўсёй краіны. Тэрытарыяльныя гурткі БГКТ вялі дзейнасць пад шылдай беларускай арганізацыі. Тэрміны беларус, беларускі вярталіся да публічнага ўжытку. Дзякуючы вопытным інструктарскім кадрам, БГКТ разгарнула мастацкую самадзейнасць, ахопліваючы сваёй дзейнасцю большую частку беларускага насельніцтва ў Польшчы. Шматлікія харавыя, тэатральныя і інструментальныя калектывы прыцягвалі сотні і тысячы людзей з вясковых

«Лявоніха» і хор БГКТ пад кірункам Галены Зюлкоўскай. Пачатак 60-х гг.

і гарадскіх асяроддзяў. Народныя фэсты, аўтарскія сустрэчы, выставы кніжак і графікі ды іншыя формы дзейнасці БГКТ папулярызавалі беларускую нацыянальную культуру.

У канцы шасцідзясятых гадоў паўторна змянілася нацыянальная палітыка ў Польшчы. Тады была абмежавана роля БГКТ і тыднёвіка «Ніва». Вызначаны ім былі рамкі афіцыйнай беларускасці, спіхваючы яе ў сферу фальклору. Таварыства мела спрыяць мацаванню камуністычнага лагера і дружбы з Савецкім Саюзам, развіваць і паглыбляць працэс інтэграцыі польскага грамадства, падымаць аграрную культуру ў Беластоцкім ваяводстве, захоўваць традыцыі рэгіёна. Нават адным словам не было ўспомнена, што мэтай таварыства павінна быць развіццё беларускай культуры і асветы.

Нават невялікі Беларускі этнаграфічны музей у Белавежы ў ацэнцы ўлад аказаўся непатрэбным элементам у культурным краявідзе Беластоцчыны. У 1970 годзе быў зліквідаваны Педагагічны ліцэй з беларускай мовай навучання ў Бельску-Падляскім, які рыхтаваў настаўнікаў для вясковых школ. Год пазней школы з беларускай мовай навучання практычна перасталі існаваць. Асталіся толькі тыя, у якіх беларуская мова выкладалася як прадмет.

[...] У васьмідзясятых гадах асноўнай адметнай рысай, якая адрознівала беларусаў ад польскага акружэння, у далейшым заставалася праваслаўе. На пачатку гэтай дэкады толькі кожны чацвёрты вернік на Беластоцчыне схільны быў назваць сваю нацыянальнасць беларускай. Амаль 30 прац. праваслаўных адчувала сябе палякамі і столькі ж лічыла сябе «рускімі».

У апошнім выпадку гэты тэрмін у большай ступені абазначае прыналежнасць да «рускай веры», чым да нацыянальнай супольнасці. Фактарам, які актывізаваў усе пакаленні беларусаў, што перасяліліся з вёсак у гарады, была перш за ўсё перспектыва сацыяльнага і цывілізацыйнага павышэння. Калі беларускасць пе-

У час ёлкі ў БГКТ у Беластоку і ў бельскім агульнаадукацыйным ліцэі. 60-я гг.

Калектыў акардэаністаў, які дзейнічаў пры БГКТ. 70-я гг.

рашкаджала ў здзяйсненні прафесійных памкненняў, ма-
ладзя пакаленні беларусаў найчасцей яе адкідалі. Даволі
паўсюднай з'явай была і ёсць змена праваслаўных імёнаў,
радчэй прозвішчаў, з беларускамоўным гучаннем на
імёны характэрныя каталіцкім і польскім асяроддзям.

[...] У васьмідзясятых гадах, ва ўмовах ваеннага
становішча, беларуская інтэлігенцыя пачала шэраг спроб
па стварэнні галіновых арганізацый: Беларускага аб'яд-
нання студэнтаў, Клуба праваслаўнай інтэлігенцыі ці Таварыства апекі над по-
мнікамі беларускай матэрыяльнай культуры. Улады аднак адмовіліся ад рэгістра-
цыі гэтых аб'яднанняў. Толькі ў канцы 1988 года, пасля некалькіх гадоў захадаў,
зарэгістраваная была студэнцкая арганізацыя.

Пасля ўвядзення ваеннага становішча ў снежні
1981 года з'явіліся першыя лістоўкі і брашуры, вы-
пушчаныя Беларускім незалежным выдавецтвам. Да
часу адмены цензуры ў 1990 годзе беларусы выдалі
шмат нелегальных брашур і 4 нумары палітычнага
часопіса «Кантакт».

*Святкаванне 25 гадавіны «Белавежы»
ў валілаўскім лесе каля Гарадка, 1983*

- 1 Якая была палітыка польскіх улад у адносінах да нацыянальных меншасцяў у першыя пасляваенныя гады?
- 2 Калі сітуацыя беларусаў у Польшчы памянлася і што аб гэтым сведчыла?
- 3 У чым заключалася дзейнасць Беларускага грамадска-культурнага таварыства?
- 4 Якую ролю сярод беларускага насельніцтва пачала адыгрываць «Ніва»?
- 5 Назаві іншыя беларускія структуры і формы дзейнасці, якія паявіліся ў той час. Чаму гэта спрыяла?
- 6 Якая была сітуацыя беларускай меншасці ў 70-я гады ХХ ст.?
- 7 Што паўплывала на асіміляцыйны працэс беларускай нацыянальнай меншасці ў Польшчы?
- 8 Раскрый поўную назву абрэвіятуры БАС.

Яўген Мірановіч

Беларусы ў III Рэчы Паспалітай

У апошніх гадах існавання ПНР ствараліся розныя нефармальныя беларускія арганізацыйныя структуры. Побач легальнага ўжо

Беларускага аб'яднання студэнтаў у лютым 1989 года ўзнік у Беластоку Беларускі клуб. Яго старшынёю стаў публіцыст і даследчык навейшай гісторыі Беларусі Юры Туронак. Большасць членаў Клуба складалі студэнцкія дзеячы, якія пасля заканчэння вышэйшых навучальных устаноў у розных гарадах краіны, вярнуліся на Беласточчыну. Арганізацыя адзінай мэтай ставіла сабе вызначэнне, у ходзе свабодных спрэчак, становішча беларускай нацыянальнай меншасці ў Польшчы, ацэнкі паасобных фактаў з навейшай гісторыі Беларусі, а таксама магчымага сцэнарыя развіцця падзей у гэтай частцы Еўропы.

Увесну 1989 года Клуб прыняў рашэнне аб удзеле беларускіх асяроддзяў у выбарах у Сейм і Сенат, назначаных на 4 чэрвеня 1989 года. І хаця беларускія кандыдаты не атрымалі мандатаў, аднак упершыню пасля вайны на Беласточчыне з'явіўся самастойны беларускі палітычны рух. У верасні 1989 года Беларускі клуб вылучыў са свайго складу ініцыятыўную групу для падрыхтоўкі ўстаноўчага з'езду беларускай палітычнай партыі. Быў гэта адначасова канец існавання Клуба.

10 лютага 1990 года адбыўся ўстаноўчы кангрэс Беларускага дэмакратычнага аб'яднання (БДА). Дэлегаты прынялі ліберальна-дэмакратычную праграму, а старшынёю выбралі пісьменніка Сакрата Яновіча. Праграма арганізацыі – як неўзабаве аказалася – была зусім незразумелая большасці беларусаў. БДА, апрача пастулатаў нацыянальнага характару, прапанавала стварэнне Саюза гмін Усходняй Беласточчыны, а таксама супольнае накіраванне капіталу на інвестыцыі ў перапрацоўчай сельскагаспадарчай прамысловасці на гэтай тэрыторыі. Дапамагло б гэта змякчыць паслядоўнасці растучага беспрацоўя, павялічыць капіталізацыю мясцовай сельскай гаспадаркі, а таксама паправіць агульную інфраструктуру ў гэтай частцы ваяводства. Адмоўнае стаўленне гмінных улад да эканамічных прапаноў БДА аказалася балючым паражэннем партыі ўжо на пачатку яе дзейнасці.

Не дасягнулі поспеху таксама дзеячы БДА, якія спрабавалі стварыць кааліцыю беларускіх арганізацый дзеля супольнага ўдзелу ў самаўрадавых выбарах у маі

1990 года. Дзеячам, звязаным з БГКТ і праваслаўнымі арганізацыямі, прапановы БДА былі незразумелымі. Паражэнні партыі на чарговых парламенцкіх і самаўрадавых выбарах выклікалі ў дзеячаў сумненні наконт сэнсу існавання арганізацыі.

Свабода слова і права на аб'яднанне ў грамадскія арганізацыі вырашылі многа праблемаў, якія хвалявалі беларускую нацыянальную меншасць у Польшчы. Пасля 1989 года ў беластоцкіх сродках масавай інфармацыі сістэматычна сталі паяўляцца інфармацыі аб беларусах.

Важнейшыя падзеі з жыцця гэтай грамадскасці шырока асвятляліся ў мясцовых масмедыях. Беларусы сталі адным з элементаў беластоцкага публічнага жыцця.

Другім чынным, які змяніў становішча нацыянальных меншасцей у III Рэчы Паспалітай, было імкненне чарговых урадаў да далучэння краіны да еўрапейскіх структур. Патрабаванні дэмакратызацыі публічнага жыцця, якія ставяцца краінам-членам Еўрапейскага Саюза, сталі адным з залагаў грамадзянскіх правоў нацыянальных меншасцей у Польшчы.

Пасля 1989 года – апрача БАС і БДА – паўсталі іншыя беларускія арганізацыі. У 1990 годзе група маладой інтэлігенцыі, якая калісьці стварала беластоцкія структуры студэнцкай арганізацыі, заснавала Аб'яднанне беларускіх журналістаў і пачала выдаваць штомесячнік «Часопіс» на польскай і беларускай мовах. У 1991 го-дзе ўзнікла яшчэ адна маладзёжная арганізацыя – Саюз беларускай моладзі – з прапановай адрасаванай да нестудэнцкага асяроддзя. У 1992 годзе выдаўцом штотыднёвіка «Ніва» стала Праграмная рада, якая гуртуе прадстаўнікоў новаствораных беларускіх арганізацый. У 1993 годзе гісторыкі стварылі ў Беластоку Беларускае гістарычнае таварыства. БГТ сістэматычна выдае штогод два тамы «Беларускага гістарычнага зборніка» (польскі заглавак: «Białoruskie Zeszyty Historyczne»), а таксама некалькі кніжак па гісторыі беларусаў.

Набыло самастойнасць таксама Беларускае літаратурнае аб'яднанне «Белавежа». У Гданьску паўстала Беларускае культурнае таварыства «Хатка». У асяроддзях, набліжаных да Праваслаўнай царквы, дзейнічае некалькі арганізацый у якасці царкоўных брацтваў. Папулярызацыяй праваслаўя ды беларускага, украінскага, рускага і лэмкоўскага

*Святкаванне Дня Волі ў Беластоку.
Мерпрыемства штогод ладзіць Беларускі
Саюз у Рэчы Паспалітай*

жыцця займаецца штомесячнік «Przeгляд Prawosławny». Актывізавалася таксама найстарэйшая беларуская арганізацыя БГКТ, якая ладзіць шмат фальклорных мерапрыемстваў для шырокага грамадства. У 1994 годзе некалькі арганізацый, якія паўсталі пасля 1989 года, стварылі Беларускі саюз у Рэчы Паспалітай Польскай. З'яўляецца ён федэрацыяй сямі беларускіх арганізацый.

На схіле дзевяностых гадоў сярод беларускіх дзеячаў зменшыліся памкненні адыграць самастойную палітычную ролю на Беласточчыне.

Лідэры паасобных арганізацый прабавалі шчасця на парламенцкіх або самаўрадавых выбарах, часам паспяхова, кандыдуячы са спіскаў левых агульнапольскіх партый. У палітычных абставінах Беласточчыны рэчаісны выбарчы поспех давала толькі размяшчэнне беларускіх або праваслаўных кандыдатаў на спісах СЛД. Такім чынам у 1997 годзе дэпутатам Сейма стаў старшыня БГКТ Ян Сычэўскі, а ў 2001 годзе – дзеяч звязаны з Праваслаўнай царквою Яўген Чыквін.

Выдавецкая дзейнасць беларускіх асяроддзяў пасля 1989 года, а таксама арганізацыя масавых культурных мерапрыемстваў ажыццяўлялася пры значнай фінансавай дапамозе польскіх улад.

Зверху: калектывы з Рэспублікі Беларусь, якія выступаюць на штогадова ладжаным Беларускім грамадска-культурным таварыствам Агульнапольскім фестывалі «Беларуская песня». Знізу: калектыв з Пачатковай школы св.в. Кірылы і Мяфодзія пад кіраўніцтвам Алы Каменскай

1 У чым праяўлялася беларуская актыўнасць напрыканцы існавання Польскай Народнай Рэспублікі?

2 Назаві мэты, якія паставіў перад сабой Беларускі клуб ў Беластоку. Якія рашэнні Клуба ўдалося ажыццявіць, а што не атрымалася?

3 Назаві галоўныя пункты праграмы Беларускага дэмакратычнага аб'яднання і дай ацэнку яе рэалізацыі.

4 Якое было становішча беларускай нацыянальнай меншасці ў пачатку III Рэчы Паспалітай – карыснае ці не? Аргументуй свой адказ.

5 Назаві новыя беларускія арганізацыі і выданні, якія паявіліся ў 90-я гады XX стагоддзя.

6 Што ведаеш пра ўдзел беларусаў у палітычным жыцці Польшчы?

7 Адкажы на аснове тэксту, якое выказванне з'яўляецца праўдай, а якое фальшам:

- Беларускі клуб быў фармальнай беларускай арганізацыяй.
- Беларускае дэмакратычнае аб'яднанне было першай беларускай партыяй у пасляваеннай Польшчы.
- Беларускі Саюз у Рэчы Паспалітай Польскай з'яўляецца згуртаваннем некалькіх арганізацый.

3 гісторыі стварэння беларускага музея ў Польшчы

Ідэя збірання і захавання здабыткаў матэрыяльнай культуры беларусаў у Польшчы і стварэння беларускага музея з'явілася разам з заснаваннем Беларускага грамадска-культурнага таварыства (БГКТ). Ужо ў 1956 годзе Галоўнае праўленне БГКТ арганізавала ў Бельску-Падляшскім і Гарадку дзве этнаграфічныя выстаўкі. У 1958 годзе беларуская экспазіцыя карысталася вялікім поспехам на выстаўцы народнага мастацтва нацыянальных меншасцей ў Кракаве. У 1962 годзе па ініцыятыве Галоўнага праўлення БГКТ быў створаны Грамадскі камітэт пабудовы Рэгіянальнага беларускага музея ў Белавежы. Аўтарам рэалізацыі ідэі стаў вядомы беларускі грамадскі дзеяч Канстанцін Майсёня. Галоўнымі мэтамі дзейнасці музея павінны былі стаць захаванне здабыткаў матэрыяльнай культуры беларусаў Падляшша, навуко-

вая апрацоўка экспанатаў, а таксама даследаванні ў сферы этнаграфіі і гісторыі краю. З 1964 года пачаўся збор этнаграфічных экспанатаў у беларускіх вёсках.

12 сакавіка 1966 года Рэгіянальны беларускі этнаграфічны музей у Белавежы быў адкрыты. Кіраўніком яго стаў Уладзімір Гацута. На момант

адкрыцця ў фондах музея знаходзілася 269 экспанатаў, а ў 1970 годзе іх колькасць вырасла да 900 пазіцый. Экспанаты збіралі ўсёй беларускай грамадскасцю, мелі яны вялікую гістарычную і этнаграфічную каштоўнасць. Музей штогод наведвала каля 7-8 тысяч чалавек, у тым ліку і турысты з-за мяжы. Апрача выставачнай дзейнасці, супрацоўнікі музея праводзілі навуковую і лектарскую працу, арганізавалі спецыяльныя заняткі для вучняў беларускіх школ, матэрыялы іх даследаванняў друкаваліся на старонках «Нівы» і «Беларускіх календароў». Была пачата праца па збору архіва запісаў народнай музыкі і песень, а таксама фотаархіва архітэктурных помнікаў Падляшша. За першыя гады існавання музея тут былі створаны наступныя выставачныя раздзелы: землеапрацоўчых прылад, прылад па апрацоўцы сыравіны, прыгатавання і захоўвання ежы, народных строяў, ткацкіх вырабаў, саломпяцтва і вырабаў з дрэва, палявання і збіральніцтва, рыбалоўства, ганчарства, транспартных сродкаў, кавальства, пчаларства, мастацкай творчасці.

У 1972 годзе ў музеі ў Белавежы налічвалася ўжо больш за 1200 экспанатаў. Вялікай праблемай у гэты перыяд стала адсутнасць месца для іх захавання і экспанавання. Па ініцыятыве БГКТ пачаўся пошук новага будынку для патрэб музея.

На хвалі агульнага пагаршэння адносін да нацыянальных меншасцяў у Польшчы музей быў ліквідаваны. Нягледзячы на тое, што Рэгіянальны беларускі этнаграфічны музей набыў вядомасць сярод навукоўцаў

Мемарыяльная дошка ў Гайнаўскім беларускім музеі прысвечаная будаўнічому гэтага аб'екта

і шырокую папулярнасць (у 1970 годзе яго наведалі больш за 14 тысяч чалавек), Міні-стэрства культуры і мастацтва Польшчы ў 1972 годзе прыняло рашэнне аб перадачы яго фондаў Вяаводскаму музею ў Беластоку, датацыі ад міністэрства на яго ўтрыманне былі скасаваны. 1 лютага 1973 года быў зачынены і Камітэт пабудовы будынку для Беларускага музея. Без увагі на тое, што БГКТ прыняло пастанову аб устаўленні патранату над экспанатамі музея, большая частка яго фондаў была хуткімі тэмпамі перададзена Беластоцкаму музею, а затым размешчана ў Сельскагаспадарчы музей ў Цеханоўцы, а фактычна – бяследна знікла.

Ідэя стварэння беларускага музея на Падляшшы не пакідала беларускай грамадскасці. У 1980 годзе ГП БГКТ звярнулася да мясцовых улад з просьбай аб магчымасці арганізаваць у Беластоку такі музей. Гэтая спроба аказалася няўдалай. Але, дзякуючы намаганням К. Майсені, праект пабудовы і арганізацыі цэнтра захавання здабыткаў беларускай культуры знайшоў сваю рэалізацыю ў Гайнаўцы. У 1981 годзе на старонках «Нівы» была надрукавана адозва гайнаўскага гуртка БГКТ з заклікам да збірання экспанатаў для беларускага музея. Месцам будучай культурна-асветнай пляцоўкі была абрана тэрыторыя закінутай лесасілка, гэтую зямлю мясцовыя ўлады перадалі ў доўгатэрміновае карыстанне для БГКТ.

У 1984 годзе быў заснаваны Грамадскі камітэт пабудовы Музея помнікаў беларускай культуры і рэвалюцыйнага руху ў Гайнаўцы (была такая ў той час назва) на чале з К. Майсенем. У першую чаргу была створана канцэпцыя дзейнасці музея, распрацаваны праект пабудовы будынку, і ў хуткім часе быў атрыман дазвол улад на яго рэалізацыю. На заклік аб збіранні сродкаў на пабудову беларускага музея ў Гайнаўцы адазваліся шматлікія прадстаўнікі беларускай нацыянальнай меншасці, прадпрымальнікі, а таксама грамадскія ўстановы Польшчы. Грашовыя сродкі паступалі і з-за мяжы. Значны ўклад у справу пабудовы беларускага музея ўнеслі таксама ўлады БССР, а пазней і Рэспублікі Беларусь: дапамога аказвалася будаўнічымі матэрыяламі, было падаравана музейнае абсталяванне. Фінансавыя сродкі паступілі і з боку польскай дзяржавы, праваслаўнай царквы. Большасць музейных экспанатаў, як

Спектакль «Рамэ і Джульета» ў выкананні тэатральнага калектыву, які дзейнічае пры Гайнаўскім белмузеі пад кірункам выдатнай акцёркі Іаанны Стэльмашук-Троц

і падчас стварэння беларускага музея ў Белавежы, былі дабраахвотна падараваны жыхарамі Падляшша. Дзякуючы агульным намаганням была створана сур'ёзная этнаграфічная экспазіцыя.

Першая выстаўка ў яшчэ не да канца адрамантаваным будынку адбылася ў кастрычніку 1990 года, экспанаваліся творы мастакоў з Беларусі, была наладжана і этнаграфічная экспазіцыя. У 1994 годзе ўзніклі істотныя фінансавыя праблемы, паўстала пытанне аб далейшым лёсе музея. Згодна з прынятым рашэннем звярнуцца за дапамогай да польскіх уладаў, было падпісана пагадненне з Ваяводскім упраўленнем аб стварэнні дзяржаўнай установы культуры «Музей беларускай культуры ў Гайнаўцы» з захаваннем права ўласнасці на зямлю, нерухомасць і экспанаты за Камітэтам пабудовы. 1 студзеня 1997 года Музей беларускай культуры ў Гайнаўцы быў афіцыйна адкрыты. Дапамогу ў апрацаванні музейнай экспазіцыі на той час аказала Рэспубліка Беларусь.

У кастрычніку 2003 года будынак беларускага музея ў Гайнаўцы агульнай плошчай 2700 квадратных метраў урэшце быў поўнасьцю ўведзены ў эксплуатацыю. У сувязі з гэтым Грамадскі камітэт пабудовы Музея быў ператвораны ў арганізацыю – Аб'яднанне музей і асяродак беларускай культуры ў Гайнаўцы.

Музей з'яўляецца цэнтрам, які паказвае нам культурную спадчыну, гісторыю і традыцыю, пражываючай на Падляшшы, беларускай нацыянальнай меншасці. Вялікую частку фондаў музея займаюць помнікі матэрыяльнай культуры, сабраныя на трох пастаянных выстаўках: «Беларускі двор», «Беларускі каляндар», «Рамяство на беларускай падляшскай вёсцы». Сярод экспанатаў знаходзяцца прадметы хатняга ўжытку, гаспадарчыя прылады, архіўныя здымкі.

Музей наладжвае перыядычныя выстаўкі прац мясцовых артыстаў, а таксама мастакоў з Беларусі ва ўсялякіх галінах: жывапіс, разьба, фатаграфія.

Аб'яднанне музей і асяродак беларускай культуры ў Гайнаўцы займаецца таксама актыўнай культурна-адукацыйнай дзейнасцю, звязанай з беларускай нацыянальнай меншасцю ў Польшчы. Яно ладзіць такія мерапрыемствы, як: этнаграфічны фестываль «Культура на музейных сходах», цыкл беларускіх фэстаў у вёсках усходняй Беластоцчыны «І там жывуць людзі», цыкл рокавых канцэртаў пад загалоўкам «Музыка без засцярог», канцэрты аўтарскай ды бардаўскай песні, агульнапольскі фотаконкурс «Падляшша ў аб'ектыве», прэзентацыі беларускіх вершаў, песень, гумарэсак, расказаў, інсцэніровак – «Мастацкія сустрэчы школьнікаў», майстар-класы па рамесніцтве і мастацтве, аўтарскія сустрэчы з беларускімі пісьменнікамі, журналістамі, гісторыкамі ды іншымі творцамі.

Падтрымліваецца плённае супрацоўніцтва з Пасольствам Рэспублікі Беларусь у Рэспубліцы Польшча, Генеральным консульствам Беларусі ў Беластоку, пры падтрымцы якіх штогод адбываецца шэраг разнастайных культурных мерапрыемстваў. З 2008 года супрацоўніцтва падтрымоўваецца з Культурным цэнтрам Беларусі ў Польшчы. Дадатковыя магчымасці развіцця музея стварае супрацоўніцтва з разнастайнымі культурнымі ўстановамі Рэспублікі Беларусь. Рэгулярна ў музеі адбываюцца выставы з фондаў музеяў Беларусі.

На сённяшні час Музей і асяродак беларускай культуры ў Гайнаўцы – адзіная культурна-асветная ўстанова беларускай нацыянальнай меншасці ў Польшчы, якая займаецца збіраннем і захаваннем артэфактаў матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў Падляшскага рэгіёна. Дзейнасць музея вядомая далёка па-за межамі Польшчы, асабліва ў асяродках беларускай дыяспары замежжа як прыклад плённай працы на карысць захавання і развіцця нацыянальных традыцый і культуры, папулярызаванні беларускай культурнай спадчыны ў свеце.

наводле Валянціны Швайко

- 1 Калі паявілася ідэя стварэння беларускага музея ў Польшчы? Што гэтаму паспрыяла?
- 2 Назаві мэты дзейнасці Рэгіянальнага беларускага музея ў Белавежы?
- 3 Як разумееш паняцці: гістарычная каштоўнасць ды этнаграфічная каштоўнасць?
- 4 Якія былі прычыны ліквідацыі белмузея ў Белавежы?
- 5 Дзякуючы каму і як здзейснілася ідэя пабудовы беларускага музея ў Гайнаўцы?
- 6 Раскажы пра музейную ды культурна-адукацыйную формы дзейнасці Музея і асяродка беларускай культуры ў Гайнаўцы.
- 7 Падбяры сінонімы да слоў: экспазіцыя, артэфакт.

Студзіводы.

Дом Кандраціоў з рэзьбамі музыкантаў і калектывам з вёскі Балота на Палессі, 2012 г.

Дарафей Фіёнік

Студзіводы і Музей малой айчыны

Чым з'яўляецца для мяне малая айчына? Гэта месца, дзе нарадзіліся мае дзяды, дзякуючы якім і я цешуся гэтым Божым светам. Гэта мова маіх продкаў, на якой я магу пагаварыць са сваімі блізкімі ды суседзямі. Гэта дарогі, якія спалучаюць з роднымі людзьмі і месцамі, якія ты любіш. Гэта роднае вераванне і цэрквы, у якіх табе добра і дзе ты астанешся вечным дзіцём. Гэта жывое дрэва, а таксама дрэва, з якога пабудавалі прыгожы дом ці прыдарожны крыж.

Якое ж важнае ў нашым жыцці тое, каб прабываць у сваёй малой айчыне на штодзень і як гэтым дарам трэба даражыць. Цэнтрам майго свету з'яўляюцца Студзіводы, месца незвычайнае, якое на працягу вякоў сваёй гісторыі бачыла многае. Гэта цераз студзіводскія землі праходзіць Стары мельніцкі гасцінец, па якім калісьці ездзілі каралі і князі з Кракава ў Вільню. Тут таксама праходзіць Вялікая берасцейская дарога, якая спалучае Бельск-Падляшскі з Брэстам, а таксама Драгічынская дарога – з Бельска ў надбужанскі Драгічын.

Гістарычна-культурныя асаблівасці бельскага прадмесця Студзіводы сягаюць сваімі пачаткамі ў XVI стагоддзе. Тады знаходзіўся тут маёнтак мяшчанскага роду Сегеняў-Сегеневічаў. У 1514 годзе Іван Сегеневіч атрымаў

прывілей, які пацвярджаў яго правы на гэтае месца. Дакумент, напісаны на старабеларускай мове, выдаў у Вільні сам кароль польскі ды вялікі князь літоўскі Жыгімонт I. Вось, што мы тут можам прачытаць: *Бил нам чолом меццанин белский Иван Сегиневич о том, што брат нашъ Александръ корол и великий князь его милость, дал предку его Протасу Тишкевичу земли пустошское жеребей на имя Студиводский и брат его Василев в Бельском повете... Ино мы, з ласки нашею, на его чоломбите, то вчинили: потвержаем то сим нашим листом вечно ему самому и его жоне, и их детем и вымяняны жеребей Студиводский и брата его Василя, и теж тыи две земли купленых, Пухаловщину и Гриневщину, держат со всеми с тым, как тот жеребей и тыи земли здавна в себе ся мают, и што к тому здавна прислухало, а нам с того посполъ з меццаны службы служит.*

Перад 1520 годам Іван Сегеневіч вырашыў стаць манахам у Супраслі, а свае Студзіводы запісаць таму ж манастыру. Тут ён прыняў манашкае імя Іона, а з цягам часу стаў уладзімірска-берасцейскім епіскапам. Пайшоў па слядах свайго слаўнага дзядзькі ігумена Пафнуція (Сегеня), які быў арганізатарам манастыра ў Супраслі. Прафесары Юрый Лабынцаў і Антон Мірановіч лічаць ігумена Пафнуція, які потым стаў епіскапам, першым падляшскім пісьменнікам. Па сённяшні дзень захаваўся, спісаны ім каля 1510 года, «Супрасльскі Синодик или Помянник».

Урачыстасць адкрыцця помніка Бельскаму Союму 1564 г. у Парку каралевы Алены ў Бельску-Падляшскім, наперадзе злева Дарафей Фіёнік, справа Раман Арлоў, ззаду хор ім. А. Рашчынскага з Мінска, Пралог, май 2018 г.; фота Анатоля Гладышчук

Зверху: Студзіводская панарама – барэльеф Анатоля Туркова.
 Знізу: Абыходжванне жыта ў дзень св. Юрыя на полі ў Студзіводах, 6 мая 2012 г. Вясельны абрад у студзіводскім музеі прадстаўляе група з Каменя-Шляецкага на Палессі, 2012 г.

У 1555 г. Студзіводы вярнуліся да роду Сегеневічаў, а дакладна – да Васіля, які атрымаў на гэта спецыяльны прывілей ад караля Жыгімонта Аўгуста. Давайце прачытаем фрагмент гэтага старабеларускага тэксту: *В томъ же привилы святое и славное памяти короля его милости пана отца нашего есть описано, иж его милость за чоломъбитъемъ оного ж Ивана Сегеневича млын на томъ же жеребъи Студиводенскомъ на реце на Белой на имя Рымаровский, который он себе нарядилъ, рачилъ дозволити ему мети и к тому млыну поля ему какъ бы на чотыри бочки або на пять по речку Шидловку а по дорогу Берестейскую, которого поля, яко поведилъ, иж итось мало тотъ млын заливаеть, ему на вечность рачилъ дати, допущаючи ему тотъ млын з упокоемъ вечно держати. То пакъ поведилъ перед нами Василей Сегеневичъ, иж тые земли вышнейпомененые и млын Рыма-*

*«Жэмэрва» калядуе з «хрысточкамі»
на Вадохрышча ў Парцаве, 2019 г.*

*ровский надъ рекою Белою по
дядьку его Ивану Сегеневичу
пришли были в руки и в держа-
нье чернѣцу Нилу в некоторой
суме пенезей ку монастыру Су-
прясльскому...*

Як бачым, гістарычная традыцыя Студзіводаў багатая, яна звязаная з каралеўскімі трактамі і мяшчанскім родам Сегеневічаў. Яны належалі да найважнейшых і найбагацейшых людзей на Падляшшы. Былі галоўнымі фундатарамі манастыра ў Супраслі. Таму той вялікі, духоўна-культурны патэнцыял, заснаваны ў час залатых стагоддзяў старабеларускай культуры, ажыўляе Студзіводы і цяпер.

Я вярнуся думкамі ў 1986 г., калі я быў вучнем чацвёртага класа Сельскагаспадарчага тэхнікума ў Бельску-Падляшскім. Дзядзька Якуб Кандрацюк (1904-1986) запісаў мне ў спадчыну свой дом, пабудаваны ў 1927 годзе. Аднойчы я ўвайшоў у яго, глянуў і сказаў самому сабе – няхай гэты дом будзе музеем. Так усё пачалося. Таму я і гавару вам – меўшы нават 18 гадоў не бойцеся марыць і слухаць добрага голасу, бо гэта можа быць ваш выбар на ўсё жыццё і стаць вашай місіяй на гэтай зямлі.

Зараз дом Кандрацюкоў з’яўляецца адным з трох будынкаў Музея малой айчыны. Мы тут можам убачыць, як выглядала даўняя хата з усялякімі сельскагаспадарчымі прыладамі, чым яе аздаблялі ды як апраналіся сяляне. Таксама тут знаходзіцца галерэя алейных карцін Анатоля Краўчука

(1923-2020), які так моцна любіў сваю малую айчыну – вёску Крывая, што каля Бельска-Падляскага. Недалёка ад дому стаіць свіран, які ў 1935 годзе пабудоваў цясляр Аляксандр Панасюк.

На панадворку перад хатай стаяць драўляныя разьбы, якія ўзнікнулі ў час пленэраў. Разьбы звязаныя

*Веснавыя шэсці на маёвай расе
ў Студзіводах, 2009 г.*

*Навука прадзення воўны на верацяне падчас майстар-класаў у Студзіводах.
Навука ткацтва на кроснах у хаце Кандраціюкоў*

з гістарычнай традыцыяй Студзіводаў і Бельска-Падляшкага. Найважнейшае месца займае тут «Студзіводская панарама», выразаная ў дубовым дрэве Анатолем Турковым. Дакрануўшыся да яе, мы можам у сваім уяўленні перанясціся ў той залаты час, калі ў 1564 годзе ў Бельску адбываўся Вялікі Сойм ВКЛ. Тут у парку каралевы Алены стаіць разьба, прысвечаная гэтаму Сойму. Для студзіводскага музея зрабіў яе Анатоль Туркоў.

У нашым музеі ёсць таксама другі дом – мяшчанскі, збудаваны ў 1820 годзе па вуліцы Сенатарскай у Бельску-Падляшкім. У 2003 годзе яго перанеслі ў Студзіводы. Тут мы можам паглядзець археалагічную выстаўку ды фатаграфіі даўніх бельскіх мяшчан, а ў бібліятэцы імя а. Рыгора Сасны мы можам пачытаць рэдкія кнігі. Тут таксама знаходзіцца «Палеская галерэя» з экспазіцыяй разьбы двух артыстаў беларускага Палесся – Мікалая Тарасюка і Івана Супрунчыка.

Менавіта Палессе для Студзіводаў ды ўсяго Падляшша – гэта як родныя брат і сястра. Таму ўжо з 2004 года студзіводскі музей наладжвае Падляшка-палескія абрадавыя сустрэчы «Там па маёвай расе». Быццам у свой дом, з'язджаюцца сюды носьбіты традыцыйнай культуры з-пад Камянца, Маларыты, Кобрына, Пінска, Лунінца ці Турава. У сваю чаргу, члены студзіводскай студыі традыцыйнага фальклору падляшскіх беларусаў «Жэмэрва» ахвотна выпраўляюцца ў экспедыцыі да сваіх палескіх сяброў.

Але не толькі на Палессе выязджае «Жэмэрва». Яна таксама адроджвае традыцыйныя песні, звычаі і танцы з-пад Нарвы, Орлі, Мілейчыц, Нурца, Сямятыч ці Мельніка.

Як на нашчадкаў Сегеневічаў выпала, Студзіводы працягваюць таксама кніжныя традыцыі. Музей малой айчыны наладжвае Дні славянскай культуры і пісьменнасці «Пралог», Ярмаркі на св. Мікалая, выдае часопіс «Бельскі гостінэць» і «Мельніцкі гостінэць», а таксама дыскі з традыцыйнай музыкай

Падляшша і Палесся. Музей выдаў таксама дзясяткі кніг, сярод якіх вылучаецца серыя «Гісторыя і культура падляшскіх беларусаў».

У Студзіводы прыбываюць дзеці, моладзь і дарослыя людзі, каб у час майстар-класаў павучыцца спяваць, танцаваць, выткаць на кроснах ручнік ці ходнік, зрабіць з саломы каробку ці павука. Тут гісторыя і традыцыя цесна пераплятаюцца з сённяшнім днём. Тут свая мова вечна жывая. Тут з жывой крыніцы выплывае студзённая вада.

- 1 Сфармулай на падставе першага абзаца тэксту Дарафея Фіёніка галоўную думку.
- 2 Якіх часоў сягаюць пачаткі Студзіводаў і з якім родам яны звязаны?
- 3 Хто з'яўляецца стваральнікам Музея малой айчыны ды што яго прывяло да ажыццяўлення гэтай ідэі?
- 4 Раскажы пра формы дзейнасці студзіводскага музея.
- 5 Вызнач, якому слову з 2 абзаца адпавядае значэнне: «Вялікая дарога, шырокі ўезджаны шлях з упарадкаванай праезнай часткай».

Фестываль «Бардаўская восень»

Спяваная паэзія, аўтарскія песні і сатырычны погляд на рэчаіснасць па-беларуску – усё гэта можна пачуць у час Фестывалю бардаўскай ды аўтарскай песні «Бардаўская восень». Арганізатарам фестывалю з'яўляецца аб'яднанне «Шчыты» – звяз у карысць адукацыі і прамоцыі беларускай культуры. «Бардаўская восень» – гэта адзін з тых фестывалюў, дзе з самага пачатку можна было паслухаць больш смелай творчасці. На працягу шматлікіх гадоў нічога не змянілася, а «Барды» надалей збіраюць выключных творцаў і ўражлівую публіку.

Падчас фестывальных дзён аматары бардаўскай песні прымаюць удзел у канцэртах, на якіх выступаюць як вядомыя і любімыя беларускія творцы, так і маладыя, што толькі робяць першыя крокі на бардаўскай сцэне. Побач з «ветэранамі» фестывалю – Лявонам Вольскім, Зміцерам Вайцюшкевічам & W-Z Orkiestry, Віктарам Шалкевічам, Алегам Кабзаром, гуртамі Bosae Sonca, Ho & Friends ды Re1ikt – смела прэзентуюцца дэбютанты.

Фестываль «Бардаўская восень» асацыіруецца перад усім з Бельска-Падляшскім. На сцэне Бельскага дома культуры традыцыйна праходзяць

*Зорка «Бардаўскай восені»
– калектыў Naviband,
які прадстаўляў Беларусь
у конкурсе песні
«Еўрабачанне-2017»*

галоўныя канцэрты фестывалю. Тут прадстаўляюць сябе ўдзельнікі конкурснай часткі з Польшчы і Беларусі. Менавіта ў адборы да конкурсу, які праходзіць у Мінску, прымае ўдзел шматлікая колькасць музыкаў. Гэта сведчыць пра ролю, якую фе-

сываль выконвае ў Беларусі, ды пра ўзровень падзеі ў беларускім музычным асяроддзі.

Ад некалькіх гадоў «Бардаўская восень» гасцюе ў сталіцы Падляшша – Беластоку. Канцэрты адбываюцца ў новым гмаху Падляшскай оперы і філармоніі. Беларускія барды выступаюць таксама ў Гарадку, Гайнаўцы, Дубічах-Царкоўных, а таксама ў Цэнтры адукацыі ды прамоцыі беларускай культуры ў Шчытах-Дзенцялове.

«Бардаўская Восень» – гэта найстарэйшы такога кшталту фестываль беларускай бардаўскай ды аўтарскай песні. Класічныя барды, стваральнікі аўтарскіх песень ды акустычныя праграмы рок-гуртоў. «Бардаўская восень» – гэта фестываль, якія стараецца адлюстроўваць актуальны стан беларускай аўтарскай песні ў многіх аспектах, спалучаючы ў сабе розныя стылі і накірункі. З 1994 г. на «бардаўскай» сцэне паказваюцца найлепшыя выканаўцы, якія прэзентуюць гэты музычны жанр.

наводле Юліты Стэпанюк

- 1 Якія мэты фестывалю «Бардаўская восень» і як яны ажыццяўляюцца?
- 2 У якіх мясцовасцях адбываюцца канцэрты і хто там выступае?
- 3 Як «Бардаўская восень» уплывае на развіццё беларускай музыкі на Беласточчыне ды ў Беларусі?
- 4 З якога часу адбываецца фестываль «Бардаўская восень»? Складзі сказы з лічэбнікамі 2001, 2021, 1994.

Юры Каліна з узнагародай за фільм «Сярожа» на VII Міжнародным фільмавым форуме ў Дняпрапятроўску на Украіне

Юры Каліна (нарадзіўся ў 1967 г.)

Журналіст і рэжысёр-дакументаліст у рэгіянальным аддзеле Польскага тэлебачання ў Беластоку, кіраўнік рэгіянальнай рэдакцыі тэлеканала «Белсат». Займаецца, галоўным чынам, грамадска-палітычнай тэматыкай, справамі нацыянальных меншасцей ды праваслаўя ў Польшчы, а таксама ў краінах Сярэдне-Усходняй Еўропы. Аўтар звыш ста рэпартажаў і дакументальных фільмаў. Шматлікія з іх атрымалі ўзнагароды ў краіне і па-за яе межамі. Яго апошнія фільмы: «Архімандрэты» (2012), «Сярожа» (2015), «Сейбіт» (2014), «Бежанцы» (2017).

Пра найноўшую дакументальную стужку Юрыя Каліны, «Басовішча», з рэжысёрам гутарыць Ян Максіюк.

Скарочана

– Ці ўдалося Табе даведацца, хто першы прапанаваў ідэю такога музычнага фестывалю і хто першы прапанаваў яго назву?

– Мяне найбольш пераконвае версія, што аўтарам пачатковай ідэі быў Алег Латышонак. Ён тады выказаў думку, што вось, маўляў, нам трэба прывабіць да беларускага руху маладых людзей, і найлепш было б наладзіць нейкае такое забаўляльнае мерапрыемства, не фальклорнае, а сучаснае. І гэта быў зародак ідэі «Басовішча». А назву прапанаваў Вячаслаў Харужы, мой калега з гістарычнага факультэта ў Беластоку, ён тады быў на чацвёртым курсе, на год вышэй за мяне. Ён сказаў – Басовішча, ад абрэвіятуры БАС (Беларускае аб’яднаньне студэнтаў). Мне здаецца, што гэта найбольш верагодная версія таго, як узніклі ідэя фестывалю ў Гарадку і яго назва. Хоць, дапускаю, магло быць і па-іншаму.

– Калі я Цябе сустрэў на апошнім «Басовішчы» ў ліпені 2019-га, мы нават не мелі часу пагутарыць, бо Ты сказаў, што моцна заняты здымкамі фільма пра фестываль. А ці карыстаўся Ты архіўным фільмавым матэрыялам з «Басовішчаў» ранейшых гадоў?

– Архіў – гэта была аснова для майго фільма. Мне як гісторыку па адукацыі, хацелася паказаць фестываль поўнасцю. Аказалася, і на маё шчасце, і на маю бяду, што архіўнага матэрыялу з фестывалю, амаль за 30 гадоў, назбіралася вельмі-вельмі многа. Першыя «Басовішчы» людзі здымалі па-аматарску, на стужку VHS. Потым, калі ўзнік рэгіянальны тэлевізійны цэнтар у Беластоку і я там стаў працаваць, мы фактычна штогод прыязджалі з камерай на «Басовішча», каб рабіць рэпартажы. Архіўнага матэрыялу было каля 100 гадзін. Усё гэта, вядома, трэба было дакладна прагледзець, зрабіць скрыпт, пазначыць, што, дзе і як. Атрымалася цэлая кніга. І гэта было шчасце для дакументаліста. А бядою было тое, што, праглядаючы ўвесь гэты матэрыял, я папсаваў сабе зрок да такой ступені, што павінен быў схадзіць да акуліста і выпісаць сабе акуляры. Акуліст мяне суцешыў, кажучы, што мне і так пашанцавала, калі свае першыя акуляры я набываю ў 52 гады. Ну, і быў яшчэ матэрыял, які я запісаў падчас апошняга «Басовішча» ў 2019-м. Але, як сам ведаеш, падчас фестывалю запісаць вельмі складана – перш за ўсё, там вельмі шумна і гучна... Мы зрабілі на месцы такую міні-студыю і запісвалі ўдзельнікаў і арганізатараў «Басовішча» на зялёнцы. Але і так я не паспеў запісаць усіх, каго хацеў, таму некаторых дазапісалі супрацоўнікі Белсату ў Мінску. І такім чынам назбіралася 120 гадзін матэрыялу, з якога трэба было зрабіць 52-хвілінны фільм. У Польшчы гэта фармат поўнаметражнага дакументальнага кіно, які запаўняе гадзіну тэлеэфіру разам з рэкламай.

– Калі я напращу Цябе падсумаваць значэнне «Басовішча» для нашых падляшскіх беларусаў у трох пунктах, то што Ты назваў бы самым істотным?

– Пра гэта, між іншым, мой фільм. Нехта там выказвае думку, што насамрэч былі два «Басовішчы» – адно для беларусаў з Беларусі, другое – для беларусаў на Падляшшы, для беларусаў – грамадзянаў Польшчы. Як мне здаецца, галоўнае на «Басовішчы» для маладых падляшскіх беларусаў было тое, што там яны маглі падхапіць, гаворачы мэтафарай сённяшняга дня, вірус беларускасці. Я гавару тут пра гэта як пра станоўчую з’яву – інфекцыю беларускасці, якую на фестывалі яго ўдзельнікі, і арганізатары, і звычайныя глядачы, атрымлівалі добраахвотна. Ніхто іх не прымушаў любіць беларускае, не казаў, што трэба гэта любіць, бо яно нам павінна быць блізкае. На фестывалі беларускасць набывалася натуральным чынам. Гэта галоўны козыр «Басовішча». Вядома, на фестывалі важнай была і яго мастацкая частка, якая не абмяжоўвалася толькі музыкай са сцэны. Калі б не «Басовішча», мы на Падляшшы не мелі б такіх рок-гуртоў, як «Брага», «Кардон», RIMA, Ho&Friends, якія выконвалі беларускі рэпертуар. Але была не толькі музыка, але і іншыя, так сказаць, мастацкія жанры. Рыхтуючыся да мантажу фільму, я адшукаў усе плакаты і афішы, якія ўзніклі ў сувязі з «Басовішчам». Фестывалю спадарожнічалі і іншыя мастацкія ці калямастацкія захады. «Басовішча» – гэта было важнае

Фестываль «Басовішча»
ва ўрочышчы Барык каля Гарадка

для нас месца сучаснай
крэатыўнай культуры.

– А для суродзічаў
з Беларусі «Басовішча»
было чым?

– Адказ на гэтае пытанне залежыць ад часу, у якім фестываль адбываўся. Я помню адно выказванне Піта Паўлава з «НРМ», які недзе на пачатку нулявых адзначыў, што «Басовішча» ўнесла велізарны ўклад у развіццё беларускай музыкі, што «Басовішча» – гэта такі «беларускі Вудстак», які немагчыма арганізаваць у Беларусі... Але ў маім фільме ёсць таксама шмат крытыкі на адрас «Басовішча». Гэта, па-мойму, нармальна. Бо, як кажа Лёнік Тарасэвіч у фільме, без крытыкі няма развіцця...

– Калі «Басовішча» было такое хорошае, то чаму, на Тваю думку, яно скончыла сваё існаванне?

– «Басовішча» скончылася таму, што скончылася пэўная эпоха. Кожная эпоха патрабуе свайго «Вудстаку», калі можна так сказаць. Нашая эпоха патрабавала якраз такога фестывалю, і дзякуй Богу, што ён адбыўся. «Басовішча» выдыхалася перш за ўсё таму, што яго арганізатарамі ўвесь час былі студэнты. Студэнцкае жыццё трывае чатыры-пяць гадоў, а потым на тваё месца прыходзяць іншыя. Сённяшняя студэнцкая моладзь – зусім іншая, чым на пачатку 1990-х. Тады, як думаю, для нас нароўні істотнымі з асабістай кар’ерай і грашмі былі і ідэі. Цяпер пайшлі больш прагматычныя студэнцкія пакаленні. Некаторыя ўжо на першым курсе працуюць у нейкіх карпарацыях і выязджаюць за мяжу. З такім практычным падыходам да жыцця мала хто хоча быць валанцёрам і займацца даволі працаёмкай арганізацыяй беларускага фестывалю. Яны ахвотна паглядзяць стрым з такога фестывалю ў інтэрнеце, але самі арганізоўваць яго не будуць.

– Ці бачыш Ты патэнцыял, і культурны, і арганізатарскі, сярод маладога пакалення падляшскіх беларусаў, які быў бы здольны запрапанаваць у будучыні культурную падзею падобнага размаху, як «Басовішча»?

– Слухай, мне ўжо 53 гады, і я не вельмі добра ведаю, што ўяўляе сабой цяперашняе маладое пакаленне. Бо гэта ўжо не столькі пакаленне маіх дзяцей, колькі – маіх унукаў...

– Але ж сваю думку пра гэта, напэўна, маеш?

– Маю, безумоўна. Гэта быў толькі такі ўступ, каб маладое пакаленне занадта не абурылася на тое, што скажу... На жаль, тут у нас на Падляшшы ўжо няма такога патэнцыялу, які мог бы арганізаваць такую маштабную імпрэзу, як «Басовішча». Насамрэч найбольшы ўздым беларускай ініцыятывы – як ні хвальбунска гэта гучыць – быў у час нашай маладосці. Тады фактычна стварылася ўсё тое новае, што яшчэ існуе да гэтага часу або паволі дагарае. Няма чаго моцна плакаць над гэтым. Так выглядае аб'ектыўны працэс асіміляцыі кожнай іншай меншасці, у гэтай краіне ці іншай. Асіміляцыю можна тармазіць, але не можна яе спыніць.

– Каб не скончыць нашай размовы на такой зусім сумнай ноце, скажы нешта весялейшае. Што далей у Тваіх творчых планах?

– Ёсць ідэі для наступных фільмаў, і я нават збіраўся іх рэалізаваць. Але дырэктарка каналу «Белсат», для якога я працую, спадарыня Агнешка Рамашэўска-Гузы, прапанавала мне зрабіць фільм пра «Басовішча», бо, дадала, ніхто іншы гэтага не зробіць. Разумееш, для такой прапановы трэба было пакінуць свае іншыя праекты. Ёсць прынамсі тры праекты, якія знаходзяцца на розных этапах ажыццяўлення, але называць іх не буду, каб не сурочыць.

- 1 Якая была ідэя паўстання «Басовішча» ды адкуль пайшла назва фестывалю? Гаворачы пра гэта, Юры Каліна выяўляе тэзу, гіпотэзу ці сцвярдженне?
- 2 У які спосаб накопліваўся матэрыял, з якога ўзнік фільм пра «Басовішча»?
- 3 Назаві беларускія рок-гурты з Падляшша.
- 4 Якімі медыцынскімі тэрмінамі, у якім кантэксце і з якой мэтай карыстаўся Юры Каліна?
- 5 На падставе цэлага інтэрв'ю растлумач значэнне фразы: «Басовішча» – гэта было важнае для нас месца сучаснай крэатыўнай культуры.
- 6 Параўнай прыкметы, уласцівыя студэнцкай моладзі з пачатку 1990-х гадоў ды – цяперашняй.
- 7 У чым заключаецца працэс асіміляцыі беларусаў у Польшчы?

Развітанне Георгія Валкавыцкага з калектывам «Нівы». Злева направа: Вера Валкавыцкая, Віктар Рудчык, Валянціна Жэшка, Ада Чачуга, Мікола Гайдук, Міхась Хмялеўскі, Яніна Палоцкая, Марыся Федарук, Сакрат Яновіч. У сярэдзіне: Міра Лукша, Георгій Валкавыцкі, Яніна Чэрнякевіч. 30 лістапада 1987

Дарафей Фіёнік

«Ніва» і іншыя беларускія медыя ў Польшчы

Тыднёвік беларусаў ў Польшчы «Ніва» пачаў выходзіць у Беластоку 4 сакавіка 1956 г. Першым рэдактарам газеты стаў літаратар Георгій Валкавыцкі (1923–2013). Дзякуючы яго дыпламатычным здольнасцям, «Ніва» далікатна абыходзіла абавязваючую тады цэнзуру. Друкаваліся тут матэрыялы пра гісторыю і культуру беларусаў у Польшчы.

З самага пачатку вялікай папулярнасцю карыстаўся насценны «Каляндар», з пазначанымі праваслаўнымі святамі. У 1960-ыя гг. у «Ніве» надрукавалі вялікі фотарэпартаж Уладзіміра Паўлючука і Міколы Гайдуга пра свята Спаса на Грабарцы, а ў 1981 г. – інтэрв’ю з мітрапалітам Васіліем (Дарашкевічам). На старонках тыднёвіка знайшлі сваё месца таксама матэрыялы карэспандэнтаў з розных куткоў Беласточчыны.

Дзякуючы Георгію Валкавыцкаму важнае месца ў «Ніве» займала літаратура. На адмысловай «Літаратурнай старонцы» друкаваліся творы беларускіх паэтаў і празаікаў. У 1958 г. стварылі яны сваю арганізацыю – Літаратурнае аб’яднанне «Белавежа».

З цягам часу ўзнікла старонка для дзяцей «Зорка», дзе маглі друкавацца таксама школьнікі. Доўгія гады дадаткам кіравала Яніна Чэрнякевіч. Зараз рэдактарам «Зоркі» з'яўляецца Ганна Кандрацюк, аўтарка дасканалых рэпартажаў. Пад яе кірункам з 1990 г. пастаянна праводзяцца «Сустрэчы Зоркі» – майстар-класы для дзяцей па журналістыцы і мастацтве.

З 1992 г. выдаўцом «Нівы» з'яўляецца Праграмная рада, якую складаюць прадстаўнікі розных беларускіх арганізацыяў. Апрача выпуску газеты, важным напрамкам дзейнасці Рады з'яўляецца выданне кніжак гістарычнага і літаратурнага зместу. Вылучаецца тут серыя мемуараў зыхароў Беларэчыны пра падзеі XX стагоддзя.

Сярод іншых перыёдыкаў важную ролю адыгрывае мясячнік «Часопіс», які з 1990 г. выдае Беларускае аб'яднанне журналістаў. Галоўным яго рэдактарам з'яўляецца Юры Хмялеўскі.

Матэрыялы на беларускія тэмы друкуюцца таксама ў «Праваслаўным аглядзе» („Przegląd Prawosławny”). З самага пачатку (1985 г.) яго галоўным рэдактарам з'яўляецца Яўген Чыквін, пасол Польскага сойма. З 1992 г. часопіс друкуе беларускую старонку, якой першым рэдактарам быў Мікола Гайдук. Цяпер беларускія матэрыялы выходзяць у рамках дадатку «Самі пра сябе».

15 чэрвеня 1958 г. Польскае радыё Беларэччэ выпусціла 15-ціхвілінную перадачу на беларускай мове. Праграмы спачатку рыхтаваў Мацей Канапацкі (1926-2020), народжаны ў Вільні беларускі татар, выпускнік Віленскай беларускай гімназіі. Пасля займаўся гэтым Лявон Майсяюк, Віктар Рудчык ды Уладзіслаў Праховіч. З 1990 г. беларускія перадачы «Пад знакам Пагоні» выходзяць штодзённа. У суботы і нядзелі па-беларуску гучаць і праваслаўныя перадачы.

Важную ролю для беларусаў Падляшша адыгрывае Радыё Рацыя. Сярод перадач вылучаецца суботні, трохгадзінны «Падляшскі канцэрт пажаданняў», які спрыяе кансалідацыі мясцовых беларусаў і падтрымцы роднай мовы. Іншай, істотнай з нашага пункту гледжання перадачай, з'яўляецца «З Падляшша родам». Дзякуючы ёй удалося стварыць вялікі аўдыёархіў звыш 500 гадзінных

размоваў з рознымі асобамі, звязанымі з Падляшшам. Мае гэта незвычайную, гістарычна-дакументальную вартасць.

Для беларускай меншасці на Падляшшы вельмі важнымі з’яўляюцца перадачы ТРР Беласток. Гэта праваслаўная перадача «Ля крыніц веры» ды тэлежурнал «Беларускі тыдзень». З самога пачатку вядучымі журналістамі першай з іх былі: а. Рыгор Місіюк і Кацярына Паплаўская, а другой – Юрый Каліна і Мікола Ваўранюк – выдатныя майстры дакументальнага кіно.

- 1 Калі і дзе пачала выходзіць «Ніва»? Якую тэматыку яна кранае?
- 2 У чым заключаецца адукацыйная роля «Нівы»?
- 3 Якія іншыя перыедыкі ў Польшчы пішуць пра беларускія справы?
- 4 Што ведаеш пра дзейнасць і ролю беларускіх электронных сродкаў масавай інфармацыі ў Польшчы?

Дарафей Фіёнік

Тэатральнае і фільмавае жыццё беларусаў у Польшчы

У 1927 г. у Беластоку стварыўся гурток Таварыства беларускай школы (ТБШ), а пры ім тэатральная група і хор. На працягу сямі гадоў гурток паказаў 167 спектакляў і сцэнічных твораў. Дэкарацыі для сцэны маляваў беларускі мастак Язэп Драздовіч (1888-1954).

Беларускае тэатральнае жыццё на Беласточчыне пачало адраджацца разам са стварэннем у 1956 г. БГКТ. У розных, нават зусім малых мясцовасцях, пачалі актыўна дзейнічаць тэатральныя групы. Артысты добра прадстаўлялі беларусаў на цэнтральных аглядах тэатральных груп нацыянальных меншасцяў у Варшаве.

Высокім узроўнем вылучаліся групы з Рыбалаў, Паўлаў, Катлоў, Літвінавіч, Рагачоў ці Райкаў. Амаль у кожнай групе можна было знайсці сапраўдныя акцёрскія таленты, якія, пры адпаведнай працы, маглі б стварыць прафесійны тэатр. Пра такую патрэбу гаварылі Віктар Швед і Юры Туронак. Дзяржаўныя ўлады не былі аднак зацікаўлены ў падтрымцы ідэі беларускага тэатра.

У 1968 г. на Беласточчыне дзейнічалі 62 мастацкія калектывы, у тым ліку 48 тэатральных, якія ўдзельнічалі ў штогадовых аглядах. У рэпертуары ўсё яшчэ папулярнымі былі класічныя творы: *Паўлінка*, *Прымакі*, *Мікітаў лапаць* і інш. Некаторыя калектывы, для прыкладу з Арэшкава і Меляшкоў, па-

Беларускі тэатр паэзіі «Парнас» з Бельска-Падляшскага са спектаклем «Вясёлыя жабракі», чэрвень 1988 г.

майстэрску займаліся абрадавым тэатрам. У сямідзясятых гады выйшаў друкам зборнік сцэнічных твораў Сакрата Яновіча і Юркі Геніюша.

У 1985-1990 г. пры беларускім клубе ў Бельску-Падляшскім дзейнічаў Тэатр паэзіі «Парнас», якім кіраваў

Янка Мордань. Членамі групы былі вучні бельскіх і гайнаўскіх школ, а таксама студэнты і дарослыя. Моладзь ставіла спектаклі, вывучала беларускую літаратуру, пазнавала гісторыю Беларусі і Падляшша, арганізавала вандроўкі беларускіх вучняў, падчас якіх паказвала вулічныя спектаклі. Працягам «Парнасу» была тэатральная група «Балаган» з Беластока. У супрацоўніцтве са студэнцкім тэатрам «Жывое слова» з Мінска, у летні сезон «Балаган» ладзіў тэатральныя вандроўкі па мясцовасцях Беластоцчыны.

У 1997 г. пры Бельскім доме культуры пачала дзейнасць тэатральная група «Антракт». Яе заснавальніцай і рэжысёрам стала Альжбета Фіёнік, выхаванка тэатра «Парнас», цяперашні дырэктар Бельскага дома культуры. У рэпертуары групы перш за ўсё аўтарскія творы кіраўніка групы на беларускай і падляшка-рускай мовах. Некаторыя ўдзельнікі групы, м. інш. Юліяна Дораш і Тамаш Таранта сталі прафесійнымі акцёрамі і надалей займаюцца беларускім рэпертуарам.

Непаўторнай з'явай у тэатральным жыцці беларусаў у Польшчы з'яўляецца дзейнасць Іаанны Троц, выпускніцы Тэатральнай акадэміі ў Варшаве. Гэта яна стварыла тэатральную сцэну «Шчыты», дзе адбываліся прэм'еры спектакляў на падляшка-рускай мове. Заснавала таксама Тэатр і фонд «Чрэва», які наладжвае м. інш. фестываль «Одэ».

Іаанна Троц шмат працуе з моладзю з розных мясцовасцяў, з якой стварыла м. інш. спектаклі пра бежанства, а. Канстаціна Байко і Яраслава Кастыцэвіча.

У Гайнаўскім белліцэі пад кірункам настаўніка беларускай

Кадр з фільма «Сейбіт» Юрыя Каліны

мовы Яна Карчэўскага шмат гадоў дзейнічае тэатральная група «Драма». У яе рэпертуары як беларуская класіка, так і аўтарскія пастаноўкі.

Першыя спробы фільмавага асвятлення жыцця беларусаў у Польшчы мелі месца ў 1960 г. Тады ў Пасынках пад Бельскам кінааператары з Лодзі знялі фільм «Беларускае вяселле на Беласточчыне». Але сапраўды сур'ёзна беларускай праблематыкай у фільме пачала займацца, народжаная ў Нараўцы, Тамара Саланевіч (1938-2000). Апрача шматлікіх рэпартажаў, стварыла яна мастацкі фільм «Крэсавая балада 1935» (1985). Аператарам камеры большасці фільмаў Т. Саланевіч быў Мікалай Нестаровіч, ураджэнец Орлі. У Нараўцы дзейнічае Галерэя ім. Тамары Саланевіч.

Тамара Саланевіч стала заснавальнікам неафіцыйнай школы беларускага дакументальнага фільма ў Польшчы. Па яе слядах ідзе Юры Каліна – аўтар такіх вобразаў, як «Архімандрыт», «Сейбіт» і «Сярожа», неаднойчы ўзнагароджаных на міжнародных фестывалях, а таксама Мікола Ваўранюк – аўтар шматлікіх рэпартажаў, з якіх найбольш вядомы «Канцэрт жыцця».

Варта яшчэ ўспомніць пра фільмавую творчасць бельскіх аўтараў з беларускімі, падляшскімі каранямі: Марка Уладзімірава, Ірынея Пракапока і Пятра Лазовіка. Трэба таксама ведаць, што ў Бельску-Падляшскім рэжысёр Ежы Гофман здымаў славыты польскі фільм «Знахар» (1982), якога падзея адбываецца ў адным з гарадоў Заходняй Беларусі.

Галерэя імя Тамары Саланевіч у Нараўцы

- 1 Як развіваўся беларускі тэатральны рух у Польшчы ў першыя пасляваенныя дзесяцігоддзі?
- 2 Што ведаеш пра дзейнасць беларускіх тэатральных груп на Беласточчыне?
- 3 У чым заключаецца значэнне працы Іаанны Троц?
- 4 Назаві творцаў беларускага дакументальнага кіно ў Польшчы ды іх найбольш выдатныя фільмы.

Іаанна Троц са сваёй тэатральнай групай пасля спектакля «Св. Марыя Скапцова»

Беларускае школьніцтва на Падляшшы ў пасляваенны перыяд

Разам з ліквідацыяй у ліпені 1944 г. нямецкай акупацыі на Беласточчыне, пачало тут адраджацца грамадскае жыццё. Беларусы ў шматлікіх мясцовасцях рэгіёна пачалі спантанна наладжваць беларускае школьніцтва.

У верасні 1944 г. на абшары Беластоцкага ваяводства, якое знаходзілася пад адміністрацыяй Польскага камітэта нацыянальнага вызвалення, пачалі дзейнічаць 93 школы, у якіх навучалася беларуская мова. Паўсталі таксама 3 сярэднія школы – ліцэй і гімназія ў Бельску Падляшскім, гімназія ў Гайнаўцы, а таксама руска-беларуская гімназія ў Беластоку.

Аднак камуністычныя ўлады хутка пачалі ліквідаваць беларускія школы. Ужо ў жніўні 1945 г. не дазволілі яны на далейшую дзейнасць гайнаўскай гімназіі, затым, у палавіне 1946 г., закрылі беластоцкую гімназію ды ліцэй і гімназію ў Бельску-Падляшскім. У чэрвені 1947 г. з польскай адукацыйнай сістэмы знікнулі апошнія беларускія пачатковыя школы.

Палітыка ўлад у камуністычнай Польшчы хутка аднак памянлася. Рашэнне, усемагутнага тады, цэнтральнага кіраўніцтва Польскай аб'яднанай рабочай партыі з канца чэрвеня 1949 г., дало магчымасць узнаўлення беларускага школьніцтва на Беласточчыне. Такім чынам, у верасні 1949 г. на тэрыторыі Беластоцкага ваяводства былі адкрытыя 24 пачатковыя школы з беларускай мовай навучання: 21 – у тагачасным Бельскім павеце, 2 – у Беластоцкім павеце ды адна ў Сакольскім павеце. Вучылася ў іх каля 2100 дзяцей. Дзейнічала таксама 10 школ, у якіх беларуская мова навучалася як прадмет. У гэтых занятках прымала ўдзел каля 1400 навучэнцаў. У гэтым самым часе пачалі дзейнічаць белліцэй ў Гайнаўцы ды Бельску-Падляшскім. У пачатку 50-х гадоў XX ст. беларускую мову ўвялі ў Агульнаадукацыйным ліцэй ў Міхалове, Педагагічным ліцэй ды Ліцэй для выхавальніц прадшколля ў Бельску-Падляшскім.

Да канца 50-х гадоў XX ст. была створана сетка беларускамоўных школ, якая ахоплівала этнічныя беларускія землі пяці ўсходніх паведаў тагачаснага Беластоцкага ваяводства (паветы: Беластоцкі, Бельскі, Гайнаўскі, Сямяцьцкі і Сакольскі). Аднак у гэтым часе паявілася тэндэнцыя адыходжання ад беларускай мовы як мовы выкладання ў карысць беларускай мовы як прадмета.

Трэба таксама звярнуць увагу на тое, што беларускай мовы не ўвялі ў ніводную школу ў сталіцы ваяводства – Беластоку. Мела гэта адмоўны ўплыў на прысутнасць беларускай мовы ў школьніцтве Беластоцкага і Сакольскага паведаў, у якіх найхутчэй перасталі навучаць іншыя прадметы па-беларуску. У Сакольскім павеце ўжо ў палавіне 50-х гадоў XX ст. у некаторых школах ліквідавалі нават урокі беларускай мовы, якую ў сялянскім асяроддзі называюць «простай мовай».

Запачаткаваная ў 1961 г. рэформа адукацыйнай сістэмы ў Польшчы, якая, галоўным чынам, падаўжала перыяд вучобы ў пачатковай школе з 7 да 8

Беларускі дзень у Бельскім белліцэі

гадоў, прычынілася да таго, што ў 1966/67 навучальным годзе ва ўроках беларускай мовы ўдзельнічала рэкордная колькасць вучняў – 11769. Нягледзячы на ўсялякія цяжкасці, на Беласточчыне ў 1969/70 навучальным годзе дзейнічалі яшчэ 164 беларускамоўныя школы, у якіх ва ўроках роднай мовы ўдзельнічала 11291 навучэнцаў.

Аднак, у неспрыяльных для беларускай супольнасці ўмовах у Польскай Народнай Рэспубліцы, хапіла толькі змены ўладамі ў пачатку 70-х гадоў XX ст. нацыянальнай палітыкі, каб ранейшыя дзесяцігоддзі нейкай стабілізацыі беларускага школьніцтва перамяніліся ў яго балючы крызіс. Такім чынам, у 1971 годзе паявілася распараджэнне, якое вучобу беларускай мовы зводзіла да прынцыпу поўнай добраахвотнасці.

Накінуты адукацыйнымі ўладамі такі прынцып прымушаў бацькоў штогод запісваць дзяцей на ўрокі роднай беларускай мовы, што на працягу некалькіх гадоў давяло да заняпаду гэтага прадмета ў школах на Беласточчыне. Па гэтай прычыне, у 1975/76 навучальным годзе беларускую мову вывучала ўжо толькі ў 63 пачатковых школах раптам 4460 дзяцей. Пасля наступных пяці гадоў школы з беларускай мовай асталіся толькі ў 41 мясцовасці, якія знаходзіліся ў межах трох ранейшых паведаў: у былым Беластоцкім павеце былі 2 школы з 98 вучнямі, у былым Бельскім павеце – 14 школ з 1298 вучнямі і былым Гайнаўскім павеце – 25 школ з 2036 вучнямі.

Да крызісу беларускамоўнага школьніцтва прычынілася таксама аб'яўленне ў 1976 г. камуністычнымі ўладамі пад кіраўніцтвам І сакратара ЦК ПАРП Эдуарда Герка, што Польшкая Народная Рэспубліка з'яўляецца аднанацыянальнай краінай, у якой фармальна няма нацыянальных меншасцей, у тым ліку і беларусаў.

Да ліквідацыі беларускамоўных школ у некаторых гмінах у 70-я і 80-я гады ХХ ст. прычынілася таксама рэалізацыя адукацыйнай рэформы і стваранне гэтак званых Гмінных зборных школ, таму што разам з закрываннем, асабліва ў вёсках, малых школьных пляцовак ды перавядзеннем дзяцей ва ўспомненыя зборныя школы, якімі часта кіравалі дырэктары польскай нацыянальнасці, маладыя беларусы былі пазбаўлены магчымасці працягваць вывучэнне роднай мовы.

У 70-я гады ХХ ст. даволі стабільная сітуацыя была толькі ў двух ліцэях з навучаннем беларускай мовы, якія дзейнічалі ў Бельску-Падляшкім і ў Гайнаўцы. Штогод хадзіла туды каля сямісот вучняў. Хаця, трэба заўважыць, што таксама на гэтым адукацыйным узроўні наступіў нейкі рэгрэс, таму што ў 1974 годзе было спынена навучанне беларускай мове ў Агульнаадукацыйным ліцэі ў Міхалове.

Толькі выступленні рабочых супраць камуністычных улад у Польшчы ў 1980 г. прычыніліся да таго, што дзеячы Беларускага грамадска-культурнага таварыства адважыліся высунуць пэўныя пастулаты, якія палепшылі б стан навучання беларускай мовы ў школах. Аднак ваеннае становішча, якое ўвялі 13 снежня 1981 г., спыніла гэтую ініцыятыву беларускага асяроддзя і толькі змена палітычнай сістэмы, якая наступіла ў Польшчы пасля 1989 г., адкрыла новы этап у навучанні беларускай мовы.

Пасля ўтварэння ў Польшчы самакіравання, з 1 студзеня 1994 г. усе патчковыя школы апынуліся пад наглядам гмінных улад, якія перанялі таксама

*Больш чым 20 гадоў
Гайнаўскі белліцэй
з'яўляецца
арганізатарам
конкурсу беларускай
гавэнды*

Вакальны калектыў «Знічка» ды танцавальны калектыў з Гайнаўскага белліцэя выступаюць на Пікніку з «Беларусам», які ладзіць Аб'яднанне наша школа.

іх фінансаванне. У сувязі з дэмаграфічным спадам і змяншэннем колькасці вучняў, асабліва ў вясковых школах, гмінныя ўлады ў 90-я гады XX ст. і ў пачатку XXI ст. закрылі шматлікія малыя школы, у якіх навучалася беларуская мова. Што праўда, большасць вучняў працягвала навуку беларускай мовы ў новых школах, у якіх і раней яна навучалася, але ў такіх гмінах, як напрыклад Боцькі ці Заблудаў навучанне беларускай мове не было арганізавана.

Палітычныя перамены, якія наступалі пасля падзення г.зв. «народнай улады», у рэшце рэшт стварылі таксама ў Беластоку магчымасць арганізавання навучання беларускай мове. У 1995 годзе з ініцыятывай у гэтай справе выступілі бацькі дзяцей у дашкольным узросце, якія амаль што змусілі ўлады Беластока, каб тыя наладзілі навучанне беларускай мове ды адкрылі Самаўрадавае прадшколле н-р 14 з польскай і беларускай мовамі навучання ў Беластоку. Пасля некалькіх гадоў арганізавалася навучанне беларускай мове ў Пачатковай школе н-р 4 імя Сібіракоў у Беластоку, а затым у Гімназіі н-р 7 у Беластоку. Аднак толькі некаторыя выпускнікі ўспомненай гімназіі працягвалі навучанне беларускай мове на ўзроўні ліцэя. Навучанне беларускай мове з 2007 г. наладзілі таксама ў Непублічнай пачатковай школе св.св. Кірыла і Мяфодзія ў Беластоку.

Вакальны калектыў «Спадчына»
з Бельскага белліцэя

Вялікія змены ў школьнай сістэме ўвяла адукацыйная рэформа з 1999 г., таму што тады былі створаныя шасцікласныя пачатковыя школы, трохкласныя гімназіі, а таксама трохкласныя ліцэі. У 2002/2003 навучальным годзе, калі ўжо поўнасьцю сфарміравалася новая школьная структура, беларускую мову вывучала 1831 вучняў у 24 пачатковых школах, 1054 школьнікаў у 13 гімназіях ды 845 навучэнцаў у Гайнаўскім і Бельскім белліцэях. У гэтым часе, у новаствораным Падляшскім ваяводстве, усяго беларускай мове вучылася 3730 дзяцей і моладзі.

Пасля дваццаці гадоў дзейнасці гімназіяў, польскія ўлады ліквідавалі гэты від школ і наступіла вяртанне да васьмігадовых падставовых школ і чатырохгадовых ліцэяў. У 2019/2020 навучальным годзе ў Падляшскім ваяводстве ва ўроках беларускай мовы ў 25 пачатковых школах удзельнічала 1995 навучэнцаў, а ў двух ліцэях – 589 вучняў. Апрача гэтага заняткі на беларускай мове вяліся ў двух садках для 145 дзяцей.

- 1 Як ажыццяўлялася ідэя беларускага школьніцтва ў першыя пасляваенныя гады?
- 2 Чаму паспрыяла палітыка польскіх улад у 1949 годзе?
- 3 Якія былі паслядоўнасці поўнай адсутнасці беларускай мовы ў школах горада Беластока?
- 4 У чым заключалася адукацыйная рэформа ў 60-я гады ХХ ст. і як яна паўплывала на стан беларускай мовы?
- 5 Чым быў выкліканы заняпад беларускага школьніцтва ў 70-я ды 80-я гады ХХ ст.? Якія новыя магчымасці ў развіцці меншаснага школьніцтва ў Польшчы паявіліся пасля палітычных перамен у 1989 годзе? Як скарысталі на гэтым беларусы?
- 6 Як ацэньваеш стан навучання беларускай мове ў сённяшні час? Абгрунтуй сваё выказванне.

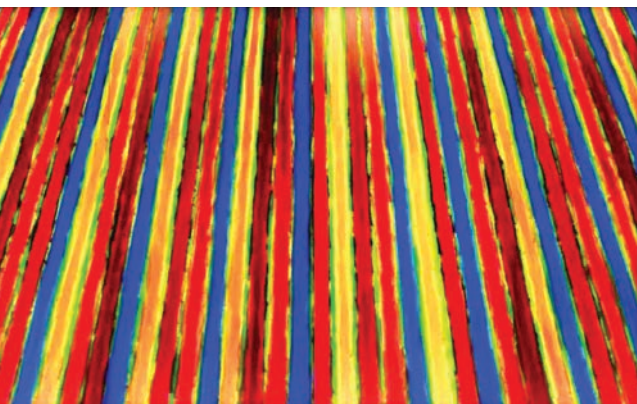
Мастацтва Лявона Тарасэвіча

Лявон Тарасэвіч – адзін з найбольш вядомых сучасных мастакоў у Польшчы. Нарадзіўся ў 1957 годзе ў Валілах каля Гарадка. Закончыў Акадэмію мастацтваў у Варшаве. Дэбютаваў у 1984 г., у час, калі ў Польшчы дамінуючай плыню ў мастацтве была г. зв. «новая экспрэсія».

Ужо праз некалькі гадоў пасля дэбюта стаў адным з найбольш папулярных мастакоў у Польшчы, а выстаўкі яго карцін адбываліся ў найбольш вядомых польскіх і замежных галерэях і цэнтрах мастацтва (м. інш. у Нью-Йорку, Венецыі, Стакгольме ці Лондане). Прадстаўляў таксама Польшчу на многіх прэзентацыях польскага мастацтва за мяжой. Ад многіх гадоў звязаны з Галерэяй Фоксаль у Варшаве і Cleasem Nordenhake ў Стакгольме.

Тарасэвіч з самага пачатку сваёй творчасці цікавіўся асноўнымі пытаньнямі мастацтва, а першапачатковым зыходным пунктам яго карцін была натура ў яе найбольш элементарным сэнсе. Палотны Тарасэвіча не ўказваюць у даслоўны спосаб пейзажных матываў, але яны паказваюць прыроду ў яе нязменным трыванні, якое падлягае наступаючым цыклічна ў ёй няўхільным пераменам. Яго карціны канцэнтруюцца на элементарных дэталях жывапісу: колеры, кампазіцыі, зменлівым святле. На карцінах мастака дэталі гэтыя зводзяцца да найбольш простых знакаў, галоўным чынам да каляровых паясоў, якія ствараюць амаль зусім абстрактную кампазіцыю

з універсальнай вымовай і моцнай экспрэсіяй. Неабмежаванасць гэтага мастацтва дадаткова падкрэсліваюць вялікі фармат палотнаў, брак выразных рамаў, а таксама частае замалёўванне цэлай выставачнай прасторы, пабудова лабірынтаў, калідораў, мастацкіх інсталяцыяў.

«Без загалюўка», 2006.
Лявон Тарасэвіч

Пра беларускасць Лявон Тарасэвіч гаворыць так: «Я не падкрэсліваю таго, што я – беларус. У мяне гэта нармальнасць і я лічу, што так павінна быць. Калі нехта піша, што ён паляк, то ніхто на гэта не звяртае ўвагі. Я сваёй беларускасці не схаваў у сваім жыццяпісе і таму, мабыць, іншыя звяртаюць на гэта ўвагу. Тут у нас, на Падляшшы, такую дэкларацыю ўспрымаюць як маніфестацыю».

апрацаваў Ян Карчэўскі

- 1 Што абазначае паняцце экспрэсія? Прыведзі прыклады экспрэсіўных твораў.
- 2 У чым заключаецца феномен мастацтва Л. Тарасэвіча?
- 3 Чым з'яўляецца беларускасць для Л. Тарасэвіча?
- 4 Прыведзі сінонімы да слова *карціна*.

Ян Максімяк (нарадзіўся ў 1958 г.)

Беларускі журналіст, перакладчык, крытык, літаратар. Адзін са стваральнікаў літаратурнай нормы падляшскіх гаворак – падляшскай мовы. Скончыў фізічны факультэт Варшаўскага ўніверсітэта. Працаваў настаўнікам, інструктарам і сакратаром Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў Беластоку, журналістам «Нівы», перакладчыкам у амерыканскім пасольстве ў Варшаве. Ад 1998 – на Радзье Свабода ў Празе. Аўтар гістарычнага доследу *Беларуская гімназія імя Янкі Купалы ў Заходняй Нямеччыне, 1945-1950* і кнігі літаратурных эсэ *Словы ў голым полі*.

Пераклаў на беларускую раман Джэймса Джойса *Уліс*, раман Уільяма Фолкнера *Гоман і ятра*, раман Тар'еі Весаса *Лядовы палац* ды шэраг кніг з беларускай мовы на польскую.

Pisati po-svojomu

To znaczy, po jakimu? I gdzie?

Mój postulat pisania „po swojemu” dotyczy języka, którym na co dzień posługuje się wciąż jeszcze znacząca liczba Białorusinów – tak zwanych *puđlašov* – mieszkających na Białostocczyźnie pomiędzy Narwią i Bugiem. Język ten – a właściwie zbiór wiejskich gwar – nie ma ogólnie przyjętej nazwy, więc proponuję roboczo nazwać go swoim, przynajmniej do czasu, aż zostanie osiągnięty jakiś rozsądny konsensus w tym względzie. Możliwe, że ten język powinien się nazywać podlaskim/pudlańskim? Albo po prostu ruskim/ruśkim, jak nazywano w Wielkim Księstwie Litewskim (WKL) język ówczesnych Rusinów – przodków dzisiejszych Białorusinów i Ukraińców? Pisemna wersja języka ruskiego, znana ze Statutów WKL z XVI wieku, jest bowiem bardzo podobna do dzisiejszego języka *puđlašov* – to znaczy, podlaskich Białorusinów postrzeganych jako dopełnienie *lićvinov* w białoruskiej mniejszości narodowej na Białostocczyźnie. Problem nazewnictwa w tej konkretnej kwestii jest trudny i kontrowersyjny. Jednakże jeśli zapytacie kogoś we wsi pomiędzy Narwią i Bugiem *po-jakomu vy hovoryte doma?* – usłyszycie najczęściej w odpowiedzi: *po-našomu* albo *po-svojomu*. Z pewnością czas już wymyślić bardziej oryginalną nazwę, ale ja osobiście na nic takiego jeszcze nie wpadłem.

Jeśli chodzi o drugie pytanie – gdzie pisać *po-svojomu?* – to sądzę, że najlepiej byłoby zacząć w „Niwie” i „Czasopisie”. Jakoś nie potrafię sobie wyobrazić, że można byłoby robić to bezproblemowo w „Kurierze Porannym” albo „Gazecie Współczesnej”.

A po co w ogóle pisać po-svojomu?

Odpowiedź 1 (najbardziej mnie satysfakcjonująca): Bo to wielka frajda. I coś naprawdę *cool*. Bo nikt właściwie tak nie pisze na co dzień (ze znanych mi osób – jedynie moja żona i młodszy syn, którzy piszą do siebie SMS-y wyłącznie *po-svojomu*; a także ja sam, kończący akurat przekład norweskiej powieści na *svoju movu*; i jeszcze jedna osoba, która wyjechała z Białostocczyzny do Kanady).

„Kazki po-svojomu” ў перакладзе
і адаптацыі Яна Максімяка

Odpowiedź 2 (patriotyczno-fatalistyczna): Bo jako Białorusini nie powinniśmy dopuścić, żeby jeden z naszych dwóch języków ojczystych (i „matczystych”) – mam na myśli nas jako białostockich *lićvinôv* i *puđlašôv* – zniknął ot tak sobie, po prostu przez lenistwo tak zwanej elity białoruskiej w Polsce, która nauczyła się pisać po białorusku i/albo po polsku, ale nie dała rady nauczyć się pisać *po-svojomu*. (Czy wiedzą państwo, że co miesiąc znikają bezpowrotnie dwa języki na Ziemi (!!!) – te oczywiście, które nie zostały nigdy i nigdzie zapisane na papierze?)

Odpowiedź 3 (statystyczno-pragmatyczna): Bo tego potrzebuje żywotny interes białoruskiej mniejszości narodowej na Białostocczyźnie. Analiza wyników spisu powszechnego z 2002 roku w województwie podlaskim w poszczególnych gminach pokazuje, że mniej więcej 70 % osób, które zadeklarowały narodowość białoruską, mówi na co dzień *po-svojomu*. I chociaż Białorusini z Gródka czy Narewki mogą doskonale porozumieć się z tymi z Czyż albo Kleszczel bez pośrednictwa języka polskiego czy angielskiego, to nie sposób tutaj nie zauważyć pewnej rzucającej się w oczy niesprawiedliwości – *lićviny* mogą pisać w swoim domowym języku (choćaby do „Niwy” i „Czasopisu”), a *puđlašê* w swoim – nie. Po drugie, jeśli dotychczasowe tempo asymilacji mniejszości białoruskiej w Polsce się utrzyma, wkrótce ponad 90 procent Białorusinów na Białostocczyźnie i w Polsce będą stanowić mianowicie *puđlašê*. Teoretycznie rzecz biorąc, można się spodziewać, że wypromowania ich języka do rangi drugiego języka pisanego polskich Białorusinów może w sposób istotny przyczynić się do osłabienia procesów asymilacyjnych wśród całej mniejszości, a w każdym razie – stworzyć nowe pole do samorealizacji pisarskiej (literackiej i publicystycznej) dla tych Białorusinów, którzy w białoruskim języku literackim czują się niepewnie albo w ogóle nie mieli okazji do nauczenia się tego języka, ale wciąż jeszcze mogą wyrazić swoją białoruską duszę *po-svojomu*. Dlaczego mielibyśmy im tego zabraniać?

Odpowiedź 4 (misyjna): To pokolenie 30- i 40-latków, które dziś skupia się wokół „Niwy” i „Czasopisu”, jeszcze nie ukończyło swojej białoruskiej misji w Polsce. Ogólnie rzecz biorąc, są to ludzie wywodzący się z fali odrodzenia studenckiego lat 1980-tych. To właśnie tamto pokolenie polskich Białorusinów wymyśliło „Basowiszczę”, założyło „Czasopis”, uruchomiło nauczanie języka białoruskiego w przedszkolu i szkole w Białymstoku, prowadziło „Radio Rację” i przyczyniło się do kardynalnej zmiany oblicza mniejszości białoruskiej w Polsce w latach 1990-tych. Właściwie to już powinno spocząć na laurach, gdyby nie jedno ale. Białoruscy studenci lat 1980-ch to praktycznie ostatnie pokolenie „miastowych”, którzy są jeszcze w stanie mówić swobodnie *po-svojomu*. Dla pokolenia ich dzieci *svoja mova* – jeśli nie zostanie zapisana w gazetach i książkach i w ten sposób „wprowadzona do miasta” – może stać się takim samym reliktem zapomnianej przeszłości jak sierp i żarna. Inaczej mówiąc, narodowotwórcza misja „odrodzeniowego” pokolenia białoruskich studentów lat 80-tych zostanie tak naprawdę zakończona tylko wtedy, gdy spróbują oni zachować (przynajmniej na papierze) jeden z najważniejszych elementów swojej tożsamości duchowej – *svoju movu* – dla pokolenia swoich dzieci i wnuków. Jeśli nie my, to kto?

«Асенні пейзаж»,
2020. Станіслаў
Паскробка

Jan Maksimjuk

Koli ja byv złodijom liësu

Uryvok

2

Pro sviêt poza Lachami diêd Ivan ne môh rozkazati mniê mnôho cikavoho, bo vôn nikudy z našoho sioła ne vyjizdžav. Jomu i v biêženstvo v Rosiju ne vdałosie potrapiti. Ale sviêt ne zabyvav pro diêda. Diêd, prožyvšy 80 liêt praktyčno v odnôm miësti, pospiêv pominiati šëst' polityčnych režymuv: urodivsie vôn u carskuj Rosiji; u 1915 do joho na try roki pryjšli kajzeruvski niëmci; u 1918 roci na nastupny 20 liêt zjaviłasie „panška” Pôlšča; u 1939 pryjšli soviëty i diêd okazavsie v Soviêćkum Sojuzi; u 1941 roci znov zjavilisie niëmci i Lachi byli dołučany do hitlerôvskoho Reichu; a v 1944 razom z soviëtami vernułasie Pôlšča, tym razom „narodna”. Komunistyčna Pôlšča v diêdovum žyci okazałasie najbôlš stabilnym režymom, pud jakim diêd prožyv 35 liêt. Ale pro odno svoje podorôže v bôlšy sviêt diêd čas od času zhaduvav, jak i pro nevdały vyjizd u Rosiju v 1915. Diêd lubiv rozkazuvati, jak odnoho razu jomu vdałosie projêchatisie peršoju klasoju v pojizdi, na kotory v joho byv bilet druhoji abo, može, i tretioji klasy. Ne viêdaju, kudy tohdy diêd jiêchav i čoho. Možljivo, z Biêłska do Biłostoku, do jakoho-leń mirničoho abo notarusa. Diêdovi prodali najtańšy bilet z možlivych,

ale vôn ne zrozumiêv, što z takim biletom možna jiêchati tólko v najhôršum vahoni v pojizdi, i siêv u peršuj klasi. Tam joho i zalipali konduktory, i koli diêd odmovivsiê roboti dopřatu i pľatiti štraf, vony zaveli joho do načalnika stanciji, koli vže dojiêchali. Načalnik okazavsie čoľoviêkom kmiêtkim i odrazu ponjav, što maje diêľo z čoľoviêkom, tak skazati, naohuľ posidiuščym, kotory pojizdom jiêchav peršy raz u žyci i v nijakich pasažyrškich klasach ne rozbirajetsie. Tomu vôn i pustiv diêda bez nijakoho štrafu, i navet' ne obstaviv joho jak sliêduje. Diêd vyjšov od načalnika zadovolany jak nikoli raniêj i, zobačyvšy, što po peroni chodiat tyje same konduktory, kotory joho zľapali, pudyjšov do jich i nasovav jim duluv pud nôs – nate vam, blacha, vašu dopřatu i štraf!

Diêd byv čoľoviêkom velmi strohim i na žartach ne znavsie. A tomu, hrajučy z diêdom u durnia na posidiênkach u Orechôvškich, ja staravsiê ne machlovati, choč chľopci Orechôvškich, Kola i Lonia, často mene pudmovľali vykinuti v odbôj lišni karty tak, kob diêd siêtoho ne zobačyv i kob diêda jak najbôľš razy zahnati v durnia. Diêd môcno zľovavsie, koli zavvažyv, što ja joho pudmanuju v karty, i môh žarnuti tiažkoju rukoju mniê po hoľovie tak, što potum dzielenčaľo v ušach šče j tohdy, jak my voročalisie z večurkôv dochaty. Ja bojavsie diêdovoho hniêvu. Koliš, budučy pjati- abo šestiliêtnim zasranciom, ja pobiv diêdove lusterko i tak zľakavsie diêdovoji kary, što schovavsie pud perevernutuju dohorê dnom midnicieju v siêniach. Diêd šukav mene v ciêľuj chati i v komory, musit, z puvhodiny, zľakavšysie, što vnuk jomu propav naniet, i znajšov mene tólko tohdy, jak ja povorušyv midnicieju i vona zaskryhotaľa na betonovum pomosti. Ale tak naohuľ diêd mene lubiv, peršym diêľom za toje, što ja ochôtno sľuchav joho historyji i dopytuvavsie, jak jomu žyľosie za cara.

Poka žyľa baba, to značyt do 1967 roku, diêd šče staravsie komanduvati na hospodarci i kazati mojomu baťkovi, što treba siêjati i saditi na našum poli, koli i v jakôm miêsti. Zemla u nas byľa velmi sľabaja, naohuľ pjatoji i šostoji klasy podľug klasyfikaciji, jakuju tohdy vykorystovuvali dla ociênki jeji urodžajnosti. Zdajetsie, byv i neveliki kusok zemliê četvertoji klasy, ale chutčej za vsio to byľa klasa IVb, a ne IVa. Na siêtum kuskovi čas od času siêjali pšeniciu abo jačmiêň. A tak naohuľ to my v Struzi siêjali žyto i oves i sadili kartopli. Bôľš ničoho ne vdavaľosie. Ale koli šče na hospodarci komandovali diêd z baboju, to v nas na poli možna byľo pobačyti proso, lon, koľopni, viêjku, serdelu, ľubin, koniušynu, kormovyje buraki i brukvu. Uprava vsioho siêtoho potrebuvaľa mnôho času i kľopotu, a korysti z jijiê byľo velmi maľo. Čuť ne vsio, što my produkovali na hospodarci, išťo na pudtrymanie samoji hospodarki i ludi na jôj. Žyvy i regularny hrôš byv tólki z korovinoho moľoka, kotore každy deň my zdavali v mlečarni v Lachach. A zarôbok na žyti abo na sviniach čy tiôľkach, kotory my zdavali raz na rôk na kontraktaciju, byv velmi sumniêvny – nihto na samum diêľi ne znav, čy hrošy za prodanu sviniu pokryvali košť kormu i ludškoji prací, jakije spotrebilisie dla jeji hoďovľi. Koli b môj baťko ne zarobľav stolarkoju i majsterkoju, to doma naohuľ ne byľo b hotovoho hroša. Deš u seredini 1960-ch liêt hotovy hrošy staľa zarobľati mama – značyt, vaša babcia Ola – koli vona začala tkati ludiam pasiaki i kilimy. Ale pro siety zaniatok ja

skažu osôbno. Ode choču tôlko skazati vam, što koli diêd perestav rozporadžatisie na hospodarci, to môj baťko vyrazno pominiav hospodarču strategiju i môcno ohraničyv naš produkcijny asortyment na poli. Jak ja vže kazav, my tohdy naohuť stali siêjati tôlko žyto i oves, saditi kartopli i dva razy na rôk kositi i sušyti travu na našuj łonci, kotora v nas zaveľasie posli toho, jak byľa provediana melioracija (drenažovanie), i my zaorali čast' pasovoho i posiêjali travu. Usia naša hospodarka byľa v odnôm kuskovi – ohuťom 12,6 hektara ornoji zemliê i pasovoho. Nu i šče byv u nas kusočok liêsu, pro jaki ja vže kazav – vôn znachoditsie ne bôľš čym puv kilometra od našoji hospodarki. Diš poľovina siêtoho areaľu naležyt do mene, a druha poľovina – do moho brata (a vašoho diaďka) Alika.

Môj diêd ne môh sobiê ujaviti i darovati do kuncia svoho žycia, što naša hospodarka odnoho dnia može ostatisie bez hospodara i dohladu. Mniê pry-pominajetsie, što na rôk przed svojeju smertieju, koli ja vže byv studentom fizyki v Varšavi, diêd pudčas mojich liêtnich vakacij namovlav mene kinuti universytet, vernutisie do Lachôv i zaniatisie hospodarkoju. Diêd, jak mniê zdajetsie, dumav, što ja ne choču hospodarovati, bo dla mene v Lachach byľo zamaľo zemliê. Tomu vôn spokušav mene šče perspektyvoju unasliêdovania doma i horoda posli joho moľodšoho brata Vasila, kotory žyv u Biêľsku i nasliêdnikov ne miêv (u Vasila byv syn, ale vôn čy to vmër v tiumriê, čy to propav jakimś inšym sposobom). I ja tohdy nijak ne môh rozťumačyti mojomu môcno posidiuščomu diêdovi, kotory prožyv 80 liêt na odnôm miêsti, što mniê, chutčêj za vsio, žyti na odnôm miêsti ne sudžane.

1 Адкажы на пастаўленыя ў тэксце пытанні. Ці згаджаешся з аўтарам? Абгрунтуй свой адказ.

2 Раствлумач тэрмін «падляшская мова». Якія моўныя элементы ўласцівыя дадзенай гаворцы? Дай прыклады.

Без загалюка, унікальная тканіна, зробленая ўручную, 2013. Маргарыта Дмітрук

Слоўнік літаратуразнаўчых тэрмінаў

Акраверш (ад грэч. *akro* – крайні і лац. *versus* – верш, радок) – верш, у якім пачатковыя літары радкоў, калі чытаць іх зверху ўніз, складаюць якое-небудзь імя, слова або фразу. Узнік у даўнія часы. У беларускай літаратуры сустракаецца даволі рэдка.

Аксімаран, або **аксюмаран** (ад грэч. *охуторон* – дасціпна-бязглуздае), – спалучэнне супрацьлеглых разуменняў, якія лагічна выключаюць адно другое, але ўжытыя разам даюць новае паэтычнае ўяўленне (*разумны дурань, жывы труп, звонкая цішыня* і г. д.). Часам А. выкарыстоўваецца ў загалёўку твора (*Смутная радасць* М. Лужаніна) ці нават усёй кнігі (*Гарачы снег* А. Наўроцкага). У паэзію заўсёды прыносяць элемент нечаканасці.

Анаматапея (ад грэч. *onomatopoeia* – выбар назваў) – ужыванне гукапераймальных слоў, якія імітуюць асобныя гукі прыроды, крыкі птушак, звяроў і г. д.

Апастрофа (грэч. *apostropha* – асабісты зварот) – зварот паэта да памерлай ці адсутнай асобы, як да прысутнай.

Балада (праванс. *balada*, ад *ballar* – танцаваць) – драматычна напружаны, сюжэтны ліра-эпічны верш казачна-фантастычнага, легендарна-гістарычнага ці геаграфічнага зместу. Існуюць два віды Б. – народныя і літаратурныя.

Батлейка (ад назвы біблейскага горада Віфлеема – польск. *Betlejem*) – перасоўны лялечны тэатр у Беларусі (XVI – пачатак XX ст.). Сцэнай служыла пераносная скрынка ў форме доміка або царквы з двух паверхаў, ярусаў. У верхнім ярусе паказваліся прадстаўленні рэлігійнага зместу (*Цар Ірад, Цар Максімілян* – пра нараджэнне Хрыста, адсюль і назва Віфлеем, або Бетлеем – горад, у якім, па хрысціянскіх крыніцах, нарадзіўся Хрыстос). У ніжнім – разыгрываліся сцэны з народнага жыцця. Звычайна камічныя, дасціпныя, з вострай крытыкай паноў, чыноўнікаў, яны карысталіся вялікай папулярнасцю ў народзе. Галоўнымі станоўчымі героямі гэтых сцэн-інтэрмедый былі простыя людзі (сялянін, салдат).

Белетрыстыка (ад франц. *belles-lettres* – прыгожая славеснасць) – мастацкая, галоўным чынам праявілі літаратура. У больш вузкім значэнні слова – лёгкая, займальная проза ў адрозненне ад сур’ёзнай літаратуры. У такім значэнні ўжываў гэтыя слова В. Бялінскі. Для выражэння ніжэйшай ацэнкі праявілі мастацкіх твораў слова Б. ужываецца і ў сучаснай крытыцы.

Белы верш – нерыфмаваны верш у сілабанічным (часткова і сілабічным) вершаскладанні, які развіваецца адначасова, побач з рыфмаваным вершам.

Бурлеск (італ. *burlesca* ад *burla* – жарт) – від камічнай, парадыйнай паэзіі, які асноўваецца на перавялічана камічным, наўмысна неадпаведным тэме паказе розных жыццёвых з’яў у творы, калі, напрыклад, «высокая» тэма падаецца ў «нізкім» стылі. Характэрным прыкладам Б. у беларускай літаратуры з’яўляецца парадыйная паэма *Энеіда навыварат*, у якой пра такіх «высокіх» персанажаў, як старажытнагрэчаскія і рымскія багі і героі, апавядаецца грубаватай, насычанай вульгарызмамі мовай («Прышла Венера і завыла» або пра Энея: «Са страху й нюні распусціў, ды як у трасцы ён завуў»). У беларускай літаратуры Б. – не толькі від твораў, але і пэўны стылёвы кірунак, які выяўляў заканамернасці развіцця новай літаратуры на жывой народнай мове ў канцы XVIII – пачатку XIX ст., яе станаўлення ў барацьбе з афіцыйнымі поглядамі тагачаснага грамадства на літаратуру.

Быліна (ад слова «быль») – жанр старажытнарускага народнага эпасу, гераічная песня гістарычнага зместу. Узнікла ў перыяд ранняга феадалізму (IX – XIII ст.ст.). Асаблівасцю Б. з’яўляецца вялікая роля фантастыкі ў яе вобразнай сістэме. У Б. героі, што прадстаўляюць народ, уступаюць у барацьбу з рознымі пачварамі, якія ўвасабляюць чужаземных захопнікаў. Багатыры, волаты надзелены фантастычнай сілай, адзін герой перамагае полчышчы ворагаў.

Валачобныя песні (ад бел. *валачыцца*) – беларускія абрадавыя велічальныя песні, якія выконваліся валачобнікамі – групамі песеннікаў з маладых сялян, што хадзілі па вясковых дварах у час велікодных свят. Зместам В. п. з’яўлялася праслаўленне гаспадара (гаспадыні) і яго сям’і, пажаданне прыбытку ў гаспадарцы, плёну ў працы, дабрабыту, шчасця і радасці ў жыцці.

Версэты – вершы баладнага складу, блізкія па афарыстычных роздумах да прытчаў. У іх асабістае «я» паэта як бы праламляецца праз «каардынаты быцця і асобы». Аўтар аддае перавагу быццёваму, сутнаснаму. Сімволіка і ўмоўнасць у версэтах арганічна спалучаецца з канкрэтнымі рэаліямі, рытміка і рыфмоўка свабодная, раскаваная.

Вершаказы – творы, паэтычныя па змесце і праявічныя па форме. Гэта ўслухоўванне ў гукавы склад слова, адшукванне асацыяцый, праз якія вымалёўваюцца межы сэнсу. Гэта і гульня са словам, абыгрыванне яго гучання і паліфанічнасці, і сур’ёзнае пранікненне ў глыбіні мовы, зварот да гукасэнсу і моватворчасці. У вершаказах побач з голасам паэта чуецца голас дрэва, каменя, маланкі, бо кожны прадмет, кожная з’ява хоча агучыцца, расказаць пра сябе. Кожная літара і кожны гук для паэта вельмі значныя, бо з іх дапамогай ён спрабуе ўзнавіць працэс узаемадзеяння чалавека з прыродай. Спецыфічны спосаб рыфмоўкі ў вершаказах А. Разанаў называе дамінантай.

Вульгарызмы (ад лац. *vulgaris* – звычайны, грубы, просты) – неўласцівыя словы ці выразы, якія характарызуюцца вялікай ступенню грубасці, вульгарнасцю. У творах мастацкай літаратуры яны ўжываюцца з мэтай характарыстыкі

персанажаў (звычайна адмоўных), выказвання да іх аўтарскіх адносін, узмацнення эмацыянальнасці маўлення: *жраць 'есці', асталоп 'дурань', буркалы 'вочы', хара 'твар'*. *У цябе ж не твар, а такое зладзейскае рыла, якога свет не бачыў!* (К. Чорны)

Вяснянкі – каляндарна-абрадавыя песні ва ўсходнеславянскіх народаў, якія выконваліся вясной перад пачаткам палявых работ. Вясковыя дзяўчаты ў гэтых песнях заклікалі вясну прыйсці хутчэй, прынесці з сабой цяпло, сонечныя дні, паспрыяць будучаму ўраджаю, дабрабыту і шчасцю людзей.

Галіцызмы (ад лац. *gallicus* – гальскі) – словы або выразы, запазычаныя з французскай мовы. Такіх слоў ва ўсходнеславянскіх мовах шмат (салдат, генерал, метр, камісар, патрыёт, акцёр, пейзаж, браслет і г. д.), аднак амаль усе яны ўжо не ўспрымаюцца як словы чужой мовы. Асаблівую мастацка-выяўленчую ролю адыгрываюць тыя з Г., што захоўваюць адзнакі прыналежнасці да французскай мовы (мерсі, мадам).

Германізмы – словы і выразы, запазычаныя з нямецкай мовы. Маюцца на ўвазе і тыя, што ўжо не ўспрымаюцца як чужыя (цукар, дах, афіцэр, штаб, гальштук, талец), і тыя, што выразна захоўваюць адзнакі чужамоўнага паходжання (фюрэр, паліцай, гестапа і інш.). Апошнія асабліва шырока ўжываюцца з выяўленчай мэтай у мове мастацкіх твораў пра барацьбу з фашызмам у часы Вялікай Айчыннай вайны.

Гратэск (ад франц. *grotesque* – смешны, незвычайны) – спосаб паказу жыццёвых з'яў або чалавека, пры якім камічнае спалучаецца з фантастычным, пачварна-карыкатурным. Звычайна ўжываецца ў творах сатырычнага зместу, але можа быць і ў гумарыстычных. Г. можа мець і трагічны змест, адлюстроўваючы з'явы, якія маюць жахлівы, злавесны сэнс.

Дудар – народны музыка, які грае на дудзе. У беларускай літаратуры слова «Д.» часта ўжываецца ў сэнсе «народны паэт». Напрыклад, у В. Дуніна-Марцінкевіча адзін зборнік паэтычных твораў называецца *Дудар беларускі*. Да гэтага вобраза звяртаўся Ф. Багушэвіч (зборнік *Дудка беларуская*), Я. Купала (*Жалейка*) і інш.

Дыфірамб (ад грэч. *dithyrambos* – песня) – верш хвалебнага зместу ў антычнай паэзіі. Сустракаецца, хоць і рэдка, і ў творчасці сучасных паэтаў.

Дыялектызм (ад грэч. *dialektos* – гаворка) – слова з якой-небудзь мясцовай гаворкі (Віцебшчыны, Палесся, Маладзечаншчыны і г. д.). У паэзіі Д. ужываюцца для стварэння мясцовага каларыту, моўнай характарыстыкі персанажаў. Падчас Д. абазначаюць рэаліі, назвы якіх адсутнічаюць у літаратурнай мове. У такім выпадку яны – праз творы паэзіі і мастацкай літаратуры ўвогуле – трапляюць у літаратурную мову, узабагачаючы яе, садзейнічаючы яе развіццю.

Дыялог (ад грэч. *dialogos* – размова) – размова паміж двума або некалькімі персанажамі, героямі ў мастацкім творы, якая перадаецца пры дапамозе простаі мовы. Такая форма вуснай мовы асабліва характэрная для драматычных твораў, дзе яна з’яўляецца асноўным сродкам паказу жыцця, стварэння характараў. Важнае значэнне яна мае і ў эпічных творах, у байках. Часам выкарыстоўваецца ў лірыцы.

Дыялектызмы (ад грэч. *dialektos* – размова, гутарка) – словы або выразы з мясцовых гаворак, не ўласцівыя літаратурнай мове. Ужываюцца ў творах з пэўнай выяўленчай мэтай – каб паказаць прыналежнасць героя да пэўнай мясцовасці ці асяроддзя і інш. Д. шырока выкарыстоўвае І. Мележ у раманах *Людзі на балоце*, *Подых навальніцы*. У размове герояў гэтых твораў часта сустракаюцца словы: кеб (каб), ето (гэта), було (было), тутака (тут), е (ёсць) і інш.

Дэкаданс (ад франц. *decadance* – заняпад) – розныя па ідэалагічнай накіраванасці з’явы ў філасофіі, мастацтве і літаратуры, якія выявілі крызіс культуры ў канцы ХІХ – пачатку ХХ ст. Д. быў народжаны стратай веры ў ранейшыя ідэалы, якія аб’яўляліся буржуазнымі рэвалюцыянерамі на Захадзе. Д. уласцівы настроі песімізму, распачы, стомленасці, нявер’е ў чалавечы розум і ўвогуле пагарда да ўсяго чалавечага роду, ваяўнічы індывідуалізм. Д. спрыяў распаўсюджванню ў асяроддзі пісьменнікаў тэорыі «*мастацтва для мастацтва*». Для дэкадэнтаў было характэрна імкненне адмежавацца ад грамадскага жыцця, уцячы ў сферу вытанчанага эстэцтва.

Жаргон (ад франц. *jargon* – простая мова) – спецыфічная гаворка, уласцівая пэўным групам людзей або сацыяльнаму асяроддзю. Ж. карысталася ў даўнейшыя часы дробная шляхта, а таксама жабракі, зладзеі, карцёжнікі. Жаргонныя словы сустракаюцца ў апавяданнях М. Лынькова *Баян*, *На вялікай хвалі*, у якіх пісьменнік паказвае былых зладзеяў, крымінальнікаў і для іх характарыстыкі выкарыстоўвае словы «блатнога» Ж.: філон (гультай), вуркаган (зладзей), сціркі (карты) і г. д.

Дакументальная проза – гэта творы пра падзеі, якія сапраўды адбываліся ў жыцці, апісанні жыцця знакамітых людзей – нарысы, успаміны (мемуары), біяграфіі, аўтабіяграфіі, дзённікі, у якіх самі аўтары занатоўваюць свае думкі, уражанні, перажыванні. Галоўная мэта гэтых твораў заключаецца не ў стварэнні мастацкіх вобразаў і карцін, а ў разглядзе і грамадскай ацэнцы жыццёвых з’яў.

Імпрэсіянізм (ад франц. *impression* – уражанне) – плынь, якая ўзнікла ў французскім мастацтве ў канцы ХІХ ст. У літаратуры І. выступаў як праяўленне асаблівай увагі да суб’ектыўнага аўтарскага элемента, калі пісьменнік імкнецца не столькі адлюстравач з’явы жыцця, колькі перадаць свае ўражанні ад іх. Найбольш характэрным творах гэтай плыні з’яўляецца вядомы раман Марселя Пруста *У пошуках страчанага часу*. І. – малаперспектыўная плынь, хаця асобныя мастацкія знаходкі пісьменнікаў-імпрэсіяністаў выкарыстоўваюцца

і ў рэалістычнай літаратуры. У беларускай літаратуры пэўную схільнасць да выкарыстання прыёмаў І. выяўляў у ранняй творчасці Зм. Бядуля (асобныя творы зборніка *Абразкі*, 1913 г.).

Інвектыва (ад лац. *invehi* – нападаць) – пафаснае сатырычнае выкрыццё зла ў мастацкім творы. І. можа быць накіравана супраць адмоўных сацыяльных з’яў, супраць якой-небудзь асобы. У форме І. напісаны многія паэтычныя творы Я. Купалы (*Перад вісельняй*, *Слугам алтарным*, *Ворагам Беларушчыны*), у характары І. вытрымана песня Гусяра ў паэме *Курган*.

Іронія (ад грэч. *eironeia* прытворства, насмешка) – літаратурны прыём, у аснове якога ляжыць адмоўная ацэнка чалавека ці грамадскай з’явы праз знешне станоўчыя, прыхільныя выказванні пра іх, затоёная насмешка. Выяўляецца звычайна ў форме ўжывання слоў або вобразаў у супрацьлеглым значэнні. Але можа мець і больш складаны характар, выступаць як пэўны мастацкі прынцып паказу жыцця ў асобным творы або нават у творчасці пісьменніка (А. Чэхаў). Так выкарыстоўвае І. Я. Купала ў драматычных паэмах *Адвечная песня*, *Сон на кургане*. І. нярэдка сустракаецца ў гумарыстычных або сатырычных вусных народных творах: песнях, жартах, прыказках і прымаўках (рады, як сабака палцы; тоненькі, як бочка; багаты, як жабрак).

Квантэмы (утворана ад *квант* – элемент энергіі) – вершы-медытацыі, у аснове якіх «імпульс, квант паэтычнай энергіі». Тут і словы-вобразы, і інтанацыя рытму і колер рытму. У квантэмах няма звязанасці, прычынна-выніковай сувязі. Паміж сказамі часта адсутнічаюць знакі прыпынку, страчаны межы паміж лагічна завершанымі кавалкамі тэксту. Ствараецца ўражанне, што словы раскіданы, разбураны, існуюць паасобку.

Лімэрык, або **лімрык** – пяцірадкавік трохстопнага анапеста з рыфмоўкай *аабба*; трэці і чацвёрты радкі, як правіла, маюць па дзве стапы анапеста. Адносіцца да гумарыстыкі. Широка карыстаецца парадаксальнасцю, абсурднасцю, неверагоднай выдумкай. У першым радку, як правіла, паведамляецца імя і месца жыхарства персанажа.

Мадэрнізм (ад франц. *moderne* – сучасны, навейшы) – умоўная назва, якая прымяняецца да розных па характары нерэалістычных з’яў літаратуры і мастацтва ХХ ст., якія ўзніклі ва ўмовах сацыяльнага і духоўнага крызісу грамадства (экспрэсіянізм, футурызм, акмеізм, імажынізм і г. д.). У літаратуразнаўстве тэрмін М. не мае адназначнага сэнсу. М. Багдановіч, напрыклад, гэтым паняццем абазначаў некаторыя наватарскія (у параўнанні з ХІХ ст.) тэндэнцыі прагрэсіўнай беларускай літаратуры пачатку ХХ ст., якія выяўляліся ў пошуках новых сродкаў паэтычнай выразнасці. Нярэдка з М. звязваецца дзейнасць такіх мастакоў, як Пабла Пікасо і іншыя, што ў сваёй творчасці востра крытыкавалі рэчаіснасць, выступалі за радыкальнае пераўтварэнне жыцця. Часцей жа пад паняццем

М. падразумяваецца творчасць пісьменнікаў і мастакоў, прадстаўнікоў культуры, якая характарызуецца ўпадніцкімі тэндэнцыямі і процістаіць рэалістычнаму мастацтву. Сярод іх ёсць такія, што знаходзяцца ў апазіцыі да грамадства, але пазбаўлены веры ў будучыню, прапаведуюць безвыходны песімізм.

Макаранічная мова – мова асобных персанажаў або нават цэлага твора (верша), перанасычаная іншамоўнымі словамі, варварызмамі з мэтай камічнага паказу героя або парадыйнага высмейвання пэўных літаратурных з’яў. Напрыклад, у камедыі Я. Купалы *Паўлінка* на такой мове, дзе змешаны беларускія, польскія і рускія словы, выказваецца і спявае свае песні сатырычны персанаж Адольф Быкоўскі.

Малітва – верш звычайна грамадзянскага зместу, напісаны ў форме звароту да Бога ці іншых надпрыродных сіл; тым самым нагадвае чыста літургічны жанр – малітву, у развіццё якога вялікі ўклад унёс наш зямляк Кірыла Тураўскі (XI ст.). М. напісалі многія беларускія паэты – Я. Купала, Н. Арсеннева, Л. Геніюш, Я. Золлак, М. Сяднёў, А. Салавей, Зьніч, Э. Акулін і інш. М. валодае інтанацыяй асаблівай шчырасці, адкрытасці, даверлівасці.

Меладрама (ад грэч. *melos* – песня і *drama* – дзеянне) – 1) драматычны твор, які ўключае ў сябе элементы музыкі. Музыкай суправаджаюцца маналогі і дыялогі герояў або ў п’есу ўключаюцца асобныя музычныя ўстаўкі, вакальныя нумары. М. атрымала распаўсюджанне ў Еўропе ў канцы XVIII – пачатку XIX ст. 2) драматычны твор з вострай інтрыгай, гіпербалізацыяй чалавечых пачуццяў, страасцей, з падкрэслена дыдактычнай накіраванасцю (зло заўсёды караецца, дабро перамагае).

Мемуарная літаратура (ад франц. *memoire* – памяць, успаміны) – творы мастацкай літаратуры, у аснове якіх ляжыць апавяданне аўтара пра сваё жыццё, пра людзей, з якімі сустракаўся, працаваў. Для М. л. характэрна дакладнасць у апісанні падзей, адсутнасць вымыслу, выдумкі ў паказе людзей, характараў.

Метанімія – (ад грэч. *metonymia*) – перайменаванне – мастацкі троп, замена аднаго слова ці выразу іншым на аснове знешняй ці ўнутранай сувязі паміж з’явамі, якія абазначаюць. Напрыклад «чытаю Коласа» замест «чытаю кнігі Коласа».

Міф (ад грэч. *mitos* – паданне, слова) – паданне, народжанае народнай фантазіяй, якое ў фантастычнай форме абагульнена адлюстроўвае жыццё прыроды і людзей.

Натуралізм (ад лац. *natura* – прырода) – мастацкі метады і напрамак, якія ўзніклі ў канцы XIX ст. у заходнеўрапейскай літаратуры (родапачынальнік Н. французскі пісьменнік-раманіст Э. Заля). Натуралісты разглядалі і вывучалі чалавека і чалавечае грамадства па аналогіі з жыццём біялагічнага арганізма. Яны да вывучэння і адлюстравання грамадскага жыцця імкнуліся прымяніць метады

прыродазнаўчых навук. Пры паказе жыцця чалавека асабліваю ўвагу натуралісты ўдзялялі біялагічнаму або фізіялагічнаму пачатку, таму вялікае значэнне надавалі спадчыннасці. Натуралісты тлумачылі асаблівасці характару чалавека не сацыяльнымі прычынамі, якія іх спарадзілі, а тым, што ён унаследаваў ад сваіх продкаў. У адлюстраванні жыцця натуралісты імкнуліся да максімальнай аб'ектыўнасці, навуковасці, таму з найвялікшай скрупулёзнасцю апісвалі норавы людзей, асаблівасці побыту пэўнага сацыяльнага асяроддзя (гарадскіх нізоў, рабочых і г. д.).

Памфлет (ад франц. *pamphlet* – лятучы лісток) – праявічны або вершаваны твор сатырычнага, выкрывальнага зместу, які мае на мэце вострае высмейванне пэўнай адмоўнай грамадскай з'явы. Часцей за ўсё гэта выкрыццё непрымальнага, варожага пісьменніку палітычнага ладу або канкрэтных яго прадстаўнікоў. У беларускай літаратуры гэты жанр знаходзім у К. Чорнага (*Кат у белай манішцы, Далікацтва каля вісельні*). П. – жанр публіцыстычны.

Панегірык (ад грэч. *panegyricos* – святочны, урачысты) – у Старажытнай Грэцыі П. называлася ўрачыстая прамова ў гонар значнай грамадскай падзеі ці героя. Пазней слова П. набывае значэнне бязмерна перавялічанай пахвалы, гэта значыць набывае адмоўны, іранічны сэнс. У такім сэнсе яно часцей за ўсё і ўжываецца ў сучаснай літаратуры.

Постмадэрнізм – для постмадэрнізму ключавымі з'яўляюцца паняцці «тэкст» (па-за яго межамі нічога не існуе), «інтэртэкстуальнасць» (гэты тэкст убірае ў сябе самыя розныя элементы іншых тэкстаў, таксама розных літаратурных эпох і нацыянальных літаратур і г. д.), «гульня» (творца разбурае звыклыя схемы, сістэмы, вобразы і з элементаў стварае новыя схемы, фрагменты, вобразы ў адмысловым, прынцыпова несістэмным, хаатычным парадку), «іронія» (якая ўласцівая гэтай «гульні» і прасякае ўсю «дэканструкцыю» наскрозь) і інш. Постмадэрнізм і азначае гэты шлях татальнага разбурэння і яднання на прынцыпова новых асновах дзеля стварэння новай універсальнасці. Сярод прыкладаў літаратуры постмадэрнізму варта назваць «філасофскі трылер» італьянскага пісьменніка Умберта Эко *Імя ружы* і *Маятнік Фуко*. На Беларусі постмадэрнізм прадстаўлены ў розных відах культурнай дзейнасці (аб'яднанне «Бум-бам-літ», ансамбль «Класік-авангард»), элементы гэтай культуры прысутнічаюць і на старонках газет «Наша Ніва», «Культура», у паэзіі А. Разанава і інш.

Пралог (ад грэч. *prologos* – прадмова) – уступ да літаратурнага твора, у якім пісьменнік знаёміць чытача з задумай або з тымі з'явамі, якія падштурхнулі яго напісаць такі твор, інакш кажучы, як бы падрыхтоўвае чытача да ўспрымання твора.

Прататып (ад грэч. *prototypon* – правобраз) – рэальны чалавек, гістарычная асоба, жыццёвы лёс якіх лёг у аснову вобраза-характара літаратурнага твора. Большасць літаратурных персанажаў мае сваіх П. у жыцці, гэта тлумачыцца галоўнай

асаблівасцю літаратуры, якая адлюстроўвае рэальнае жыццё, беручы адтуль матэрыял і для стварэння вобразаў, персанажаў твора.

Псіхалагізм у літаратуры – скрупулёзнае, яскравае выяўленне пісьменнікам унутранага душэўнага стану вобраза-персанажа.

Пункціры – мініяцюрныя формы верша. Яны складаюцца з 3 – 6 радкоў. Па прызнанні самога аўтара, гэта «назіранне, думка, вобраз, тое, што заўважылася вакол сябе ў рэчаіснасці, што пастукала ў тваю душу, што блізка падступілася». Сам вершаваны вобраз – гэта пункцір, маленькая кропка неабсяжнага жыцця.

Рэфрэн (ад франц. *refrain* – прыпеў) – слова, радок або некалькі радкоў, якія паўтараюцца пасля кожнай страфы. Р. часта бывае выдзелены вершаваным памерам, які адрозніваецца ад памеру асноўнага тэксту верша. Р. узнік у далёкай старажытнасці, яго даўнія формы захоўвае вусная народная паэзія.

Рэцэнзія (ад лац. *recensio* – разгляд) – жанр літаратурнай або мастацкай крытыкі, у якім даецца першая ацэнка літаратурнага твора, спектакля, карціны жывапісу з пункту гледжання вартасцей і недахопаў іх формы і зместу, вызначаецца месца дадзенага твора ў творчасці пісьменніка, у сучаснай літаратуры і мастацтве ў цэлым. Р. пішуцца для перыядычнага друку.

Трыялет (ад франц. *triolet*) – форма лірычнага верша, які складаецца з васьмі радкоў з рыфмоўкай абба бааб. У Т. першы радок паўтараецца тройчы, два першыя радкі і два апошнія, а таксама першы і чацвёрты – аднолькавыя.

Увасабленне – мастацкі троп, асобны від метафары, які асноўваецца на прыпадабненні прадметаў, з’яў прыроды паводзінам чалавека, перанясенні на гэтыя з’явы чалавечых уласцівасцей.

Экзістэнцыялізм (ад лац. *existentia* – існаванне) – філасофска-эстэтычная плынь, якая знайшла адлюстраванне ў літаратуры. Асаблівае развіццё атрымала ў краінах Заходняй Еўропы, Амерыкі, Японіі ў ХХ ст. (20-я гг., перыяд Другой сусветнай вайны). Асноўныя паняцці экзістэнцыялізму зводзяцца да наступнага. Паняцце «сітуацыя» – «пагранічная», крызісная, у якую бывае пастаўлены чалавек у часы складаных выпрабаванняў, перад пагрозай смерці або ў выніку смерці, хваробы блізкіх, або калі ён захоплены моцным пачуццём (напрыклад, каханне), або перад вялікім спакушэннем (зрадніцтва, раптоўнае багацце, узвышэнне і інш.). І ў дадзенай сітуацыі чалавек павінен зрабіць той ці іншы выбар, памятаючы і пра тое, што «нават у тым выпадку, калі нічога не выбіраю, тым самым я ўсё ж выбіраю» (Сартр). Таму «выбар у сітуацыі» – складаная перадумова канфлікту, сюжэта, пабудовы характару ў гэтай літаратуры. Паняцце «свабода» – ключавое ў філасофіі экзістэнцыялізму. Чалавек уяўляецца свабодным – ад усяго таго, што можа быць прынесена грамадствам, – ад рэлігійных, палітычных, сацыяльных і іншых поглядаў і схільнасцей, ад грамадскіх і маральных норм, ад сямейных і па-

чуцёвых сувязей і г. д., значыць, ад сябе прыдуманага, што навязанае чалавеку і што не з'яўляецца сутнасцю самога жыцця. І менавіта ў гэтых умовах, застаўшыся сам-насам з уласным, толькі і дадзеным яму ад прыроды быццём, ён ажыццяўляе сябе, робіць свой сапраўдны выбар. Вызначальным творам экзистэнцыялізму ў гэтым плане з'яўляецца раман французскага пісьменніка Альбера Камю *Чужаніца* (1942, беларускі пераклад Зміцера Коласа, выданне 1986 года), герой якога асуджаны на смерць не столькі за тое, што забіў чалавека, сколькі за сваё нежаданне падпарадкоўвацца агульнапрынятым у грамадстве нормам маралі і паводзін.

Эпізод (ад грэч. *episodion* – прыўнесены) – асобная падзея ў творы, якая мае пэўнае самастойнае значэнне ў развіцці сюжэта або ў характарыстыцы персанажа. Такія Э. выдзяляюцца пры аналізе ў эпічных або драматычных творах як значныя для разумення ідэйнага зместу, задумы твора, характару героя.

Эпілог (ад грэч. *epi* – пасля і *logos* – слова, літаральна «пасляслоўе») – частка мастацкага твора (рамана, аповесці, паэмы), якая ідзе пасля заканчэння дзеяння. У Э. пісьменнік паведамляе аб далейшым лёсе герояў, аб тым, як склалася іх жыццё праз некалькі гадоў пасля падзей, адлюстраваных у творы. Э. можа дапаўняць і ўдакладняць характарыстыку вобразаў, паглыбляць і пашыраць яе.

Эпітафія (ад грэч. *epitaphios* – надмагільны) – жалобны верш у гонар памяці памерлых. Э. узнікла ў антычнай Грэцыі і ў тыя часы ўяўляла сабой невялікі вершаваны надпіс на магільным помніку. У пазнейшай літаратуры Э. стала адным з лірычных жанраў, у якім выяўляюцца жалобныя пачуцці, выкліканыя смерцю героя або многіх людзей, паўшых у барацьбе з ворагамі.

Эўфемізм (ад грэч. *euphemeo* – кажу ветліва) – замена непрыемнага ці непрыстойнага слова (словазлучэння) больш далікатным або прыгожым словам ці выразам. Чытач (слухач) твора, ведаючы тое слова, якое замяняецца, успрымае Э. як пэўны мастацкі прыём, што вядзе да таго ці іншага мастацкага эфекту. Напрыклад: *недалёкі чалавек* – замест *дурань*, *ухіляцца ад ісціны* – замест *ілгачь* і г. д.

Літаратура

- Акудовіч В., *Дыялогі з Богам*, Мінск 2006.
- Андрасюк М., *Поўня*, Беласток 2018.
- Андрасюк М., *Мясцовая гравітацыя*, Беласток 2004.
- Арсеннева Н., *Між берагамі*, Нью-Ёрк, Таронта 1979.
- Артымовіч Н., *Адпльвае спакойнае неба*, Беласток 2005.
- Артымовіч Н., *Жоўтая музыка*, Беласток 2005.
- Бабкоў І., *Хвілінка. Тры гісторыі*, Мінск 2013.
- Барскі А., *Выбраныя творы*, Мінск 2011.
- Беларускае літаратурнае аб'яднанне «Белавежа»*,
«Тэрмапілы», 1998, № 1.
- Беларускі Музей ў Гайнаўцы. 30 гадоў – гісторыя, факты, людзі*, пад рэд. Ціханюка Т, Гайнаўка 2012.
- Геніюш Л., *Гасціна*, Мінск 2000.
- Геніюш Л., *Споведзь*, Мінск 1993.
- Гілевіч Н., *Выбраныя творы*, Мінск 2009.
- Каржанеўская Г., *На сцэне дня*, Мінск 2004.
- Кіпель В., *Беларусы ў ЗША*, Мінск 2017.
- Культура беларускага замежжа* ч. 1, пад рэд. Сабалеўскага А., Мінск 1993.
- Лазарук М. А., Ленсу А. Я., *Слоўнік літаратуразнаўчых тэрмінаў*, Мінск 1996.
- Марціновіч А., «Адзінай мэты не зракуся...»: *Крыжовы шлях Ларысы Геніюш*, «Роднае слова», 1992, № 2.
- Мірановіч Я., *Гісторыя Беларусі*, Беласток 2001.
- Някляеў У., *Выбранае*, Мінск 1998.
- Някляеў У., *Выбраныя творы*, Мінск 2010.
- Някляеў У., *Галубіная пошта*, Мінск 1987.
- Пятровіч Б., *Спачатку была цемра*, Мінск 2013.
- Пятровіч Б., *Шчасце быць*, Мінск 2004.
- Разанаў А., *Лясная дарога*, Мінск 2005.
- Разанаў А., *Танец з вужакамі*, Мінск 1999.
- Сачанка Б., *Беларуская эміграцыя*, Мінск 1981.
- Сачанка Б., *Мне сняцца сны аб Беларусі...*, Мінск 1990.
- Сачанка Б., *На суд гісторыі*, Мінск 1994.
- Скобла М., *Палімпсесты Ларысы Геніюш*, «Літаратура і мастацтва», 1998, № 8.
- Сцепанюк А., *Распісаны квадрат*, Бельск-Падляшскі 2016.
- Тварановіч Г., *Сляза пякучая Айчыны*, Беласток 2000.
- Туга на радзіме. Паэзія беларускай эміграцыі*, уклад. Сачанка Б., Мінск 1992.

Чыквін Я., *Далёкія і блізкія*, Беласток 1997.
Чыквін Я., *Адно жыццё*, Беласток 1970.
Швед В., *Выбраныя вершы*, Беласток 2000.
Швед В., *З Мора ў горад*, Беласток 2015.
Швед В., *Мае айчыны*, Беласток 2003.
Шніп В., *Выратаванне атрутай*, Маладэчна 2003.
Шніп В., *Проза і паэзія агню*, Мінск 2010.
Шніп В., *Страла кахання, любові крык*, Мінск 2008.
Яновіч С., *Дзённікі*, Беласток 1997.
Яновіч С., *Загоны*, Беласток 1969.
Яновіч С., *Запісы веку*, Беласток 1999.
Яновіч С., *Пад знакам Арла й Пагоні*, Крынкі 2003
Максімчук J., *Сом не ро-својому?*, Вілосток 2014.

<http://kamunikat.org>
<https://karotkizmest.by>
<https://knihi.com>
<https://nlb.by>
<http://prajdzisvet.org/>
<https://www.svaboda.org/>
<https://litaratura.org/>
<http://bialorutenistyka.umcs.pl>
<https://www.skaryna.org.uk>

Fotografie

Archiwa:

II Liceum Ogólnokształcącego z Białoruskim Językiem Nauczania im. Bronisława Taraszkiewicza w Bielsku Podlaskim: 233, 236
Członków Białoruskiego Stowarzyszenia Literackiego „Białowieża”: 144, 149, 156, 162, 163, 169 (dół), 176, 180, 184 (dół), 185, 207 (dół), 227
Jana Czykwina i Haliny Twaranowicz: 140, 142 (dół), 146, 158, 182, 186, 190 (dół)
Muzeum Małej Ojczyzny w Studziwodach: 216-220
Jana Karczewskiego: 92, 97, 142 (góра), 212 (dół), 213, 234, 235
Białoruskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego: 204-206, 207 (góра), 230 (góра)

Narodowego Muzeum Sztuki Republiki Białoruś w Mińsku: 16, 21, 23, 27, 28, 29, 31, 35, 37, 69, 72, 98, 104, 107, 108, 131, 132, 179
Narodowe Muzeum Historyczne Republiki Białoruś w Mińsku: 94
Muzeum Historii Literatury Republiki Białoruś w Mińsku: 14, 47, 78, 105, 106, 111, 117, 123, 127, 128
Muzeum i Ośrodka Kultury Białoruskiej w Hajnówce: 33, 59, 63, 151, 164, 191, 195, 212 (góra), 214, 241

Mikoła Buszczyk: 83, 197
Aleksandra Czerniawska: 174
Małgorzata Dmitruk: 167, 187
Daniel Gromadzki: 150, 183
Paweł Iwaniuk: 38, 170 (z prawej)
Jerzy Kalina: 223
Piotr Łozowik: 189
Mira Łuksza: 141, 145, 159, 160, 161, 169 (góra), 170 (z lewej), 196
Jan Maksymiuk: 238, 239
Anna Mischuk: 51, 228
Dariusz Pawelec: 153, 243
Władysław Pietruk: 165
Agnieszka Prochowicz: 112
Anna Radziukiewicz: 9-12, 43-46, 48, 65, 67, 86-87, 100, 102-103, 115, 138-139, 140, 142, 146, 147, 155, 198, 208, 210, 202-203, 231
<https://commons.wikimedia.org>: 13, 14, 15, 17, 19, 34, 40, 53, 57, 64, 77, 80, 89, 90, 91, 95, 237 (góra)
<https://knigogid.ru>: 25, 97, 130
<https://soundcloud.com/tuzinhitou/sets/babkou>: 70
<http://nasledie-sluck.by/ru/people/Literators/2810/>: 81
<http://www.skaryna.org.uk/be/>: 135
<https://www.svaboda.org>: 143
<https://www.racyja.com>: 184, 209, 222
<https://bialystok.wyborcza.pl/bialystok>: 190
<https://docplayer.pl/53398601-Czasopis-9-13.html>: 200
<https://wawphoto.pl>: 225
<https://belsat.eu>: 230
<https://csw.torun.pl>: 237

Wydawca dziękuje prof. Janowi Czykwinowi i prof. Halinie Twaranowicz za udostępnienie do sfotografowania wydań Białoruskiego Stowarzyszenia Literackiego «Białowieża»

